

A R K I V
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

TURE JOHANNISSON

UNDER MEDVERKAN AV

**JOHS. BRØNDUM-NIELSEN EYVIND FJELD HALVORSEN
JÓN HELGASON LUDVIC HOLM-OLSEN VALTER JANSSON
PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN**

ÅTTIOSJÄTTE BANDET

SJÄTTE FÖLJDEN. FJÄRDE BANDET

C. W. K. GLEERUP LUND
MCMLXXI

INNEHÅLL

<i>Allén, Sture</i> , Universitetslektor, Göteborg: Om textattribution. Kring en avhandling av Marina Mundt	82
<i>Andersson, Thorsten</i> , Professor, Uppsala: ÄVgL <i>quiggrind</i> , YVgL <i>quipgrind</i>	232
<i>Barnes, Michael</i> , Lecturer, London: Notes on the First Grammatical Treatise	38
<i>Benson, Sven</i> , Arkivchef, Lund, <i>Ejder, Bertil</i> , och <i>Pamp, Bengt</i> : Litteraturkrönika 1970	255
<i>Ejder, Bertil</i> , Professor, Lund, se Benson, Sven	
<i>Fleck, Jere</i> , Professor, University of Maryland: The 'Knowledge- Criterion' in the <i>Grimnismál</i> : The Case against 'Shamanism'	49
<i>Hakulinen, Lauri</i> , Professor, Helsingfors: Översättningslån i finskan	237
<i>Hallberg, Peter</i> , Docent, Göteborg: Norröna riddarsagor. Några språkdrag	114
<i>Joseph, Herbert S.</i> , Professor, Chico, California: Chronology and Persona Voice in the Haukdale Þáttr	66
<i>King, Robert D.</i> , Professor, Austin, Texas: Syncope and Old Ice- landic <i>i</i> -Umlaut	1
<i>Nerman, Birger</i> , Professor, Stockholm: De äldsta Eddadikterna	19
<i>Nielsen, Hans F.</i> , Stud. mag., B. A., Köpenhamn: Betragtninger over pronomenet <i>den</i>	249
<i>Njarðvík, Njörður, P.</i> Lektor, Göteborg: Laxdœla saga — en tids- kritik?	72
<i>Orešnik, Janez</i> , Docent, Ljubljana: On Some Weak Preterite Sub- junctives of Otherwise Strong Verbs in Modern Icelandic	139
<i>Pamp, Bengt</i> , Docent, Lund, se Benson, Sven	
<i>Skadberg, Kåre</i> , Ordboksredaktör, Oslo: Noko om stil og syntaks i rettarbøtene frå Håkon V Magnusson	179
Till red. insända skrifter	283

ROBERT D. KING

Syncope and Old Icelandic *i*-Umlaut

0. The development of Nordic umlaut remains unclear and its analysis recalcitrant even though an enormous amount of work has been devoted to the topic in the last century of Nordic linguistic research. Unlike West Germanic, where since Twaddell there has been fairly general agreement, at least among structuralists, on the principles underlying umlaut development, there is no theory of Nordic umlaut that has gained anything like universal acceptance. A theory of Nordic umlaut must explain a large set of facts—considerably larger than those in a language like Old High German or even Old English, and not all of the additional facts can plausibly be explained by a straightforward extension of a Twaddell-type analysis.

In this paper I confine myself to aspects of *i*-umlaut in the early history of Old Icelandic. I will propose an analysis which seems to me to be an improvement over earlier accounts. While new in certain theoretical respects, my explanation derives in part from previous work done by others, notably Herbert Penzl.

1. Many facts about Old Icelandic umlaut present no difficulty, for example the regular occurrence of umlaut throughout *ja*-, *ia*-, *jō*-, and *in*-stem noun classes. Umlaut-causing *i* or *j* was present in all forms of the paradigm when umlaut occurred, and the unlauded vowels thus created remained when the conditioning factor later disappeared, as it did in most forms in the paradigms of those noun classes. Similarly, though no *i* or *j* was ever present in the first person singular present indicative ending of strong verbs, the presence of umlaut in *skýtt* (inf. *skióta*), *fell* (inf. *falla*), etc. is not problematic in view of the unlauded second and third person forms. The extension of the unlauded vowel throughout the singular produces a more symmetric present tense paradigm. Feminine *i*-stem nouns (*naup[r]*, *brúpr*) should show umlaut but do not; the widely

accepted explanation¹ is that most feminine *i*-stems went over to the relatively more important \bar{o} -stem class prior to umlaut, and this analogical realignment seems entirely plausible.

The toughest problems arise with forms from the same morphological class which differ in regard to umlaut: *gestr/gestir* vs. *stapr/stapir* (*i*-stem nouns), *fóra/fórpa* vs. *telia/talpa* (*jan*-verbs). These are the forms that are most difficult to explain. I begin with the verbs.

In well known contrast to Old High German, Old Icelandic almost exceptionlessly has rückumlaut in the preterite indicative of short-stem weak verbs: *krefia/krafpa*, *flytia/flutta*, *temia/tampa*, *beria/barpa*. The preterite subjunctives of these verbs have umlaut: *krefji*, etc. Preterites of long-stem *jan*-verbs regularly have umlaut throughout: *kemba/kemþa*, *þýpa/þýdda*.

Likewise, in *i*-stem nouns the conditioning effect of long as opposed to short stem-syllable shows up: long-stem nouns generally have umlaut throughout (*gestr*, *glópr*, *lýpr*), short-stem nouns do not (*stapr*, *hugr*, *skutr*). Forms with retained *i*² show umlaut: cf. *lykell*, *hende*, and the preterite subjunctives of weak verbs.

There are two umlaut explanations along traditional lines that have achieved fairly wide acceptance: Axel Kock's and Bengt Hesselman's. Kock's famous explanation was based on the assumption of different umlaut periods: (1) an older period in which umlaut was present and *i* syncopated after long syllables (*gestr*); (2) a period in which umlaut was absent and *i* syncopated after short syllables (*stapr*); (3) a period in which umlaut became active again and produced umlaut with *i* retained (*krefji*). Exceptions to any of the three periods were explained by Kock either as special cases of umlaut (*iR*-umlaut, palatal umlaut, *j*-umlaut, *R*-umlaut) or as analogy.

I see no point in stating at length what I find objectionable about Kock's explanation. Numerous objections have been raised from highly divergent theoretical positions,³ and very little needs to be added to Penzl's observation that "Diese Annahme widerspricht nicht nur aller phonetischen Wahrscheinlichkeit, sondern auch den westgermanischen

¹ E. Prokosch, *CGG* (Philadelphia, 1939), pp. 246—247; R. C. Boer, *Oudnoorsch Handboek* (Haarlem, 1920), § 241; A. Noreen, *Altisländische und altnorwegische Grammatik*, 4th ed. (Halle, 1923), § 385.

² Written *e*, for a time, in literary Old Icelandic.

³ See for example the conference discussion "De nye omlyds- og brydningsteorier," *Acta Philologica Scandinavica*, XIX (1950), 1—61; also H. Andersen, "Er brydningen et omlydsfænomen?," *Arkiv*, LXI (1946), 157—170.

Verhållnissén."⁴ It is simply not plausible to assume that the umlaut rule was added to the grammar of pre-Old Icelandic, then lost even though heavily secured by a wide variety of phonological alternations, and then added again in precisely its original form.

Bengt Hesselman's theory of Nordic umlaut⁵ makes no claims that run directly counter to our expectations concerning language change, hence, unlike Kock's period theory, calls for more serious consideration. Since in this paper I am more concerned with outlining a new analysis than criticizing older ones, I will not formulate my objections to Hesselman's theory in detail. He resurrects a variant of the "epenthetic" theory of umlaut (*gaⁱstiR* < **gastiR*, *staⁱpi* < **stapi*), posits a poorly motivated intermediate non-umlauting *e* < **i* in forms like *stapi(r)*, and finally assumes that the epenthetic umlaut diphthongs returned to their original state when followed in the next syllable by the non-umlauting *e* (this process Hesselman calls *omljúðsvæxling*).⁶ In spite of A. M. Sturtevant's enthusiastic reception of this theory (*JEGP*, XLV [1946], 346—352), there are serious theoretical and factual difficulties connected with it as I have briefly indicated above, and there is very little about Hesselman's ideas that I find attractive.

Penzl, in the most extensive structural treatment of Nordic *i*-umlaut to date, proposes the following explanation. First, he assumes that umlaut was present in earliest pre-Old Icelandic, thus *lykila-* < **lukila-*, *veliþa* < **valiþa*, *veliþi* < **valiþi*, etc. Second, accepting and slightly modifying a proposal first made by Sievers in a famous article,⁷ Penzl assumes that medial *i*, at least in originally trisyllabic forms (e.g. **lukila-*), was syncopeated earlier after short syllables than long. The umlaut allophones [ÿ ö æ] which thereby came to stand in non-umlaut environments reverted to their underlying non-umlauted counterparts [ü ö ä], thus giving *lukla-*, *valþa*, but *velþi*. The umlaut allophones in long-syllable forms like **dōmiþa* [*dōmiþa*] remained until medial *i* syncopeated after long syllables as well, but this time the umlauted vowels remained even though in non-umlauting environments: *dōmþa*.

Penzl's explanation hinges on two major assumptions: (1) The first time the umlaut-causing *i* was lost the umlaut allophones reverted, the

⁴ "Zur Entstehung des *i*-Umlauts im Nordgermanischen," *Arkiv*, LXVI (1951), 1—15.

⁵ *Omljúd och brytning i de nordiska språken* (Stockholm and Copenhagen, 1945).

⁶ Hesselman, pp. 13, 25—45.

⁷ "Zur Akzent- und Lautlehre der germanischen Sprachen," *Beiträge*, V (1878), 63—163.

second time they did not; (2) In contrast to West Germanic, in Old Icelandic medial *i* first disappeared after short syllables. Assumption (1) gives pause to wonder in the theory of phonological change underlying Penzl's work. What was there about the first loss of *i* that made [ȳ ǫ æ] without exception revert to [ū ǫ ā], whereas after the second loss of *i* the unlauded vowels remained with only a few exceptions that are produced by later analogical dislocations? The parallel question in, say, Old High German would be: why did [[ȳ ǫ e æ] remain when *i* disappeared? The normal allophones of back vowels in *i*-less environments would be [ū ǫ a ā], so why do we not have a reshifting of allophones giving MHG *hūt*/**hüte*, *loch*/**locher*, etc.? Structural historical phonemics is non-committal on the question of what happens when a conditioning factor is lost. However, in other similar cases of "secondary split"⁸ that have been analyzed by structural linguists, it has generally been assumed that positional variants of phonemes will remain, not revert, if the conditioning factor is lost. Even if allophonic reversion (which, incidentally, is identical with Hesselman's *omljudsväxling*) is allowed as a possible change, the question remains: why do allophones sometimes remain and other times revert?

One might, of course, propose that a theory of phonological change need make no direct commitment concerning what happens to allophones when their conditioning factor is removed, thus placing this question in the same category as questions about why sounds change at all. This is a possible strategy, obviously, but one that cannot lead to an enrichment of a theory of linguistic change. Why phonological changes are innovated is beyond the explanatory capacity of any current theory, but what happens when conditioning factors disappear is not. The current theory of generative phonology, for example, makes the claim that restructuring will occur if morphophonemic alternations are erased, and this claim is confirmed by actual cases. I suggest, then, that a theory which makes no prediction concerning the effects of removal of a conditioning factor is less preferable than one which does, and to this extent the phonemic theory underlying Penzl's explanation is unsatisfactory.

In calling attention to the problematic consequences that Penzl's assumption (1) has for the theory of phonological change on which his

⁸ Hoenigswald's term, see *Language Change and Linguistic Reconstruction* (Chicago, 1960), pp. 93—94 et passim. Hoenigswald leaves open the possibility entertained by Penzl, but none of his examples illustrates it. Though my search of the literature has not been exhaustive, I have not found examples other than Penzl's where allophones are assumed to have reverted upon loss of a conditioning factor.

(and Twaddell's) work is based, let me emphasize that I feel this suggests an inadequacy in the theory and not the incorrectness of Penzl's assumption. Insofar as it has been explicitly formulated, historical structural phonemics requires the claim (or its equivalent) that sound changes be registered in a synchronic grammar in the order of their chronological occurrence. It now seems reasonably clear that this restriction is too strong: some phonological changes must be stated as the addition of a rule to a grammar in a position which does not reflect chronological order,⁹ or as the reversal in order of two rules originally added in chronological order. In a theory that permits these types of change there is no problem with Penzl's first assumption. We assume that the rule syncopating medial *i* after short syllables, though chronologically a later innovation than umlaut, is added to the grammar ordered before umlaut, yielding the derivations:

Underlying Forms:	/gastiR	talja	talipa	talipi/
Syncope:			talpa	talpi
Umlaut:	gestiR	telja		telpi
Phonetic Forms:	[gestiR	telja	talpa	telpi]

The phonetic output is correct for Old Icelandic. Furthermore, to complete Penzl's explanation we could assume that syncope of *i* after long syllables is subsequently added to the grammar, this time at the end. After restructuring and a few minor assumptions, the attested forms will result.

So, although non-final rule addition is a problem in some theories of change, it is not in the theory underlying the analysis I will later give. Indeed, though my analysis is theoretically and factually quite different in its assumptions from Penzl's, I will assume non-final rule addition for the forms with rückumlaut. I do not believe a plausible account of Old Icelandic umlaut consistent with the data can be devised that will dispense with such an assumption or its equivalent.

If I find no fault with Penzl's explanation from the point of view of theory, his second assumption seems to me to be wrong on factual grounds; this is the assumption that medial *i*, at least in trisyllabic forms, syncopated after short syllables earlier than after long ones. The only direct

⁹ For examples see P. Kiparsky, "A propos de l'histoire de l'accentuation grecque," *Langages*, VII (1967), 73—93, and P. M. Postal, *Aspects of Phonological Theory* (New York, 1968), pp. 245—267.

evidence concerning the relative chronology of syncope in the early history of Old Icelandic is provided by Runic inscriptions which, while scanty and often difficult to interpret, do not support Penzl's chronology. What little relevant evidence there is contradicts it.

Prior to 800 medial *i* in words of three or more syllables is always retained following a short syllable: **tawido** (Gallehus, 400 +); **salizastiR** (Berga, c. 500); **razinaku[n]do** (Noleby, c. 600); **hAriwulafa** (Istaby, c. 650); **irilaR** (By, 7th century); **hAriwulfs** (Rävsal, c. 800). Syncope of medial *i* after a long syllable is attested as early as the first half of the 7th century, however, in **wate** (< *wātiē, Strøm).¹⁰ It is a century or so later than this that loss of medial *i* after a short syllable is first attested: **salhaukum** (< *sali-, Snoldelev, 800 +); **fatlaþR** (< *fati-, Rök, c. 850).

Apart from the syncope of medial *i* in trisyllabic forms, where the evidence is very sparse, there is a good deal of Runic evidence that short vowels in disyllabic words syncope first after long syllables, then only later after short syllables: **asmu[n]t** (< *-mundu) vs. **sunu** (both Sölvesborg, c. 775); **barutR** (< *-tiR, Björketorp, c. 700) vs. **sitiR** (Rök, c. 850). For these forms at least, it is clear that syncope in Runic Norse followed the pattern well established for the Germanic Auslautsgesetze.

This evidence, while it hardly refutes Penzl's second assumption, does not support it, and it is completely compatible with the claim that Nordic followed the general Germanic chronology of syncope. Sievers' assertion¹¹ which underlies Penzl's assumption is based not on textual evidence but on inferences from the regular absence of umlaut in *talþa*, etc. versus its regular presence in *dómþa*, etc. If, as I will attempt to demonstrate, these facts about umlaut distribution can be satisfactorily explained without assuming that *i* syncope in **talþa* before **dómþa*, then Sievers' claim is deprived of its only source of support and must be rejected.

There is a further argument against the Sievers-Penzl chronology of syncope that can be developed. Their chronology assumes that the initial Nordic syncope process involved loss of *i* after short syllables. As mentioned above, this is directly counter to the normal pattern of weakening (of which syncope is a special case) in the other Germanic languages. In these languages (notably West Germanic dialects, but Gothic to a limited extent) *i*-syncope is part of a general phenomenon of "vowel balance" by

¹⁰ Presumably this *i* was [j]. The rule deleting *i* after long syllables was generalized to *j*, as will be discussed later.

¹¹ "Der gegensatz zwischen nordisch und westgermanisch besteht darin, dass das erstere den vocal nach langer silbe länger bestehen lässt, das zweite ihn nach einer kürze besser conserviert," Sievers, pp. 160—161.

which *i* and *u* are deleted when (a) immediately following a long syllable or (b) in the third syllable of a word: WGmc. **ist* < **esti*, Goth. *nimip* < **nemiði*. Although the principle underlying processes like these is neither precise nor well understood, there does seem to be a general phonetic regularity involved in these and like processes: e.g. compensatory lengthening, lengthening of vowels in open syllables, shortening of vowels in closed syllables. "Vowel balance" in the Germanic Auslautsgesetze always leads to a "two-mora" form: i.e. a long syllable (*ist*) or two syllables (*nimip*). The innovation ascribed to Nordic by Sievers and Penzl yields a "one-mora" form, a result that is not compatible with what seems to be the Germanic pattern. If, however, we assume, as I will, that Nordic shared the West Germanic innovation of *i*-syncope after long syllables, then the subsequent extension of *i*-syncope to short-syllable forms is attributable to generalization (in some sense).

One additional observation about syncope must be made at this point. Proto-Germanic, as reconstructed from all the Germanic dialects including Gothic, very likely had a synchronic rule syncopeing medial *i*—but only after certain kinds of long-syllable weak verbs. I refer not to the preterites of preterite-present verbs, which probably never had the linking vowel *i*,¹² but to those weak verbs whose Gothic infinitives were *briggan*, *brūkjan*, *bugjan*, *pagkjan*, *pugkjan*, *waúrkjan*. Leaving *bugjan* aside (this verb is anomalous in several ways, one being its uncertain etymology¹³), these verbs have two striking characteristics in common: they have long-syllable stems, and the stems end in velar *k* or *g*. Following Prokosch¹⁴ I assume a rule governing this case of *i*-syncope for proto-Germanic:

(A) Medial *i* in trisyllabic weak verb forms is deleted after long syllables terminating in a velar obstruent.

This rule is relevant in two ways to my analysis. First, it can plausibly be generalized to a rule deleting medial *i* after *all* long syllables; such a rule was unquestionably in the grammars of the West Germanic dialects and, I will propose, in the earliest grammar of pre-Old Icelandic as well.

¹² Unlike *briggan*, etc. Indo-European precedents for preterites without linking *-i* can plausibly be posited for the preterite-presents. Brugmann (*Beiträge*, XXXIX [1914], 84—97) connects their preterite formation with *-t-* presents of the type Gk. *σάπτω*, *πλεκτός*, *πέκτω*, Lat. *plectō*, *pectō*.

¹³ J. de Vries, *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch* (Leiden, 1961), p. 67.

¹⁴ "The Old English Weak Preterites without Medial Vowel," *PMLA*, XLII (1927), 331—338.

Second, there is a set of Old English weak verbs (*cweccan/cweahte, tellan/tealde*, etc.) that bear a surface resemblance to the rückumlauted preterites of Old Icelandic short-syllable *jan*-verbs. I suggest that the resemblance is deceptive, and I will propose later that the Old English forms result from a different kind of generalization of rule (A).

2. The explanation for Old Icelandic umlaut I wish to develop begins with the assumption that *i*-syncope first took place after long syllables. This assumption is compatible with what relevant Runic data there is; it makes Old Icelandic follow the chronology of syncope well established for West Germanic and strongly suggested for Gothic;¹⁵ and, if rule (A) is indeed valid for proto-Germanic, then there is an antecedent rule in the grammar of proto-Germanic from which the original syncope rule in pre-Old Icelandic could have been generalized (and there was no synchronic rule in proto-Germanic deleting vowels after short syllables). I will therefore assume that an early grammar of pre-Old Icelandic contained rule (B):¹⁶

(B) Unstressed *i* is deleted after a long syllable.

Actually I assume a more general form of rule (B)—namely that short *i* is deleted and long *ī* shortened in unstressed position following a long syllable. Length is not marked in Runic inscriptions, so there is no direct confirmation of this generalization. However, this assumption simplifies the development and, more important, captures the essential nature of syncope—that it is a weakening process. This insight was expressed in the old idea of the Germanic *Dreimorengesetz* which, for all its problems, brought superficially different processes (long vowels become short, short vowels are deleted, and the problematic overlong vowels become long) together as one general phonological process of weakening. I take the same thing to be true of pre-Old Icelandic syncope. In any case, to my knowledge there is no rule that intervenes between vowel syncope and

¹⁵ Cf. H. Hirt, *Handbuch des Urgermanischen*, I (Heidelberg, 1931), § 86; H. Krahe, *Germanische Sprachwissenschaft*, I (Berlin, 1966), § 121; W. Krause, *Handbuch des Gotischen*, 2nd ed. (Munich, 1953), § 69; W. Streitberg, *Urgermanische Grammatik*, 3rd ed. (Heidelberg, 1963), § 146.

¹⁶ Rule (B) applies to short *u* as well, but I leave the rule in its less general form since I will not deal with *u*-umlaut or *u*-syncope in this paper. There are phonological restrictions on rule (B) that do not, as far as I can tell, affect my analysis: syncope did not occur before proto-Nordic *m, n, r* (cf. Noreen, § 155).

vowel shortening, and they can be stated as one synchronic process. The generalized version of rule (B) is:

(B') When unstressed, *i* is shortened and *i* deleted after a long syllable.

Later the umlaut rule was added to the grammar:¹⁷

(C) Back vowels are fronted before *ĩ* and *j* in the following syllable.

Thus, as the point of departure I reconstruct a grammar of pre-Old Icelandic containing derivations as follows:¹⁸

Grammar I

	/gastiR	gastiR	stapiR	stapiR	talja	talıpa	dōmja	dōmıpa/
(B')	gastR	gastiR						dōmıpa
(C)		gestiR	stepiR	stepiR	telja	telıpa	dōmja	
	[gastR	gestiR	stepiR	stepiR	telja	telıpa	dōmja	dōmıpa]

Though this grammar, which presumably antedates the *Urnordisch* of the Runic inscriptions, produces an output which is not attested in Old Icelandic (i.e. all the phonetic forms would normally be starred), it is a plausible reconstruction since, aside from dialect-specific details, its output resembles the forms found in a West Germanic dialect like Old High German or Old Saxon, cf. in particular the rückumlaut in forms like *dōmıpa*, OHG *hōren* [hōren]/[hōrta] [hōrta], etc. In other words, this is the order of rules (B') and (C) not only in the grammar of a stage of pre-Old Icelandic but also of the earliest West Germanic dialects; and, therefore,

¹⁷ It is frequently assumed that umlaut was present very early in the grammar of proto-Germanic: see Penzl, p. 4; E. Antonsen, "On Defining Stages in Prehistoric Germanic," *Lg.*, XLI (1965), 25. The Gothic evidence is neutral with respect to the claim since Wulfila's orthography did not mark *i*-umlaut. The Finnish loanwords from early Germanic lack umlaut: *agjo* (OIcel. *egg*, OE *ecg*, OS *eggia*), *varjo* (OIcel. *verja*), *kallio* (OIcel. *hella*), *kaltio* (OIcel. *kelda*). In view of the loanword evidence I do not see any factual basis whatsoever for the claim that proto-Germanic had a very early umlaut rule. I have digressed to raise this question in order to forestall one objection that might be made against my proposed chronology of rules (B') and (C).

¹⁸ The ending *-iR* in the nominative singular of *i*-stem nouns is well attested in the inscriptions, the nom. pl. *-iR* is not. I reconstruct it on the basis of Goth. *-eis*. The underlying forms of *talja* and *dōmja* are actually *talia* and *dōmia*. The rule of glide formation already present in Indo-European applies prior to rule (B') and converts *i* to *j* before a vowel.

the ancestor grammar of North and West Germanic had the two rules in the order (B')—(C). In regard to the order of these rules, then, Old High German remained conservative, while Old Icelandic became innovating as we will see.

Rules (B') and (C) are in marked¹⁹ or non-optimal order: rule (B') removes the *i* necessary in the structural analysis of the umlaut rule (C). The order (B')—(C) is less optimal, less simple (in the technical sense) than the opposite order, and linguistic theory predicts that if change occurs it will be to the simpler order (C)—(B'). This happened in pre-Old Icelandic; the two rules shifted to the unmarked order (C)—(B'), and the *i* in forms like *gastiR*, *dōmipa* thus was not removed prior to umlaut:

Grammar II

	/gastiR	gastiR	stapiR	stapiR	talja	talipa	dōmja	dōmipa/
(C)	gestiR	gestiR	stepiR	stepiR	telja	telipa	dōmja	dōmipa
(B')	gestR	gestiR						dōmþa
	[gestR	gestiR	stepiR	stepiR	telja	telipa	dōmja	dōmþa]

The greater simplicity of the order of rules (C) and (B') in Grammar II, though not reflected in the form of the two rules, is manifested in the output of the grammar: the root vowel of *gest-* is the same in both singular and plural, as is the root vowel of *dōm-* in present and preterite. Since Runic orthography did not have symbols for umlaut vowels (though *e* was occasionally used for the umlaut of *a*, and *iu* for [ȳ] on the Stentofte inscription), there is no textual confirmation of the Grammar II stage. The reconstructed forms **gestR*, **gestiR*, **dōmja*, **dōmþa* are secured by the literary Old Icelandic forms *gestr*, *gestir*, *dōma*, *dōmþa* ~ *dōmda*, and I will posit plausible steps that lead to the correct attested forms for *stap-* and *tel-*.

It seems to me that the reordering of rules (B') and (C) is the single most significant event in the development of Old Icelandic *i*-umlaut. It establishes the sharp distinction in umlaut distribution between Old Icelandic and the continental West Germanic dialects. It accounts for umlaut throughout the paradigms of long-syllable *i*-stems; it accounts for the absence of rückumlaut in long-syllable *jan*-verbs; and, most important for the latter history of Icelandic noun morphology, it accounts in part for the striking absence in Old Icelandic of the *i*-umlaut function so perva-

¹⁹ P. Kiparsky, "Linguistic Universals and Linguistic Change," in *Universals in Linguistic Theory*, eds. E. Bach and R. T. Harms (New York, 1968), p. 200.

sive in Old High German and many of its modern progeny: namely the use of umlaut as major morphological marker for noun plurals. In Old (and Modern) Icelandic this derivative function of *i*-umlaut is pretty much confined to minor consonant-stem noun classes: *nagl/negl*, *fótr/fótr*, *gefande/gefendr*. Umlaut as a plural marker in Icelandic has not been extended analogically to the extent of German (*Bäume, Wörter, Mütter, Väter*) or Yiddish (*tog/teg* 'day/days'). I suggest that this is principally attributable to the reordering that took place in forming Grammar II, one of whose effects was to erase the secondary umlaut alternation between singular and plural in long-syllable *i*-stems like *gestr*. (Recall also that most feminine *i*-stems transferred to the *ō*-stem class earlier, so they would have no umlaut distinction between singular and plural; and short-syllable *i*-stems like *staþr* have umlaut throughout in Grammar II.)

The next step in the development of Old Icelandic umlaut is the generalization of rule (B') to apply to *j*, deleting it after long syllables. This generalization is attested in Runic *wate* noted earlier. Also, we know from comparative Germanic that verbs like OIcel. *fóra, senda*, etc. originally had *-j-* which had to be deleted at some point in the historical development. I assume therefore:

(B'') When unstressed, *i* is shortened and *i, j* are deleted after a long syllable.

With the generalization to (B'') the portion of the grammar relevant to this investigation becomes:

Grammar III

	/gastiR	gastiR	staþiR	staþiR	talja	talþa	dōmja	dōmiþa/
(C)	gestiR	gestiR	steþiR	steþiR	telja	telþa	dōmja	dōmiþa
(B'')	gestR	gestiR					dōma	dōmþa
	[gestR	gestiR	steþiR	steþiR	telja	telþa	dōma	dōmþa]

In Grammar III verbs like *dōm-* have an invariant umlauted root vowel throughout the paradigm, and neither *i* nor *j* is any longer phonetically realized. The same thing is true of most case forms in a noun paradigm like that of *gest-*. The accusative singular originally had *-i* (**hali**, Strøm), as did the genitive singular (Goth. *-is*), accusative plural (Goth. *-ins*), and dative plural (Goth. *-im*), and all of these forms in Grammar III would have an umlauted root vowel. If we make the reasonable assumption that an umlauted root vowel was present in all forms of the paradigm, either

by phonological umlaut or by analogical generalization (the latter at most in the dative singular, Goth. *-a*, and genitive plural, Goth. *-ē*), then long-syllable *i*-stem nouns join long-syllable *jan*-verbs in having no umlaut/non-umlaut vowel alternations anywhere in the paradigm. At this point there is no longer any morphophonemic alternation or any phonetically realized conditioning factor to support the derivations of the long-syllable forms in Grammar III, and I assume that *gest-*, *dōm-*, etc. were lexically restructured to contain underlying umlaut vowels without the stem-formative *i*.²⁰

At this juncture in the history of Old Icelandic, then, I hypothesize that umlaut became phonemic. The time cannot be determined precisely, but it likely was prior to the 8th century since the Runic forms *-zestumR* (Stentoften, 2nd half of the 7th century) with orthographic *e* are probably possible only if underlying umlaut was present. Short-syllable nouns and verbs like *stapi-*, *teli-* were not restructured since *i*, the conditioning factor, was phonetically manifested in all or most forms of their paradigms. The umlaut rule (C) remains, but there is to my knowledge no longer any motivation for rule (B'') in the form given and it is lost. This yields a fourth grammar which, like its predecessor, is inferred from the data of literary Old Icelandic and not attested in Runic Norse:

Grammar IV

	/gestR	gestiR	stapiR	stapiR	talja	taliþa	dōma	dōmþa/
(C)			steþiR	steþiR	telja	teliþa		
	[gestR	gestiR	steþiR	steþiR	telja	teliþa	dōma	dōmþa]

The next change to be considered is the addition of a rule syncopating *i* after short syllables. That such a rule was added can be inferred directly from the Runic inscriptions. As in rule (B), I assume that the basic

²⁰ I have implicitly adopted here a version of the "alternation condition" (P. Kiparsky, "How Abstract is Phonology?", unpublished paper). I assume, in other words, that *ceteris paribus* the phonemic representation of a morpheme will not be more abstract than its phonetic representation if that phonetic representation is invariant in all occurrences of the morpheme and no phonetic conditioning factor is present. In the case at hand, these conditions are satisfied for the long-stem verbs. For long-stem nouns *i* disappeared throughout except before proto-Nordic *m* and *n*, i.e. except in the accusative and dative plurals. This assumption concerning restructuring raises problems that cannot be discussed in the space available, but I provisionally assume that restructuring must occur if all or most forms of the morpheme are realized in a single phonetic representation and all or most forms of the paradigm have lost the conditioning factor.

process involved here is weakening, thus that \bar{i} was shortened to i in the same environments where i was syncopated. Tentatively, we may state this rule as:²¹

(D) When unstressed, \bar{i} is shortened and i (NB: not j) deleted after a short syllable.

If rule (D) were added at the end of Grammar IV, the short-stem forms would become *stepR*, *stepiR*, *telja*, *telpa*; and, according to the criteria set forth in footnote 20, these forms would be restructured to contain umlaut vowels, and rule (D) would be lost from the grammar since it is not required on independent grounds. But such a development is clearly incompatible with the actually occurring old Icelandic forms, which are *stapr*, *stepir*, *telja*, *talpa*. Thus, our theory forces us to assume that rule (D) was added to Grammar IV so that it applies *before* the umlaut rule (C).

²¹ There are heavy restrictions on rule (D) that appear to be both phonological and morphological. That is, many i 's are not deleted after a short syllable: *bogi*, *kyni*, *teli*, *telin*, *fapir*, *lykill*. It is clear, however, that syncope of i occurred medially in forms like **talpa* (cf. *lykill* but *luklar* < **lukilaR*). I also assume that rule (D) applied to disyllabic forms like **stapiR*. If the extension to **stapiR* is wrong, then my analysis will have to be modified in obvious ways to account for the final Old Icelandic forms *stapr/stapir*. A plausible modification is that underlying *stapiR/stapiR* were restructured to *stapR/stapiR* along with *gestR/gestiR*. When the umlaut rule is lost (this will be discussed later), the correct forms for *stapr* result. Other solutions of approximately equivalent plausibility can be devised.

One would expect a more general formulation of rule (D): when unstressed, \bar{i} is shortened and i deleted. It is a weakness of my analysis that I cannot regard rule (D) as a generalization of the basic rule (B) initiating syncope. This is because rule (D) must be ordered before rule (C), whereas rule (B') in Grammar III had to be ordered after rule (C). If we assumed that rule (B') was generalized to include short syllables in Grammar II, there would have been incorrect restructuring in the short stems as well as long. Nor could we assume that rule (B') was generalized to short syllables and then reordered to before rule (C) since, among other difficulties, this would be from unmarked order (*telja/telpa*) to marked order (*telja/talpa*). This is also the reason why the order (D)—(C) in Grammar V could not have arisen through reordering. Aside from positing a "substratum" dialect which continued the archaic order of rules (B') and (C) in Grammar I and from which literary Icelandic borrowed its order (D)—(C), I see no way out of the dilemma in my analysis of not being able to regard rule (D) as a generalization of rule (B). One can make an appeal (and this strikes me as feeble in this case) to the notion that innovations in a grammar are determined in part by the form of rules already in the grammar, see C. Kisseberth, "On the Functional Unity of Phonological Rules," *Linguistic Inquiry*, I (1970), pp. 291—306. But the problem of relating rules (B) and (D) is still not satisfactorily solved in my analysis.

Though syncope of *i* after a short syllable was innovated chronologically later than umlaut by several centuries at least, synchronically it was ordered before umlaut at the time of the innovation. We obtain in this way the grammar:

Grammar V					
	/stapiR	stapiR	talja	talpa	talpi/
(D)	stapR	stapiR		talpa	talpi
(C)		stepiR	telja		telpi
	[stapR	stepiR	telja	talpa	telpi]

The subjunctive *telpi* has been included to show that Grammar V correctly accounts for its vowel. No derivations are given in Grammar V for *gest-* and *dóm-* since these would be exactly the same as in Grammar IV. The main fact about the output of Grammar V that should be noted is the rückumlaut in *talpa*. Grammar V, at least in its output, is essentially that of attested Old Icelandic.

Subsequent to Grammar V several changes occurred that are relatively transparent. For one thing, *i*-umlaut is lost as a synchronic rule; attested Old Icelandic does not have a rule simply fronting back vowels in phonetic *i*-environments: cf. *armr/armi*, *bú/búi*, *hugr/hugir*, *gumi/guma*, *ór/várri*, *bjópa/bopin*, *sökkva/sökkinn*, *býp/bjópum/bjópiþ*. Umlaut remains as a plural marker in a small, closed class of nouns (*nagl/negl*), it marks the compared forms of many adjectives (*skammr/skemmri/skemstr*), and umlaut shows up elsewhere. But there is no underlying *phonological* regularity here to motivate a phonological rule in the grammar of Old Icelandic. Likewise, rule (D) cannot be motivated as a major rule in Old Icelandic phonology.

I assume, therefore, that rules (C) and (D) are lost from Grammar V. Upon loss of rule (C) underlying *stapiR/stapiR* (phonetic *stapR/stepiR*) are realized as *stapR/stapiR*, and prior to the loss of rule (D) they are restructured in underlying form to *stapR/stapiR*. Their morphology now parallels that of the long-stem nouns. These forms are correct for attested Old Icelandic. The alternations in short-syllable *jan*-verbs remain, however, accounted for now by a rule whose environment is primarily morphological (or by a restricted rule umlauting just present-tense forms like *telja*). These changes, incidentally, have an almost exact parallel in the development of English forms like *tell/told*, *sell/sold*, etc. An alternation, phonologically produced historically, is now an irregular feature associated

with some subset of the lexicon. Notice also that English has retained some of the same umlauted noun plurals as Old Icelandic: *feet, men, geese*—all original consonantal stems. Furthermore, Old English, like Old Icelandic but unlike Old High German, has umlaut throughout the singular and plural of *i*-stem nouns: *wyrm, dæl, giest*, etc. Likewise, the long-stem *jan*-verbs of Old English, like those of Old Icelandic, do not have rückumlaut: *dēman/dēmdē, hyngran/hyngrede*. This suggests that Old English underwent the same reordering of rules (B') and (C) as Old Icelandic did. But the situation is less clear; for one thing, medial *i* did not always syncope in long-stem weak verbs (note *hyngrede* above).

A number of details remain, but I do not believe any of them are incompatible with the analysis I have proposed. In original *i*-stem nouns there are many doublets (*hýnir ~ húnir, bón ~ bón*), also long-syllable stems that are not umlauted (*skurþr, fundr*) and short-syllable stems that are (*prekr*). Since one result of the developments discussed here was the emergence of two well-defined and well-populated *i*-stem subdeclensions (*gest-* with umlaut versus *stap-* without), doublets and analogical shifts are the kinds of non-systematic changes one may expect. (Cf. the similar situation in Old High German which led to doublet plurals like *Wörter* and *Worte*.)

Some short-stem *jan*-verbs lack rückumlaut: *setia/setta, selia/selda*, as well as a rather large number of the type *heria/heriapa*. All of the latter are denominatives from *ja-*, *jō-*, and *i*-stems (e.g. *herr* 'army'). The verb *setia* is closely connected phonologically to the noun *set* (*setr, seta*) 'seat', and *selia* was probably regarded synchronically as bound up with *sel* 'chalet'. These relationships suggest that an explanation for the absence of rückumlaut in short-stem *jan*-verbs is to be sought not in phonology but elsewhere. I leave these forms with the observation that they are not handled by my analysis.

Another kind of anomaly shows up in noun compounds: *kuánfang* 'marriage' and *kuánlauss* 'unmarried' (simplex *kuæn* 'wife'); *brúþlaup ~ brýllaup* 'wedding' (simplex *brúþr* 'bride'). There is no underlying regularity here, and various explanations of about equal plausibility come to mind. For example, the compounds with *kuán-* could have been entered as single units in the lexicon without the stem-formative *-i-*, hence umlaut is blocked. Alternatively rule (B) may first have been restricted to medial *i* in trisyllabic forms, hence **kwānifang > *kwānfang* prior to umlaut. Present theory does not favor one of these alternatives over the other(s), nor do the factual data support a strong argument for any one of them in particular, but I do not see that any major issues are involved.

Like Penzl²² I do not assign any special status to what Kock called *R*-umlaut, *iR*-umlaut, palatal umlaut, and the like. It is apparent that *R* often fronted vowels in Old Icelandic (*ker*, *gler*), but this is not involved with umlaut per se. Kock's palatal umlaut is simply *i*-umlaut, as Penzl points out.

It was observed at the close of section 1. that Old English had short-stem weak verbs with unexpected rückumlaut (unexpected since they are normally umlauted throughout present and past): *leccan/leahte*, *reccan/reahte*, *cwellan/cwealde*, *sellan/sealde*, and others.²³ In spite of their quite similar appearance in preterite formation to the short-stem Old Icelandic *jan*-verbs, I think that they are to be explained in a completely different way. In section 1., I pointed out that proto-Germanic had a rule, rule (A), syncopating medial *i* in trisyllabic long-syllable weak verb forms whose stems ended in a velar obstruent: thus OIcel. *sókia/sóttá*, *þekkia/þátta*, *þykkia/þótta*, *yrkia/orta*. Notice that the Old English verbs without linking *-i-* all end either in velar *k* or in *l*. Independent considerations suggest that Old English *l* was velar (breaking before *l* plus an optional consonant, for example). I propose that in Old English rule (A) was generalized to short-syllable *jan*-verbs whose stems ended in velars. Grammar I, which is essentially the correct grammar for pre-Old English as far as syncope and umlaut are concerned, will then produce correct *leahte*, etc. with only the addition of a rule converting *k* to *h* before *t*, needed anyway for OE *bringan/brōhte*, and like forms.

3. I conclude with a few comments on general questions for a theory of phonological change that are raised by my analysis. Let us consider the main features of that analysis. We know that Old Icelandic had umlaut and that it underwent extensive syncope, eventually deleting short vowels after both long and short syllables. Comparative evidence indicates that syncope took place after long syllables first, and the Runic inscriptions support this chronology better than they support other assumptions. The reordering of the syncope and umlaut rules is governed by universal considerations concerning the conditions which make reordering possible. The addition of a rule syncopating *i* after short syllables is not disputed. That the umlaut rule was later lost seems reasonably clear. The analysis up to this point is strongly motivated. The only assumption I made that is controversial is that rule (D) was innovated in

²² "Zur Entstehung", pp. 12—14.

²³ Prokosch, *CGG*, p. 201 gives the whole list.

Grammar V in non-final position. The issues involved in this assumption are serious ones deserving separate treatment. Though this is not the place for such treatment, I would like to comment briefly on the problem.

The current theory of generative historical phonology does not assign special status to non-final rule addition. The assumption seems to be that such change needs no further comment, that it is simply one more case of rule addition. I think this assumption is false. Existing research strongly suggests that the number of instances of rules being added in the middle of a grammar is far less than the number of cases in which rules are added at the end. If this statistical disparity is indeed correct, then a theory of phonological change must assign preferential status to rule addition at the end of a grammar. Or to put it somewhat differently: an adequate theory of phonological change must provide general constraints that account for the relative infrequency of non-final rule addition.

I suggest then that a theory that places constraints on non-final rule addition is preferable to one that assigns equal status to both kinds of rule addition. I am not sure what these constraints are since they are certainly not self-evident, but I think it is profitable to seek a solution along the following lines.

Kiparsky²⁴ has shown that attested reorderings have one of two consequences: either they level out paradigmatic alternations, or they extend existing alternations to a new set of cases. Similarly, rule loss levels out paradigms, and rule simplification extends existing alternations.

The loss of the umlaut rule in Old Icelandic is instructive in this regard. In Grammar V, which contained umlaut, short-syllable *i*-stem nouns had umlaut alternants in the plural: *stapR/stepiR*. However, due to the prior reordering in Grammar II, long-syllable *i*-stems ceased to have umlaut alternations. Speaking very loosely, the "drift" thus came to be toward loss of the derivative pluralizing function of umlaut; at the least, a large block of *i*-stem nouns no longer used umlaut as a plural marker. Loss of the umlaut rule secures this trend even more firmly: *stapR/stapiR*. Loss of the umlaut rule not only leveled out the paradigm of short-syllable *i*-stems but also extended the lack of umlaut alternation throughout the class of *i*-stem nouns.

Similarly, it seems to me that certain situations favor non-final rule addition; or, to make a stronger claim, that non-final rule addition is possible only when such addition strengthens a set of alternations already

²⁴ "Linguistic Universals," pp. 200—202.

in existence. The claim may be too strong in this generality, but the non-final rule addition of rule (D) in Grammar V illustrates the basic notion.

Recall rule (A), which following Prokosch I reconstruct for the grammar of proto-Germanic. Its effect was to initiate rückumlaut in forms like *sókia/sóttā*, etc. But this is precisely the effect that is obtained for short-syllable *jan*-verbs if rule (D) is added out of chronological order before umlaut—to be precise, that rule (D) is added chronologically later than umlaut but ordered before it. Though the alternations like *telia/talpa* are irregular alongside *dóma/dóm̄pa*, they provide added support for the relic class of *sókia*-verbs²⁵ (and, perhaps, for the preterite-present verbs that also lack medial *i* in the preterite). In this sense, then, the non-final addition of rule (D) has the same effect as rule simplification and the type of reordering that “polarizes” alternations.²⁶

The questions raised here possess considerable theoretical interest and are worth further investigation. It may well be that the constraints I have suggested for non-final rule addition are untenable. But it seems to me that my main points are sound—that non-final rule addition is a tightly constrained kind of phonological change, and that it is subject to general principles similar to those that govern reordering.

²⁵ Interestingly, *j* does not syncopate in *sókia*, etc. though it should (according to rule [B’]), and *j* regularly does not syncopate in short-stem weak verbs. This is another parallel between these two sets of verbs.

²⁶ Kiparsky, “Linguistic Universals,” pp. 200—202.

BIRGER NERMAN

De äldsta Eddadikterna

I arbetet "The Poetic Edda in the light of Archaeology",¹ tryckt 1931, men färdigt redan 1923, konstaterade jag, att de arkeologiskt daterbara Edda-uttrycken för olika dikter återspeglade olika tider. De yttryck, som jag belyste, voro emellertid icke många.

Längst tillbaka pekade uttryck i För Skírnis och Völundarkviða. Den förra diktens *hrímkállkr* har endast motsvarigheter under tiden ca 100—ca 550 e. Kr., medan i den senare dikten uttrycket *hann sló gull rautt við gim fástan* visar hän på skedet ca 300 — ca 700 (jfr nedan sid. 25, att tiden bör begränsas till ca 300 — ca 600) och uttrycket *lindbauga* på skedet ca 200 — ca 550. Därefter i ålderdomlighet fann jag omnämningen av ringsvärden i Helgakviða Hjörvarzsonar och Sigurdarkviða in skamma, uppgifter som måste hänföras till tiden ca 500 — ca 700; därtill lades uppgifterna om en sköld *rönd var ór gulli* i Helgakviða Hundingsbana I, som synes peka på tiden ca 550 — ca 800. Å andra sidan fann jag de snodda guldhalsbanden och kanske ordet *skillinga* i Prymskviða och vidare silverhalsringarna i Atlamál (antagligen nämnda 2 gånger) peka på vikingatiden, ca 800 — ca 1060; detsamma gäller möjligen silverbålarna i Rígsþula.

I fråga om uttryck, vilka återspegla tidigare perioder än vikingatiden, framhöll jag, att de givetvis icke bevisade, att dikterna i sin helhet vore lika gamla som de. De kunna vara reminiscenser från förlorade tidigare kväden, som kommit in i senare; blott i Helgakviða Hjörvarzsonar med dess detaljerade svärdsbeskrivning måste flera rader vara gamla.

Då emellertid den från andra hälften av 600-talet härrörande Eggjumstenen visat, att det urnordiska språket hade övergått till ett språk på i stort samma stadium som Eddadikternas vid nämnda tid och då

¹ Viking Society for Northern Research, Extra Series, Vol. IV, Coventry.

Gustav Neckel² och Erik Noreen³ velat visa, att några av Eddadikterna, bland dem enligt Noreen just *För Skírnis* och *Völundarkviða*, ha så lös metrisk konstruktion, att man mycket väl kan återföra dem till urnordisk form utan att metern brytes, ja, enligt Noreen *För Skírnis* (jämte *Vafþrúðnismál*⁴) på metriska skäl snarast borde vara författad i urnordisk tid, syntes det mig på kombinerat arkeologiskt-filologiska grunder vara mycket sannolikt, att *För Skírnis* och *Völundarkviða* författats före ca 550 eller att detta i varje fall gäller stora delar av dessa dikter. Då vidare personerna i dikterna om Helge Hundingsbane måste ha levat under andra hälften av 600-talet och dikterna delvis ha en realistisk karaktär, medan åtskilligt i dem tillhör fiktionens värld, tänkte jag mig dem eller stora delar av dem ha tillkommit före ca 750. Jag framhöll också det påfallande i, att *Atlamá*, vilket filologiskt anses vara en av de yngsta Eddadikterna, har en uppgift, om silverhalsringar, som är klar vikingatid.

Jag framhöll också den fullkomligt dominerande roll guld spelar i Eddadikterna i förhållande till silver, guld omnämnt mera än 100 gånger, silver blott 12. Att guld, den främsta metallen, så ofta nämnes, syntes mig mindre märkligt, ehuru förhållandet bäst finge sin förklaring, om dikterna i stor utsträckning återspeglade den guldrika folkvandringstiden, skedet ca 400 — ca 550. Däremot skulle silvrets undanskymda roll vara mera svårförklarlig, om dikterna i stort skulle ha tillkommit under den enormt silverrika vikingatiden. En författare kan icke undgå att influeras av förhållandena i sin egen tid, och därför måste silver ha smugit sig in på många håll i Eddadikterna, om de i huvudsak härrörde ifrån vikingatiden.

Sedan jag 1931 utgav mitt arbete om Eddadikterna, har jag haft tillfälle att i hög grad syssla med materialet ifrån Nordens yngre järnålder, tiden ca 400 — ca 1060. Detta har medfört, att jag nu kan arkeologiskt belysa betydligt flera uppgifter i Eddadikterna än 1931. Jag har därför på senare år till förnyad behandling upptagit frågan om dikternas ålder och därvid funnit det lämpligt att först publicera specialstudier med arkeologisk belysning av någon enstaka eller två à tre Eddadikter för att senare utgiva ett sammanfattande arbete om Eddadikternas ålder och utveckling. Början gjordes med artikeln »Rígsþula 16: 8 *dvergjar á oxlóm*, arkeologiskt belyst» i *Arkiv för nordisk filologi* bd 69, 1954, sid. 210 ff., vari jag sökte visa, att detta uttryck icke kan ha tillkommit före andra

² Neckel, G., *Eddaforschung*, i *Zeitschrift für den deutschen Unterricht*, XXX, 1916, sid. 87.

³ Noreen, E., *Eddastudier*, i *Språkvetenskapliga Sällskapet* i Uppsala förhandlingar 1919—1921 (i Uppsala Universitets Årsskrift 1921), sid. 4 ff.

⁴ Detta dock icke sannolikt.

hälften av 600-talet. Därpå följde uppsatsen »Hur gammal är Völospá?» i Arkiv för nordisk filologi bd 73, 1958, sid. 1 ff.; i denna tror jag mig ha kunnat visa, att de arkeologiskt daterbara uttrycken i dikten peka på skedet ca 650 — ca 700; inga uttryck, som måste vara senare än denna tid, kunna konstateras. I en följande uppsats »Arkeologisk belysning av två Eddapartier» i Arkiv för nordisk filologi bd 75, 1960, sid. 238 ff. har jag visat, att den detaljerade beskrivningen av ett ringsvärd i Helgakvida Hiqrvarzsonar och Brynhilds föreskrifter om hennes och Sigurds bålfärd i Sigurdarkvida in skamma måste i huvudsak ha tillkommit under tiden ca 550 — ca 700, varför hela strofer, ja, än mera, i Eddadikterna kunna vara av hög ålder. Vidare har jag i uppsatsen »Runpartiet i Sigrdrífomál» i Arkiv för nordisk filologi bd 76, 1961, sid. 61 ff. sökt påvisa, att rundikten, enligt den vanliga meningen det ena av de två partier, varav Sigrdrífomál sammanfogats, författats under tiden ca 550 — ca 600. Därnäst konstaterade jag i en uppsats »Eddadikternas *iarknasteinn*» i Arkiv för nordisk filologi bd 77, 1962, sid. 48 ff., att uppgiften om ädelstenar i Völundarkvida hade motsvarigheter under tiden ca 350 — ca 550, medan den om en sådan sten i Gudrúnurkvida I återspeglade tiden efter ca 700. I uppsatsen »Völospá 61: 3 *gullnar toflor*» i Arkiv för nordisk filologi bd 78, 1963, sid. 122 ff., där jag återkom till nämnda dikt, tolkade jag detta uttryck som ett minne under 600-talet av 500-talets guldbrakteater. Ytterligare har jag i uppsatsen »Två unga Eddadikter» i Arkiv för nordisk filologi bd 78, 1963, sid. 126 ff. kunnat konstatera, att Þrymskvida och Atlamál endast innehålla arkeologiskt gripbara uppgifter, som hänsyfta på vikingatiden, och därför måste ha tillkommit under denna tid. Likaså har jag i artikeln »Rígsþulas ålder» i Arkiv för nordisk filologi bd 84, 1969, sid. 15 ff. visat, att detsamma gäller för denna dikt. Slutligen har jag i en liten uppsats »Fimbultýs fornar rúnar» i Arkiv för nordisk filologi bd 85, 1970, sid. 206. f. konstaterat, att motsvarighet till detta uttryck i Völospá finns på föremål från 400- och 500-talen, där efter runinskriften förekommer ett flerfaldigt ↑, stundom större än de andra runorna, vilka tydligen stått under beskydd av Fimbultýr.

Jämsides med den arkeologiska behandlingen av Eddadikterna har jag även upptagit till sådan belysning två av Hervararsagans dikter. I uppsatserna »Hur gammal är den s.k. Hjalms dödssång?» och »Hlödskvidas ålder» i Saga och sed 1957, sid. 26 ff., resp. 1960, sid. 79 ff. har jag givit skäl för att de arkeologiskt gripbara uttrycken i dessa dikter icke kunna vara yngre än 500-talet och att den förra dikten i huvudsak författats senast ca 550, den senare snarast vid denna tid.

I föreliggande uppsats skall jag nu taga upp till behandling de Edda-

dikter, vilka innehålla uppgifter, som arkeologiskt kunna dateras längst tillbaka, liksom de nämnda kvädena i Hervararsagan till 500-talet. Utom För Skírnis och Völundarkviða hör till denna grupp Atlakviða.

För Skírnis

Str. 19

Epli ellifo hér hefi ek, algullin,
De äpplen, av guld eller förgyllda, med vilka Skírnir bland andra gåvor vill locka Gerdr, äro naturligtvis ett sorts äppleliknande smycken. Jag känner endast sådana ifrån folkvandringstid, skedet ca 400 — ca 550 e. Kr I fig. 1 ses 6 äppleliknande guldpärlor, vilka ingå i ett depotfynd med guldföremål från denna tid, anträffat vid Nordre Nese, Bygland sogn og pgd, Østager.⁵ Av pärlorna är en massiv, de övriga ihåliga.

Str. 21

Baug ek þér þá gef, þann er brendr var
með ungom Óðins syni;
átta ero iafnhöfgir, er af driúpa
ina níundo hveria nótt.

Att ringen är av guld framgår av följande strof rad 3:

era mér gullz vant í gørdom Gyimis,

Under den guldrika folkvandringstiden finner man ofta en rad mindre ringar uppträdda på en större. I fig. 2 se vi en större guldring, anträffad intill en holme i sjön Vammeln, Floda sn, Södermanland, på vilken, när den hittades, 9 smärre ringar (varav 2 mynningsbeslag till svärdsskida) voro påträdda; en har senare försvunnit (Stat. Hist. Mus. inv. nr 14). Det måste vara åsynen av sådana på en ring trädda ringar, vilka kunna vara jämntunga, som skapat föreställningen om Draupnir, från vilken 8 lika tunga som denna drypa ned var nionde natt.

Str. 23, 25

Sér þú þenna mæki, mær, mióvan, málfán,

Under folkvandringstiden äro de tveeggade svärderna i regel mycket smala. De tilltaga i bredd under Vendeltiden och bli under vikingatiden i allmänhet ännu bredare. Naturligtvis kan det dock även efter folkvandringstiden

⁵ Bøe, Johs, Norske guldfund fra folkevandringstiden (= Bergens Museums Aarbok 1920—21. Hist.-antikv. række nr 2) sid. 25 fig. 12.

tiden finnas smala svärd, men uttrycket *mióvan* i stroferna 23 och 25 passar särskilt bra in på folkvandringstidens tveggade svärd. I fig. 3 återges ett sådant svärd från ett gravfynd ifrån Frälsegården, Saleby sn, Västergötland (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 20653); svärdsknappen, som består av silver, daterar svärdet till folkvandringstiden, vilket även framgår av andra föremål i fyndet.⁶

Vad *máljár* 'ornerad med partier av avstickande färg' beträffar, kan detta uttryck icke datera, då svärderna under olika delar av järnåldern ha ornerade fästepartier — liksom även skidpartier — med avstickande färg, under folkvandringstiden t.ex. guldinläggningar, under vikingatiden t.ex. nielloinläggningar.

Str. 36

Þurs rist ek þér ok þriá stafi,
ergi ok æði ok óþola;

Då Gerðr icke vill tillmötesgå Freys frieri, uttalar Skírnir en flera strofer omfattande förbannelse, som slutar med att han ristar Þurs och 3 olycksbringande runor för henne: *ergi*, *æði* och *óþola*.

Under 400- och 500-talen förekomma ofta inskrifter med några få i magiskt syfte anbragta runor, både inskrifter, som avse att bringa lycka, och sådana, avsedda att bringa fördärv. Särskilt äro dylika inskrifter vanliga på brakteater, t.ex. det ytterst ofta förekommande $\text{†††} \textit{alu}$ och ej ovanliga $\text{†††} \textit{lapu}$, båda med oviss betydelse, men i regel fattade som lyckobringande. Säkerligen har seden, både i positiv och negativ avsikt, fortsatt länge, men efter 500-talet finnas inga sådana mycket korta magiska inskrifter.

Str. 37

Heill verðu nú heldr, sveinn, ok tak við hrímkálki,

Givetvis måste 'rimfrostkalk' avses ett ofärgat glaskärl, vars yttre ger ger intryck av rimfrost. Vi känna från Skandinavien sådana glaskärl, men blott ifrån tiden ca 100 — ca 550 e. Kr. I fig. 4 se vi ett sådant glaskärl ifrån tiden omkring år 300 e. Kr., funnet i en grav vid Vallstenarum, Vallstena sn, på Gotland.⁷ Intrycket av rimfrost har åstadskommits

⁶ Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1936—1938, Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet, Tillväxten under år 1934, sid. XXX, LXXI fig. 10a.

⁷ Avbildat t.ex. Almgren, O., och Nerman, B., Die ältere Eisenzeit Gotlands (= Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens monografier nr 4, Stock-

genom mattslipning av hela glaset. Det är gjutet liksom huvudmassan av de i Skandinavien funna glasen före omkring år 550, och det är endast på gjutna glas mattslipning förekommer, varigenom ett rimfrostliknande utseende uppstår. De i Skandinavien funna glasen efter mitten av 500-talet äro däremot blåsta. Jag tillägger, att alla i Skandinavien funna forntida glas — de uppträda omkring Kr. f. — äro införda.

Völundarkviða

Str. 5

Hann sló gull rautt við gim fastan,
lukþi hann alla lindbauga vel.

Handskriften har *gimfastan*. Från enbart filologisk synpunkt kunna båda lederna i sammansättningen översättas på två sätt. Första leden kan vara *gimr* m., som återfinnes i ags. *gimm* m. och ingår i fvn. *gimsteinn* m. osv. Ordet sammanhör givetvis med lat. *gemma* 'ädelsten'. Men första leden kan också vara fvn. *gim* n. 'eld'. Andra leden kan sammanställas med fvn. *fastr* 'fast, hård, våldsam'. Men den kan också vara en form av fvn. *fár* 'glimmande (i många färger)', vilket ingår i sammansättningar, t.ex. *bláfár*, och utanför Skandinavien är känt i t.ex. got. *filu-faihs*, fht. *féh*, ags. *fáh*, *fág*.

Filologerna ha också föreslagit olika tolkningar.

Börja vi med dem, som anse, att *gim* är fvn. *gim* n. 'eld', ha vissa filologer⁸ ansett, att här föreligger ett sammansatt ord *gimfastan* med betydelsen 'eldfast' och åsyftande städet. Men uttrycket »han slog det röda guldets mot städet» saknar ju helt poäng, och i dikten förekomma inga omskrivningar.

Vanligen anses emellertid *fastan* vara ett adverb med betydelsen 'häftigt, oavbrutet' och översättningen skulle alltså bli: »han slog häftigt (oavbrutet) guldets vid elden.» Denna mening har företräts av t.ex. Sophus Bugge⁹ (som dock senare — jfr nedan — övergav den) och Finnur Jónsson.¹⁰ Men frånsatt om *fastan* kan ha en sådan adverbial betydelse,

holm 1914—1923) Fig. 452; av den ritade figuren framgår dock ej utseendet av glasets yta.

⁸ T.ex. Egilson, S., *Lexicon Poëticum*, København 1860. 1860.

⁹ Bugge, S., *Sæmundar Edda*, Christiania 1867.

¹⁰ I andra upplagan av Egilssons *Lexicon Poëticum*, København 1913—1916, och tredje upplagan, København 1931.

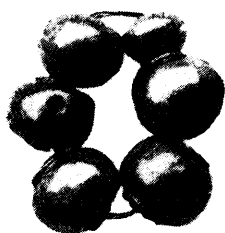

Fig. 1. Äppleliknande guldpärlor. Från ett depotfynd
vid Nordre Nese, Bygland sogn og pgd,
Østager, Norge. 1/1.

Fig. 2. Guldring med 8 ringar påträdda. Intill en holme
i sjön Vammeln, Floda sn, Södermanland. 1/2.

Fig. 4. Glaskärl. Grav vid
Vallstenarum, Vallstena sn,
Gotland. 1/2.

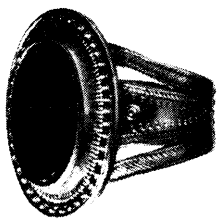

Fig. 5. Guldfingerring med infattad
karneol. Straxt v. om Ystad. 1/1.

Fig. 3. Järnsvärd med silverknapp.
Grav vid Fräsegården, Saleby sn,
Västergötland 1/5 och 1/1.

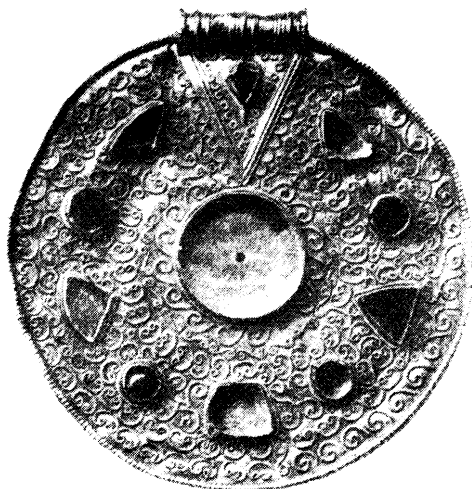

Fig. 6. Guldbrakteat. Depotfynd från Sletner, Eidsbergs sogn og pgd, Østfold, Norge. 1/1.

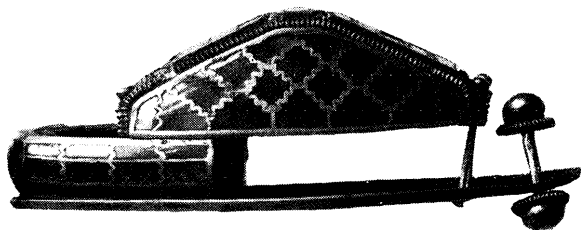

Fig. 7. Knapp och del av överhjättet till svärd. Guld med infattade granater. I Stora Sandviken, Sturkö sn, Blekinge. 1/1.

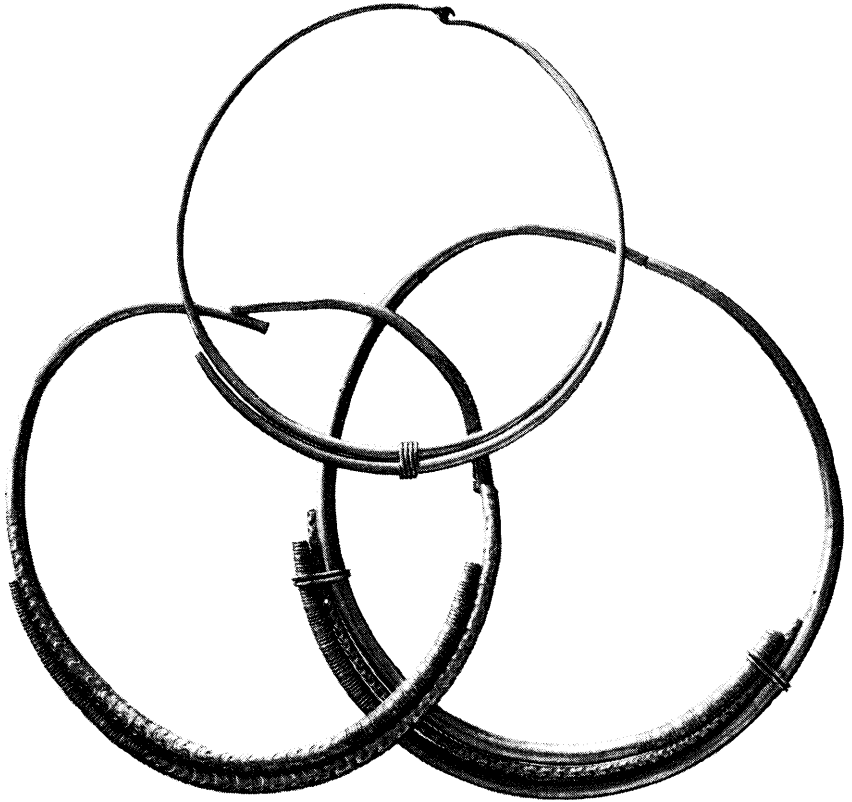

Fig. 8. Guldhalsringar. Nära stranden av sjön Värmeln vid Kullen, Värmskogs sn, Värmland. $< 1/3$.

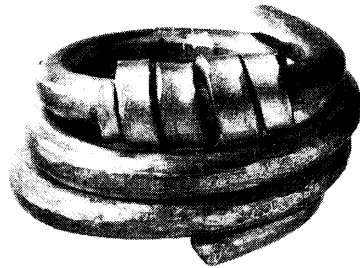

Fig. 9. Spirallagd guldring med påträdd gulds spiral. Hustomtning vid Rings, Hejnum sn, Gotland. $1/1$.

Fig. 10 a, b. Guldfingerring med infattad karneol. Grav vid Söderbyn, Fullerö, Gamla Upsala sn, Uppland. 1/1.

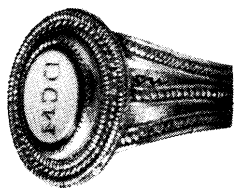

Fig. 11. Guldfingerring med infattad agat (?). Östra Spångby, Alunda sn, Uppland. 1/1.

Fig. 12. Krigarfigurer från bronsbleck till hjälm. Båtgrav 14 vid Vendels kyrka, Uppland. 1/1.

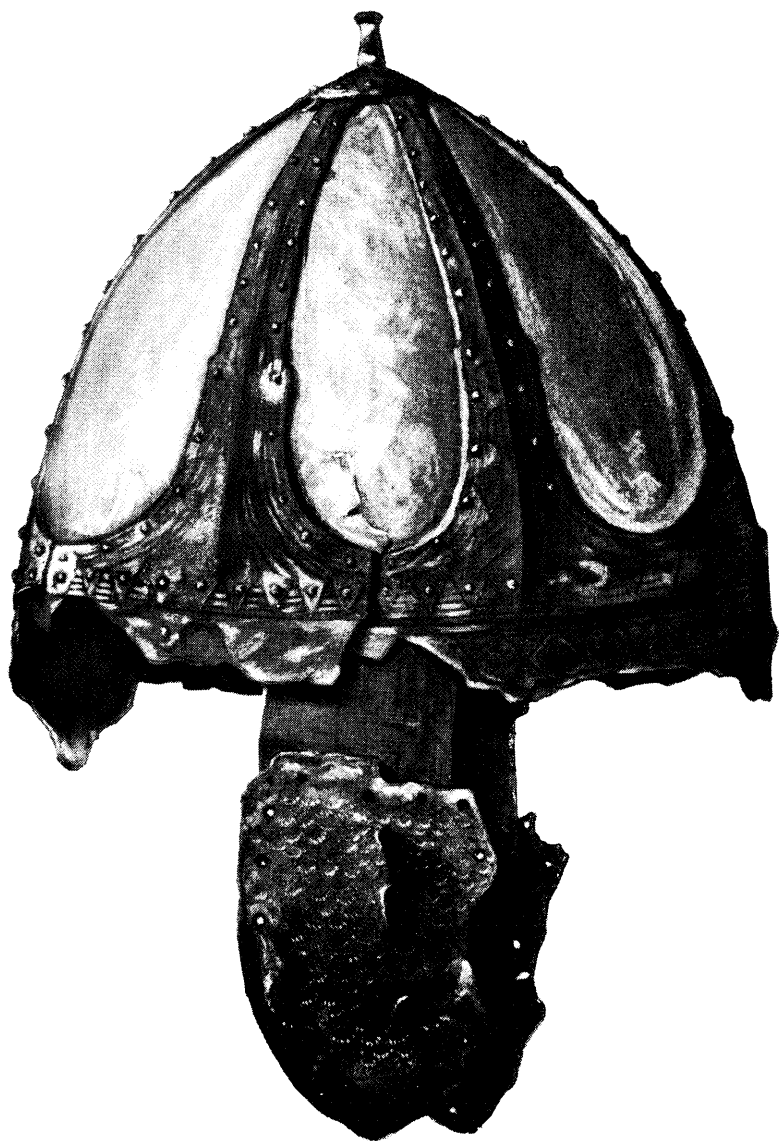

Fig. 14. Hjälms. Baldenheim, Kreis Schlettstadt, Kanton Markolsheim, Elsass, Tyskland. Angående material och ornering se texten. >2/5.

Fig. 13. Guldknapp till svärdshandtag, Skurups by, Skurups sn, Skåne. 1/1.

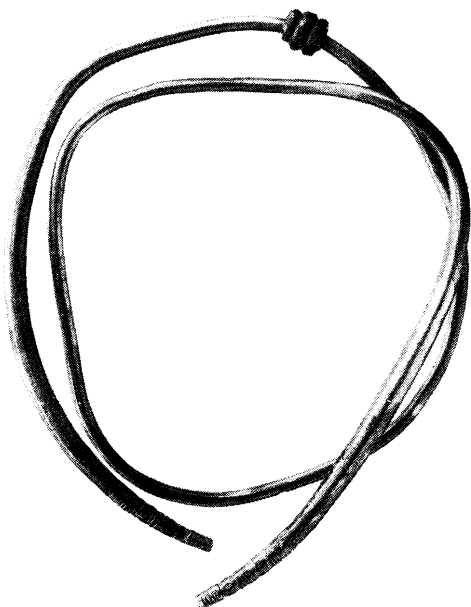

Fig. 15. Spiralböjd guldhalsring med påträdd bronsspiräl. Tuna, Husby-Lång-
hundra sn, Uppland. 1/2.

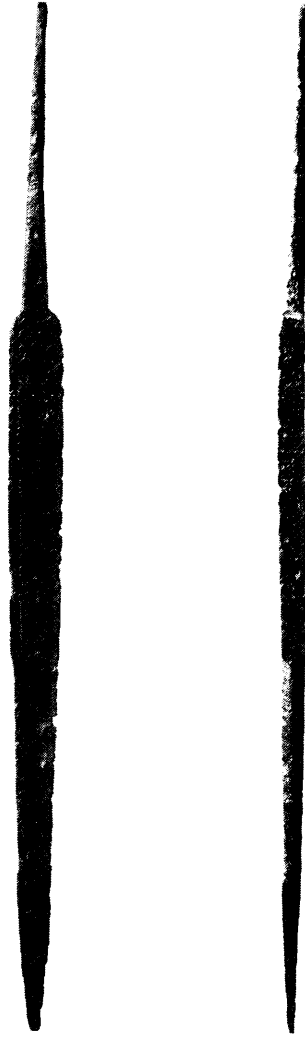

Fig. 16. Eneggat kortsvärd av järn. Viplings, Hellvi sn, Gotland. 1/3.

faller tolkningen på rent faktiska grunder. Medan guld alltid kan kallhamras, kan det endast varmhamras, om det är fullständigt rent, och det forntida guldet i Skandinavien är praktiskt taget aldrig helt rent. Det skandinaviska guldet har därför alltid, eller praktiskt taget alltid, kallhamrats.

Det är därför tydligt, att *gim* här inte kan betyda 'eld', utan måste vara ack. av *gimr* m. ädelsten.

Detta är det väsentliga. Huruvida *fastan* sedan skall översättas som adverb, med betydelsen 'häftigt, oavbrutet' (om nu denna översättning är möjlig) eller som ack. superlativ av adj. *fár* 'glimmande (i många färger)' är av mindre betydelse. Den förra översättningen kan dock inte gärna ifrågakomma, då man icke kan slå guld häftigt eller oavbrutet emot sådana ädelstenar, som funnos i Norden under forntiden, utan att dessa brista sönder. Den senare översättningen är också mera uttrycksfull; med den skulle vi få parallellism i uttrycken »det röda guldet» och »den glänsande ädelstenen». Bugge¹¹ har också senare med riktig instinkt stannat för översättningen »han slog det röda guldet mot den glänsande ädelstenen».

En arkeolog kan icke vara i tvivel om riktigheten av denna översättning. Han igenkänner här en välbekant teknik: infattning av ädelstenar i guldbleck.

Infattning av ädelstenar — stundom även färgade glasbitar — inom på kant ställda tunna skivor av guld eller brons, mera sällan silver, uppträder i Norden omkring år 300 e.Kr. Tekniken har införts söderifrån, väl snarast ifrån goterna norr om Svarta Havet, som själva lärt den av närboende, kanske främst grekerna. I utformningen med i guldbleck infattade ädelstenar existerar den i Norden blott till inemot år 600 e.Kr.

I fig. 5 se vi en fingerring av guld, anträffad osakkunnigt straxt v. om Ystad (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 2939). Den är försedd med en karneol, infattad i en guldskiva. Karneolen är givetvis införd, men detaljer i ringens ornamentik visa, att den är tillverkad i Norden. Tiden är 300-talet e. Kr. Fig. 6 återger en brakteat av guld, som tillhör ett stort guldfynd från Sletner, Eidsbergs sogn og pgd i Østfold i Norge. Översidan har utom ornering i filigran varit försedd med i stående guldbleck infattade granater, ursprungligen 11, varav 7 återstå; varje sådan infattning har varit fristående för sig. Brakteaten härrör från tiden omkring år 500. Slut-

¹¹ Bugge, S., Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse, I, Christiania 1881—1889, sid. 4; samme förf., Det oldnorske Kvad om Vølund (Vølundarkvida) og dets Forhold till engelske Saga, i Arkiv för nordisk filologi bd 26, 1910, sid. 50 f.

ligen se vi i fig. 7 knappen och hälften av övre hjaltet till ett svärd, funna i Stora Sandviken, Sturkö sn, Blekinge (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 11317). Materialet är guld med ornering av tätställda granater, infattade av tunna guldväggar; under granaterna rutade guldbleck. Pjäsen är ett nordiskt arbete och har tillverkats på 500-talet.

På föremålen fig. 5 och 6, där stenarna ha uppåt sluttande kanter, har kantskoningen erhållits endast genom att hamra övre delen av skivorna i en inåt lutande riktning. Vid svärdsfästet fig. 7, där de inlagda stenarnas sidokanter bilda rät vinkel mot de parallella över- och underplanen, har man måst hamra in de kantställda skivornas överdel i rät vinkel mot skivan.

Tekniken med granater — eller glasbitar — inom bronshylsor är vanlig efter omkring år 550, särskilt på de s.k. ryggknappsspännena, talrika främst på Gotland under Vendeltiden och även förekommande under vikingatiden. Men då bronzen är en spröd metall, har man icke kunnat fästa granaterna — eller glasbitarna — genom att hamra en kantskoning av bronsskivan över dem. Man har i stället fäst infattningen vid skivorna och botten med ett sorts kitt, varav spår stundom föreligga. Och de stående bronsskivorna äro aldrig förgyllda (eller försilvrade); förgyllning (eller försilvring) har ägt rum först sedan föremålen varit fullt färdiga.

Det är klart, att Völundarkvidas uttryck *hann sló gull rarutt við gim fástan* avser tekniken med ädelstenar inom stående guldbleck, vilkas överdel hamrats emot eller delvis över stenarna, en teknik, som är begränsad till tiden ca 300 — ca 600 e. Kr. Naturligtvis kan en och annan dyrbar guldpjäsa i denna teknik ha bevarats efter sistnämnda tidpunkt. Jag känner dock från Norden endast ett exemplar därpå, ett svärd med knapp av guld och infattade granater i ett gravfynd från framemot eller omkring år 650 vid Vallstenarum i Vallstena sn på Gotland.¹²

Vad *lindbauga* beträffar, är ordet i handskriften delat i två: *lind bauga*. Men rytmen fordrar här *ett* ord.

Man har försökt sig på många tolkningar. Enligt min mening har den enda rimliga förklaringen givits av Detter och Heinzel i deras edition av Sæmundar Edda,¹³ där de i första sammansättningsleden alternativt se ett ord *lind* f. 'orm' och alltså översätta *lindbauga* med 'ormliknande ringar'. Sådana guldringar — det framgår ju av dikten, att det är fråga om ringar i denna metall — äro vanliga i Norden. Under yngre romersk järnålder, tiden ca 200 — 400 e. Kr., äro de s.k. ormhuvud- eller djurhu-

¹² Avbildat t.ex. Hildebrand, B. E. och H., Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum, h. 3, Stockholm 1883, sid. 8 fig. 26 a.

¹³ Bd II, Leipzig 1903, sid. 283 f.

vudringarna de vanligaste ibland armringarna och äro även vanliga som fingerringar. Dessa ringar, som återgå på romerska ringar i form av realistiskt utformade spirallagda ormar, ha, åtminstone i regel, även i Norden varit upprullade i spiral och ha 'ormhuvuden' i ändarna, en tidig, mera realistisk, blott i ena ändan. Men också de flesta guldringarna från folkvandringstiden, skedet ca 400 — ca 550, kunna betecknas som ormliknande. Det gäller naturligtvis de spirallagda s.k. betalningsringarna. Men även de flesta armringar äro upprullade i spiral eller ha ändarna gående förbi varandra, och det sistnämnda gäller så gott som alla halsringar. Det sägs i dikten, at *Vølundr lukþi alla lindbauga vel*. Så har också i verkligheten skett med halsringarna, antingen genom att mellan ändarna fastlötts en ribba eller genom att ändarna förenats med innerpartierna med guldlindringar eller någon gång guldhylsor. Stundom förekomma båda förfaringssätten som på guldhalsringen fig. 8 t.h., tillsammans med två andra guldhalsringar anträffad nära stranden av sjön Värmeln vid Kullen, Tollesrud, Värmskogs sn i Värmland (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 22300).

Str. 7

sá þeir á bast bauga dregna,
siau hundred allra, er sá seggr átti.

Att det är fråga om guldringar framgår av

Str. 13, 14

Hvar gatstu, Vølundr, vísi alfa,
vára aura í Úlfðqlom?

Gull var þar eigi á Grana leido,
fiarri hugða ek vårt land fiqlom Rínar.

Vølundr har alltså en stor rikedom i 700 guldringar, förvarade uppträdde på basttråd. Att det är hans rikedom, som markeras, framgår också av uttrycket: er sá seggr átti. Det betonas också av Níðuðrs beteckning *aura* för ringarna, ack. pl. av *eyrir* m. Detta, som härleder sig ur den latinska guldmynthenheten *aurus*, hade äldst hos nordborna avseende på den vikt-enhet, som en aurus företrädde. Vølundrs enorma förmögenhet i guld framgår också av, att Sigurðrs häst Grani, som ju kom lastad med en väldig guldmängd ifrån sin herres dråp på Fafnir, indragits i sammanhanget, ehuru raden är något dunkel. (Det synes också oklart, om de två citerade raderna i str. 14 höra till konung Níðuðrs fråga eller ingå i Vølundrs svar.)

Men denna rikedom på ringguld är just typisk på den nordiska folkvandringstiden. Från denna tid finns i Skandinavien en mycket stor mängd hals- och fingerringar i guld, i mindre grad armringar, och därjämte en enorm rikedom på till spiralringar upprullade guldtenar, vilka tillsammans med ej spiralupprullade tenar och stundom tackor utgöra det s.k. betalningsguldet. Detta användes efter vikt; man högg av guldpjäserna för att få den avsedda vikten. Nu har man också sedan länge känt, att vikten av betalningsringar i stor utsträckning utgör multiplar av det fornordiska öret. Men det har också visats, att detsamma gäller hals- och armringarna. Det kan hänvisas till A. W. Bröggers ingående behandling av dessa talförhållanden i hans avhandling »Ertog og øre».¹⁴ För att få rätta vikten har man ofta på en större guldring trätt på en mindre gulds spiral. I fig. 9 se vi en betalningsring av guld, på vilken trätts en mindre gulds spiral; den härrör från en hustomtning vid Rings i Heinums sn på Gotland (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 8063: 27).

Säkerligen ha guldringarna mången gång liksom i Völundarkvida förvarats uppträdda på ett snöre av bast eller annat organiskt ämne. Men snörena ha förmultnat, och vi ha därför små möjligheter att finna rester av ett sådant i fynd med guldringar. Däremot äga vi åtskilliga fynd med en större guldring, på vilken smärre sådana trätts upp; fig. 2 visar ju ett sådant ringfynd ifrån sjön Vammeln, Floda sn, Södermanland.

Redan under den yngre romerska järnåldern, tiden ca 200 — ca 400 e. Kr., är guldrikedomen i Norden ganska stor. Arm- och fingerringar äro talrika, sällsyntare halsringar. Efter folkvandringstiden följer däremot ett skede, den s.k. Vendeltiden, ca 550 — ca 800, då det inte, med undantag för en merovingisk fingerring (jfr nedan sid. 35), föreligger en guldring av något slag ifrån hela Skandinavien. Med vikingatiden, ca 800 — ca 1060, uppträda åter guldringar, främst arm- och fingerringar, sällsynt halsringar; till vikingatiden daterbara spirallagda s.k. betalningsringar i guld känner jag däremot icke. Guld är ej sällsynt i Skandinavien under vikingatiden, men guldrikedomen står under denna tid långt tillbaka för den under folkvandringstiden. Under vikingatiden är det i stället silvret, som representerar de stora förmögenheterna, och det förekommer nu i otroliga massor, vida talrikare än guldet under folkvandringstiden. Det finns väldiga silverskatter ifrån denna tid med stora mängder av mynt, öster- och västerländska, ringar av olika slag och andra pjäser och därjämte s.k. hacksilver, avhuggna bitar av olika föremål, avsedda just för att erhålla

¹⁴ Videnskapselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1921. No. 3. Kristiania 1921.

en bestämd vikt. Ofta finner man nu fingerringar uppträdda på en arm-ring. Någon enstaka gång gäller detta även ringar av guld.

För en objektiv bedömning kan det icke vara tvivel om, att det är den på guldringar oerhört rika folkvandringstiden, som avspeglas i Völundrs 700 guldringar, i vilka liksom i denna tids guldringar hans förmögenhet var nedlagd.

Str. 17

Tenn hánom teygiaz, er hánum er tét sverð
ok hann Þoðvildar baug um þekkir.

Prosan straxt intill anger, att Þoðvilds ring är den guldring, som kung Níðuðr låtit sina utskickade taga av Völundrs 700. Tydligt är det svärd Níðuðr bär och som han tagit från denne, även av guld, d.v.s. har guldparter på fästet. Det bestyrkes av uttrycket i

Str. 18

Skínn Níðaði sverð á linda,

Det är tydligt fråga om ett svärd ifrån folkvandringstid eller början av Vendeltid med fästedelar av guld, varom utförligt under Atlakvida str. 7.

Str. 21

Fiöld var þar menia, er þeim mögom sýndiz,
at væri gull rautt ok gørsimar.

Även här markeras guldrikedomen.

Str. 25

en ór augom iarknasteina

Denna till synes egendomliga uppgift får arkeologiskt en naturlig förklaring.¹⁵ Under tiden ca 350 — ca 550 förekomma i Norden fingerringar av guld med en infattad ädelsten på det bredare partiet, i stil med våra s.k. klackringar. Själva ringarna äro tillverkade i Norden, medan stenarna givetvis äro införda. I fig. 5 har redan avbildats en sådan ring med en införd karneol. I fig. 10 a, b, ses en annan ring med en dylik sten; den har

¹⁵ Jag har behandlat denna passus i den sid. 21 nämnda uppsatsen "Eddadikternas *iarknasteinn*" i Arkiv för nordisk filologi, bd 77, 1962, sid. 49 f.

anträffats i en rik mansgrav från 400-talet vid Söderbyn, Fullerö i Gamla Upsala sn.¹⁶ En annan ring, som har en infattad blygrå agat (?), vilken är försedd med bokstäverna DCM, återges i fig. 11; den föreligger som lösfynd från Östra Spångby, Alunda sn, Uppland (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 16029). På sådana ringar ha infattningarna ögats spetsovala form eller också en mera oval sådan, och, om de ställas på kant, ge de infattade ädelstenarna intryck av ett öga. Det är tydligen kännedomen om sådana ringar, som ligger bakom diktens uppgift om att Volundr av de dödade konungasönernas ögon gjorde ädelstenar.

Atlakviða

Str. 3

at bidia yðr Gunnar, at it á bekk kœmið,
med hiálmom aringreypom, at søkia heim Atla!

Härmed är att jämföra

Str. 16

Betr hefðir þu, bródir! at þú í brynio færir,
sem hiálmom aringreypom, at siá heim Atla,

Liksom str. 1 *at bekkjom aringreypom* betyder 'till de härden omgivande bänkarna' skulle *med hiálmom aringreypom* ren formellt vara att översätta 'med de härden omgivande hjälmarna', vilken översättning också stundom antagits. Men att hjälmarna skulle vara placerade runt eldstaden är ju rent meningslöst. Uppenbarligen är i det senare uttrycket *aringreypom* en ren felskrivning, uppkommen ur motsvarande ord i det förra. Man har också sökt lösningen i att ersätta *aringreypom* med **hringreypom*, vilket skulle betyda 'ringförsedda' eller att genom att efter str. 1 i *Hervararsagans Hlödskviða med ... hiálmi hringreiðom*¹⁷ ersätta det med *hringreiðom*. Men redan den förra restitutionen innebär ju en ganska stark förändring, och den senare är ju ännu mera genomgripande. Enligt min mening finns en vida enklare och mera närliggande.

Det framgår av str. 16, att det måste vara fråga om prakhjälm — Guðrún säger ju åt sin broder Gunnarr, att det hade varit bättre, att han

¹⁶ Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1936—1938, Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet, Tillväxten 1934, sid. XL; Arwidsson, Greta, i *Tor* (= Meddelanden från Uppsala Universitets Museum för nordiska fornsaker), 1948, sid. 41 ff.

¹⁷ Jag har behandlat detta uttryck i den sid. 21 nämnda uppsatsen "Hlödskviðas ålder", sid. 81 f.

(och hans följeslagare) kommit i brynja i stället för hjälm(ar), som tydligen icke skyddade, utan uppenbarligen varit paradhjälm. Men prakt-hjälmarna i Norden under 500- och 600-talen ha stundom överst på kammen varit försedda med antingen en vildsvinsbild eller också en bild av en rovfågel, närmast en örn eller falk. Så är det längs underkanten på hjälmen i grav 14 i Vendels båtgravfält fastnitade bronsblecket ornerat med rader av krigare, vilkas hjälm överst äro försedda med en rovfågel; i fig. 12¹⁸ återges ett par sådana krigare. Denna hjälm härrör troligen från andra hälften av 500-talet, ehuru den bevarats länge, då graven måste härröra från tiden straxt efter år 650. Men ett **arnagreypom*, där *arna* är gen. pl. av fvn. *orn* m., eller ett **aragreypom*, där *ara-* är gen. sg. eller pl. av fvn. *ari* m., i bägge fallen alltså med betydelsen 'med påsatta örnar', bör lätt ha kunnat förändras till ett *aringreypom*. I varje fall är en sådan förvanskning vida naturligare än de tidigare förslagen.

Str. 5

Völl léts ykkir ok gefa mundo	víðrar Gnítaheidar,
af geiri giallanda	ok af gyltom stöfnom,

Stafn m. översättes här allmänt med 'skeppstäv'. Men på Gnítaheidr kunna ju inga skepp förekomma. Och liksom det där säges klinga av spjut, klingar det också av *gyltom stöfnom*. Det kan då inte vara fråga om annat än svärd. Dessa kunna ju liknas vid skeppsstävar, såvida icke *stafn* rent ut kan betyda 'svärd'. Att det är svärd, som åsyftas, framgår också av strof 7, där Gunnarr som svar på de av Atlis sändebud erbjudna gåvorna bl. a. förklarar, att han och Högni ha sju *salhús* fulla av svärd, alla med hjalten av guld. Adjektivet *gyltir* i strof 5 betyder alltså icke, som det vanligen översättes, 'förgyllda' utan 'guldprydda'. Om svärd med hjalten av guld skall straxt talas.

Str. 6

Gull vissa ek ekki	á Gnítaheidi
þat er vit ættima	annat slíkt!

Denna guldrikedom återspeglar närmast den guldrika folkvandringstiden.

¹⁸ Stolpe, Hj. och Arne, T. J., Graffältet vid Vendel (= K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens monografier nr 3), Stockholm 1912, pl. XLI fig. 4.

Str. 7

Siau eigo vit sálhus, sverða full,
 hverio ero þeira hiðt ór gulli.

Svärd med hjalten av guld förekomma endast under folkvandringstiden och början av Vendeltiden, dvs. under tiden ca 400 — ca 600 e. Kr., huvudsakligen 500-talet. Fästepartiets metalldelar bestå av knapp, över- och underhjält samt stundom även ett övre och ett undre tångebeslag, och allt detta kan vara av guld. Till överhjältet kan knappen räknas, till hjaltena däremot icke gärna tångebeslagen. Man äger exempel på en knapp helt av guld, här avbildad i fig. 13; den härrör ifrån Skurups by, Skurups sn, Skåne (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 3671). De övriga knapparna äro av guld med inlagda granater eller färgade stenar. Hjaltena bestå av två guldplattor, som med guldnitar i regel varit förenade genom en nu förmultnad skiva av något organiskt ämne. På det blott delvis bevarade överhjältet fig. 7 ifrån St. Sandviken, Sturkö, Blekinge, är dock även mellanpartiet av guldbleck med infattade granater.

Str. 7

hiálm ok skiöld hvítastan, kominn ór höll Kíars,

Sköldarna kunna ha varit målade i olika färger. Däremot är uppgiften om en vit hjälm mera anmärkningsvärd. De enda vita hjälmar jag känner ifrån forntiden äro de koniska från förra hälften och mitten av 500-talet. I fig. 14 se vi en sådan hjälm ifrån Baldenheim, Kreis Schlettstadt, Kanton Markolsheim, Elsass. Dessa hjälmar bestå av 4 eller 6 spänger, som nedtill tilltaga i bredd och där sluta intill varandra; upptill sammanhållas de av en rund spetsförsedd platta. Dessa delar äro förfärdigade av rödkoppar, som är förgylld på utsidan. Öppningarna mellan spängerna äro utfyllda med var sin järnplatta, vilka äro fästade på undersidan av spängerna. Dessa plattor äro i vissa fall på utsidan försedda med förgyllda kopparlameller, men i andra fall med silverlameller; det sistnämnda gäller fig. 14, där silverlamellernas vithet klart framträder. Under nederdelen av spängerna är vanligen ett järnstycke pånitat. Längs hjälmens underkant löper ett järnband, på utsidan belagt med förgyllt kopparbleck; detta band är fästat i de nedanför spängerna nående delarna av fyllnadsplattorna och järnstyckena (bandet är på hjälmen från Baldenheim tyvärr mycket fragmentariskt). Genom läderremmar är kantbandet förenat med de långsträckta, böjda, ibland med underskivor av järn försedda öronskydden, som bestå av på översidan förgylld rödkoppar. I det inre

ha hjälmarna haft ett läderfodral. Orneringen av hjälmarna är vanligen rik, på pannbandet i stansat arbete, f.ö. inpunsat. Den består av geometriska motiv, människo- och djurfigurer, bl.a. jaktscener, och växtmotiv. Till stor del rör det sig, dock ej på pannbanden, om kristna emblem: kors, duvor, palmgrenar. De stansade figurerna bära en tydlig klassisk prägel. Dessa hjälmar äro kända ifrån östra Frankrike, södra och mellersta Tyskland, Italien och Dalmatien;^{19, 20} dessutom föreligga, som jag visat, fragment av två sådana hjälmar i Sverige, en på Gotland¹⁹ och en i Halland.²⁰ Varifrån dessa hjälmar, som bilda en mycket enhetlig grupp och därför uppenbart tillverkats inom ett begränsat område, härröra är ovisst. Man har tänkt på något till kristendomen omvänt sydligt germanfolk, t.ex. östgoterna i trakten av Ravenna eller västgoterna i sydöstra Frankrike. Men då den koniska hjälmtypen sannolikt är ursprunglig i Asien, har man med större skäl föreslagit, att de skulle ha tillverkats i grekiska verkstäder norr om Svarta Havet, men avsetts för icke-grekiska folk. Koniska hjälmar av andra typer skulle man där ha börjat förfärdiga redan omkring år 200 e. Kr. Prakt hjälmarna av vår ifrågavarande typ skulle ha förts till Västeuropa av krigarskaror, t.ex. goter och alaner, för de yngre dock snarast genom handeln.

Str. 8

Hvat hyggr þú brúði bendo,	þá er hon okkr baug sendi,
varinn váðom heidingia?	hygg ek, at hon vørnuð byði!
Hár fann ek heidingia	riðit í hring rauðom:

Att ett varghår viras in i en guldring — Guðrúns varning till sina böder — kan förefalla som en egendomlig uppgift. Man undrar på vad sätt detta kan ske och hur man kommer på en sådan tanke. Kännedomen om det arkeologiska materialet ger dock en realistisk förklaring.

Under folkvandringstiden, och så vitt jag vet endast då, förekommer det ofta, att en ring — det kan gälla en halsring, en armring, en fingerring eller en s.k. betalningsring — av guld har en mindre spiralring uppträdd på tenen, så att den synes som virad kring denna. I fig. 9 ha vi sett en s.k. betalningsring av guld med ett parti »omvirat» med en platt gulden; den härrör, som nämnt, från en hustomtning vid Rings i Hejnums sn på Gotland. I allmänhet har man, som omtalats, betraktat dessa påsatta

¹⁹ Nerman, B., Ein Spangenhelm, gefunden auf Gotland (i Finska Fornminnesför-
eningens Tidskrift XL = Festskrift för Alfred Hackman, 1934), sid. 118 ff.

²⁰ Nerman, B., i Fornvännen 1940, sid. 312 ff.

guldspiraler som tillkomna för att åstadkomma en viss vikt. I de flesta fall är detta säkerligen också riktigt. Men att det ej gäller i alla, ses därav, att i vissa fall de små spiralerna bestå av silver eller brons. Så är en spiralböjd halsring av guld från Tuna i Husby -Långhundra sn i Uppland försedd med en liten bronsspiral, fig. 15 (Stat. Hist. Mus. inv.-nr 1258). Uppenbarligen ha dessa silver- eller bronsspiraler haft annan uppgift än att ge guldringarna viss vikt, och man tänker då närmast på något magiskt syfte. Man förstår nu, hur man föreställt sig, att påvirandet av ett varghår på en ring haft ett varnande syfte, och allra lättast har väl ett hår kunnat döljas, om det invirats i mellanrummen mellan spiralvindlingarna på den påsatta ringen.

Ifrågarörande uppgift bör alltså återgå på folkvandringstiden.

Str. 21

Hiarta skal mér Högna	í hendi liggia,
blódukt, ór briósti	skorit baldrida,
saxi slídrbeito,	syni piódans.

Sax n. betyder enligt Hjalmar Falk²¹ dels eneggat svärd, dels kortsvärd, oavsett om det är eneggat eller tveeggat. Några tveeggade kortsvärd äro emellertid icke kända i det väldiga nordiska svärdmaterialet ifrån järnåldern, och uppgifterna i litteraturen om sådana förefalla antingen att återge medeltida förhållanden eller härröra från översättningar ur utländska skrifter; här behövdes en ingående granskning av textställena. De eneggade kortsvärderna börja under folkvandringstiden, de bli ytterst vanliga under Vendeltiden för att återigen bli mycket sällsynta under vikingatiden. Till att börja med hålla de sig inom rimliga nått, men med 700-talet tilltaga de i storlek, varför de i regel icke längre göra skäl för termen kortsvärd. Det är klart, att för att skära ut ett hjärta ur en kropp kan endast ett kort eneggat svärd användas, och efter omkring år 700 äga vi knappast några svärd lämpade härför. De enda kortsvärd, som strängt taget skulle kunna anses lämpliga, äro sådana av den typ, som återges i det från Viflings, Hellvi sn på Gotland härrörande svärdet fig. 16: mycket smala med en ytterst spetsig udd.²² Sådana kortsvärd tillhöra ett mycket begränsat skede: folkvandringstiden och kanske början av Vendeltiden, alltså tiden omkring 400 — omkring eller något efter 550.

²¹ Falk, H., *Altnordische Waffenkunde* (= *Det norske Videnskapsselskæpets Skrifter*. II. Hist.-Filos. Klasse. 1914. No. 6. Kristiania), sid. 9.

²² Jag har behandlat dessa eneggade kortsvärd i *Fornvännen* 1959, sid. 41 ff.

Str. 27

heldr en á hǫndom gull skíni Húna bǫrnom!

Här är det icke blott hunnerkvinnor, som skola få undvara guldfingerringar, det gäller hunnerna i allmänhet.

Gå vi tillbaka till omkring Kr.f., är det ovisst, om fingerringar i guld föreligga i Norden från det 1sta århundradet e.Kr., men under 100-talet äro de icke sällsynta. De tilltaga i frekvens under 200-talet, och under tiden ca 300 — ca 550 äro guldfingerringar ytterst vanliga. Fingerringarna förekomma hela tiden i både kvinno- och mansgravar. I fig. 5 och 10 ha vi sett sådana av särskilt praktfullt slag, den förra från 300-talet, den senare ifrån en mansgrav på 400-talet. Med Vendeltiden eller straxt efter dess början inträder det märkliga förhållandet, att fingerringarna alldeles upphöra, och det gäller ringar av olika material. Inom intet område av Norden har ifrån denna tid anträffats en enda nordisk fingerring. En merovingisk guldfingerring är betecknande nog den enda fingerring, som föreligger ifrån hela tiden från straxt efter 550 — omkring 800; denna, vars framsida har form av en efterbildning av ett merovingiskt mynt, har hittats vid plöjning i kanten av Östergötlands största gravhög, den s.k. Ledbergs kulle invid kyrkan med samma namn nv. om Linköping; dess tillverkningstid har bestämts till förra hälften av 600-talet eller möjligen något tidigare.²³

Under vikingatiden uppträda fingerringar på nytt. Till att börja med äro de fåtaliga, men på 1000-talet bli de mycket vanliga. I guld förekomma de någon gång under 800- och 900-talen och ofta under 1000-talet. Emellertid känna vi inga säkra fall av fingerringar i mansgravarna från vikingatiden. Det är betecknande, att Jan Petersen i sitt stora arbete *Vikingetidens smycker*²⁴ icke känner något säkert fall av en fingerring ifrån en mansgrav, och jag kan betyga detsamma ifråga om det svenska materialet.

Atlakvidas ifrågavarande uttryck passar alltså icke in på tiden efter ca 550.

Str. 39

Gulli sǫri	in gaglbiarta,
hringom raudom	reifði hon húskarla;
skǫp lét hon vaxa	en skíran málm vaða,

²³ Alenstam-Petersson, Brita, En merovingisk medalj som kulturspegel, i *Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads Museum 1951—1953*, sid. 57 ff.

²⁴ Stavanger 1928 sid. 160.

Uppgifterna att Gudrun strödde ut guld, gav huskarlarna guldringar och lät den »ljusa» malmen »vada», här väl att översätta 'strömma ut', återspeglar den på guld mycket rika folkvandringstiden. Under denna är guld i Norden ljust, beroende på, att det är blandat med silver. Fram emot år 800 blir det mera rent och får därför en rödare färg. Under Vendeltiden, ca 550 — ca 800, är, som nämnts, guld mycket sällsynt i Skandinavien, och ringar av guld saknas med ett undantag.

F.ö. omnämnes guld eller förgyllning på flera ställen i dikten:

- str. 7 en brynior ór gulli
 str. 10 greppa gullskálir
 str. 20 gulli kaupa.
 str. 31 ... svá skal gulli
 frœkn hringdrifi vid fira halda!
 str. 4 hiálma gullrodna
 str. 4 silfrgylt soðulklæði,
 str. 33 med gyltom kálki,

Överhuvud taget omnämnes guld icke i någon annan Eddadikt så ofta som i Atlakviða.

*

De tre här behandlade Eddadikterna ha alla uttryck, som den arkeologiska belysningen visat icke kunna dateras till en senare tid än mitten av 500-talet; Völundarkviða har ett uttryck »han slog det röda guld mot den glänsande ädelstenen», som kan ha uppkommit fram emot år 600, men i dikterna finnas inga uppgifter, som kunna ha avseende på en senare tid. Dikterna måste därför ha tillkommit senast vid mitten av 500-talet.

Som vi i inledningen till denna uppsats sett, gäller det även för de andra Eddadikter, som jag i en rad uppsatser arkeologiskt belyst, att denna belysning för varje dikt eller självständigt parti av en sådan visar hän på en viss tid; uppgifterna visa aldrig på olika tider. Det finnes ingen annan förklaring till en sådan uppdelning än att vissa dikter i huvudsak måste tillhöra 500-talet, andra 600-talet och åter andra vikingatiden. Naturligtvis kunna enstaka rader eller strofer under tidernas lopp ha fallit bort, liksom andra ha kommit till, men det senare har icke skett i någon större utsträckning, då inga uttryck, som arkeologiskt måste vara yngre, blandat sig med sådana, som datera till äldre tid.

Det ges ingen annan säker väg till datering av Eddadikterna än genom en kombinerat arkeologisk-filologisk belysning. Med endast filologiska synpunkter kan man icke nå några kronologiska resultat. Så är t.ex. det

tidigare ofta förda resonemanget att de äldre Eddadikterna äro enkla och att utvecklingen gått mot allt mera lärd och komplicerad framställning ett rent antagande; varför skulle inte samtidigt en skald kunna skriva dikter av enklare, en annan av mera invecklad art. Det måste ju vara omöjligt att tidsfästa dikter, som dock innehålla många sakupp-gifter, utan att äga realkunskaper om tiderna i fråga.

Men sedan man på arkeologisk väg fått en datering av ett större antal Eddadikter, gäller det att språkligt inbördes jämföra alla Eddadikterna, i dem inbegripna andra dikter av Eddakaraktär. Jag har i detta avseende bedrivit ingående studier och noterat lika eller likartade uttryck i olika dikter. Jag har därvid funnit, att de dikter, som arkeologiskt närmast höra samman, också ha störst gemenskap i fråga om ord och uttryck. Det visar sig också, att uttryck, som förekomma i de på arkeologisk väg till 500- och 600-talen daterade dikterna, endast ha paralleller i de äldsta anglosaxiska och fornhögtyska dikterna. För att här blott ta ett par exempel ha uttrycken i *Atlakviða* str. 5 *af geiri giallanda* och str. 14 *með geiri giallanda* endast en motsvarighet i *Widsið* v. 128 *giellende gār*. Men *Widsið* dateras nu i regel till andra hälften av 600-talet. Och *Atlakviða* hänförs av filologer ofta till tiden omkring år 1000 eller ännu senare. *Hlōðskviða*s strof:

Ár kváðu Humla	Húnum ráða,
Gizur Gautum,	Gotum Angantý,
Valdar Dönum,	en Völlum Kíar,
Alrek en frökna	enskri þjóðu.

har en direkt motsvarighet i *Widsið* v. 18 ff.

Ætla weold Hūnum,	Ēormanrīc Gotum,
Becca Bāningum,	Burgendum Gifica osv.

Men många filologer kunna icke släppa föreställningen att *Hlōðskviða* inte kan vara äldre än omkring år 1000 eller ännu senare, således mera än 300 år yngre än *Widsið*, ja, om, som av vissa forskare antagits, namnkatalogen i *Widsið* skulle härröra redan från 500-talet, nästan ett halvt årtusende yngre än ifrågakvarande *Widsið*parti.

Eddadikterna ha enligt mitt förmenande en lång historia. Sedan dikterna i stort fått sin datering, skola säkerligen utvecklingslinjerna kunna ganska tydligt klarläggas.

MICHAEL BARNES

Notes on the First Grammatical Treatise

1. If a comparison is made between the description of Old Icelandic vowels given by three of the standard grammars¹ and that given by the First Grammarian (hereafter abbreviated FG), a fairly close correspondence will be observed. The same cannot be said for the consonants.² The FG, in keeping with his aims, suggests symbols for the consonant phonemes of twelfth-century Icelandic and (incidental to his main argument) gives some useful information about the distribution of long and short consonants; the grammars, consistent with their aims, pay most attention to those consonant sounds which would not be immediately clear to their readers from the normalised orthography, i.e. where the sound-symbol correlation was not the same as in the readers' own language. From the FG's discussion and examples it seems fairly certain that he identified most of the allophones listed in the three grammars with the same phonemes as their authors, although we cannot be sure of this in every case. It is the principal aim of the first part of this article to establish as firmly as possible the phonemes with which the FG identified [β], [ð] and the

¹ E. V. Gordon, *An Introduction to Old Norse* (1957), R. Iversen, *Norron grammatikk* (1961), A. Noreen, *Altisländische und altnorwegische Grammatik* (1923). The choice of these three is based on the fact that among the grammars in general use they appear to have the fullest descriptions of Old Norse pronunciation.

² The descriptions of the three grammars are not, of course, strictly comparable with that of the FG, since it is not precisely the same language or dialect that is being described. Furthermore, the grammars (and the FG) are far from achieving linguistic adequacy (Iversen, for example, describes *o* as "closed". This it certainly is in relation to *o*, but not in relation to *u*. The fact that it is open in relation to *u* is the only feature which distinguishes the two). Nevertheless, a comparison between the descriptions offered by the grammars and the FG, although linguistically unrewarding, raises several questions a number of which it is the main purpose of this article to examine, and it therefore forms the starting-point of the discussion.

various sounds grouped under the symbol 'g' in the grammars,³ and to discuss the reasons for his identification.

Einar Haugen seems to take it for granted that the FG identified [ɣ], [ʝ], [j] and [x] as allophones of /g/, [β] as an allophone of /f/ and [ð] as an allophone of /p/.⁴

As regards /g/ it is clear that the FG uses 'g' for [g], [ɣ] and [ʝ], e.g. (88,14)⁵ *ge, egg*, (90,17) *pagat, pagað*, but there are no examples involving [x] or [j]. It is, however, unlikely that the pattern [g] : [ʝ] = 'g' would have differed in the case of the palatal variants [ɣ] and [j].

Concerning [β] it is impossible to say anything definite, since the meaning of the two examples (90,17) *ařarar, ařarar* is not clear.⁶ However,

³ It will be assumed in this article that there were palatal variants of [g] and [ʝ], but not of [x] as stated by Iversen (1961), p. 18, and Noreen (1923), § 37, c 1. For an assumption of [ɣ] there is the modern evidence and sporadic instances of 'gi' spellings in medieval Icelandic manuscripts, although these are admittedly of a later date than the FGT (cf., for example, *Hauksbók*, ed. Finnur Jónsson (1892—96), p. XXXVII). For an assumption of [j] there is the evidence of *degi* vs. *armi* and the development of the spirant allophones of /g/ to non-syllabic /i/ between vowels and /j/, apparently as early as the thirteenth century, cf. Konráð Gíslason, *Um frumparta íslenzkrar tungu í fornöld* (1846), p. 89. It is true that W. G. Moulton in a lucid and stimulating article, "The Stops and Spirants of Early Germanic", *Language* 30 (1954), pp. 1—42, states (p. 20), with reference to a review article on E. Prokosch's *A Comparative Germanic Grammar* by Stefán Einarsson (*Journal of English and Germanic Philology* 40 (1941), pp. 38—47): "Noreen's assumption of palatal and velar allophones of /g/ is not borne out by the modern evidence", but this seems to be based on a misunderstanding. Stefán (p. 40) says only that, on the evidence of modern Icelandic, it is doubtful whether Germanic [ʝ] became palatal after [my italics] front vowels "in spite of Noreen's statement to the contrary (*Altisl. Grammatik* 3rd ed. p. 33, § 37, b, 1 and c. 1, ...)". This, however, leaves two of Noreen's examples in b 1 intact: *berge, segia* (cf. the modern Icelandic pronunciation of these words [berʝi], [sei:ja] as opposed to that of his other two b 1 examples: *regn, vígpa* [reŋŋ], [viʝða]). It does, however, cast doubt on the usefulness of including the palatal [ç] in this discussion, since it is generally agreed that [x] only occurred in Old Icelandic before /s/ and /t/. There appears to be no evidence of palatal pronunciation in the manuscripts, and in modern Icelandic Noreen's two 1 c examples: *vegs, vígt* clearly contain the same spirant allophone as *blóðugs, blóðugt*.

⁴ E. Haugen, *First Grammatical Treatise; the Earliest Germanic Phonology*, (*Language Monographs*, vol. XXV, 1950), pp. 37—38.

⁵ References are to page and line in the manuscript.

⁶ Hreinn Benediktsson ("The Earliest Germanic Philology", *Lingua* X (1961), p. 248) suggests one alternative to the usual interpretation of these words as *á-řarar* vs. *ař-řarar*, namely *ařar ár* vs. *ař-řarar*. Neither, however, is a minimal pair. If the second word is indeed gen. sing. or nom./acc. plur. of *ařar*, the pronunciation would presumably have been [aβřarar], or perhaps [aΦ:arar]? Cf. J. Hoffory, "Oldnordiske Consonantstudier", *Arkiv* II (1885), pp. 9—10.

the fact that the FG has recourse to a two-word example (90,16, *Ube* vs. *ube*) in order to contrast /b/ and /b:/ strongly suggests that he did not identify [β] with /b/, since otherwise he would have had an almost unlimited choice of single word examples.

In the case of [ð] there is more evidence, cf. (89,27—28) “Staf þann er flestir menn kalla þorn. þann kalla ek af þuí helldr the at þa er þat atkvæði hans i hueríu malí sem eptir lifir náfnisins er yr er tekinn raddar stafr or nafni hans...” (“The letter which most men call *þorn* I would rather call *the* because its pronunciation in each piece of discourse is then what is left of the name when the vowel has been removed from its name...” [[p?]), and (89,32—90,1) “hofuð staf thesins rit ek huergi nema i vers upphafi þuiat hans at kuæði ma æigi æxla þot hann standi eptir raddar staf i samstofon.” (“I never write a capital *the* except at the beginning of a section because the pronunciation of *the* cannot be extended even if it follows the vowel of the syllable.” [[ð normally]). This passage almost certainly implies an identification of [ð] with /p/. One of the FG’s examples (86,8) *Sepu* vs. *seðu* could perhaps be taken as additional evidence, although a pronunciation with [ð] seems likely in both words, and there is no knowing for sure how he wrote either example. Furthermore the FG did not always use strictly minimal pairs to distinguish between phonemes, as we have already seen, so he may not necessarily have considered that the two dentals belonged to the same phoneme.

Concluding his discussion of *z* (89,15—16) the FG says: “uil ek helldr rita þeim enum fæm sinnum er þarf d ok s allz hann er ofuallt i oru malí af d samsettr ok .s. en ekkí sinn af d ok s.” (“I would rather write *d* and *s* on the few occasions that it is needed, since it [the letter *z*] is always compounded of *d* and *s* in our language and never of *d* and *s*.”). All scholars and linguists who have commented on this passage have felt moved to emend the text since there is an apparent contradiction; *ð*, reversed order, *D*, *t* and *p* have all been suggested in place of *d*.⁷ Clearly *ð* cannot be right since it is nowhere mentioned as a “letter” by the FG, and reversed order seems to be based on a misunderstanding.⁸ There are

⁷ Cf. R. Rask, *Snorra Edda*... (1818), p. 285: *ð ok s*; *Edda Snorra Sturlusonar* (1848-87) II, p. 36: *s ok d*; V. Dahlerup and Finnur Jónsson, *Den første og anden grammatiske Afhandling i Snorres Edda* (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur XVI, 1886), pp. 43 and 79: *D oc S*; Haugen (1950), p. 26: [*p*] *ok s*; Hreinn Benediktsson, *Early Icelandic Script* (1965), p. 75: ‘*t* and *s*’.

⁸ Namely that since *z* was, according to the FG, made up of two Hebrew letters with the value of [d] and [s], if *d* and *s* made no sense, the only alternative was *s* and *d*.

reasons for adopting *D* (and *S*), even though the FG does not appear to be discussing length;⁹ *t* seems less likely, although possible.¹⁰ If the FG wrote either of the latter two this passage is, of course, of no help in deciding with which phoneme he identified [ð]; if, however, he wrote *þ*,¹¹ it would indicate that he regarded [ð] as an allophone of /p/ since, even if unvoicing had taken place before /s/, morpho-phonemic considerations would probably normally have applied in this case.¹²

If it were not for the FG's remarks about the letter *þorn*, quoted above, it might have been tempting to let *d* and *s* stand and assume that he considered [ð] an allophone of /d/, but since he clearly wished to contrast *d* and *s* with some other "letter" (i.e. phoneme), this interpretation could not anyway have amounted to more than an amusing suggestion.

Standard Old Norse orthography groups [g], [ɣ], [ʏ], [j] and [x] under the one symbol, 'g', and, according to Gordon, Iversen and Noreen, the five sounds were in complementary distribution. The stops [b] and [d], on the other hand, are distinguished from the continuants [β] and [ð], the latter two being written 'f' and 'ð'. The FG's suggestions regarding the writing of these sounds seem in broad agreement with standard ortho-

⁹ There is the possible parallel with *x*, where the capital is specifically excluded. In the case of *z* there was no need for the FG to mention the capital separately, since he was excluding any form of the letter from his alphabet (and merely explaining that *ds*, never *DS* need be written), whereas in the case of *x* he wished to stress that it was only the minuscule that was being included and not the capital as well.

¹⁰ In favour of *t* it could be argued that AM 237a fol., generally believed to be the earliest extant Icelandic manuscript and probably contemporary with the FG, although very short, appears to distinguish between 'z' which is used for earlier [ðs] and [ds] and 'c^s', or more often 'tc^s', which occurs for [ts]: *feózló* (lvb,36 and 38, 9 exx. of 'z' in all—twice in *allz*), *varþveitc^sló* (lvb,13, 3 exx. of 'c^s'—twice in *mannc^s*—6 of 'tc^s'). This seems to be the view of Hreinn (1965), p. 75, (who, surprisingly, does not mention the 'tc^s' spellings, which are more frequent than 'c^s', and who omits the 't' in *varþveitc^sló*). It is, however, possible that the FG regarded the spelling of [ts] as irrelevant to his discussion of *z*. Whichever way the text is emended here, we must assume that the FG would have us write 'ts' for [ts], since he nowhere states anything to the contrary and specifically excludes the use of *c* in this function (cf. 88, 16—20).

¹¹ There are no grounds for dismissing *þ* completely, but, equally, there is no compelling reason to adopt it, and Haugen does not attempt, as far as I can see, to justify his emendation.

¹² The evidence of AM 237a fol. suggests that unvoicing had not taken place by *c*. 1150 (cf. note 10). It does, however, look as though [ðs] and [ds] had merged into [ds] by this time, cf. lvb,36, 38: *feózló* and 2va,32, 39—40, 2vb,4—5, 10, 13: *varþhallz*-. This, if anything, weakens the case for the emendation of "d ok s" to "þ ok s".

Table 1

presumed distinctive features of	Φ	β	b	þ	ð	d
grave vs. acute	+	+	+	—	—	—
tense vs. lax	+	—	—	+	—	—
continuant vs. interrupted	+	+	—	+	+	—

All doubtless had the features + consonantal, + diffuse, + oral and + mellow.

graphy. There are good reasons for supposing that he intended [j] and [β] to be written 'g' and 'f' respectively, even though he does not say so in so many words; [x] we cannot be sure about. Only in the case of [ð] do the FG and standard orthography appear to differ: the FG would (presumably) write 'þ', whereas the standard orthography exhibits the allographic variation: space + þ : grapheme(s) + ð.

It seems reasonable to assume that at the time the FG was writing [ð] shared as many distinctive features with [d] and [β] as many with [b] as [ɣ] with [g], and more than [g] with [x]. It is true that in the case of [ð] and [d] it is possible to find minimal distinctive pairs, e.g. *vandi* vs. *vandði*, although these are very rare, but [β] and [b] appear to be in complementary distribution just as [g], [ɟ], [ɣ], [j] and [x].¹³ Furthermore it seems likely that [ð] shared as many distinctive features with [d] as with [þ] and [β] as many with [b] as with [Φ] (cf. Table 1), though it would be rash to state this categorically, bearing in mind the pronunciation of the stops in present-day Icelandic. Why, then, did the FG and others who wrote in the twelfth century identify [β] with [Φ] (the FG almost certainly, others often)¹⁴ and [ð] with [þ], but [g], [ɟ], [ɣ] and (the FG presumably, others almost always) [j] and [x] as one phoneme: /g/?

¹³ The FG's examples of post-vocalic /b/ and /d/ (90,16 and 17) are in fact pre-vocalic: "Ube" = *u be*, "hǫdu" = *hǫ dó*. The latter example is clearly not to be taken as *hǫþo* (3rd pret. plur. of *heyja*) as it apparently is in *Edda* (1848—87) II, p. 42.

¹⁴ In the earliest manuscripts [β] is written 'f', 'u' or 'v'. In some manuscripts 'f' is the most common spelling, while in others 'u', 'v' predominate. The distribution of these three symbols is often graphically conditioned, but, as pointed out by Hreinn (1965), p. 76, the origin of such 'v' and 'u' spellings may be connected with the change of non-syllabic /u/ to the strident (labio-dental) consonant [v] which was then distinguished from [β] only by the strident feature, giving [β] as many distinctive features in common with [v] as with [b] or [Φ]. The evidence adduced by Hreinn tends in fact to suggest that [β] and [v] were in the process of merging during the

In the case of /g/ the answer is fairly obvious. As pointed out in the standard grammars, [g], [ɣ], [ʝ], [j] and [x] were in complementary distribution. There was no other phoneme with which [j] could be identified—it had more distinctive features in common with [g] than with any other sound. There was no voiceless continuant with which to identify [ʝ] as there was in the case of [β] and [ð]. It is true that [x] (and [ç]) most likely occurred in initial position, but as allophones of /h/, dependent entirely on the distinctive features of the following non-syllabic vowels, e.g. /huer/, /hiarta/.¹⁵ Otherwise [x] only occurred before /s/ and /t/,¹⁶ where the distinctive features stop and voice were neutralised, e.g. *heilagt*. In such cases [x] is normally written 'g' because of morpho-phonemic associations (presumably the FG would have written it thus?) although in terms of distinctive features it is closer to /k/ than to /g/ (and is not uncommonly written 'k' or 'c', cf., for example, Sthm. 15 4to, 15v,3, 6, 21 and 23). It is interesting to note in this connection that the FG would use 'x' for "c and s" (88,4—5), but it is unfortunate that he gives no examples. He would presumably have had his fellow scribes write *pax*, *vaxa* etc., but what were they to do in the case of *heilags*?

Regarding the identification of [ð] with [p] and of [β] with [Φ] it is difficult to offer a wholly linguistic explanation. It is true that the position

twelfth century, in which case, of course, it is clear why twelfth-century scribes did not identify [β] with /b/. However, no indication of this merger is apparent in the FGT, though the FG seems to have been well aware of 'v' spellings for non-syllabic /u/ (cf. 89,8—11 and Hreinn (1965), pp. 24—28). His rejection of such spellings as unnecessary would suggest that they had no relevance to the phonemic structure of mid or early twelfth-century Icelandic, but were purely orthographic variants. The apparent contradiction between the FGT and the evidence of many twelfth-century manuscripts on this point can be explained in two ways: either the change of [w] to [v] and the latter's subsequent merger with [β] had not taken place at the time the FG wrote his treatise, or the process had begun, but the FG adopted a conservative attitude towards it. The latter explanation seems more likely in view of twelfth-century evidence of the merger.

¹⁵ In the younger *fupark*, of course, [g] was frequently distinguished from [ʝ], [j] and [x] by the use of the † rune for the latter three. This habit seems to have continued sporadically in Danish, Norwegian and Swedish writings in the Latin alphabet, though whether it was due to the influence of runic writing or (in Norwegian) Anglo-Saxon orthographic traditions it is difficult to say, cf. J. Brøndum-Nielsen, *Gammeldansk Grammatik* I (1950), § 34, anm. 1; M. Hægstad, *Vestnorske maalfore innleiding* (1906), pp. 12—13; A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), § 35, anm. 1 and 2; K. Brunner, *Altenglische Grammatik nach der angelsächsischen Grammatik von Eduard Sievers* (1942), § 214, especially anm. 2—4.

¹⁶ Cf. A. Heusler, *Altisländisches Elementarbuch* (1950), § 181, 3.

of minimal contrast after /l/ and /n/ meant that the structural status of [ð] was not ambiguous as was that of [β]. This might have been sufficient to cause the FG (and others) to reject an identification of [ð] with [d],¹⁷ and the pattern: initial /p d/—medial and final /p d/ might have suggested: initial /f b/—medial and final /f b/. To my mind, however, this explanation places too much emphasis on the linguistic awareness of the FG and too little on the orthographical habits which doubtless prevailed at his time.

There is no doubt that the FG has given us a thorough and sound description of the twelfth-century Icelandic vowel system; it has stood up to much scrutiny, and only on one or two points has it been seriously faulted.¹⁸ In the case of the consonants, however, the description is less thorough. Length is the only distinctive feature dealt with; no attempt is made to contrast the consonants with each other in minimal pairs and we are left in some doubt as to how to write certain consonant sounds, e.g. [ts] and [x].¹⁹ There is further the question of [ŋ]. The FG implies that [ŋ] is an allophone of /n/ and gives *hringr* as an example of its occurrence, clearly showing that [ŋ] was followed by /g/ in this word as in modern Icelandic. However, nothing is said about /n/ when followed by /k/, although it seems almost certain that the [ŋ] allophone must have occurred in this position too. In modern Icelandic [ŋ] is not an allophone of /n/; there are minimal pairs such as *hengdi* (or *hegndi*) vs. *hendi*. Unfortunately we do not know for sure whether either two words formed a minimal pair in twelfth-century Icelandic. It would certainly have been more helpful if the FG had given an example of 'ng' followed by a dental stop, although if he is correct in asserting that [ŋ] was merely an allophone of /n/ there was no particular reason why he should.

¹⁷ It is worth noting that with the merging of [d] and [ð] in all the positions in which they still contrasted distinctively in the fourteenth century 'ð' is gradually eliminated in favour of 'd'. It has, however, been suggested that this practice spread to Iceland from Norway where it arose shortly before 1300 due to the disappearance of [ð] in Norwegian, cf. D. A. Seip, *Palæografi* (Nordisk kultur XXVIII B, 1954), p. 138.

¹⁸ The most notable instance is his classing of *e* and *ę* as two distinct phonemes, cf. Hreinn Benediktsson, "Old Norse *e*: One Phoneme or Two?", *Arkiv* 79 (1964), pp. 63—104.

¹⁹ The uncertainty about the spelling of [ts] may be partly the fault of the copyist. It is interesting to note that Dahlerup-Finnur (1886) in their restored text write: *tílfyndelect oc auþsciLect* (p. 44), but *lags* (p. 37), *raŋt* (p. 46), *bráþafaŋs* (p. 47), *gløgt* (p. 24) and *høgsc* (p. 46). They also write *ds* for *ts*, e.g. *léds* (p. 24), although the FG nowhere suggests this, cf. note 10.

From this it seems clear that the FG dealt somewhat superficially with the consonants compared with the treatment he gave to the vowels. It is tempting to see such inconsistency as a result of the attitude he expressed in his preliminary remarks (84,23): "... þeir bera sua tign af samhliðondum sem almætti af halfmætti. ..." ("... they [the vowels] take precedence over the consonants just as the almighty over the half-mighty...") which he seems to underline by his admission (90,15—16) of haste in selecting examples to illustrate the distinctiveness of consonant length: "Nu eru her þau dæmi er bráða fangs funduz þeir. enn síðan nokkuru lioslegað til máls færð ok skilningar." ("Now here are such examples as could be found in a hurry which are then put into meaningful pieces of text or discourse to make them somewhat clearer."). It seems likely, in fact, that the thinking behind the suggested new spelling for the consonants was not as radical, nor the planning as thorough-going as in the case of the vowels, and that the FG may therefore have been more influenced by prevailing scribal habits in dealing with the consonants.

It is fairly clear that few if any scribes adopted the orthography suggested by the FG. There are certainly no extant manuscripts which bear unmistakable traces of his reform.²⁰ Nevertheless, twelfth century Icelandic manuscripts consistently use 'þ' for [p] and [ð] and 'f' for [Φ] and often used 'f' for [β], so it can reasonably be assumed that these were common scribal habits with which the FG was familiar, as must also have been the writing of 'g' for [g], [ɣ], [ʁ], [j] and [x]. It appears likely, therefore, that the FG simply accepted the traditional methods of representing the sounds under discussion; whether he ever considered any alternatives, it is, of course, impossible to say.

The question of why twelfth-century Icelandic scribes used 'þ', 'f' and 'g' in the way they did is of course bound up with the whole question of the introduction of the Latin alphabet in Iceland, and beyond the scope of this article.²¹ It is interesting to note, however, that while the older runic alphabet used in Scandinavia employed a somewhat different system, the distinctions made in the younger or sixteen-symbol *fupark* were basically the same as those made after the introduction of the Latin alphabet. The twenty-four-symbol *fupark* assigned [ð] and [d] to the same phoneme for which it used the symbol 𐌆 (similarly [β] and [b]—𐌆, [ʁ] and [g]—X).

²⁰ Cf. Haugen (1950), pp. 61—62.

²¹ Hreinn (1965) points to both English and Continental influence during the period when the Latin alphabet was being established in Iceland, but stresses the importance of English orthography as a model for writings in the vernacular, cf. pp. 13—40, especially p. 35.

This is undoubtedly because the Germanic *fupark* was developed at a time when [ð] and [d], to restrict the discussion to the dental order, were in complementary distribution and contrasted with [p] (and [t]). By the time the sixteen-symbol *fupark* had been developed [ð] and [p] were in complementary distribution and contrasted with [d] (and [t]).²² It is, however, of little significance that [ð] and [p] are represented by þ in the younger *fupark* since, with the occasional exception of the opposition $\mathcal{V} : \mathfrak{B}$,²³ this alphabet did not, to begin with, distinguish between voiced

²² This development can be represented more clearly and precisely by the use of distinctive feature matrices which take into account the hierarchic relationships of the distinctive features. Limiting ourselves to the dental order, we find:

1) older <i>fupark</i> stage			
	p	t	d
voice	—	—	+
continuant	+	—	
2) younger <i>fupark</i> stage			
	p	t	d
continuant	+	—	—
voice		—	+

In 1) *t* is the central member of a three-way opposition. Voice is the primary distinctive feature; the feature occlusion is redundant with respect to the opposition *d/p*, allowing for spirantal allophones of *d*. In 2) *t* is still the central member of a three-way opposition, but occlusion is the primary distinctive feature; the feature voice is redundant with respect to the opposition *d/p*, allowing for voiced allophones of *p*. Cf. Hreinn Benediktsson, "Aspects of Historical Phonology", *The Nordic Languages and Modern Linguistics* (ed. Hreinn Benediktsson, 1970), pp. 112—15, and J. Weinstock, "Crimm's Law in Distinctive Features", *Language* 44 (1968), pp. 224—29.

²³ Cf. Noreen (1923), § 20; Noreen (1904), § 15; L. Jacobsen and E. Moltke, *Danmarks runeindskrifter* (1941—42), Text, cols. 947—48. B. Trnka's assertion ("Phonological Remarks Concerning the Scandinavian Runic Writing", *Travaux du Cercle linguistique de Prague* 8 (1939), pp. 295—96) that "It was no longer possible to use the same staves for both *d* and *ð*, *g* and *z*, *b*, and *þ*, because the voiced spirants became the variants of the phonemes *p*, *χ* and *f*,..." makes doubtful sense. Phonemically the status of [β], though not [ð], was, as we have seen, ambiguous. This is borne out by the evidence of the earliest (Norwegian) inscriptions in the younger *fupark*, cf. Ingrid Sanness Johnsen, *Stutruner i vikingtidens innskrifter* (1968), p. 34 (where the þ rune is used for [β] in Denmark and Sweden it is always for proto-Norse [β], while the \mathcal{V} rune is used for proto-Norse [Φ], suggesting that the two had not merged at the time the inscriptions were made, cf. however Jacobsen and Moltke (1941—42), Text, col. 948). As regards [g] and [ɣ] they continued to be represented by a single rune \mathcal{V} , in place of the older \mathfrak{X} . This is not surprising, since [ɣ] remained an allophone of /g/. The use of \mathfrak{X} for [ɣ] is not a feature of early inscriptions in the younger *fupark*, and is thought to be due to Anglo-Saxon influence (cf. note 24).

and voiceless sounds. It is nevertheless worth noting that when new symbols were added to the younger *fupark* to distinguish voice, [ð] and [p] continued to be written þ (and [Φ] and [β] ([f] and [v]?) ƿ), but it must be borne in mind that the reshaping of the younger *fupark* was in all probability inspired by familiarity with the Latin alphabet. It is likewise suggested that the widespread tendency to distinguish between [g] and [ɣ] (ƿ and ƿ̄) which developed was due to the influence of Anglo-Saxon orthography.²⁴ Whatever the truth of this, it is interesting to note that most of the earliest Danish, Norwegian and Swedish manuscripts distinguish, often somewhat inconsistently, between [g] and [ɣ], and in writings in all three languages [ɣ] is sometimes represented by 'h'.²⁵ It is only in early Icelandic manuscripts that 'g' is used throughout for the continuant and the stop.

To sum up: it seems that the FG's suggested consonant spellings simply represent the twelfth-century Icelandic variant of Scandinavian scribal habits. The one important modification, if it is indeed his, is the suggested marking of long consonants by small capitals. This is, however, hardly a radical innovation; it simply consists, as he himself admits, of marking what was already marked in a more economical way.

2. In his discussion of redundant symbols and abbreviations the FG mentions ε as an abbreviation of *et* in Latin (89,16—19) which would be "e ok þ. i oru máli ef hafa skyldi" ("e and þ in our language, if we were to use it."). He is opposed to its use in Icelandic and does not mention it as an abbreviation for *ok*. As Anne Holtsmark has shown,²⁶ [eð] was a fairly common medieval pronunciation of *et*. It seems likely that [ð] was an allophone of /t/ in the variant of medieval Latin pronunciation the FG learnt, but that when he came to consider the abbreviation ε in relation to Old Icelandic, he identified his pronunciation of the dental with /p/ just as he identified [ð] with /p/ elsewhere. The fact that he does not mention the use of ε as an abbreviation for *ok* is rather surprising. Einar Haugen suggests that he considered it irrelevant;²⁷ he was discussing the alphabet, not word abbreviations. As part of the alphabet ε represents 'ep', just as tittle represented various sounds or syllables. The FG does

²⁴ Cf. Jacobsen and Moltke (1941—42), Text, col. 957. O. von Friesen, on the other hand, (*Runorna*, Nordisk kultur VI, 1933, p. 150) thinks this tendency "torde bero på inflytande från den anglosaxiska runraden".

²⁵ Cf. note 15.

²⁶ A. Holtsmark, *En islandsk scholasticus fra det 12. århundre* (1936), pp. 62—68.

²⁷ Haugen (1950), p. 51.

not, after all, mention the use of *m* or *k* to abbreviate *maþr* or *konungr*. In other words he considered τ as referring to the graphemic-phonemic level of the linguistic hierarchy and not to the morphemic. This, however, still leaves a rather puzzling statement by the FG unexplained (89,18—19): "...þuiat allregi verðr su samstofun sua i oru malí æin saman at æigi standí i þeiri hinni somu samstofun nakuað samhliodandí fyr e. et.". This passage has been interpreted in two ways. Dahlerup-Finnur translate: "...den stavelse forekommer aldrig så isoleret i vort sprog, at der ikke i den samme stavelse står en konsonant foran e'et".²⁸ Einar Haugen has: "...this syllable never occurs by itself in our language without a consonant before the *e* in the same syllable".²⁹ Anne Holtsmark paraphrases the passage and includes both possibilities: "...*ep* finnes ikke som selvstendig ord *eller* [my italics] stavelse i norrønt mål; det kommer alltid en konsonant foran".³⁰ Einar Haugen seems to have the correct rendering: the syllable *ep* is never found alone, i.e. without a following syllable or syllables as in *epa*, except when preceded by a consonant. In other words *ep* does not form a complete word in twelfth-century Icelandic. This, however, is tantamount to saying: "it does form a complete word in other languages, namely the word for *ok*, which of course is very common, justifying the use of the abbreviation τ in these languages. This usage cannot be justified in our language since the syllable *ep* can never stand alone." In other words, contrary to Haugen's belief, the FG considered τ as referring to the morphemic and not the graphemic-phonemic level. If this is not what he had in mind, it is difficult to see what point there was in making the statement about the occurrence of *ep* at all.

²⁸ Dahlerup-Finnur (1886), p. 43.

²⁹ Haugen (1950), p. 26.

³⁰ Holtsmark (1936), p. 63.

JERE FLECK

The 'Knowledge-Criterion' in the *Grímnismál*:
The Case against 'Shamanism'

Franz Rolf Schröder devotes the final section of his monumental article on the *Grímnismál*¹ to a discussion of the 'god between the fires';—a well-documented crescendo of content and intent climaxing in the following concluding statement:

Aus allem wird ersichtlich, daß der Odin dieses Liedes dem Schamanen sehr nahesteht. Ja, er erscheint geradezu als das göttliche Urbild desselben — womit aber keineswegs gesagt sein soll, daß sich seine Gestalt etwa aus der des Schamanen, des urzeitlichen Medizinmannes und Zauberpriesters überhaupt entwickelt habe, sondern nur, daß sein offenkundig ekstatischer Kult vielfach engste Berührungen mit der Vorstellungswelt des urtümlichen, weitverbreiteten Schamanentums aufweist und von dorthier mancherlei Einflüsse erfahren hat, was auch aus anderen Überlieferungen erhellt, die hier nicht zur Sprache kommen können.²

Personally, as a great admirer of Schröder's work, I must admit that this comes as a disappointment;—it is by no means the firm statement which seemed to be in the offing. Up to the hyphen, the tension rises and the epiphany—Óðinn, the godly shaman—seems immanent; but reservations and limitations follow, resulting in an anti-climax. When reread carefully, Schröder's statement appears to be couched in terms which defend against possible objections. Certainly, most scholars in our field would be equally sceptical of a theory developing the figure of Óðinn from that of the shaman—just as very few would categorically deny the possibility of *Berührungen*, especially if the question of the direction of the flow were

¹ F. R. Schröder, "Grímnismál" [*Grímnismál*], in *PBB (Tübingen)* 80 (1958), pp. 341—378.

² Schröder, *Grímnismál*, p. 378.

left open. But the extensive preparatory documentation leading up to the statement would hardly be necessary if nothing more decisive were intended. As Schröder³ himself notes, this line of investigation is not completely new: others have seen 'shamanistic features' in primitive Germanic religion, and in the figure of Óðinn in particular, in the past. It is evident that Schröder does envision Óðinn as a shaman, at least in the *Grímnismál*,⁴ but that he nevertheless feels obligated to express his own reservations to an 'out and out equivalency' in the form of limitations of his position. As I share these reservations, I take Schröder's statement to be an almost exemplary argument *against* the presence of genuine shamanism as a feature of primitive Germanic religion. After amassing the evidence and directing our attention to the conclusion he would like to draw, Schröder has in fact, albeit reluctantly, also pointed out the inherent weakness of such a theory—thus leaving the door invitingly open to further discussion.

Other scholars have been far less reserved in their use of the term and concept of shamanism⁵—in fact, recent years have witnessed a development in our secondary literature which amounts to a *shamanism-topos*. We are encouraged constantly to accept this or that figure or structure as 'shamanistic'. But little or no consideration is given to an exact definition of the term. Herein lies the pitfall, as I see it. There are in reality only two formal possibilities:

1. The 'shamanism' to be found in our Germanic sources is identical with the shamanism known to and clearly defined by ethnological science;
or
2. Germanic 'shamanism' is a completely different matter.

If we accept the first alternative, the presence or absence of shamanism

³ Schröder, *Grímnismál*, pp. 373, 377, 378.

⁴ Schröder, in a letter to me of September 9, 1970: "Allerdings glaube ich, daß Odin in der *Grímnismál* ursprünglich nicht als Erzieher gedacht ist, sondern schamanisierend zwischen zwei Feuern!"

⁵ De Vries takes such a position and supplies bibliography in his *Altgermanische Religionsgeschichte [Religionsgeschichte]*, 2 vols., Berlin 1956², 1957², I/305, I/326 f., I/331 ff., II/75, II/94 f., II/349. For de Vries' positive comments on Schröder's position, see J. de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte*, 2 vols., Berlin 1964², 1967², I/47. Here de Vries ignores Schröder's reservations and states that "Schröder hat eingehend nachgewiesen, daß es sich hier um einen schamanistischen Ritus handelt, ähnlich wie in den bekannten Strophen 138—139 der *Hávamál*, der bezweckte, eine Ekstase hervorzurufen, in der übernatürliche Kräfte und Einsichten erlangt werden".

per se, as well as the attributive appellation: shamanistic, must be decided or assigned according to ethnological criteria. But if we accept the second alternative—namely: that 'our shamanism' is perhaps similar to but not identical with 'their shamanism'—then our terminology is highly misleading and should be abandoned.

This issue is, unfortunately, further clouded by the fact that ethnologists are not unanimously in agreement in their treatment of shamanism. Two basic positions can be polarized: a more general and a stricter definition. For the former, Mircea Eliade's book on shamanism⁶ can serve as a paradigmatic example. Eliade begins with what he proposes to be "perhaps the least daring" first definition of this "complex phenomenon", namely: "Shamanism = *ecstatic technique*".⁷ He then goes on to clarify his position by stating:

Das Vorkommen eines schamanischen Komplexes in irgendeinem Bereich schließt nicht notwendig ein, daß das religiöse und magische Leben des betreffenden Volkes um den Schamanismus kristallisiert ist. Dies kann der Fall sein (so etwa in bestimmten Gegenden von Indonesien), doch es ist nicht das Übliche. Im allgemeinen lebt der Schamanismus mit anderen Formen von Magie und Religion zusammen.⁸

It is then clear that Eliade has based his definition of shamanism purely on religious phenomenology rather than religious typology. Since he admits that pure forms of shamanism exist, it becomes necessary to distinguish between *shamanism* (the religious type *per se*) and *shamanistic* (features similar to those typical of shamanism observed in a typological 'non-shamanism').⁹ But Eliade avoids presenting his coverage along such lines;—the result is a book which documents and discusses 'shamanistic features' at great length, but essentially obscures the nature of shamanism.¹⁰

⁶ M. Eliade, *Le chamanisme*, Paris 1957; cited here according to the German translation by I. Köck: *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik* [*Schamanismus*], Zürich/Stuttgart 1957.

⁷ Eliade, *Schamanismus*, p. 14.

⁸ Eliade, *Schamanismus*, p. 14.

⁹ If the adjective 'shamanistic' is to be used to refer to that which is typical of a true shamanism, then another word such as 'pseudo-shamanistic' or 'shamanisimilar' would be necessary;—but it is hardly the task of this article to propose ethnologic terminology, even for use among Germanists.

¹⁰ Such a purely phenomenological or synchronic approach can lead to bizarre results when genetic relationships are ignored. This can be illustrated by offering a

Eliade devotes a seven-page section of his world-wide coverage to the "ecstasy techniques of the Germanic peoples".¹¹ The following documentable examples are cited:

1. Óðinn's self-sacrifice on the tree
2. Yggdrasill as a 'cosmic tree'
3. Yggdrasill is Óðinn's horse
4. Óðinn ties his horse to the cosmic tree
5. Sleipnir has eight legs
6. Sleipnir carries Óðinn and other persons to the underworld
7. Óðinn's capability of changing his physical shape
8. Battles in animal shape
9. Ancillary spirits in animal form
10. Awakening the dead in order to question them
11. Nine heavens and nine underworlds
12. Journeys to recover a soul from the underworld
13. Other journeys to the underworld
14. The *berserkir*
15. Óðinn's *seiðr*
16. The figure of Þorbjörn lítilvölva, especially her clothing
17. Óðinn's flight in bird-form
18. Freyja's 'bird-costume'

Such a long list must make a positive impression;¹²—one would almost

hypothetical example. It could be argued that preservation of the corpse in order to assure life after death played an overpowering role in practical Egyptian religion. Then the 'least daring first definition' could be formulated: Egyptian religion = *corpse preservation*. The next step is to state that pure forms of this religious type can exist, but that that is the exception rather than the rule. We then proceed to label any other religious complex 'Egyptian religion' in which preservation of the corpse plays a major role.

¹¹ Eliade, *Schamanismus*, pp. 362—369.

¹² It must be noted that Eliade is not completely blind to the dangers of his own all-embracing methodology:—the section is peppered with warning-signs such as: "Aber das ist ein religiös-magisches Phänomen, das über den Schamanismus hinausgeht." (*Schamanismus*, p. 363); "Freilich begegnen solche Glaubensvorstellungen auch außerhalb des eigentlichen Schamanismus" (*Ibid.*, p. 363 f.—please note the word 'eigentlich!'); "Germanische Mythologie und Folklore bewahren noch weitere Berichte von Unterweltsfahrten, in denen sich gleichermaßen "Initiationsproben" erkennen lassen (z.B. das Durchqueren einer "Flammenmauer"), doch nicht unbedingt der Typ der schamanischen Unterweltsfahrt." (*Ibid.*, p. 367); or "Diese kriegerische Ekstasetechnik [der *berserkir*], die auch bei den anderen indogermanischen Völkern bezeugt ist und auch in außereuropäischen Kulturen Parallelen

jump to the conclusion that the entire length and breadth of primitive Germanic religion was infused with shamanism. Furthermore, it is beyond doubt that each of the features discussed by Eliade does have some sort of parallel in shamanism as a religious type. The conclusion that this material presents—that of *prima facie* evidence for Germanic shamanism—is welcomed by Germanists;—it ties together many troublesome loose ends into a neat package. But this is the point at which we are led astray. Before we can go on to explain and interpret difficult passages in terms of the classical religious type we know of as shamanism, we must make certain that we are not basing the presence of that type in primitive Germanic religion entirely on the random presence of a large number of 'shamanistic features'. In other words, the presence of unrelated bits of evidence does not prove the presence of a religious type;—first we must investigate whether or not these features 'add up' to shamanism.

A paradigmatic example of a strict ethnological definition of shamanism is offered by László Vajda.¹³ Vajda stresses unequivocally that criteria for establishing the presence of shamanism are functional only if they present an integral complex:

Schamanismus ist kein Kultur-"element", sondern ein *Komplex von Erscheinungen*, die in charakteristischer und sinnvoller Verbindung miteinander auftreten; keine der Komponenten reicht allein aus, den ganzen Komplex zu determinieren; jede von ihnen ist *auch ausserhalb des Schamanismus* verbreitet; erst das typische Zusammenauftreten dieser auf einander abgestimmten Züge ergibt das komplexe Phänomen, das wir Schamanismus nennen.¹⁴

And therewith Vajda lays his finger on the prime weakness of Eliade's definition of shamanism:

Man braucht nicht die Beziehungskriterien der kulturhistorischen Ethnologie zu kennen um einzusehen, daß ein mangelhaft definiertes Phänomen aus der Kultur 'A' auf wissenschaftlich befriedigende

findet, hat mit dem Schamanismus *stricto sensu* nur oberflächliche Berührung." (*Ibid.*, p. 367). Any Germanist who has developed the argumentative position that Eliade, as an ethnologist, has established the presence of shamanism ('eigentlich' or *stricto sensu*) in primitive Germanic religion, should reread the "Vorbemerkungen" to the section "Schamanische Lehren und Techniken bei den Indogermanen" (*Ibid.*, pp. 358—362) very carefully.

¹³ L. Vajda, "Zur phaseologischen Stellung des Schamanismus" [*Schamanismus*], in *Ural-Altäische Jahrbücher* 31 (1959), pp. 456—485.

¹⁴ Vajda, *Schamanismus*, p. 476.

Weise mit einem ebenso mangelhaft beschriebenen Kulturgut des Volkes 'B' nicht verglichen oder gar verbunden werden kann.¹⁵

Seen in this light, the wealth of 'Germanic examples of shamanism' is only the basic material on which investigation can be based. As individual 'features', the items of Eliade's list constitute no proof of 'Germanic shamanism';—first they must be shown to appear in a 'characteristic and meaningful combination'. Certainly, no scholar will contest the prime importance of the figure of the shaman himself in the complex of shamanism. In other words, in order to establish 'Germanic shamanism' it is necessary to find at least one figure in the entire corpus of Germanic tradition—mythology, heroic legend, history and pseudohistory, folklore, etc.—who can live up to a strict definition of a shaman. To paraphrase Eliade: "no shaman = *no shamanism*".

Vajda is quite clear on the subject of testing criteria;—he offers a list of eight sub-complexes, which constitute an integral definition:

- a. Ritual ecstasy
- b. Ancillary spirits in animal form
- c. Vocation; ancillary spirits in other than animal form
- d. Specifically shamanistic initiation
- e. Journey to the 'other world'
- f. Specifically shamanistic cosmology
- g. Shamanistic duels
- h. Shamanistic paraphernalia

On the basis of these eight criteria we can test for a 'Germanic shaman', and, if we find one, assume the existence of Germanic shamanism.

The obvious place to begin our search is the figure of Óðinn;—he is without doubt the Germanic figure most frequently labeled 'shamanistic'. In order to pass the test, he must satisfy the eight-part test. In four points there is little difficulty:

- a. Ritual ecstasy
Óðinn's ritual ecstasy is easily documented. We can begin with the famous etymology of his name offered by Adam of Bremen: *Wodan, id est furor*.¹⁶ Details of this feature appear in the *Ynglinga saga* VII and elsewhere. The frequently cited parallelism with the

¹⁵ Vajda, *Schamanismus*, p. 458.

¹⁶ Adam of Bremen, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae Pontificum*, in *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, vol. XI, p. 450.

Indic god Rudra¹⁷ makes the likelihood of primary dependence on a model in shamanism highly questionable to say the least. But genetic relationship is not at issue here, as we are concerned purely with establishing the structural existence of the complex.

b. Ancillary spirits in animal form

Here we can point to Óðinn's ravens¹⁸ and wolves.¹⁹ It is difficult to decide whether or not these animals are simply godly attributes; but the function of the ravens may well be thought of as shamanistic.

e. Journey to the 'other world'

The classical example is probably *Baldrs draumar*; Óðinn's function as psychopomp also belongs here.

f. Specifically shamanistic cosmology

This feature does not, of course, apply exclusively to Óðinn—but it forms an obligatory part of the complex. Once again, Indic and Iranian parallels make Germanic borrowing from shamanism highly unlikely;²⁰—but, for the purposes of this test, the required cosmology may be stipulated.

The four other criteria are a different matter. Either there is no parallel at all, or what can be offered is not typical of shamanism:

c. Vocation; ancillary spirits in other than animal form

We are offered no documentation of Óðinn's shamanistic vocation—a very important and highly uniform feature of the complex. Of course it would be possible to assign the ancillary function contained in this criterion to figures we know hardly more than by name; for example: Bölþor's son.²¹

d. Specifically shamanistic initiation

Óðinn's self-sacrifice on the tree is usually cited to fulfil this requirement;—but it is by no means a typical initiation for a shaman. The central element of dismemberment and reconstruc-

¹⁷ See de Vries, *Religionsgeschichte*, II/95 f.

¹⁸ *Ynglinga saga* VII, *Grm.* 20. The poetic edda is cited according to: *Edda. Die Lieder des Codex regius nebst verwandten Denkmälern*, Vol. 1 (= Text), ed. by G. Neckel, 4th. revised edition by H. Kuhn, Heidelberg 1962.

¹⁹ *Grm.* 19, *Glf.* 38. The prose edda is cited according to: *Edda Snorra Sturlusonar*, ed. by Finnur Jónsson, København 1931.

²⁰ See: J. Fleck, "Óðinn's Self-Sacrifice—A New Interpretation. II: The Ritual Landscape" [*Óðinn: II*], to appear in the Fall Issue of *Scandinavian Studies* 43 (1971).

²¹ *Háv.* 140/1—3.

tion of the initiate's body is absent. Furthermore, in shamanism the feature of climbing the tree is more particularly associated with journeys to the 'other world' than with the initiation.²²

g. Shamanistic duels

In what might best be considered his 'obligatory duel', Óðinn opposes the wolf Fenrir rather than another shaman.²³ There would be little support for a contention that Óðinn fights that battle in animal form. Furthermore, the encounter results in Óðinn's death and could hardly represent a shamanistic success. Viewed from the vantage point of purely Germanic tradition, this duel is simply a part of the eschatological complex of the *ragnarök*.

h. Shamanistic paraphernalia

Óðinn is usually described as appearing in a long blue cloak and wide brimmed hat. This apparel can not qualify as a shaman's costume.²⁴ The typical shaman's drum is completely lacking.

Of course it would be possible to supply some sort of documentation for several of the empty rubrics. Vocation seems to be present in several cases in which a human enters into a protégé-relationship to Óðinn;—the *fylgjur* could be considered ancillary spirits in other than animal form. As mentioned above, no documented Germanic initiation seems typically shamanistic. I know of only one example of the shamanistic physical dismemberment and reconstruction feature: that of Þórr's goats;²⁵—but that is certainly a proto-type 'lord of the hunt' sacrifice devoid of any initiation character. What does appear to be a shamanistic duel in animal form is documented in the *sogur*,²⁶ and in this particular case influence from Lapp religion deserves consideration. A weak example of a shaman's costume might be present in Freyja's 'bird-costume'. But it is just this sort of collating of uncoordinated materials which Vajda rejects;—and Óðinn can not qualify in the eight-fold test on his own.

The situation is similar when testing for Germanic shamans other than

²² See: Vajda, *Schamanismus*, pp. 466—470.

²³ *Vsp.* 53, *Glf.* 38—39.

²⁴ This becomes completely evident when one reads the section of the shaman's paraphernalia, well illustrated with photographs, in: U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker* (= *FFC* 125), Porvoo/Helsinki 1938, pp. 499—539.

²⁵ *Glf.* 26; also see: de Vries, *Religionsgeschichte*, I/419 and Vajda, *Schamanismus*, 467.

²⁶ *Sturlaugs saga* XII and *Hjálmþers saga ok Ölvis* XX.

Óðinn. Some figures—Sinfjötli for example— have what might be called a 'shamanistic aura'—but when investigated in terms of a strict ethnological definition, they satisfy the demands of the type even less than Óðinn does. There is no escape from the conclusion that our documentation can not produce even one single typical shaman. Consequently, unless we wish to misuse an established ethnological term, there was no shamanism present in primitive Germanic religion.

If no shamanism *per se* can be established, this raises the question of the meaningfulness of noting 'shamanistic features' in our material. It is true that the similarity of genuinely shamanistic documentation and Germanic parallels is often striking;—but similar results can be obtained by comparing Christianity and Islam, Buddhism and Hinduism, the religion of the *vedas* and that of the *Avesta*. In such cases we accept the validity of the comparison because we are aware of a genetic relationship which supports and explains structural similarity. As long as we were working along Eliade's lines, there was little point in questioning the genetic interrelationship of a heterogeneous body of 'free variants' with a worldwide distribution. But once Vajda's strict definition is used as a basis, historic questions of source and flow become practical. The meaningfully integrated religious type in question is indigenous to North Central Asia;²⁷—and there is little room for doubt as to the constant religious and cultural influence from the South typical for that area.²⁸ For our purposes, it is legitimate to sidestep the question as to the historic/cultural level on which the type first developed. It is sufficient for us to note that much of its external machinery—cosmology, mythology, ritual form; in short, the trappings which we have become accustomed to hear called 'shamanistic features'—shows a remarkable consistency in its comparability to parallel features of the culturally superior Indo-Iranian complex. Certainly, a genetic determination of shamanism as nothing but a degenerate offshoot of Aryan religion would be an over-simplification;—on the other hand, North Central Asiatic cultural and religious dependence on neighbors to the South provides the genetic bridge most satisfactory for ex-

²⁷ See: Vajda, *Schamanismus*, p. 458. This geographic restriction should find no opposition among Germanists, as the genuinely shamanistic models cited to parallel the 'Germanic shamanistic features' have almost without exception been chosen from that part of the world.

²⁸ See: H. S. Nyberg, *Die Religionen des alten Iran*, German translation by H. H. Schaeder (= *Mitteilungen der vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft (E. V.)*, vol. 43), Leipzig 1938, pp. 166—187. Also see: G. Widengren, *Die Religionen Irans*, Stuttgart 1965, pp. 69—74.

plaining 'shamanistic/Germanic parallels'. Schröder and de Vries, among others, accept Indo-Iranian/Germanic correspondencies to be the result of mutual dependence on an Indo-European tradition but seem somehow less willing to accept the likelihood that 'shamanistic elements' are of similar provenience. In any case, scholars who accept the absence of genuine shamanism in the Germania will be forced to go one of two ways. The first of these would entail the postulation of cultural *Traditionswanderungen*—to use Waldemar Liungman's term²⁹—to provide early and direct linkage of a far more substantial sort than 'substrata-seepage' up from a Lapp population in Scandinavia could offer. This solution I find far less viable than the second possibility: a reevaluation of Indo-Iranian/Germanic parallels as a source of interpretation of the so-called 'shamanistic features' of primitive Germanic religion.³⁰

As an example of such interpretation, let us now focus our attention on the *Grímnismál*—in particular, on the motif of Óðinn between the fires. We must now avoid any use of the terms 'shaman', 'shamanism' or 'shamanistic' on the grounds that their use in the context of religion devoid of the type to which they refer constitutes willful misuse of established ethnological terminology—and thereby only serves to cloud the issue.

Scholars discussing Óðinn between the fires, including Schröder and de Vries,³¹ have already taken a first step in the direction we must follow by noting the parallels offered by the Indic *dikṣa* tradition. Here, the ordeal between the fires is clearly a form of *tapas*,³² intended to amass spiritual power by means of ascetic exercise. And one important result of the rite is the acquisition of numinous knowledge.³³ It is my contention that just such knowledge served as a criterion for succession to the Germanic

²⁹ W. Liungman, *Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*, 2 vols. (= *FFC* 48, 49), Helsinki 1937, 1938; *Traditionswanderungen Rhein-Jenissei*, 2 vols. (= *FFC* 129, 131), Helsinki 1941, 1945.

³⁰ It is by no means my intention to suggest a categoric opposition to interpretation of Germanic structures based on parallels in genetically unrelated cultures, especially where archetypal factors merit consideration. But it seems only sensible that we first turn to the distant and exotic—and then only with strict dependence on the guidelines furnished by modern ethnological science—when we have exhausted the testimony of genetically related material.

³¹ See: Schröder, *Grímnismál*, pp. 373 ff.; de Vries, *Religionsgeschichte*, I/501 f.

³² See: H. Oldenberg, *Die Religion des Veda*, Stuttgart/Berlin 1923³⁻⁴, pp. 397—408; J. Gonda, *Die Religionen Indiens*, 2 vols., Stuttgart 1960, 1963, I/151, I/184 f.

³³ See: J. Fleck, "Óðinn's Self-Sacrifice—A New Interpretation. I: The Ritual Inversion" [*Óðinn: I*], in: *Scandinavian Studies* 43 (1971), pp. 119—142, in particular pp. 131—136.

sacred kingship;—a criterion which could place a son on his father's throne before the latter's death, or which could override the general rule of primogeniture.³⁴ But if Óðinn's ordeal between the fires is indeed an example of this sort of *tapas*, there must be an explanation both of the god's intention and of the role which the rite plays in the narrative of the *Grímnismál*.

It is a time-worn chestnut of comparative religious studies that two sequences of events may share superficial similarities, but in reality serve completely different purposes. Our first task then is to separate the particular from the general—in this case, the sacred from the profane. I submit that the two similar rites sharing an outward appearance of identity are:

1. A heat-endurance test, paralleled by cold, hunger and thirst-endurance tests, etc., of a purely secular nature, and
2. The ritual of an ordeal between the fires, intended to result in a religious experience—in particular, the acquisition of numinous knowledge.

Schröder calls attention to the fire ordeal suffered by Hrólfr kraki,³⁵—a case in which endurance is tested involuntarily and which leads to no religiously significant result. I consider Hrólfr's ordeal just as clearly an example of the first, non-religious use of a fire ordeal, as the *Grímnismál* are of the second. Geirroðr's folly in not recognising his own foster-father might have led him to subject the expected guest to a test—but this would not explain the outpouring of numinous knowledge, which makes up virtually the entire content of the poem. There are too many loose ends in the frame narration;—in fact, if we are to gain any clear sight into the unity of the *Grímnismál*, I believe it will depend on an understanding of the material manipulation used by the final author, attempting to reconcile the inconsistencies developing out of a complex contamination.

Consequently, I must return to the often-voiced position, that the *Grímnismál* represent an inter-composition of several independent units. The novelty of my presentation lies in an attempt to explain the train of thought which led to an otherwise improbable collage. Let us assume three separate units:

1. Geirroðr's rise to power

³⁴ See: J. Fleck, "Konr—Óttarr—Geirroðr: A Knowledge Criterion for Succession to the Germanic Sacred Kingship" [*Konr—Óttarr—Geirroðr*], in: *Scandinavian Studies* 42 (1970), pp. 39—49.

³⁵ Schröder, *Grímnismál*, p. 371.

2. Agnarr's rise to power
3. Óðinn's performance of the *tapas*-rite.

If an underlying structure can be discerned in all three narratives, this would go far to explain their contamination into one poetic entity. I contend that that common structure is present;—and that it consists of the acquisition of that numinous knowledge incumbent upon the Germanic sacred king, followed by his sudden succession to the throne.

In my previous discussion of the 'knowledge-criterion'³⁶, I presented evidence supporting the succession of Konr (*Rígsþula*), Óttarr (*Hyndlolióð*) and Geirroðr (*Grímnismál*) to the kingship based on just such a sequence of events. These three kings were of particular interest, as their succession does not follow the general Germanic principle of primogeniture. This led me to search for a 'trump criterion';—and all three share the particular feature of having received instruction from a godly sponsor. In the case of Konr, the knowledge consists of *rúnar*;³⁷ Óttarr's instruction consists mainly of genealogical information;³⁸ Geirroðr is provided with a magic spell.³⁹ Just as Konr overthrows Iarl by besting him in a 'knowledge-confrontation'⁴⁰—and thereby also succeeds over his eleven elder brothers⁴¹—if a valid parallel exists in Agnarr's case, we should expect the 'knowledge-criterion' to play a vital role in his succession to his father's throne. But if, on the other hand, the acquisition of numinous knowledge surpassing that of his father is sufficient to allow Agnarr to succeed to Geirroðr's throne, as Konr did to Iarl's, what is the purpose of Geirroðr's death? Furthermore, if Agnarr was Geirroðr's only son and natural heir—and the *Grímnismál* offer us no evidence to the contrary—the death of the father would be sufficient to assure the succession of the son—in which case, either the apparent instruction of Agnarr in religious matters is extraneous or Geirroðr's death a classic example of 'overkill'.

But the entire narrative takes on a new dimension if we assume that, in order to succeed his father, Agnarr must receive the same sort of ritual instruction as Geirroðr—or, for that matter, Konr—did. The lines:

Heill scaltu, Agnarr, allz þic heilan biðr
Veratýr vera;

³⁶ Fleck: *Konr—Óttarr—Geirroðr*, passim.

³⁷ Fleck: *Ibid.*, pp. 40 ff.

³⁸ Fleck: *Ibid.*, pp. 43 f.

³⁹ Fleck: *Ibid.*, pp. 44 f.

⁴⁰ *Rp.* 45.

⁴¹ *Rp.* 41.

*eins drycciar**pú scalt aldregi**betri giöld geta.⁴²*

imply that Óðinn has decided to bestow his favor and protection on Agnarr—and we should assume that the god carries out that intention. It does not seem likely that this great benefit consists simply of removing Geirroðr, to allow his only son and natural heir to succeed to his rightful throne earlier than he would normally. It makes far better sense to assume that in order to succeed to the throne, Agnarr must receive ritual instruction, that he has not received it yet but does in the course of the poem, and may then replace his father. As mentioned above, this makes Geirroðr's death non-functional. We may assume that it is provoked by a combination of factors: desire for a dramatic resolution of Geirroðr's role, lack of clear understanding of the decisive character of the 'knowledge-criterion',—or simply use of the topos concerning Óðinn's treatment of protégés who have lost his favor and suffer sudden accident-like death as a result. Acceptance of Agnarr's ritual education by Óðinn then forms a common bond in Geirroðr's and Agnarr's sudden rise to power;—but a parallelism has not yet been established for the god himself.

In two articles devoted to the motif of Óðinn on the tree,⁴³ I have presented evidence to support the contention that Óðinn's godly supremacy is based on the initiation depicted in the *Hávamál*, and in which the god's own ritual education plays a central role. It may then at first seem contradictory for me to state that I consider Óðinn's ordeal between the fires to be nothing more or less than a parallel formulation of the same initiation. But there is no contradiction if these rites are considered from a pragmatic perspective. If, as I assume, the amassing of numinous knowledge was of such prime importance in primitive Germanic religion, then it seems hardly less than probable that there were various rites actually practised with this end in mind. I hold hanging in inverted position, which I have proposed for the *Hávamál*-initiation,⁴⁴ to be one of them, just as I believe a further *tapas*—that of enduring extreme heat—to be another. Let us not forget that the ordeal suffered by King Hjörleifr⁴⁵ seems to combine the two. Furthermore, the *Hávamál* provide two further sources of numinous knowledge closely related to the tree-ordeal: Óðinn's

⁴² *Grm.* 3.

⁴³ Fleck, *Óðinn: I* and *Óðinn: II*, passim.

⁴⁴ Fleck, *Óðinn: I*, pp. 122 ff.

⁴⁵ *Hálfs saga ok Hálfsrekka* VIII; see: Fleck, *Óðinn: I*, p. 124.

instruction by Bölþor's son⁴⁶ and a drink of the poet's mead.⁴⁷ For each rite actually performed by humans for the purpose of amassing numinous knowledge, we should assume that a mythological example, leading to the desired results, existed. If inverted hanging was to be proposed as a rite providing numinous knowledge in order to fulfil the 'knowledge-criterion' of the sacred kingship, then the logical god to illustrate the rite mythologically was Óðinn—the ruler of the gods and possessor of numinous knowledge κατ' ἐξοχήν—and documentation is offered in the *Hávamál*. If the ordeal between the fires was to have the same result, once again the mythological example should be Óðinn—and we have the documentation of the rite in the *Grímnismál*. If it was felt that the required numinous knowledge could be acquired simply by instruction by a godly sponsor as in the *Rígsþula* and the *Hyndlolið*, then Óðinn must offer the example—as he does under Bölþor's son's sponsorship, again in the *Hávamál*. If knowledge (or poetic skill) can be gained by drinking a magic draught, Óðinn must have done so—and the *Hávamál* document it. Finally, if the required knowledge can be gained by contact with the underworld, such as entering a grave-mound or even sleeping on a grave,⁴⁸ we must look for Óðinn's paradigmatic use of such a method—and find it, translated into the mythological level, in *Baldur's draumar*, perhaps in the *Voluspá* (28 ff.), in Óðinn's dependence on the mummified head of Mímr, etc. As far as we are concerned, any attempt to establish any of these methods as the 'one and only correct one' would be absurd.⁴⁹ We must accept them as functionally identical rites and, as such, virtually interchangeable units of one religious structure. And now we must establish what that structure is doing in the *Grímnismál*.

Regardless of its function to scholars of primitive Germanic religion as an historical document, we must not lose sight of the fact that as a poem the *Grímnismál* may well have assumed their present form in the hands of a final author or editor more concerned with literary considerations than with any religious or even antiquarian factor. Our corpus of material offers almost countless examples of derailments caused by misunderstand-

⁴⁷ *Háv.* 140/4—6.

⁴⁸ See: H. R. Ellis, *The Road to Hel*, Cambridge 1943, p. 108 f. Ellis also offers an example of a claim to the throne resulting directly after sitting on a burial mound (*Ibid.*, p. 107).

⁴⁹ See: Fleck, *Óðinn: II*, passim, where I have attempted to distil out the common feature underlying all of these functionally identical rites, based on their inherent sexual symbolism. This common denominator also allows us to consider the *Gunnlið*-episode of the *Háv.* as a part of the complex.

ing, contamination or literary freedoms taken. It has always been the problem of the student of primitive Germanic religion to distil the religiously significant out of the mash of the documentation—a process often leading to divided opinion. Each of us is almost forced to develop some sort of overall attitude towards the material, based on patterns which seem to repeat themselves in certain texts, and then to subject further material to the results of these observations to see if our key will open the door. If it does, this supports the basic premise—if it does not, we must either assume that the theoretic principle with which we are working is false, or that the sample under present investigation is at fault. No key has been discovered to date which opens every door—and external evidence assures us that our materials are not beyond suspicion. So we do not have to apologize for using this method—it remains the standard tool of the trade.

As I have suggested repeatedly since my first investigation into the topos of the 'knowledge-confrontation',⁵⁰ I contend that much of our written Germanic documentation—and the eddic poems in particular—is the result of a compulsion to preserve the corpus of once-relevant numinous knowledge, probably already to a large extent in metric form, by packaging in mythological frames. Such knowledge must at an earlier date have been considered esoteric and worthy of closely guarded ritual oral transmission as was the case with the *vedas*. During the period of Germanic geographic expansion, greatly increased contact with the non-Germanic cultural world must have had an effect on the attitude towards this tradition—essentially of a secularising nature. Furthermore, a more or less simultaneous disintegration of the formally structured Germanic pantheon into cult-worship of individual gods may well have resulted in demand, by believers in Freyr and Þórr for example, for suitably framed numinous knowledge. These 'knowledge-carriers' must have replaced previously functional frames (in which Óðinn was, as the god 'responsible' for such knowledge, the mythological carrier) with less organic frames suitable for use in other cults, resulting in, for example, the *Scírnismál* and *Alvissmál*, and, one step further removed, the creation of what I have called 'pseudo knowledge-confrontations' such as the *Brymsqvíða* and *Hymisqvíða*. Beyond these manipulations of the 'knowledge-confrontation' topos still of religious significance begin the clearly secularised presentations such as the *Gylfaginning* and *Skáldskaparmál*.

⁵⁰ J. Fleck, *Die Wissensbegegnung in der altgermanischen Religion*, diss., München 1968.

But in all these cases, the prime concern remains the same: the preservation of the nucleus, consisting of numinous knowledge.

Obviously also the *Grímnismál* center around such a nucleus;—virtually the entire poem consists of numinous knowledge. I submit that the innermost frame surrounding this core is a myth of Óðinn performing a first exemplary ordeal between the fires and thereby gaining the great wealth of knowledge carried in the nucleus. The performance of the rite leads to the god's ritual rebirth on a higher spiritual level, expressed in his realization of his new potential and expanded identity:

Svipom hefi ec nú ypt *fyr sigtíva sonom,*
 við þat scal vilbiorg vaca;
ollom ásom *þat scal inn koma,*
 Ægis becci á,
 *Ægis drecco at.*⁵¹

This strophe has always been one of the darkest, if not the very darkest passage in the *Grímnismál*;—scholarly opinion shows no general agreement at all.⁵² We are offered attempts to explain these lines by considering them a continuation of the previous strophes, or as a completely misplaced unit, or as a reference to Óðinn in Geirroðr's hall. In all three cases, much juggling must be done to come up with any meaningful interpretation. But if one assumes that the ordeal or initiation has just come to a successful conclusion, the strophe is properly placed and extremely meaningful. Óðinn has accomplished his intention: he has acquired the necessary numinous knowledge through performance of the rite and now makes his new station known to the godly assembly over which he will assume rule. His next act is a listing of his names—a familiar ritual act of evidence of power common to such ceremonies as coronations, etc.—this concluding the original frame.

Next let us observe the use of this framed material within the structure of the *Grímnismál*. It would appear that it is the author's intention to show us an 'Óðinn triumphans', present simultaneously to punish his foster-son and protégé in the ominous manner so typical of this god—but also to supply Agnarr with the numinous knowledge required of him

⁵¹ *Grm.* 45.

⁵² Compare: F. Detter & R. Heinzel, *Sæmundar Edda*, 2 vols., Leipzig 1903, II/189 f.; R. C. Boer, *Die Edda*, 2 vols., Haarlem 1922, II/62 f.; H. Gering & B. Sijmons, *Kommentar zu den Liedern der Edda*, 2 vols., Halle (Saale) 1927, 1931, I/210; etc.

as a criterion to succession to the sacred kingship. The narrative units mesh with difficulty and the author is forced to sacrifice overlapping motifs.⁵³ Agnarr must be instructed;—therefore the knowledge core. He succeeds to Geirroðr's throne by acquisition of knowledge—a method which repeats that used by his father before him—thus linking Geirroðr's and Agnarr's rise to power. The type of *tapas* chosen is the ordeal between the fires—and it is here that the derailment occurs. The author does not show Agnarr performing the rite, probably due to his wish to embellish his poem with the magnificent vision of Óðinn between the fires and his subsequent epiphany. The result is a 'double exposure': Óðinn, the mythological example for the fire-ordeal, is the initiant rather than Agnarr, who in turn reaps the benefit of the rite in the form of instruction by a godly sponsor. Since this instruction would suffice to place Agnarr on his father's throne, and we would expect it to occur in private as did Iarlf's, a new motivation must be found for Óðinn's appearance in Geirroðr's hall;—this explains the composition of the 'godly bet motif'⁵⁴ into the frame. This contamination of originally independent narrative components results in the confused plot of the *Grímnismál* as we know them. But the feature which serves as the common denominator, and which is the key to the contamination, is the motif of the acquisition of numinous knowledge leading to succession to the Germanic sacred kingship.

I admit that it is much easier simply to envision Óðinn as 'shamanizing between the fires' and leave it at that. But as I suggested above, this pseudo-solution is inadmissible: no shamanism existed in primitive Germanic religion. Once this line of escape is cut off and we return to genuinely applicable materials, a new solution for the vagries of the *Grímnismál* emerges. The idea of Óðinn performing *tapas* between the fires is not only in keeping with a great number of other Indo-Iranian/Germanic parallels;—the motivation for the rite is also clearly functional, when explained as a further example of the 'knowledge-criterion' for succession to the Germanic sacred kingship.

University of Maryland
College Park, Maryland, U.S.A.

⁵³ A similar problem was solved in the form of an equally confusing contamination by the author of the *Bdr*. He appears to have wished to close his poem with that question which only Óðinn can answer—*What did Óðinn say into Baldr's ear...?*—but also realises that this narrative element has not yet taken place. See: J. Fleck, "Drei Vorschläge zu *Baldrs draumar*", in: *ANF* 84 (1969), pp. 19—37, in particular pp. 32—37.

⁵⁴ See: Schröder, *Grímnismál*, 244 ff.

HERBERT S. JOSEPH

Chronology and Persona Voice in the Haukdale Þáttur

The Haukdale þáttur is almost a perfect example of what a þáttur should be. The þáttur is the Thirteenth Century Icelandic equivalent of the modern short story. Most dictionaries defining this literary term employ a three part definition. Cleasby for example gives the following: þáttur, a single strand of a rope, a section, a short story.¹

The Haukdale þáttur fulfills all parts of this definition. It is a thread, or a section, or a strand in the great rope which is the *Sturlunga Saga*. It also may be considered a short story, not so much in the sense that it contains an easily defined conflict with an obvious beginning, middle, and end, but rather it emphasizes in a very unified manner, a single moment of vision with an implied conflict directly connected to the thematic intentions of the *Sturlunga Saga*.

To the cursory reader, the Haukdale þáttur may merely seem to be a broken backed story. The first half of this story is taken up with genealogical materials, starting with Kettilbjorn, the Old, and continuing in a seemingly haphazard fashion to the year 1200.²

The major portion of this genealogy however, is concerned with the men from the Eastern part of Iceland, the Haukdalers, in particular those who helped in some manner to establish the Christian Church in Iceland. Most of these men are related to Bishop Isleif Gizurson. The second part of the story apparently deals with a different matter and relates an episode in the personal life of the two daughters of Guðmund Grís of Þingvoll. The two girls, both of whom are called Þóra, are washing clothes by the river. Þóra, the Elder, broaches the subject of marriage and asks the Younger Þóra who she wishes to marry. The younger girl is reluctant

¹ Cleasby and Vigfusson, *An Icelandic English Dictionary*, 2nd edition, Oxford University Press, 1962.

² See *Sturlunga Saga* ed., Jón Jóhannesson, Sturlunguútgáfan, Reykjavík, 1946, II, p. XXV "Er fyrst sagt frá Ketilbirni gamla. Síðan er slitrótt frásögn af niðjum hans fram undir 1200."

to answer but when pressed by her older sister, she names a man already married, Þorvald Gizurson. Þorvald Gizurson was a chieftain in Eastern and Southern Iceland and a direct descendant, fourth generation, of Bishop Isleif. With the entry of Þorvald Gizurson into the latter portion of the narrative, the þátr now becomes unified on the genealogical level, although not thematically.

The elder Þóra has named another man, Jón Sigmundsson, and at this point the sisters let the matter drop and return home. Several years later, however, after the death of the wife of Þorvald Gizurson, both men ride to Þingvoll on an errand and stop at the home of Guðmund Grís. There is now naturally much talk of courtship and marriage arrangements seem imminent. The remainder of the story is brief and is as follows:

Þær systr lágu jafnan í einni hvílu, ok hvíldi in ellri Þóra við stökk. Ok er þeir koma vestan Þorvaldr ok Jón, þá gistu þeir enn á Þingvelli.

Þá mælti in ellri Þóra til systur sinnar:

“Nú mun ek skipa þeim í hvílu okkar í kveld, Þorvaldi ok Jóni, ok með því at þeir biði okkar nú, þá skal ek þann eiga, er í minni hvílu liggr, en þú þann, er í þinni liggr.”

Þat vissi hon, at Þorvaldr var jafnan vanr at hvíla við stökk, ok vildi þá hvártveggi hann heldr.

“Hví muntu eigi slíku ráða,” segir in yngri Þóra, “hversu þú skipar hvílum? En þat mun verða um forlög okkur, sem áðr er fyrir ætlat.”

Ok um kveldit, er þeir Þorvaldr kómu til hvílu, þá spurði Jón Þorvald bónda: “Hvárt villtu hvíla við stökk eða þili?”

Þorvaldr svarar: “Jafnan em ek vanr at hvíla við stökk, en skaltu nú kjósa.”

“Þá mun ek við stökk hvíla nú,” segir Jón, ok svá var.

Ok of myrgininn eftir höfðu þeir uppi þónorð sín, ok fór þat fram, at Þóra in ellri var gift Jóni, en in yngri Þorvaldi. Þessi váru börn þeira Þorvalds Gizurarsonar ok Þóru innar yngri: Halldóra var elzt barna þeira, þá Gizurr jarl, þá Kolfinna. Halldóru Þorvaldsdóttur átti Ketill prestur Þorláksson lögsögumaðr.³

The story then, ends with the marriage of the sisters and on a seemingly different level than it began. However, a closer examination of the genealogies in the first part of the story reveals still further discrepancies in the makeup and relationships to be found in the two halves.

In the genealogical portion of this þátr, the period of time covered amounts to several hundred years, but the author apparently has his greatest interest in the life and times of Bishop Isleif and the beginnings

³ All quotations from the Haukdale þátr taken from Guðni Jónsson, *Íslendinga Sögur*, Vol. XII, Reykjavík 1947, p. 73 ff.

of the Christian Church. Several statements are made in this part of the narrative concerning the teller's relationship to Bishop Isleif,

“Ísleifr byskup átti þrjá sonu. Þeir váru allir höfðingjar, Gizurr byskup ok Þorvaldr, Teitr hét inn þriði. Hann fæddist upp í Haukadál með Halli inum milda. Ek kom til hans sjau vetra gamall vetri eftir þat, er Gellir Þorkelsson andaðist.”⁴

This statement implies that the man telling the story was a contemporary of Bishop Isleif and his sons (about 1100) yet he is able to relate in detail, both genealogical and personal information about events which took place at least one hundred years after he lived.

The author of this þáttr is reputed to have been compiler of the *Sturlunga Saga*, possibly one of the sons of Narfi Snorrasson who lived about 1300.⁵

What this author did in the Haukdale þáttr, was to copy large portions of his genealogical material, the materials which go to make up the first half of the story, from *Libellus Islandorum* by Ari. Portions of book nine and ten were copied, and in copying these sections the author did not bother to remove any particular references Ari made to himself and to his friends as proof of his own historical accuracy. This was a well known hallmark of Ari's technique. The persona voice, then, is the voice of Ari, the voice of historical accuracy, and the author did not take the time or deem it as necessary to what he was trying to do to obliterate this well known voice, but rather identifies it as such, almost in the sense that one uses the reference system in modern scholarly works.⁶

⁴ Haukdale p. 77.

⁵ Einarsson, Stefan, *A History of Icelandic Literature*, Johns Hopkins Press for A. S. F., N. Y., 1957. p. 152.

⁶ Compare such passages in *Islendingabók*, IX, with Haukdale þáttr, p. 77:

“Ísleifr átti þrjá sonu. Þeir urðu allir höfðingjar nytir, Gizur byskup ok Teitr prestur, faðir Halls, ok Þorvaldr. Teit fæddi Hallr í Haukadali, sá maðr, er þat var almælt, at mildastr væri ok ágæztr at góðu á landi hér ólærðra manna. Ek kom ok til Halls sjau vetra gamall, vetri eftir þat, er Gellir Þorkelssonr, föðurfaðir minn ok fóstri, andaðist, ok vark þar fjórtán vetr.”...

... “Þar var ek þá með Teiti, fóstura mínum, tólf vetra gamall. En Hallr sagði oss svá, er bæði var minnigr ok ólyginn ok munði sjálf þat, er hann var skírðr, at Þangbrandr skírði hann þrétvetran, en þat var vetri fyrr en kristni væri hér í lög tekin. En hann gerði bú þrítögr ok bjó sex tigi ok fjóra vetri í Haukdali, þá er hann andaðist, en þat var of hátíð Martens byskups á inum tíunda vetri eftir andlát Ísleifs byskups. *Islendingabók*, IX.

“Ísleifr byskup átti þrjá sonu. Þeir váru allir höfðingjar, Gizurr byskup ok Þorvaldr, Teitr hét inn þriði. Hann fæddist upp í Haukadál með Halli inum milda.

The author has also added some material from *Hungravaca*⁷ and supplied extra genealogical material to cover the additional years to the year 1200. The remainder of the þáttr is then taken up with the vignette of the two Þóras, (possibly an original story written by the author or an expansion from oral tradition).

The question arises at this point as to why the author bothered to append such a mixture to the *Sturlunga Saga*. Could it merely have been that "Narfasytir voru komnir af Haukdælum og hafa þótt af því?"⁸ There may be other reasons as well. The answer to this question may lie in the conversations put into the mouths of the two Þóras, particularly in regards to Fate. Both sisters seem very conscious of the role that Fate plays in the lives of men. That the sisters accept the rulings of Fate in regards to their own lives is brought forth in the story when the younger Þóra is assigned to a man who is obviously second choice to her, but says only, "Hví muntu eigi slíku ráða," segir inn yngri Þóra, "hversu þú skipar hvílum? En þat mun verða um forlög okkur, sem áðr er fyrir ætlat."⁹ The story is nearly finished at this point. A quick switch of fate and beds turns things about so that the younger Þóra gets Þorvald Gizurson after all. The descendants of the younger Þóra and Þorvald are given and the story ends. The genealogical trap is sprung as it often is by the Icelandic story teller. The use of genealogies is reputedly only a convention in Icelandic literature of this period, at best merely a part of the introduction serving as a "stationary moment, a state of suspension and stillness against which the momentum of the action can be built up."¹⁰

In this case, however, the genealogies not only carry the meaning of the story but in my estimation make what would be a literary mixture into a complete rounded moment of vision. The last sentences of the story seem innocent enough but in the context of the whole *Sturlunga Saga*, may take on a different meaning. As Vigfusson states, "And so tragedy . . .

Ek kom til hans sjau vetra gamall vetri eftir þat, er Gellir Þorkelsson andaðist. En Hallr sagði svá Ara presti inum fróða, at hann myndi, at hann var skírðr þrjúvetr, en þat var vetri fyrr en kristni væri í lög tekin á Íslandi. En hann gerði bú þrítugr ok bjó í Haukadal sextigi ok fjóra vetr. Hann hafði fjóra vetr ins tíunda tigar, er hann andaðist. Þat var Marteinsmessu tíu vetrum eftir andlát Ísleifs byskups." Haukdale þáttr. p. 77.

⁷ See Vigfusson and Powell, *Origines Islandicæ*, Oxford Univ. Press, 1905, Vol. 1, p. 427.

⁸ See Jóhannesson, *Sturlunga Saga*, p. XXV.

⁹ Haukdale þáttr, p. 81.

¹⁰ Theodore M. Andersson, *The Icelandic Family Saga*, Harvard University Press, Cambridge, 1967, p. 6.

too, one may think, was looming in the dark future, and ruling the two sisters' fate. The younger Þóra became the mother of Earl Gizur, of hapless memory. How different the Fate of Iceland might have been, if the husbands had been reversed, and Þóra the Younger had married John, no one can tell."¹¹

The villain in the piece is Earl Gizur, enemy of the Sturlungs, who had his hand in the death of Snorri, etc.¹²

However, other implications may be read into the pátrr as a whole, as well.

One of the major conflicts portrayed in the *Sturlunga Saga* seems to be the conflict between Church and State. R. J. Glenddenning emphasizes this aspect of the *Sturlunga Saga* in an article entitled "Saints, Sinners and the Age of the Sturlungs."

"It is important to understand how deeply the clash of minds and wills cut into the religious life of Iceland. The author of the *Islendinga Saga* was deeply engrossed in the religious aspects of the struggle and missed no opportunity to impress upon his readers the asperity of the ideological split."¹³

The Haukdale pátrr although written by a different author than the *Islendinga Saga*, also endeavors to comment on the same matter. The author's vision in this case may be said to be at least partly historical. Perhaps he felt that the Church had always been involved in and was a vital part of the political life of Iceland. In this sense he would feel that the lives of the men of the Church as such are as much subject to the workings of Fate as are the lives of ordinary men and that the Haukdalers with strong roots in the Church may, by an idle turn of Fate, produce an Earl Gizur. At any rate the Haukdale pátrr seems a suitable introduction to the world of the *Sturlunga Saga*. It is a thread, but a thread that fits. Despite the strange manner in which it was constructed, its vision is as complete and as rounded as most other examples of this genre.

¹¹ *The Sturlunga Saga*, ed. G. Vigfusson, Oxford, 1878, I p. CXVIII.

¹² See Jóhannesson, *Sturlunga Saga*, I, 457 and 468, II, 387; also see Einarsson, p. 155; Knut Gjerset, *History of Iceland*, Cornell Univ. Press, 1953, p. 184 ff.

¹³ R. J. Glenddenning, *Saints, Sinners and the Age of the Sturlungs: Two Dreams from the Islendinga Saga*, SS Vol. 38, 1966, p. 88.

Bibliography

- Andersson, Theodore M., *The Icelandic Family Saga*, Harvard University Press, Cambridge, 1967.
- Cleasby and Vigfusson, *An Icelandic English Dictionary*, 2nd edition, Oxford University Press, 1962.
- Einarsson, Stefán, *A History of Icelandic Literature*, John Hopkins Press for A. S. F., N. Y., 1957.
- Glenn Denning, R. J., *Saints, Sinners and the Age of the Sturlungs: Two Dreams from the Islendinga Saga*, SS Vol. 38, 1966.
- Sturlunga Saga*, ed. Jóhannesson, Jón, Sturlunguútgáfan Reykjavík, 1946.
- Jónsson, Guðni, *Islendinga Sögur*, Vol. XII, Reykjavík, 1947, p. 73 ff.
- Gjerset, Knut, *History of Iceland*, Cornell Univ. Press, 1953.
- Vigfusson and Powell, *Origines Islandicæ*, Oxford Univ. Press, 1905, Vol. 1.
- The Sturlunga Saga*, ed. G. Vigfusson, Oxford, 1878.

NJÖRÐUR P. NJARÐVÍK

Laxdœla saga — en tidskritik?

Laxdœla saga har varit synnerligen aktuell under de senaste åren. Knapast någon annan isländsk saga har ägnats så stor uppmärksamhet under 60-talet. Rolf Heller har framför allt undersökt Laxdœlaförfattarens arbetsmetod och hans utnyttjande av skrivna källor och därmed visat att Laxdœla är ett resultat av en medveten skönlitterär verksamhet av en författare vars metodik i hög grad påminner om moderna romanförfattares.¹ Peter Hallberg, Rolf Heller och Marina Mundt har försökt fastställa författaren, och därigenom har frågan om Laxdœlas datering på nytt kommit upp till diskussion.² Men även om vi nu med säkerhet kan säga att Laxdœla är en roman, skriven av en bestämd person (trots att författarfrågan inte är löst), så återstår det att få vissa fundamentala frågor besvarade för att riktigt kunna förstå detta märkliga verk. Ett par av dessa frågor skall diskuteras i denna artikel: vad är Laxdœla för slags roman och varför har sagan skrivits?

Ätminstone i de flesta isländska läsares ögon är huvudpersonerna i Laxdœla saga praktfulla exempel på det storslagna hjälteliv som man anser ha kännetecknat den fornisländska fristaten. Personer som Ólafr pái, Kjartan Ólafsson, Guðrún Ósvífrsdóttir, Bolli Þorleiksson och Bolli Bollason går sannerligen inte obemärkta förbi. Laxdœlas författare tröttnar inte på att ständigt påpeka och understryka det ståtliga i deras hållning. De är mycket vackra till utseendet; Ólafr pái t.ex. var så vacker redan då han var tolv år att folk reste långa vägar för att »undrask hversu

¹ Jfr bl.a. *Literarisches Schaffen in der Laxdœla saga*, Halle 1960; *Laxdœla saga und Bischofssagas*, ANF 1962; *Laxdœla saga und Königssagas*, Halle 1961; *Laxdœla saga und Sturlunga saga*, ANF 1961; *Laxdœla saga und Knyttlinga saga*, ANF 1965.

² Jfr bl.a. *Peter Hallberg: Ólafr Þórðarson hvítaskáld, Knyttlinga saga och Laxdœla saga*, *Studia Islandica* 22, Reykjavík 1963; *Rolf Heller: Neue Wege zur Verfasserbestimmung und ihre Anwendung auf die Laxdœla saga*, *Forschung und Fortschritte* 41, Berlin 1967; *Rolf Heller: Das Alter der Laxdœla saga*, *ZDA* 1968; *Marina Mundt: Sturla Þórðarson und die Laxdœla saga*, Oslo 1969.

hann var ágætliga skapaðr» (s. 38).³ De är klädda i dyra och praktfulla kläder som skiljer sig från andra människors, så att när Bolli Bollason återvänder från utlandet »þá gáðu konur engis annars en horfa á Bolla ok skart hans ok þeira féлага» (s. 225). Deras vapen är dekorerade med guld. De är otroligt rika, kan hålla fester med över 1000 gäster och deras attityd till pengar kommer väl till uttryck då Guðrún säger »til þess fé nýtt vera, at menn miklaði sik af» (s. 217). De reser mycket och vistas långa tider hos kungar och furstar, som visar den isländska aristokratin så stor respekt att Ólafr pái t. ex. erbjuder att bli konung över hela Irland. Men bortsett från rikedomar, klädprakt och pryddigt utseende är personskildringarna ganska konturlösa och monotona; trots många beskrivande adjektiv får läsaren ingen tydlig bild av vederbörande persons utseende. Författaren nöjer sig nämligen med mycket allmänna ord av typen *vænn*, *fríðr*, *skögruligr*, *mikill ok sterkr*, *kurteis* eller *kurteisligr*.⁴ Denna yttre prakt och författarens förkärlek och svaghet för vackra ting kommer ingen annanstans så påfallande till uttryck i *islendingasögur* och är utan tvivel ett inflytande från riddarromantiken. Einar Ól. Sveinsson säger att Laxdœla »försöker överföra riddarlivets glans till isländska hjältar»,⁵ och det är alldeles riktigt vad de yttre omständigheterna beträffar. Däremot går han — liksom vissa andra forskare — för långt i sina slutsatser, när han hävdar att författaren överallt är noga med att de personer som överhuvudtaget skildras sympatiskt uppför sig höviskt, »að framkoma þeirra sé glæsileg og hæverskleg. Höfuðdyggð þeirra er *kurteisi*, og nær merking þess orðs frá yfirhöfn til innstu hugrenninga»,⁶ Om man jämför den yttre skildringen av denna ståtliga aristokrati med dess handlingar, finner man nämligen något som inte riktigt stämmer. Riddarlivet innebar inte bara vackra kläder och höviskt tal utan också en viss sorts etik, en moral som drog upp skarpa gränser för vad som var tillåtet inte bara i uppförande, utan även i handling. I Laxdœla saga saknas denna moral i hög grad. Under den praktfulla ytan kan man urskilja en värld full av grymhet, äregirighet, hänsynslöshet, falskhet och t.o.m. så förnedrande saker som stölder och direkta nidingsdåd.

Vad beror detta på? Kan det möjligen vara så enkelt att författaren förvisso kommit i kontakt med riddarromantikens höviska formvärld,

³ Laxdœla saga citeras här efter Einar Ól. Sveinssons utgåva i Íslenzk fornrit V, Reykjavík 1934.

⁴ Jfr Rolf Heller: *Studien zu Aufbau und Stil der Laxdœla saga*, ANF 1960, s. 113—167.

⁵ *Sturlungaöld*, Reykjavík, 1940, s. 45.

⁶ *Formáli*, ÍF V, s. XVII.

men utan att förstå dess innebörd? Eller kan det tänkas att denna skevhet har sin förklaring i att författaren misslyckats att tillämpa det syd-ländska inflytandet på isländska förhållanden? Är det tänkbart att en författare av detta format inte har varit medveten om den enorma kontrasten mellan det yttre och det inre hos sina personer? Har han kanhända haft andra värderingar beträffande de handlingar som jag här betraktat som rena illdåd? Eller har Laxdølas författare kanske medvetet skapat sina personer så moraliskt bristfälliga trots deras gynnsamma yttre förutsättningar? I så fall kräver det enligt min mening en förklaring och en omvärdering av sagans funktion som ett skönlitterärt verk.

Situationen är den, att Bolli Þorleikssons fader har tvingats lämna Island för gott, vilket leder till att Bolli växer upp tillsammans med Kjartan Ólafsson. När Kjartan senare blir förälskad i Guðrún Ósvífrsdóttir, berättar sagan att Bolli brukade följa med honom till deras möten men säger i övrigt ingenting om Bollis känslor gentemot Guðrún. I samband med Kjartans och Bollis resa till Norge bör det understrykas att Guðrún var mycket missnöjd med Kjartans resplaner och inte ville lova att vänta på honom i tre år såsom han begärde. Om förhållandet mellan Kjartan och Bolli får vi veta att de höll mycket av varandra. Den unge Kjartan skildras bl.a. som beskedlig, t.o.m. »hverjum manni lítillátari» (s. 77). Hela tiden är Kjartan dock ledaren, och under Norgevistelsen uppträder han påfallande arrogant. Åtminstone vid två tillfällen (s. 117 och 120) faller han yttranden som Bolli måste ha upplevt som kränkande. Bolli Þorleiksson är överhuvudtaget svår att komma underfund med, eftersom författaren lämnar det mesta åt läsaren, men i Norge verkar han känna sig åsidosatt och underlägsen, och kanske har han rent av börjat tröttna på Kjartans växande självhävdelse, som bl.a. kommer till uttryck i hans planer att bränna kung Ólafr Tryggvason inne och i hans något dunkla förhållande till prinsessan Ingibjörg. Det är det senare som uppenbarligen skall motivera Bollis frieri till Guðrún efter hemkomsten till Island, då han berättar för henne om Kjartan »at hans hafi hér í landi litlar nytjar ina næstu vetr» (s. 127). Han antyder direkt att konungen hellre skulle gifta sin syster med honom än låta honom återvända till Island. Å andra sidan hävdar sagan att Kjartan stannade kvar i Norge som en frivillig gisslan inför kristendomens införande på Island. I detta sammanhang anmäler sig två frågor: 1) Älskar Bolli Guðrún eller gifter han sig med henne endast för att hävda sig gentemot Kjartan — vilket skulle vara en moraliskt tvivelaktig handling? 2) Överdriver han medvetet förhållandet mellan Kjartan och Ingibjörg och vantolkar han

Kjartans planer på fortsatt vistelse i Norge? I så fall är det en direkt falskhet. Men sagan antyder faktiskt att Kjartan och Ingibjörg hade svårt att skiljas åt (s. 131), och det sätter Kjartan i något ofördelaktigt ljus med tanke på den fortsatta utvecklingen.

När Kjartan kommer till Island försöker Bolli på alla sätt försona sig med honom igen, bl.a. vill han skänka honom fyra präktiga hästar, som Kjartan vägrar ta emot, en klar och tydlig förolämpning gentemot Bolli. Därefter accelererar händelserna mycket fort. Vid en fest hemma hos Kjartan då Guðrún berövas sin vanliga hedersplats, försvinner Kjartans svärd som han fått i gåva av den norske konungen. Tjuven är Þórólfr, broder till Guðrún, och det är tydligen hon som planerat stölden. I detta sammanhang kan det möjligen ligga en bestämd tanke bakom att det just är detta svärd som försvinner. Konungen förutsade nämligen att Kjartan knappast skulle falla för vapen så länge han hade svärdet i behåll. Å andra sidan får läsaren ingenting veta om huruvida konungens spådom nått Guðrúns öron. Vid en annan fest försvinner den praktfulla huvudprydnad som Kjartan hade fått i gåva av prinsessan Ingibjörg, Den var visserligen ämnad åt Guðrún, men Kjartan hade i stället givit den till sin hustru Hrefna. Det råder inget tvivel om att det är Guðrún som ligger bakom också denna stöld, och sagan antyder senare att hon brände huvudprydnaden. Dessa två stölder sätter en skamfläck på Guðrún, som aldrig utplånas. I *Íslendingasögur* finns det knappast någonting som är så förnedrande för en person som stöld.

Kjartans reaktion är inte bättre. Han svarar med att "spärra in" Bolli och hans familj i tre dygn. Syftet med denna något besynnerliga åtgärd är att tvinga dem att utträtta sina naturbehov i de rum där de vistas då de inte kan nå avträdet som ligger skilt från boningshuset. Denna företeelse, som kallas »at dreita einhvern inni», är inte bara förnedrande för den som utsätts för den. Det är överhuvudtaget svårt att tänka sig någon gärning mindre värdig en hjälte, helst en hjälte av Kjartans format. Men inte nog med detta. Kjartan tvingar en bonde vid namn Þórarinn, som lovat sälja land till Bolli, att bryta sitt löfte med hotelser om represalier och den enda motiveringen att han ämnar bestämma om det mesta i sin trakt. Det vittnar om en självgodhet utan like, ett fullständigt förakt för människorna i den närmaste omgivningen. Ty den senare handlingen drabbar inte bara Bolli och Guðrún utan även en oskyldig, som ofrivilligt dras in i vådliga äventyr, låt vara att han kommer undan med livet i behåll.

Nu har konflikten mellan de två familjerna (som på sätt och vis är en och samma familj) antagit sådana proportioner att det inte finns någon återvändo, den ropar på blod. När lämpligt tillfälle erbjuder sig, eggas

Guðrún sina bröder och till slut också Bolli att dräpa Kjartan. Bolli förhåller sig ytterst motvillig och tar till en början ingen del i kampen mellan Ósvífrs söner och Kjartan. Det är först när Kjartan kräver att han skall hjälpa endera parten för att få kampen avgjord som Bolli griper till vapen. Kjartan hade tidigare alltid hävdat att Bolli aldrig skulle gripa till vapen mot honom, och möjligen har han trots allt haft en svag förhoppning om hjälp från Bolli i kampen mot Guðrúns bröder, även om hans ord snarare verkar som en utmaning. Men Bolli vänder sig mot Kjartan som då kastar sitt svärd med orden: »miklu pykki mér betra at þiggja banaorð af þér, frændi, en veita þér þat» (s. 154). Och Bolli begär det värsta nidingsdåd man kan begå i en isländsk saga, han dräper en vapenlös man som varit så gott som hans broder.

Här har jag givit några exempel från Laxdœlas centrala händelser på den motsättning som jag tycker mig finna mellan den yttre beskrivningen av personerna och deras handlingar. Såsom huvudpersonerna skildras höjer de sig högt över sin omgivning, men de kan inte motsvara de krav som man under rimliga förhållanden borde kunna ställa på så framstående hövdingar. Einar Ól. Sveinsson menar att ämnets hårdhet mildras genom författarens svaghet för vackra ting som han ständigt har tid att föra fram i sin berättelse.⁷ Jag tycker precis tvärtom — att grymheten understryks och framhävs mot den romantiska bakgrunden, att kontrasten blir iögonfallande. Är det tänkbart att Laxdœlas författare velat framställa sina huvudpersoner som grymma och hänsynslösa trots sagans höviska miljö eller sker detta omedvetet? I båda fallen krävs det en förklaring.

Ingen forskare kan längre betrakta Laxdœla saga som en historisk källa; den måste numera förstås som ett skönlitterärt verk av något slag. Därmed inte sagt att den inte kan hämta motiv från en svunnen verklighet, som i sin tur behandlas och bearbetas för att kunna användas av en författare som lever i en annan tid och under andra förhållanden. *Íslendingasögur* skildrar inte 900- och 1000-talen utan i bästa fall en 1200-talsförfattares uppfattning av 900-talet. Men först och främst måste en saga som Laxdœla återspegla författarens egen tid som alla skönlitterära verk mer eller mindre gör. Framför allt gäller detta moral, tänkesätt och värderingar som framkallar författarens reaktion. Men det kan även vara fråga om autentiska händelser som författaren tar från sin egen tid och överför till en annan, ibland lätt kamouflerade, för att läsaren skall associera bokens tema med sin egen verklighet. Forskningen har länge försummat att ta tillräcklig hänsyn till författarnas samtid vid under-

⁷ *Formáli*, s. IV.

sökning av *Íslendingasögur* och kanske varit lite väl upptagen av enbart filologiska problem. Två isländska forskare har dock undersökt *Hrafnkels saga Freysgoða* och *Njáls saga* utifrån 1200-talets värderingar och problem,⁸ och även om deras slutsatser i attribueringsfrågan kan diskuteras, så är det säkert en riktig metod att ta författarnas samtid som utgångspunkt när sagorna skall bedömas.

I fallet Laxdæla saga vet vi att dess författare utnyttjat verkliga samtida händelser på några ställen i sitt verk, och Rolf Heller har påpekat ett nära förhållande till *Sturlunga saga*.⁹ I föreliggande sammanhang är det mycket intressant att konstatera vilken typ av händelser som utnyttjats och hur de förs fram i Laxdæla saga. Det gäller framför allt två episoder.

År 1198 hände det enligt *Sturla Þórðarsons Íslendingasaga*¹⁰ att en man vid namn Ketill Eyjólfsson och hans son Ljótr »dreittu inni» en man vid namn Markús Skeggjason som hämnades genom att dräpa Ketill och såra Ljótr. Denna Markús var ingen framstående person men ändå bedömer han händelsen som så förnedrande, att han svarar med dråp. När denna episod överförs till Guðrún och Bolli är det inte svårt att förstå vad den måste ha inneburit för folk av deras stånd. Men för att läsaren inte skall sväva i någon ovisshet, så förses händelsen i Laxdæla med en kommentar: »Þeim Laugamönnum líkar illa ok þótti þetta miklu meiri svívirðing ok verri en þótt Kjartan hefði drepit mann eða tvá fyrir þeim» (s. 145). Den verkliga händelsen, som tvivelsutan är Laxdælas förebild, har troligen väckt stor uppmärksamhet, eftersom den bevarats i *Íslendinga saga* i ett sammanhang som annars är tämligen oviktigt.

Den andra episoden ligger betydligt närmare i tid så att Laxdælas författare säkert varit i livet då den inträffade och haft den i färskt minne när han skrev sin saga. Den handlar om en otrolig grymhet. *Þórðar saga kakala* (kap. 21) berättar att en man vid namn Ásbjörn Guðmundarson dräpte en bonde på gården Múli i Línakradal som hette Magni. *Króksfjarðarbók* bevarar en något avvikande version av denna händelse som ägde rum år 1244. Där heter det att Magnis änka dök upp just då hennes make blivit dräpt. Då torkade Ásbjörn bort blodet från sitt svärd på hennes kläder.¹¹ Andreas Heusler uppmärksammade tidigt sambandet i detta

⁸ Hermann Pálsson: *Hrafnkels saga og Freysgyðingar* (Reykjavík 1962) och *Síðfræði Hrafnkels sögu* (Reykjavík 1966); Barði Guðmundsson: *Höfundur Njálu* (Reykjavík 1958).

⁹ *Laxdæla saga und Sturlunga saga*, ANF 1961.

¹⁰ *Sturlunga saga I* (Utg. av Jón Jóhannesson o.fl., Reykjavík, 1946), s. 235.

¹¹ *Sturlunga saga II*, s. 283.

avseende mellan *Þórðar saga kakala* och *Laxdœla saga* kap. 55 som handlar om Bollis död.¹² Där heter det nämligen att Guðrún frågar Bollis banemän om vad som hänt Bolli:

Guðrún var í námkyrtli, ok við vefjarupphlutur þröngur, en sveigr mikill á hofði. Hon hafði knýtt um sik blæju, ok váru í mörk blá ok tröf fyrir enda. Helgi Harðbeinsson gekk at Guðrúnu ok tók blæjuendann ok perrði blóð af spjótinu því inu sama, er hann lagði Bolla í gegnum með. Guðrún leit til hans ok brosti við. Þá mælti Halldór: »Þetta er illmannliga gört ok grimmliga.» (s. 168)

Här har vi ett skolexempel på Laxdœlaförfattarens arbetsmetod i fråga om att förvandla en torftig händelse till skönlitterär konst av hög kvalitet. Avsnittet vittnar också tydligt om hans inställning till händelsen. Också här förser han sin skildring med en kommentar för att ytterligare understryka för läsaren det oerhörda i handlingen; t.o.m. Kjartans broder tycker att den är både omänsklig och grym.

Det är mycket möjligt att Laxdœla också på andra ställen bearbetar verkliga händelser från 1200-talet utan att vi känner till det. Rolf Heller har uppmärksammat sambandet mellan Helgi Harðbeinssons dråp och dråpet på Oddr Þórarinsson år 1255,¹³ men här gäller det i första hand språkliga likheter. De två exempel som här framförts räcker dock för att visa att Laxdœla har skrivits av en man (eller en kvinna) som varit kritiskt inställd till sin samtids grymhet och att verkliga händelser av detta slag utnyttjats för skönlitterära ändamål. Om man dessutom undersöker de skildringar i Laxdœla saga som rör vapenbruk och våldshandlingar så är det ett påfallande drag att våldet inte förhärligas. Om man t.ex. jämför med *Egils saga* eller *Njáls saga* så finner man att Laxdœla inte berättar om kampglädje eller stor färdighet i vapenbruk. Närmast kommer Laxdœla skildringarna i flertalet *Íslendingasögur* vid framställningen av dråpet på Helgi Harðbeinsson, där en viss humoristisk effekt utnyttjats genom den komiska typen Hrappr som plötsligt dyker upp. Men annars används stridshandlingarna för att understryka våldets brutalitet. Detta framstår som mycket egendomligt om man tar med i betraktande hur ofta Laxdœlas författare skildrar vapen som vackra ting. Men när de kommer till användning förlorar de sin skönhet. T.o.m. Kjartan Ólafsson, den ståtligaste av alla hjältar, har ett mycket dåligt svärd då han skall försvara sitt liv, så dåligt t.o.m. att det kröks och han måste sätta det

¹² Tryckt i *Kleine Schriften*, utg. av Helga Reuschel (Berlin 1943), s. 364.

¹³ *Das Alter der Laxdœla saga*, ZDA 1968, s. 143—145.

under foten för att räta det. Men tydligast visar författaren sin inställning till våldet i skildringen av dråpet på Bolli:

Síðan gengr Án inn í selit hart ok skjótt ok hafði skjöldinn yfir höfði sér ok sneri fram inu mjóra. Bolli hjó til hans með Fótbit ok af skjaldar-spórðinn, ok þar með klauf hann Án í herðar niðr; fekk hann þegar bana. Síðan gekk Lambi inn; hann hafði hlíf fyrir sér, en sverð brugðit í hendi. Í því bili kippði Bolli Fótbit ór sárinu, ok bar þá af honum skjöldinn. Þá lagði Lambi í lær Bolla, ok varð þat mikit sár. Bolli hjó í móti á oxl Lamba, ok renndi sverðit ofan með síðunni; hann varð þegar óvigr, ok aldri síðan varð honum höndin meinlaus, meðan hann lifði. Í þessari svipan gekk in Helgi Harðbeinsson ok hafði í hendi *spjót þat, er alnar var leng fjöðrin ok járnri vafit skaptit*. En er Bolli sér þat, þá kastar hann sverðinu, en tók skjöldinn tveim höndum ok gekk fram at seldurinum í móti Helga. Helgi lagði til Bolla með spjótinu í gegnum skjöldinn ok sjálfan hann. *Bolli hallaðisk upp at selsveggnum*. Nú þustu menn inn í selit, Halldór ok bræðr hans. Þorgerðr gekk ok inn í selit. Þá mælti Bolli: »Þat er nú ráð, bræðr, at ganga nær en hér til;» — kvazk þess vænta, at þá myndi skömm vörn. Þorgerðr svarar máli hans ok sagði eigi spara þurfa at vinna ógrunsamliga at við Bolla; það þá ganga milli bols ok höfuðs. *Bolli stóð þá enn upp við selsvegginn ok helt at sér kyrtilinum, at eigi hlypi út iðrin*. Þá *hljóp* Steinþórr Ólafsson at Bolla ok hjó til hans með *ævi mikilli* á hálsinn við herðarnar, ok gekk þegar af höfudit. *Þorgerðr það hann heilan njóta handa*, kvað nú Guðrúnu mundu eiga at búa um rauða skqr Bolla um hríð. (s. 167—168)

Så skriver knappast någon som själv uppskattar vapenbruk. Nu är vapnen inte längre dekorerade med guld, utan här understryks deras farlighet och fasa. Det centrala i skildringen är när Bolli lutar sig mot väggen och håller om magen för att inälvorna inte skall falla ut. Denna ohyggliga bild påminner snarast om filmen som med sina närbilder försöker visa åskådaren våldets äckel. Men författaren nöjer sig inte med detta utan avslutar skildringen med Steinþórs nidingsdåd att dräpa en man som redan är döende av sina sår och med att framhäva Þorgerðrs grymhet. Över hela episoden vilar en fasansfull dramatik som ställer läsaren på Bollis sida, som får honom att känna sympati med den lidande och avsky det brutala våldet.

Ytterligare en episod, som till sin karaktär är mycket egendomlig, kan nämnas. När Kjartan blir dräpt finns det ett vittne som möjligen skulle ha kunnat hindra sammandrabbningen mellan Kjartan och Bolli. När Kjartan rider längs Svinadalr står bonden Þorkell på Hafratindar på en höjd och iakttar både Kjartans ritt och bakhället. Hans vallpojke vill att de skall varna Kjartan. Men bonden vill inte det: »Er þat ok satt at segja, at ek spari hváriga til, at þeir eigi nú svá illt saman, sem þeim líkar» (s.

152). Han ser med förväntan fram mot sammandrabbningen. Är det möjligt att Þorkell här kan ge uttryck för allmogens inställning till hövdingarnas maktkamp? Þorkell hyser ingen sympati för någondera parten. Men han får dyrt betala för sitt nöje. Det blir nämligen ett led i hämnden efter Kjartan att hans bröder tar Þorkell och dräper honom för att han inte varnat Kjartan och sedan talat håfullt om dennes reaktion inför sin död. Episoden speglar åtminstone hövdingarnas inställning till allmogen: att den skall tjäna hövdingarna och i fråga om konflikt tvingas till ställningstagande, i annat fall vänta sig bägge parter fiendskap. Och denna attityd präglar i allra högsta grad sturlungatidens maktkamp, då de rivaliserande hövdingasläkterna drog in ett stort antal bönder i sina strider.

Laxdœla saga är en tragedi om högfärd och övermod som leder till förstörelse och död. Samtliga huvudpersoner lider nederlag, om inte genom andra så inför sig själva. Och även om de inte direkt möter döden så har livet inte mycket att ge dem. Vilken resignation innebär inte Guðrúns sista replik: »Þeim var ek verst, er ek unna mest» (s. 228). En stor del av hennes liv har ägnats åt hämnden efter Bolli, som hon tidigare lät dräpa den man hon verkligen älskade. Ingen blir som hon utsatt för ödets ironi. Kjartan har alltid fått allt han begärde tills Guðrún gifter sig med Bolli. Det är hans första motgång. Den kan han inte möta som en människa utan kräver att hela hans omgivning skall ställas under hans vilja. Hans övermod är så stort att han driver sig själv i döden. Och Bolli som möjligen älskar Guðrún men som förmodligen gifter sig med henne också för att hävda sin ställning, tvingas genom denna självhävdelse till det största nidingsdåd någon människa kan begå.

Parallellen med författarens samtid är uppenbar. Hela den period som ofta kallas *sturlungatiden* (ca 1220—1262) präglas av samma tendenser som Laxdœla saga åskådliggör. Denna period kännetecknas av en måttlös kamp om makten över Island, där inga medel skys, där inga motståndare skonas och där grymheten ibland blir ett självändamål. Och alla parter lider nederlag. Hur gick det inte för Snorri Sturluson, Sturla Sighvatsson, Kolbeinn ungi, Þórðr kakali? Också Gizurr Þorvaldsson led nederlag även om han inte förlorade livet; makten över Island gick till den norske konungen, Island förlorade sin frihet. Om Sturlungaslakten hållit samman hade den lyckats i sina maktsträvanden, men även inom slakten pågick en bitter maktkamp som ledde till full fiendskap. Det är inte bara möjligt utan naturligt att en tänkande författare tar intryck av de händelser som präglar hans samtid. Ingen författare kan helt lösgöra sig

från sin egen tid även om han skriver om en annan epok, vare sig han vill eller inte. En vanlig metod hos en författare är däremot att välja en annan period för att bättre kunna beskriva sin egen, för att bättre kunna för- enkla och exemplifiera och understryka.

Det är möjligt att jag som nutidsläsare har en benägenhet att övertolka vissa fenomen i Laxdœla saga. Men vi kan konstatera: 1) att Laxdœla saga inte återger autentiska händelser från 900- och 1000-talen utan är en roman skriven av en bestämd författare som använder och tar intryck av en mängd skrivna källor av olika slag; 2) att Laxdœlas författare utnyttjar autentiska händelser från sin egen tid, som för honom uppenbarligen känts påfallande grymma och förnedrande; 3) att liksom Laxdœla kännetecknas författarens samtid av att framstående personer samlat enorma rikedomar och nått starkt inflytande men inte kan motsvara de moraliska krav som deras ledarställning medför utan söker driva sin vilja igenom med skoningslös grymhet och brutalt våld.

Jag föreställer mig att Laxdœlas författare är en man — eller en kvinna — som tröttnat på grymheten i sin omgivning och som vill ge uttryck för en kritisk syn på sin samtid. Det är möjligt att den samtidskritik som jag tycker mig spåra i Laxdœla saga är omedveten. Men möjligheten att den är fullt medveten kan inte uteslutas. Om så är fallet innebär det att åtminstone någon eller några av *íslendingasögurs* författare varit mera medvetna än man hittills insett om det samhälle de levde i och dess möjligheter som underlag för eller inslag i episk diktning. Konsekvensen av en dylik tolkning måste bli en omvärdering av den isländska sagans funktion och syfte.

STURE ALLÉN

Om textattribution

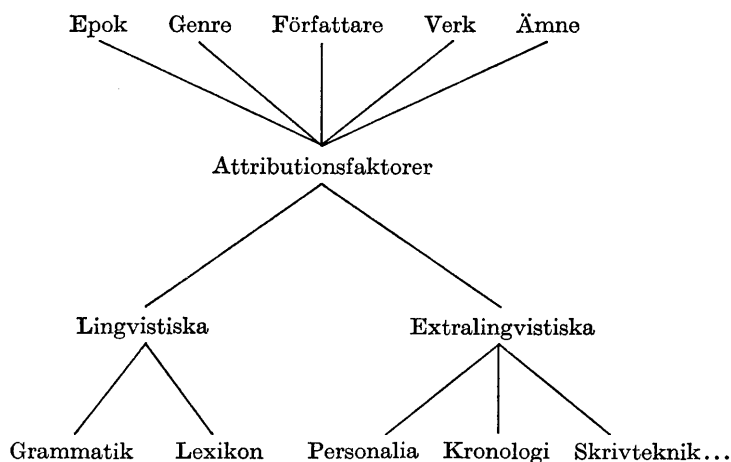
Kring en avhandling av Marina Mundt

Textattribution låter litet försiktigare än författarbestämning. Detta är ett av skälen till att rubriken lyder som den gör. I själva verket vill det till att omständigheterna är mycket gynnsamma för att en textattribution skall bli en faktisk bestämning av författare.

Normalt krävs det att lingvistiska och extralingvistiska attributionsfaktorer samverkar. I figur 1 har jag antytt detta. De lingvistiska faktorerna kan hämtas från hela det språkliga fältet. De extralingvistiska kan också vara av en mängd olika slag. De kan gälla personliga, kronologiska, skrivtekniska eller andra förhållanden. I idealfallet är dessa faktorer så starka, att kandidaterna till författarskapet med säkerhet kan inringas. Figuren åskådliggör också att studerade attributionsfaktorer kan vara specifika för epok (vari jag inkluderar även en kort tidsperiod), genre, författare, verk eller ämne. Det gäller att vaska fram dem som är författarspecifika.

Ett känt bidrag på området inom äldre nordistik är Bengt Hesselmans attribuering av Giöta Kiämpa-wisa till Gunno Dahlstierna i en »språkestetisk» undersökning från 1908 med samma namn som visan. Ett annat är Erik Noreens arbete Författarfrågor i Lejonkulans dramatik 1938. Det är också Erik Noreen som har lanserat termen favoritord, nämligen i Från Birgitta till Piraten 1942.

Till undersökningar från senare år hör Ture Johannisson's språkutredning i Helandermålet, från början utförd i samarbete med Erik Wellander. Den första utredningen inlämnades 1953. I samband med resning i målet inlämnades 1960 en ny och starkt utvidgad utredning. På anmodan av Dagens Nyheter sammanfattade Johannisson metodik och resultat i två artiklar som publicerades i tidningen sommaren 1961. Artiklarnas titlar, Det dolda stilmönstret och Ett språkligt signalement, ger metoden i ett nötskal. Det dolda stilmönstret framträder vid studium av vad Johannisson kallar de särskiljande kriterierna, dvs. de val som för-

Figur 1. Attributionsfaktorer

fattare gör i floran av synonyma formord och alternativa förkortningar (t.ex. *icke—ej—inte* respektive *dr.—dr—d:r*). Kravet på en kandidat gäller överensstämmelse med den anonyme skribenten i fråga om en kombination av sådana kriterier. Det språkliga signalementet framkommer genom studium av individualismer, avvikelser från språknormen. Dessa benämns identifierande kriterier. Utöver det nu sagda kan Johannisson åberopa olika slag av extralingvistiska faktorer.

Peter Hallberg har i en rad arbeten tagit upp författarfrågor i den isländska sagalitteraturen. År 1962 kom Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar. Ett försök till språklig författarbestämning. Följande år kom Ólafur Þórðarson hvítaskáld, Knýtlinga saga och Laxdæla saga. Ett försök till språklig författarbestämning. Den senaste större skriften är Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur (1968). Hallbergs undersökningar bygger på mycket omfattande material, och han arbetar med flera olika attributionsfaktorer. Den metodik han främst tillämpar — och han har själv utvecklat den — är emellertid parordstestet. Parord är sådana ord som är gemensamma för två och endast två av en serie undersökta texter. Om antalet parord mellan den fokuserade texten och en av de övriga texterna är avsevärt högre än mellan den fokuserade texten och återstående texter, antas detta visa på en affinitet mellan de båda parordsrika texterna.

En delvis likartad metod används av Alastair McKinnon och Roger Webster i en undersökning av dels den inbördes textrelationen mellan åtta av Kierkegaards pseudonymer, dels förhållandet mellan denna text-

grupp och skrifter utgivna i Kierkegaards eget namn. Härom kan man läsa i deras korta uppsats *A method of 'author' identification* (1969). De finner att texterna i Kierkegaards namn är mer homogena än de som har pseudonymer och att dessa senare i stort sett kan ordnas i en hierarki efter graden av affinitet med de icke-pseudonyma.

Utanför nordstiken föreligger flera viktiga arbeten. Alvar Ellegård har i sin undersökning av Juniusbrevet, *A statistical method for determining authorship* (1962), tagit fasta på vad han kallar plusord och minusord. Han noterade vid en genomläsning av breven och ett stort jämförelsematerial sådana ord och uttryck som tycktes vara vanligare eller ovanligare i breven än i jämförelsematerialet. Han räknade därefter fram den relativa frekvensen i breven respektive jämförelsematerialet och dividerade dessa värden. Härigenom erhöll han ett mått på deras plusords- respektive minusordskaraktär, kallat *distinctiveness ratio*. Han fick på så sätt fram en testlista på 458 ord som lades till grund för undersökningen. För att motverka samplingfluktuationen — dvs. den slumpmässiga variationen i observerade frekvenser — delade han in testorden i grupper efter storleken på *distinctiveness ratio*. På basis av en statistisk analys av dessa gruppers frekvensmässiga uppträdande byggde han så sin slutsats att Sir Philip Francis hade skrivit breven.

År 1964 utgav Frederick Mosteller och David L. Wallace boken *Inference and disputed authorship: The Federalist*. En resonerande presentation av denna starkt matematisk-statistiskt inriktade undersökning ger Ivor S. Francis i uppsatsen *An exposition of a statistical approach to the Federalist dispute* (1966). Den språkvetenskapliga huvudfrågan i undersökningen gällde vilka av ett dussin omstridda bidrag till *The Federalist* som hade författats av Hamilton och vilka som hade författats av Madison. Mosteller och Wallace genomför en s.k. diskriminantanalys. De betonar att diskriminatorerna (dvs. attributionsfaktorerna) skall vara icke ämnesbundna och icke imiterbara. Efter åtskilliga prov valde de ut en lista på 30 ord med hög frekvens: *also, consequently, matter(s), to, while* osv. Undersökningen visade att starka odds talade för att Madison hade skrivit alla de tolv bidragen. Det svagaste oddset var 90 mot 1 till Madisons förmån. I just det fallet uttalar de sig likväl med en viss försiktighet med tanke på att det näst svagaste oddset var 800 mot 1.

Dieter Wickmann publicerade 1969 en undersökning med titeln *Eine mathematisch-statistische Methode zur Untersuchung der Verfasserfrage literarischer Texte*. Syftet var att utreda vem i en krets av föreslagna författare till den 1805 publicerade anonyma romanen *Nachtwachen von Bonaventura* som kunde komma i fråga. Som lingvistisk attributions-

faktor använder Wickmann främst ordklassdigram, dvs. ordklassstillhörigheterna hos par av i den löpande texten på varandra följande ord. Genom statistisk hypotesprövning finner han att Wetzell, Jean Paul och Brentano kan uteslutas (på 5-%-nivån), medan detta inte kan ske beträffande E. T. A. Hoffmann. Schelling kan inte prövas, då inget verk av hans hand inom den aktuella genren med säkerhet är känt. Undersökningarna av Wickmann, Ellegård och Mosteller och Wallace är av allt att döma de statistiskt mest genomarbetade på området.

Delvis i samarbete med Wickmann har Yehuda T. Radday undersökt autenticiteten hos kapitlen 13—66 i profeten Jesajas bok (dvs. allt utom de 12 inledande kapitlen, som allmänt anses vara äkta). Vad han hittills har publicerat är en kort sammanfattning med titeln *Isaiah and the computer: A preliminary report* (1970). Som tre av de mest intressanta testen anger han dem som gäller ordklassstransitioner (jämför Wickmann), relativ entropi och krigsvokabulär. Hans resultat är att kapitlen 1—23 kan hänföras till samma författare, att kapitlen 24—35 är odeciderade, att kapitlen 40—48 introducerar en ny författare (kapitlen 36—39 utelämnas av vissa skäl) och att kapitlen 49—66 introducerar ytterligare en författare.

En uppsats av Ernst L. Moerk är också av intresse i detta sammanhang. Den heter *Quantitative analysis of writing styles* och publicerades 1970. Syftet är att komma åt objektiva stilvariabler. Moerk definierar nitton stycken: antal huvudsatser, antal underordnande konjunktioner, antal substantiv i genitiv osv. Dessa studeras i sampel om 1000 löpande ord. Signifikansberäkningar utförs med χ^2 -metoden. När Moerk prövar kriterierna på dels Herodotos, Thukydides och Xenofon, dels Tacitus, Cæsar och Livius, finner han signifikanta skillnader mellan författarna och med något undantag icke-signifikanta skillnader inom författarna. Undersökningar av den typen innebär en fruktbar utvidgning av området för textattribution. Facit är känt, och man kan alltså avläsa värdet hos olika attributionsfaktorer och pröva olika analysmodeller. Denna utvidgning av fältet är ett annat av skälen till mitt val av term i rubriken.

Laxdæla

En av de texter som diskussionen har gällt under senare år är Laxdæla saga. Peter Hallberg har presenterat resultat i de ovannämnda skrifterna från 1963 och 1968 liksom i en uppsats från 1965, *Íslendinga saga* och *Egla, Laxdæla, Eyrbyggja, Njála, Grettla. Ett språktest*. Rolf Heller har publicerat en rad inlägg från *Studien zu Aufbau und Stil der Laxdæla*

saga 1960 till *Der Verfasser der Laxdœla saga und sein Verhältnis zur Sturlubók* 1969. Marina Mundt (f. Meier), som 1965 kom med uppsatsen *Til spørsmålet om Laxdælas forfatter*, har lagt fram en doktorsavhandling med titeln *Sturla Þórðarson und die Laxdæla saga* (1969). Disputationen ägde rum vid universitetet i Bergen vårterminen 1970.

Starkast är polariseringen mellan Peter Hallberg och Marina Mundt. Hallbergs ståndpunkt är att Ólafr Þórðarson hvítaskáld är sagans författare. Som antyds i titeln till avhandlingen hävdar Marina Mundt i motsats härtill att brodern Sturla Þórðarson bör tillskrivas författarskapet.

Avhandlingen inleds med ett kapitel om problemställningen. Det sägs där ganska anspråkslöst att syftet är att komma ett stycke vidare på vägen mot ett svar på frågan om Laxdælas ursprung. Tid och ort visar på Ólafr eller Sturla — eller, tillägger författarinnan, någon som de har känt. Av vissa skäl begränsas emellertid kandidaterna till de båda bröderna, och frågan blir vem som är sannolikast.

Undersökningen utgår från ytterligare två antaganden. Det ena är att *Knýtlinga saga*, som Peter Hallberg har gjort gällande i sitt arbete från 1963, är ett autentiskt verk av Ólafr. Det andra är att *Laxdæla* vad textgestalten beträffar är ett enhetligt verk.

I nästa avsnitt, som behandlar Laxdælas texthistoria, framhåller författarinnan att undersökningen förutsätter att en bestämd textversion av varje indragen saga läggs till grund för analysen. Denna vilar med andra ord på textkritikens resultat. För Laxdælas vidkommande väljes Einar Ól. Sveinssons utgåva i Íslenzk fornrit.

Med ett undantag görs inte någon motsvarande utredning för någon av de övriga texterna, vare sig för dem som representerar Ólafr respektive Sturla eller för dem som får utgöra jämförelsematerial. Undantaget gäller *Íslendinga saga*, som ägnas en särskild exkurs (s. 119 f.). Handskriftsförhållandena är i detta fall utomordentligt ogynnsamma. Texten finns varken i original eller i god avskrift. Textutgivarna får långa stycken hålla sig till tämligen otillförlitliga pappershandskrifter från 1600-talet. Författarinnan framhåller med rätta att en textedition i ett sådant läge måste betecknas som ett djärvt rekonstruktionsförsök.

Det tredje kapitlet behandlar metodfrågor. Där framförs som en grundsats att likheter och olikheter som skall tillmätas betydelse i textattributionsfrågor måste kunna uttryckas med siffervärden. Författarinnan tar sålunda avstånd från s.k. pseudokvantitativa uppgifter av typen »ofta», »sällan» osv.

Av föregångare på textattributionens område nämns Erik Noreen,

Ture Johannisson, Peter Hallberg och Alvar Ellegård. Av dessa behandlas Hallberg och Ellegård mera utförligt.

I Peter Hallbergs parordsundersökning rörande Laxdæla saga saknar författarinnan en text av Sturla. Hon finner att om man sätter in ett parti ur Sturlas Íslendinga saga av samma omfång som Knýtlinga saga i parordstestet, så blir antalet parord mellan Íslendinga saga och Laxdæla saga av samma storleksordning som mellan Knýtlinga saga och Laxdæla saga (Hallberg har gjort metodologiska invändningar i uppsatsen från 1965). Hennes slutsats blir att parordstestet inte kan skilja bröderna åt, att alltså Ólafr inte framstår som Laxdælas upphovsman. Också ett par andra test som Peter Hallberg har genomfört kritiseras, främst därför att det i dessa är fråga om ett begränsat antal speciellt utvalda ord.

Författarinnan anför att hennes undersökning väsentligen är en undersökning av plus- och minusord. Hon påpekar emellertid att hon på några punkter avviker från Ellegårds metod. För det första utgår hon i princip från Laxdælas hela ordförråd. Hon utesluter dock de 140 vanligaste orden enligt Einar Haugens undersökning *Norwegian word studies 2*. Vidare utesluter hon vissa speciella typer av ord, sådana som namn, nationalitetsbeteckningar och juridiska termer. För det andra bildar hon inte grupper av testorden utan behandlar dem var för sig. Detta sker i anslutning till kritik mot Ellegård från Gustav Herdans sida. Tanken är att grupperingen skulle dämpa de enskilda ordens förmåga att ge utslag. För det tredje, och denna punkt sammanhänger med den föregående, arbetar hon inte med distinctiveness ratio.

Författarinnans jämförelsematerial omfattar de texter som ingår i Haugens undersökning, nämligen Heimskringla, Eigla och Njála. Hårtill kommer de Laxdæla på olika sätt mer eller mindre närstående texterna Eyrbyggja saga, Bjarnar saga Hitdælakappa, Hrafnkatla och Konungskuggsjá. Frekvenslistor för några av undersökningens texter har upprättats med hjälp av datamaskin. Erfarenheten av språklig databehandling vid universitetet i Bergen har härvid kommit henne till godo.

I fjärde kapitlet redovisas de test som har genomförts. I test 1 omfattar jämförelsematerialet 454 000 löpande ord. Det är sammansatt av de nysnämnda texterna med undantag av Konungskuggsjá. Sturla representeras av två texter, Hákonar saga och Íslendinga saga, som tillsammans omfattar 201 000 löpande ord. Knýtlinga saga, som representerar Ólafr, omfattar 48 000 löpande ord. Antalet löpande ord i Laxdæla slutligen är 57 000.

Med utgångspunkt i den observerade frekvensen i jämförelsematerialet beräknas den teoretiska frekvensen hos Sturla, hos Ólafr och i Laxdæla

genom enkel proportionsräkning. Den väntade frekvensen i Knýtlinga erhålles exempelvis genom att den observerade frekvensen i jämförelsematerialet divideras med 9,5, eftersom jämförelsematerialet just är 9,5 gånger så stort som Knýtlinga.

Ett ord betraktas som plusord i Laxdæla, om det har minst 1,9 gånger så många belägg i sagan som det teoretiska antalet. Vidare krävs att det skall finnas minst 3 belägg på vederbörande ord i Laxdæla. På motsvarande sätt krävs av ett minusord att det skall ha högst hälften så många belägg som väntat i Laxdæla. Vidare krävs att om Laxdæla saknar belägg, jämförelsematerialet måste ha minst 9. På de angivna grunderna får författarinnan fram en lista på 230 plusord och en lista på 186 minusord. Plusorden förtecknas i boken på s. 60 ff., minusorden på s. 68 ff.

Författarinnan inför så begreppet pluspunkt. Om ett av Laxdælas plusord hos Sturla överträffar den teoretiska frekvensen, oavsett med hur mycket, och om motsvarande inte gäller för Ólafs text, noteras en pluspunkt för Sturla, förutsatt att minst 2 belägg förekommer. I fråga om Ólafr resoneras på analogt sätt. Kravet på minst 2 belägg utgår. När plusorden genomgås efter de här principerna, blir resultatet 51 pluspunkter för Sturla och 30 för Ólafr. De övriga 149 orden ger ingen pluspunkt för någondera. Om kraven på plusorden i Laxdæla skärps så att det krävs minst 4 i stället för minst 3 belägg, reduceras plusordslistan till 164 enheter. Testresultatet blir i detta fall 37 pluspunkter för Sturla och 26 för Ólafr. Antalet odeciderade fall blir alltså 101.

I fråga om pluspunkter bland minusorden förs ett resonemang som är parallellt med det som gäller plusorden. Resultatet av testet blir 52 pluspunkter för Sturla och 22 för Ólafr, medan 112 enheter inte ger något utslag. Författarinnans slutsats av detta första plus- och minusordstest blir, att den större sannolikheten talar för Sturla som författare till Laxdæla (s. 68).

I test 2 företas en reduktion av plus- och minusordslistorna. Detta sker genom att det kravet uppställs att de undersökta orden skall hävda sig som plus- respektive minusord i Laxdæla dels speciellt gentemot Eyrbyggja och Bjarnar saga, dels också speciellt gentemot Konungs-skuggsjá. Dessa båda filter motiveras av de särskilda beröringspunkter som finns mellan Laxdæla och de nämnda texterna. Kvar står efter filtreringen 113 plusord. Dessa ger Sturla 32 pluspunkter och Ólafr 21; 60 enheter är odeciderade. Av minusorden kvarstår bara 28, varav 10 ger pluspunkter för Sturla och 3 för Ólafr, medan 15 hamnar bland de odeciderade. Författarinnan upprepar sin slutsats (s. 87).

Test 3 gäller en speciell ordgrupp, nämligen personbeskrivande uttryck. Avsikten är bland annat att ådagalägga eventuella skillnader mellan Íslendinga saga och Hákonar saga, respektive Hákonar saga och Knýtlinga. Författarinnan söker en neutral punkt utanför de behandlade texterna att utgå ifrån och väljer de s.k. porträtten i Trójumanna saga. Här används 118 personbeskrivande uttryck. Det befinns att 41 av dessa också förekommer i Laxdæla och att de används på ett likartat sätt i Knýtlinga, vilket alltså talar för Ólafr som författare. Å andra sidan befinns det att de 77 uttryck som inte används i Laxdæla förekommer sparsamt i Íslendinga saga och Hákonar saga, vilket talar för Sturla. Författarinnan gör ytterligare några sammanställningar av hur de personbeskrivande uttrycken uppträder i de betraktade texterna och kommer fram till att Laxdæla i detta avseende står närmare Hákonar saga än Knýtlinga. Hon finner att den tidigare dragna slutsatsen beträffande författarskapet till Laxdæla har stärkts (s. 101).

I ett femte kapitel tar författarinnan upp sex uttryck som hon betecknar som påfallande egendomligheter (Besonderheiten) i Laxdæla: *pótt eigi sé hér nefndir, honum líkar heldr pungliga, ok fagnaði hvárr gðrum blíðliga, ok svá bar til litlu síðar, ok lýsti því fyrir monnum* och *var ástúðigt með þeim bræðrum*. Hon finner att Sturla använder dessa uttryck flitigare än Ólafr och menar att Sturla får ges företräde också på dessa punkter (t.ex. s. 110).

I slutkapitlet anförs sammanfattningsvis att de argument som har framkommit vid undersökningen övervägande talar för att Laxdæla tillskrivs Sturla Þórðarson. Resultatet bekräftas, menar författarinnan, av att sagan fyller en lucka i hans produktion. Vi känner honom som historiker och skald — här möter vi honom som författare av konstprosa.

Författarinnan skall tillerkännas modet att ha tagit upp ett krävande ämne. Hon arbetar med ett stort material och intar i varje fall i vissa avseenden en kritisk hållning till detta. Under alla omständigheter bearbetar hon det målmedvetet enligt de riktlinjer hon har dragit upp. På metodens hållfasthet och resultatets tillförlitlighet skall jag strax lägga en del synpunkter.

En första svårighet ligger i begränsningen av antalet kandidater. Författarinnan nämner själv att vi endast känner till ett fåtal av 1200-talets skrivande islänningar. Hon citerar i det sammanhanget Per Wieselgren som har påpekat, att det aldrig har blivit motiverat att endast de kända författarnamnen skulle behöva beaktas (s. 13, not 14). De argument som författarinnan drar fram för att utesluta alla andra kandidater än de båda bröderna gäller främst tid, ort och bildningsnivå. Med tanke på omständig-

heterna är det naturligt att de inte har karaktären av något bevis. Här har vi alltså en osäkerhetsfaktor som inte får underskattas.

En annan osäkerhetsfaktor hänför sig till själva texterna. För det första råder ovisshet om upphovsmännens arbetssätt. Vad är i egentlig mening författat och vad är redigerat? För det andra råder en större eller mindre osäkerhet beträffande originalens form. Som jag tidigare har nämnt är detta förhållande särskilt utpräglat i fråga om Íslendinga saga.

Mina huvudinvändningar riktar sig emellertid mot den statistiska behandlingen. Allmänt gäller att det som framläggs är att hänföra till statistisk deskription. Det förekommer däremot ingen statistisk analys. Det förs inga signifikansresonemang, görs ingen hypotesprövning. De krav som exempelvis uppställs på plus- respektive minusord i Laxdæla är helt arbiträra. De replierar inte på någon känd statistisk modell.

Presentationen av det statistiska material som framläggs är för övrigt inte särskilt läsarvänlig. Som exempel kan tabell 1a tjäna (s. 60 ff.). Denna tabell som omfattar sju sidor ger data för plusorden i Laxdæla. Man får de observerade frekvenserna för varje ord i var och en av jämförelsematerialets texter, i Laxdæla och i de texter som representerar Sturla och Ólafr. Läsaren får själv räkna fram summan av antalet belägg i jämförelsematerialet, ett värde som är nödvändigt för de fortsatta beräkningarna. En stor brist är också att de teoretiska värdena för Laxdæla, Sturla och Ólafr saknas. Vill man kontrollera de utfallande pluspunkterna, får man själv räkna fram de teoretiska värdena, vilket är ett rätt drygt arbete. Man saknar också uppgifter om längden på två av deltexterna i jämförelsematerialet, nämligen Bjarnar saga och Hrafnkatla.

En sak som man omedelbart frågar sig är varför inte Íslendinga saga och Hákonar saga genomgående behandlas var för sig. Att en uppdelning sker i test 3 är av underordnad betydelse. En uppdelning i de båda huvudtesten skulle ha gett en värdefull för att inte säga nödvändig kontroll av variationen inom Sturlamaterialet. Finns det en speciell Sturlastil, bör den ju slå igenom i båda texterna. I synnerhet kan man fundera över hur många pluspunkter som skulle falla på vardera texten. Om vi tar plusordslistan som exempel, är det helt säkert att vi skulle ha fått en betydligt lägre proportion än 51 : 30 för vardera texten gentemot Ólafr.

Låt oss emellertid provisoriskt acceptera författarinnans förutsättningar. En allmän aspekt på läget kan man få genom att exempelvis ta reda på vem av de båda kandidaterna som sammanlagt utnyttjar Laxdælas plusord mest. Man får då räkna fram summan av antalet belägg hos Sturla respektive Ólafr enligt lista 1a och sedan justera för textlängden.

Summan av de observerade frekvenserna har jag fått till 2154 för Sturla och 563 för Ólafr. Vid justeringen för textlängden skall Sturlas värde divideras med 4,2. Hans jämförelsetal blir då 513. Vad man kan konstatera är sålunda att Ólafr utnyttjar dessa ord mer än Sturla enligt författarinnans egen proportionsräkning. Redan detta är en varningssignal.

Vad händer om man för att motverka samplingfluktuationen genomför en gruppering av orden och beräknar utfallet? Jag har gjort experimentet att dela in de 230 plusorden i 23 grupper à 10 ord enligt den i stort sett arbiträra ordning som alfabetiseringen i lista 1a ger. Resultatet blir det man kunde vänta med hänsyn till de nyss givna summauppgifterna. Enligt författarinnans sätt att räkna får vi 3 pluspunkter för Sturla och 2 för Ólafr, medan 18 grupper blir odeciderade. En annan möjlighet är att ställa frekvenstalen i grupperna hos Sturla och Ólafr direkt mot varandra, nämligen efter att först ha dividerat Sturlas frekvens med 4,2. Man får då övervikt i 12 av grupperna för Ólafr och i 11 av dem för Sturla. Också olika grupperingsprov indikerar alltså att det kan vara slumpens spel med beläggstalen för de enskilda ord författarinnan utnyttjar som har gett det utslag hon har fått.

Man kommer till frågan hur ofta de studerade texterna över huvud taget använder Laxdælas plusord. Jag bortser vid beräkningen från de båda korta texterna Bjarnar saga och Hrafnkatla, vilkas numerär författarinnan inte uppger. Efter att ha justerat proportionellt till Eyrbyggjas omfång av 38000 löpord, har jag fått jämförelsetalen 457 för Eyrbyggja, 433 för Ólafr, 406 för Sturla, 342 för Njála, 328 för Eigla och 277 för Heimskringla. Också den här frågeställningen är alltså tänkvärd.

Den slutsats jag grundar på dessa i och för sig enkla överväganden är att metodiken och resultatet måste omprövas.

Kumuleringsmetoden

En av de viktiga punkterna gäller samplingfluktuationen, frekvensernas slumpmässiga variation i texterna. Jag skall belysa detta något. I sådana fall där probabiliteten är liten och antalet händelser stort är Poissonfördelningen tillämplig. Med liten sannolikhet menas i det här sammanhanget en sannolikhet som är mindre än 0,1. Man kan då lägga märke till att inget ord i den nordiska språkkretsen torde ha en probabilitet av den storleksordningen. Enligt Nusvensk frekvensordbok 1 förekommer *och*, det vanligaste ordet, i runt tal 30000 gånger på 1 miljon löpande ord, vilket alltså svarar mot probabiliteten 0,03. Kravet att antalet händelser

skall vara stort svarar mot att textmassan skall vara omfattande. Detta villkor är ju också väl uppfyllt i föreliggande fall.

För att underlätta resonemanget har jag här klätt formeln för Poisson-fördelningen i lingvistisk dräkt:

$$p_f = \frac{t^f}{f!} \cdot e^{-t}.$$

I detta uttryck betecknar f en viss (betraktad) frekvens,
 p_f sannolikheten för frekvensen f ,
 t den förväntade (teoretiska) frekvensen,
 e basen i det naturliga logaritmsystemet ($\approx 2,7$).

Med hjälp av formeln kan man exempelvis beräkna sannolikheten för att ett ord som har frekvensen 5 i en text som omfattar 250 000 löpande ord skall uppträda 0, 1, 2, 3 osv. gånger i ett sampel av storleken 50 000 löpande ord. Man finner att sannolikheten för att det betraktade ordet skall uppträda 0 gånger är

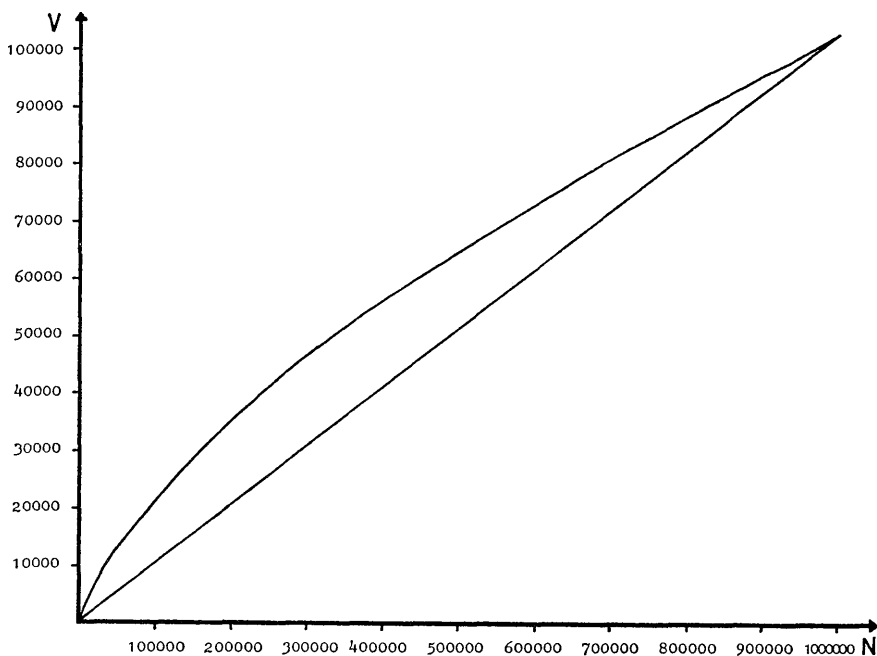
$$p_0 = \frac{1^0}{0!} \cdot 2,7^{-1} = \frac{1}{1} \cdot \frac{1}{2,7} = 0,37.$$

På motsvarande sätt får vi

$$\begin{aligned} p_1 &= 0,37 \\ p_2 &= 0,18 \\ p_3 &= 0,06 \\ p_4 &= 0,02 \end{aligned}$$

Medan den teoretiska frekvensen för det betraktade ordet är 1, skall vi alltså vänta oss att det inte uppträder alls i det aktuella samplet i 37 fall av 100. Vidare skall vi vänta oss att finna frekvensen 1 också i 37 fall av 100, frekvensen 2 i 18 fall av 100, frekvensen 3 i 6 fall av 100 och frekvensen 4 i 2 fall av 100. Det framgår klart att samplingfluktuationen är avsevärd och att det är nödvändigt att gardera sig mot den. Lägg märke till att exemplet är valt så, att textmassan 250 000 löpande ord ungefär motsvarar summan av Sturlas och Ólafs texter och att samplet 50 000 löpande ord ungefär motsvarar Ólafs text.

En annan viktig fråga gäller textlängdernas roll. När författarinnan exempelvis dividerar ett ords frekvens i jämförelsematerialet med 8 för att få fram det väntade frekvensvärdet i Laxdæla, som är 8 gånger kortare, bygger hon på hypotesen att ett ords frekvens är direkt proportionell mot textlängden. Denna hypotes, som senast har kritiserats av

Figur 2. Kumuleringskurva

Federico Albano Leoni i uppsatsen *Sagas islandaises et statistique linguistique*. Quelques observations i föregående årgång av denna tidskrift, utgör en alltför grov approximation. Detta framgår av resultat som man kan nå inom kvantitativ vokabulärforskning.

I den undersökning som bedrivs i Göteborg har vi låtit datamaskinen successivt kumulera texter av olika längd och undersöka hur många olika ord varje kumulering ger. På dessa värden har jag byggt en kurva som visar sambandet mellan textlängd eller numerär N och antalet olika ord eller vokabulär V . Kumuleringskurvan återges i figur 2. Enheten är i det här fallet det grafiska ordet, men kurvan blir i princip likadan för lemmen. Antalet bidragande författare är inemot 1400. Kurvan blir normalt något lägre men i princip likadan vid ett mindre antal bidragsgivare.

Kurvan visar att V är ungefär 100 000 när N är 1 000 000. Räkna man nu proportionsvis, följer värdena den räta linjen under kurvan. Vid textlängden 200 000 får man då exempelvis i runt tal värdet 20 000 för V . Det faktiska värdet enligt kurvan är emellertid i runt tal 35 000, alltså inte så långt ifrån dubbelt så stort. Detta innebär att den kvantitativa strukturen hos vokabulären i den kortare texten är en helt annan

än strukturen i den längre texten. Vad man gör vid proportionell reducering är att etablera en miniatyr av den längre texten med dennas kvantitativa struktur. Värdena visar att detta är otillfredsställande. Överfört till Laxdælafrågan innebär det bland annat att listorna över plus- och minusord i Laxdæla också i detta avseende rymmer en betydande osäkerhetsfaktor.

Ett teoretiskt resonemang kan belysa problemet ytterligare. Låt oss anta att vi har ett textmaterial som omfattar N löpande ord och innehåller V olika ord. Medelfrekvensen blir då

$$\bar{F} = \frac{N}{V}.$$

På motsvarande sätt blir medelfrekvensen i en annan kortare text med n löpande och v olika ord

$$\bar{f} = \frac{n}{v}.$$

Förhållandet mellan de båda medelfrekvenserna kan alltså tecknas

$$\frac{\bar{f}}{\bar{F}} = \frac{\frac{n}{v}}{\frac{N}{V}},$$

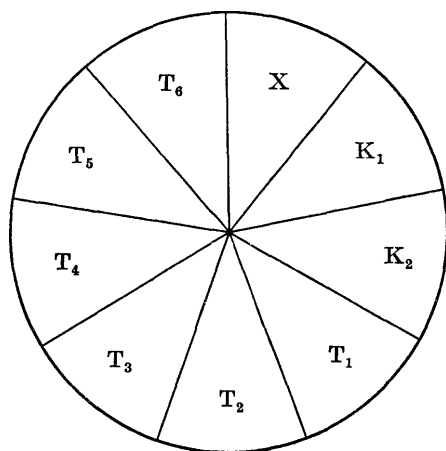
vilket ger

$$\bar{f} = \frac{nV}{vN} \cdot \bar{F}.$$

Medelfrekvensen i den kortare texten erhålles alltså med hjälp av en faktor som innehåller värdena på såväl vokabulär som numerär i de båda texterna.

Två ting är nu att observera. För det första skall medelfrekvensen inte betraktas som ett direkt uttryck för den kvantitativa strukturen i ett material utan som en indikation på denna struktur. Den är tillräckligt upplysande för vårt resonemang även i den egenskapen. För det andra får den deducerade relationsfaktorn $\frac{nV}{vN}$ inte läggas till grund för beräkning i det enskilda fallet. Förhållandena är mer komplicerade än så. Bland annat vet vi att direkt proportionalitet faktiskt råder i fråga om de allra vanligaste orden, förutsatt att textlängderna överskrider ett visst kritiskt värde. Se härom min uppsats *Vocabulary data processing 1970*.

Sammanfattningsvis gäller det alltså att på en gång få grepp på samp-

Figur 3. Kumulerad textmassa I

lingfluktuationen, neutralisera textlängdens inverkan och basera sina slutsatser på en känd statistisk modell. Som ett sätt att angripa problemen ser jag följande, som man skulle kunna kalla kumuleringsmetoden. Tanken är att man bör kumulera alla de texter som dras in i undersökningen till ett enda stort material och därefter undersöka ordens fördelning på de ingående deltexterna (samplen). Grafiskt kan vi åskådliggöra materialet såsom i figur 3. Av beteckningarna i figuren står X för den anonyma texten, K för en kandidats text och T för en jämförelsetext.

Nollhypotesen blir att varje undersökt ord är jämnt fördelat över deltexterna inom ramen för samplingfluktuationen. Vi fastställer en signifikansnivå, t.ex. 5-%-nivån, och undersöker fördelningen. Detta kan vi göra genom att utnyttja den tidigare nämnda Poissonfördelningen. Finner vi en signifikant avvikelse uppåt i frekvens, kan vi anse oss stå inför ett plusord. Finner vi en signifikant avvikelse neråt, betraktar vi enheten som ett minusord. De flesta enheterna kan väntas falla inom det insignifikanta intervallet. Dessa ord skulle vi kunna kalla för nollord.

I en Poissonfördelning är standardavvikelsen s lika med roten ur det teoretiska värdet. Använder vi samma symboler som tidigare, kan vi alltså teckna

$$s = \sqrt{t}.$$

I ungefär 95 procent av fallen ligger f inom intervallet $\pm 2s$. Vi kan då teckna villkoren för att en enhet med den observerade frekvensen f skall vara ett plusord, ett nollord respektive ett minusord på följande sätt:

$$\begin{array}{ll} \text{plusord} & f > t + 2\sqrt{t} \\ \text{nollord} & t - 2\sqrt{t} < f < t + 2\sqrt{t} \\ \text{minusord} & f < t - 2\sqrt{t}. \end{array}$$

Såvitt jag vet har en sådan här metodik aldrig använts vid textattribu- tion. En delvis likartad tankegång kan man emellertid finna hos Charles Muller (1968, s. 66, not 1) och nu även hos Federico Albano Leoni (1970, s. 148 ff.).

Vi är så framme vid en prövning av avhandlingens data enligt kumule- ringsmetoden. För att kunna beräkna de teoretiska värdena i Laxdæla, hos Sturla och hos Ólafr måste vi först ta reda på numerären N hos hela materialet (de tre nämnda texterna plus jämförelsetexterna). Vi får $N = 760000$. Sättes den totala observerade frekvensen för ett ord i materialet till F, fås följande förväntade beläggsantal i de tre aktuella texterna:

$$\begin{array}{ll} \text{Laxdæla} & \frac{57}{760} \cdot F = \frac{F}{13,3} \\ \text{Sturla} & \frac{201}{760} \cdot F = \frac{F}{3,8} \\ \text{Ólafr} & \frac{48}{760} \cdot F = \frac{F}{15,8}. \end{array}$$

Jag har låtit bearbeta författarinnans plusordslista och minusordslista i datamaskin enligt de riktlinjer som jag har skisserat. Resultatet redovisas i tabell 2 (plusordslistan) och tabell 3 (minusordslistan) efter uppsatsens text. Tabellerna är uppställda så att de efter vederbörande ordkropp ger i tur och ordning frekvensen i jämförelsematerialet, i Laxdæla, hos Sturla, hos Ólafr och i hela materialet. Därefter följer tre grupper av data som är parallellt uppställda och som gäller Laxdæla, Sturla respektive Ólafr. Inom varje grupp ges först det teoretiska värdet, därefter nollordsinter- vallet och därefter eventuell signifikant avvikelse. En nolla i den sist- nämnda kolumnen innebär att den observerade frekvensen faller inom det väntade intervallet. Det är på grund av denna nolla som jag betecknar vederbörande ord som nollord. Positiva värden i samma kolumn signalerar plusord och negativa värden minusord.

Tabell 1 ger en sammanfattning av beräkningarnas resultat. Tabellen visar hur många av plusordslistans respektive minusordslistans ord som faller ut som plusord, nollord respektive minusord i de tre aktuella texter- na. Också relativa värden, angivna i procent, redovisas.

Den verkligt viktiga frågan är naturligtvis hur Laxdæla betar sig. Vi ser att av de 230 enheterna i plusordslistan bara 189 har signifikanta

Tabell 1. Plusord, nollord och minusord i avhandlingens plusordslista och minusordslista

	Plusord		Nollord		Minusord		S: a	
	Abs	Rel	Abs	Rel	Abs	Rel	Abs	Rel
<i>Plusordslistan</i>								
Laxdæla	189	82,2	41	17,8	0	0,0	230	100,0
Sturla	21	9,1	183	79,6	26	11,3	230	100,0
Ólafr	20	8,7	206	89,6	4	1,7	230	100,0
<i>Minusordslistan</i>								
Laxdæla	0	0,0	159	85,5	27	14,5	186	100,0
Sturla	21	11,3	123	66,1	42	22,6	186	100,0
Ólafr	33	17,7	148	79,6	5	2,7	186	100,0

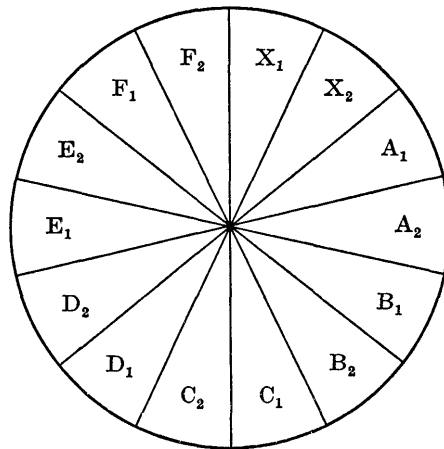
plusordsvärden på 5-%-nivån. Detta innebär ett bortfall av 18 %. Redan det är stort nog att allvarligt rubba värdet hos författarinnans undersökning.

Med tanke på att minusordens frekvenser principiellt är lägre kan man vänta sig att de i ändå större utsträckning stannar inom nollordsintervallet. Detta visar sig också med allt eftertryck vara fallet. Endast 27 av de 186 orden i listan framstår som minusord. Bortfallet är 85,5 %.

Eftersom sålunda plusordslistan endast delvis är en plusordslista och minusordslistan på det hela taget inte är någon minusordslista, är det inte fruktbart att genomföra några test med avseende på Sturla och Ólafr. Skall man över huvud taget kommentera siffrorna beträffande dessa, kan man påpeka att av de ord som faller utanför nollordsintervallet Sturla i båda listorna har övervikt på minusordssidan, Ólafr på plusordsidan.

För fullständighetens skull har jag också tagit ett par stickprov ur de särskilda egendomligheter som behandlas i slutet av boken. Mina beräkningar gäller de båda första uttrycken. Beräkningarna kan göras inom ramen för den kumulerade textmassan Laxdæla plus Sturla plus Ólafr. Belägg i övriga texter meddelas nämligen inte. Resultatet blir att frekvenserna för de båda uttrycken i deltexterna inte faller utanför de väntade intervallen någonstans, vare sig i Laxdæla, hos Sturla eller hos Ólafr.

Hittills har jag använt vad jag kallar kumuleringsmetoden för att påvisa, att den behandlade avhandlingens slutsatser inte är hållbara. Emel-

Figur 4. Kumulerad textmassa II

lertid bör det ha sitt intresse att tänka på hur metoden skulle kunna utnyttjas positivt i frågor rörande textattribuering.

Tillvägagångssättet skulle kunna bli ungefär följande. Textsituationen ordnas i princip enligt figur 4. Mot den anonyma texten X står alltså ett antal mer eller mindre sannolika kandidater: A , B osv. Markeringarna X_1 , X_2 osv. anger att både den anonyme skribenten och kandidaterna bör vara representerade av minst två samplar. Man bör hålla epoken och genren konstanta, t.ex. detektivromaner från 1950-talet. Härigenom nedbringas störningen från epok- och genrespecifika egenheter. Genom att varje upphovsman vidare representeras av mer än ett samplar och dessa matchas mot varandra bör också de ämnesspecifika egenheterna väsentligen elimineras. Optimalt bör de olika samplen från en och samma upphovsman hämtas från olika verk, varigenom även de verkspecifika egenheterna (beroende på val av stilläge) hålls nere. Kvar bör då stå författarspecifika egenheter.

Låt oss i anslutning till diskussionen ovan anta att vi arbetar med vokabulären. Vår första uppgift blir då att upprätta en frekvenslista för varje samplar och en frekvenslista för hela materialet. På basis av Poissonfördelningen räknar vi så fram en plusordslista och en minusordslista för varje samplar. För att komma åt de plus- respektive minusord som är karakteristiska för varje upphovsman tar vi därefter fram snittmängderna $X_1 \cap X_2$ (dvs. antalet för X_1 och X_2 gemensamma plus- respektive minusord), $A_1 \cap A_2$ osv. Vi kallar dessa snittmängder X , A osv. Vi är nu i stånd att matcha den anonyme upphovsmannen mot var

och en av kandidaterna och tar därför fram snittmängderna $X \cap A$, $X \cap B$ osv. De värden som vi får fram på så sätt underkastar vi slutligen en signifikansprövning. I första hand blir det då fråga om att utesluta omöjliga kandidater på basis av signifikant säkerställda skillnader mellan vederbörande snittmängder. För att ge en positiv attribuering med god sannolikhet bör antalet plus- och minusord i X och vederbörande kandidats text vara av samma storleksordning. Vidare bör snittmängden mellan X och vederbörande text vara stor jämfört med minimum av plus- och minusord i X eller vederbörande text.

Man är naturligtvis inte bunden till att arbeta med de signifikanta ordens antal. Man kan också utnyttja deras frekvens. Vidare kan man uppenbarligen öka testets potential genom att undersöka andra slag av språkliga enheter. Som sådana kunde man, för att bara ta ett par exempel, välja förekomsten av genitiv singularis av substantiv eller förekomsten av bisatser. Det krävs att dessa nya faktorer är obundna av tidigare utnyttjade faktorer i den meningen att de inte är förutsägbara med utgångspunkt från dem. Modellen medger att man testar på varje kriterium för sig och på alla kriterierna tillsammans.

Med denna metodologiska skiss slutar jag. Det har framgått att den angivna metodiken förutsätter statistisk analys och språklig databehandling för sin tillämpning. Man kan förutspå att dessa båda vetenskapsgrenar kommer att utöva ett växande inflytande på området. Inte bara textattributionen som sådan kommer att dra nytta härav utan också stilistiken.

	Jfm	Lax	St	Ól	S: a	TLax	Intervall	Sign	TSt	Intervall	Sign	TÓl	Intervall	Sign
torsóttligr	1	3	2	0	6	0	.0-1.8	1.2	2	.0-4.1	.0	0	.0-1.6	.0
umræða	11	7	0	1	19	1	.0-3.8	3.2	5	.5-9.5	-.5	1	.0-3.4	.0
umsjá	4	3	2	0	9	1	.0-2.3	.7	2	.0-5.5	.0	1	.0-2.1	.0
umsýsla	3	5	0	0	8	1	.0-2.1	2.9	2	.0-5.0	.0	1	.0-1.9	.0
uppi	105	31	58	7	201	15	7.3-22.8	8.2	53	38.6-67.7	.0	13	5.6-19.8	.0
útvíst	6	3	2	0	11	1	.0-2.6	.4	3	.0-6.3	.0	1	.0-2.4	.0
útkvæma	0	5	2	0	7	1	.0-2.0	3.0	2	.0-4.6	.0	0	.0-1.8	.0
vandliga, vendliga	29	9	3	4	45	3	.0-7.0	2.0	12	5.0-18.8	-2.0	3	.0-6.2	.0
vandraði	45	10	15	2	72	2	.8-10.0	.0	19	10.3-27.8	.0	5	.3-8.8	.0
varla	20	5	26	8	59	4	.2-8.6	.0	16	7.7-23.5	2.5	4	.0-7.6	.4
vaskligr	7	4	5	0	16	1	.0-3.4	.6	4	.1-8.3	.0	1	.0-3.0	.0
várkunn	16	5	1	1	23	2	.0-4.4	.6	6	1.2-11.0	-2	1	.0-3.9	.0
veðráttá	2	3	7	0	12	1	.0-2.8	.2	3	.0-6.7	.3	1	.0-2.5	.0
vetrgamall	4	3	1	1	9	1	.0-2.3	.7	2	.0-5.5	.0	1	.0-2.1	.0
vetnaetr	6	3	3	0	12	1	.0-2.8	.2	3	.0-6.7	.0	1	.0-2.5	.0
viðreign	10	3	0	0	13	1	.0-2.9	.1	3	.0-7.1	.0	1	.0-2.6	.0
vingan	8	4	5	0	17	1	.0-3.5	.5	4	.3-8.7	.0	1	.0-3.1	.0
vinsall	46	12	11	18	87	7	1.4-11.6	.4	23	13.4-32.6	-2.4	5	.8-10.2	7.8
virðing(amaðr)	58	19	8	1	86	6	1.4-11.5	7.5	23	13.2-32.3	-5.2	5	.8-10.1	.0
virðuligr	8	14	6	11	39	3	.0-6.3	7.7	10	3.9-16.7	.0	2	.0-5.6	5.4
vítsmunn	5	5	0	0	10	1	.0-2.5	2.5	3	.0-5.9	.0	1	.0-2.2	.0
vígigr	3	3	2	1	9	1	.0-2.3	.7	2	.0-5.5	.0	1	.0-2.1	.0
vænigr	9	6	0	3	18	1	.0-3.7	2.3	5	.4-9.1	-.4	1	.0-3.3	.0
vænn	39	23	12	8	82	6	1.2-11.1	11.9	22	12.4-31.0	-.4	5	.6-9.7	.0
yfirlit	6	3	1	0	10	1	.0-2.5	.5	3	.0-5.9	.0	1	.0-2.2	.0
yfirmaðr	5	3	1	0	9	1	.0-2.3	.7	2	.0-5.5	.0	1	.0-2.1	.0
ýmisst	8	4	0	0	12	1	.0-2.8	1.2	3	.0-6.7	.0	1	.0-2.5	.0
þannig	7	3	28	5	43	3	.0-6.8	.0	11	4.6-18.1	9.9	3	.0-6.0	.0
þroski	6	4	3	0	13	1	.0-2.9	1.1	3	.0-7.1	.0	1	.0-2.6	.0
þungr	42	10	19	2	73	5	.8-10.2	.0	19	10.5-28.1	.0	5	.3-8.9	.0
þörf	10	4	1	1	16	1	.0-3.4	.6	4	.1-8.3	.0	1	.0-3.0	.0
ætlan	26	19	15	5	65	5	.5-9.3	9.7	17	8.9-25.5	.0	4	.1-8.2	.0
ærin	37	11	4	8	60	5	.3-8.7	2.3	16	7.9-23.8	-3.9	4	.0-7.7	.3

Tabell 3. Minusordslistan

	Jfm	Lax	St	Ól	S: a	TLax	Intervall	Sign	TSt	Intervall	Sign	TÓl	Intervall	Sign
allmjök	24	1	4	1	30	2	.0-5.3	.0	8	2.3-13.6	.0	2	.0-4.6	.0
alþýða	71	2	13	21	107	8	2.4-13.7	-.4	28	17.7-38.9	-4.7	7	1.6-12.0	9.0
andlát	39	2	30	18	89	7	1.5-11.8	.0	24	13.8-33.2	.0	6	.9-10.4	7.6
atfór	11	0	7	0	18	1	.0-3.7	.0	5	.4-9.1	.0	1	.0-3.3	.0
atgeirr	50	1	0	0	51	4	.0-7.7	.0	13	6.1-20.8	-6.1	3	.0-6.8	.0
atsókn	21	0	18	7	46	3	.0-7.2	.0	12	5.2-19.1	.0	3	.0-6.3	.7
austmaðr	35	2	26	0	63	5	.4-9.1	.0	17	8.5-24.8	1.2	4	.0-8.0	.0
ágjarn	9	0	1	2	12	1	.0-2.8	.0	3	.0-6.7	.0	1	.0-2.5	.0
ákaflega	32	2	18	2	54	4	.0-8.1	.0	14	6.7-21.8	.0	3	.0-7.1	.0
ármaðr	23	0	0	2	25	2	.0-4.6	.0	7	1.5-11.8	-1.5	2	.0-4.1	.0
átrúnaðr	17	0	0	0	17	1	.0-3.5	.0	4	.3-8.7	-.3	1	.0-3.1	.0
banahogg	20	0	7	0	27	2	.0-4.9	.0	7	1.8-12.5	.0	2	.0-4.3	.0
bardagi	119	1	49	32	201	15	7.3-22.8	-6.3	53	38.6-67.7	.0	13	5.6-19.8	12.2
berserkr	36	1	0	0	37	3	.0-6.1	.0	10	3.5-16.0	-3.5	2	.0-5.4	.0
bjartr	11	0	3	3	17	1	.0-3.5	.0	4	.3-8.7	.0	1	.0-3.1	.0
blóð	78	4	9	6	97	7	1.9-12.7	.0	26	15.5-35.8	-6.5	6	1.2-11.1	.0
brjóst	37	1	9	1	48	4	.0-7.4	.0	13	5.6-19.8	.0	3	.0-6.5	.0
búandi	20	2	0	0	22	2	.0-4.2	.0	6	1.0-10.6	-1.0	1	.0-3.7	.0
byskup	83	3	708	67	861	65	48.5-80.6	-45.5	228	197.5-257.9	450.1	54	39.6-69.1	.0
dráp	42	3	2	3	50	4	.0-7.6	.0	13	6.0-20.5	-4.0	3	.0-6.7	.0
dróttning	140	1	66	20	227	17	8.8-25.3	-7.8	60	44.5-75.5	.0	14	6.8-21.9	.0
dýrgrip	17	1	1	1	20	2	.0-3.9	.0	5	.7-9.9	.0	1	.0-3.5	.0
eignask vb.	73	3	1	3	80	6	1.1-10.9	.0	21	12.0-30.4	-11.0	5	.6-9.5	.0
einkamál	27	0	14	1	42	3	.0-6.7	.0	11	4.4-17.8	.0	3	.0-5.9	.0
einmáli	15	0	3	0	18	1	.0-3.7	.0	5	.4-9.1	.0	1	.0-3.3	.0
erkibiskup	28	1	235	57	321	24	14.3-33.9	-13.3	85	66.5-103.3	131.7	20	11.3-29.3	27.7
faðerni	9	0	3	0	12	1	.0-2.8	.0	3	.0-6.7	.0	1	.0-2.5	.0
féggjald	11	0	13	4	28	2	.0-5.0	.0	7	2.0-12.8	.2	2	.0-4.4	.0
féggjarn	13	0	0	1	14	1	.0-3.1	.0	4	.0-7.6	.0	1	.0-2.8	.0
fingr	10	0	5	0	15	1	.0-3.2	.0	4	.0-8.0	.0	1	.0-2.9	.0

	Jfm	Lax	St	Ól S; a	TLaX	Intervall	Sign	TSt	Intervall	Sign	TÓl	Intervall	Sign
landráð	18	0	6	0	24	.0-4.5	.0	6	1.3-11.4	.0	2	.0-4.0	.0
landvegr	9	0	1	0	10	.0-2.5	.0	3	.0-5.9	.0	1	.0-2.2	.0
landsfólk	42	0	6	2	50	.0-7.6	.0	13	6.0-20.5	.0	3	.0-6.7	.0
landsgæzla	9	0	3	2	14	.0-3.1	.0	4	.0-7.6	.0	1	.0-2.8	.0
langfæðgar	11	0	1	2	14	.0-3.1	.0	4	.0-7.6	.0	1	.0-2.8	.0
leyniliga	16	1	14	1	32	.0-5.5	.0	8	2.6-14.3	.0	2	.0-4.9	.0
líðsafaðr, -sannaðr	17	0	1	3	21	.0-4.1	.0	6	.8-10.3	.0	1	.0-3.6	.0
líðsemið	12	0	0	0	12	.0-2.8	.0	3	.0-6.7	.0	1	.0-2.5	.0
líðveizla	71	4	21	4	100	2.0-13.0	.0	26	16.2-36.7	.0	6	1.3-11.3	.0
líkami, -mr	13	0	4	6	23	.0-4.4	.0	6	1.2-11.0	.0	1	.0-3.9	2.1
lögmaðr	37	1	55	0	93	1.7-12.3	-7	25	14.7-34.5	20.5	6	1.0-10.7	-1.0
læknafr	11	0	4	0	15	.0-3.2	.0	4	.0-8.0	.0	1	.0-2.9	.0
maunfall	27	0	3	13	43	.0-6.8	.0	11	4.6-18.1	-1.6	3	.0-6.0	7.0
metnaðr	15	0	0	0	15	.0-3.2	.0	4	.0-8.0	.0	1	.0-2.9	.0
miskunn	20	0	37	8	65	.5-9.3	-5	17	8.9-25.5	11.5	4	.1-8.2	.0
móttull	11	0	0	1	12	.0-2.8	.0	3	.0-6.7	.0	1	.0-2.5	.0
naðsyn	48	2	14	12	76	.9-10.5	.0	20	11.1-29.1	.0	5	.4-9.2	2.8
náttverðr	9	0	2	0	11	.0-2.6	.0	3	.0-6.3	.0	1	.0-2.4	.0
njósnarnaðr	20	0	20	3	43	.0-6.8	.0	11	4.6-18.1	1.9	3	.0-6.0	.0
óðalboriun	10	0	1	0	11	.0-2.6	.0	3	.0-6.3	.0	1	.0-2.4	.0
ófríðr	75	2	108	31	216	8.2-24.2	-6.2	57	42.0-72.2	35.8	14	6.3-21.0	10.0
ófskurðr	23	0	22	1	46	.0-7.2	.0	12	5.2-19.1	2.9	3	.0-6.3	.0
ósáttfr	17	0	4	1	22	.0-4.2	.0	6	1.0-10.6	.0	1	.0-3.7	.0
óvígfr	17	1	3	2	23	.0-4.4	.0	6	1.2-11.0	.0	1	.0-3.9	.0
prestfr	84	2	232	26	344	15.6-36.0	-13.6	91	71.9-110.1	121.9	22	12.4-31.0	.0
ráðamaðr	10	0	3	2	15	.0-3.2	.0	4	.0-8.0	.0	1	.0-2.9	.0
rangr	16	0	3	2	21	.0-4.1	.0	6	.8-10.3	.0	1	.0-3.6	.0
rás	12	0	2	0	14	.0-3.1	.0	4	.0-7.6	.0	1	.0-2.8	.0
refsing	18	1	0	8	27	.0-4.9	.0	7	1.8-12.5	-1.8	2	.0-4.3	3.7
ríkismaðr	48	1	0	10	59	.2-8.6	.0	16	7.7-23.5	-7.7	4	.0-7.6	2.4
róg	13	0	1	0	14	.0-3.1	.0	4	.0-7.6	.0	1	.0-2.8	.0
saklauss	10	0	9	4	23	.0-4.4	.0	6	1.2-11.0	.0	1	.0-3.9	.1

sannaðr	10	0	4	2	16	.0-3.4	.0	4	.1-8.3	.0	1	.0-3.0	.0
sannindi	22	1	7	0	30	.0-5.3	.0	8	2.3-13.6	.0	2	.0-4.6	.0
sáttmal	19	1	1	0	21	.0-4.1	.0	6	.8-10.3	.0	1	.0-3.6	.0
sendiflgr	9	0	1	1	11	.0-2.6	.0	3	.0-6.3	.0	1	.0-2.4	.0
sendimaðr	155	0	55	10	220	8.4-24.6	-8.4	58	42.9-73.4	.0	14	6.4-21.3	.0
siðvenja	22	0	8	0	30	.0-5.3	.0	8	2.3-13.6	.0	2	.0-4.6	.0
sigr	164	1	9	32	206	7.6-23.3	-6.6	54	39.7-69.2	-30.7	13	5.8-20.2	11.8
sigrsæll	16	0	0	2	18	.0-3.7	.0	5	.4-9.1	-4	1	.0-3.3	.0
sjálfdeini	16	0	22	1	39	.0-6.3	.0	10	3.9-16.7	5.3	2	.0-5.6	.0
sjúkr	15	0	14	1	30	.0-5.3	.0	8	2.3-13.6	.4	2	.0-4.6	.0
skáld	100	1	13	5	119	3.0-14.9	-2.0	31	20.3-42.7	-7.3	8	2.0-13.0	.0
skildagi	11	0	6	0	17	.0-3.5	.0	4	.3-8.7	.0	1	.0-3.1	.0
skip(a)kostr	9	0	0	1	10	.0-2.5	.0	3	.0-5.9	.0	1	.0-2.2	.0
skjaldborg	16	0	3	1	20	.0-3.9	.0	5	.7-9.9	.0	1	.0-3.5	.0
slátr	11	0	2	0	13	.0-2.9	.0	3	.0-7.1	.0	1	.0-2.6	.0
snarpr	27	1	4	0	32	.0-5.5	.0	8	2.0-14.3	.0	2	.0-4.9	.0
sóttlaudaðr	23	0	0	4	27	.0-4.9	.0	7	1.8-12.5	-1.8	2	.0-4.3	.0
spakr	35	2	3	8	48	.0-7.4	.0	13	5.0-19.8	-2.6	3	.0-6.5	1.5
stallari	36	1	7	0	44	.0-6.9	.0	12	4.8-18.5	.0	3	.0-6.1	.0
stefnuþag	25	0	3	2	30	.0-5.3	.0	8	2.3-13.6	.0	2	.0-4.6	.0
stilltr	15	0	6	2	23	.0-4.4	.0	6	1.2-11.0	.0	1	.0-3.9	.0
stræti	18	1	15	0	34	.0-5.7	.0	9	3.0-15.0	.0	2	.0-5.1	.0
svardagi	19	0	0	5	24	.0-4.5	.0	6	1.3-11.4	-1.3	2	.0-4.0	1.0
svikraði	9	0	1	3	13	.0-2.9	.0	3	.0-7.1	.0	1	.0-2.6	.4
synja	26	1	4	0	31	.0-5.4	.0	8	2.5-13.9	.0	2	.0-4.8	.0
sýslumaðr	15	0	58	1	74	.8-10.3	-8	20	10.7-28.4	29.6	5	.3-9.0	.0
tílkall	21	0	2	0	23	.0-4.4	.0	6	1.2-11.0	.0	1	.0-3.9	.0
títt	45	3	15	0	63	.4-9.1	.0	17	8.5-24.8	.0	4	.0-8.0	.0
tryggð	14	1	1	0	16	.0-3.4	.0	4	.1-8.3	.0	1	.0-3.0	.0
umbúnaðr	15	0	3	1	19	.0-3.8	.0	5	.5-9.5	.0	1	.0-3.4	.0
umhverfis	20	0	10	3	33	.0-5.6	.0	9	2.8-14.6	.0	2	.0-5.0	.0
undarliggr	48	3	18	4	73	.8-10.2	.0	19	10.5-28.1	.0	5	.3-8.9	.0
upphaf	69	2	4	4	79	1.1-10.8	.0	21	11.8-30.0	-7.8	5	.5-9.5	.0
uppreist	29	1	3	2	35	.0-5.9	.0	9	3.2-15.3	-2	2	.0-5.2	.0

	Jfm	Lax	St	Ól	S: a	TLax	Intervall	Sign	TSt	Intervall	Sign	TÓl	Intervall	Sign
útboð	14	0	7	5	26	2	.0- 4.7	.0	7	1.6- 12.1	.0	2	.0- 4.2	.8
útlagi, -gr	34	0	4	0	38	3	.0- 6.2	.0	10	3.7- 16.4	.0	2	.0- 5.5	.0
vápnðjarfr	11	0	0	3	14	1	.0- 3.1	.0	4	.0- 7.6	.0	1	.0- 2.8	.2
vápnlaus	12	0	2	3	17	1	.0- 3.5	.0	4	.3- 8.7	.0	1	.0- 3.1	.0
verkmaðr	14	0	1	0	15	1	.0- 3.2	.0	4	.0- 8.0	.0	1	.0- 2.9	.0
vetrvist	11	0	2	0	13	1	.0- 2.9	.0	3	.0- 7.1	.0	1	.0- 2.6	.0
vinátta	158	6	54	19	237	18	9.3-26.2	-3.3	63	46.8- 78.5	.0	15	7.2-22.7	.0
vináttumál	9	0	0	2	11	1	.0- 2.6	.0	3	.0- 6.3	.0	1	.0- 2.4	.0
vingjöf	20	0	0	3	23	2	.0- 4.4	.0	6	1.2- 11.0	-1.2	1	.0- 3.9	.0
vinstri	18	0	9	0	27	2	.0- 4.9	.0	7	1.8- 12.5	.0	2	.0- 4.3	.0
vígsnál	9	0	5	0	14	1	.0- 3.1	.0	4	.0- 7.6	.0	1	.0- 2.8	.0
vörn	51	2	43	7	103	8	2.2-13.3	-2	27	16.8- 37.7	5.3	7	1.4-11.6	.0
yfirhöfn	9	0	0	0	9	1	.0- 2.3	.0	2	.0- 5.5	.0	1	.0- 2.1	.0
yfirsókn	21	0	0	1	22	2	.0- 4.2	.0	6	1.0- 10.6	-1.0	1	.0- 3.7	.0
þakksamligr	9	0	0	2	11	1	.0- 2.6	.0	3	.0- 6.3	.0	1	.0- 2.4	.0
þilja	11	0	0	0	11	1	.0- 2.6	.0	3	.0- 6.3	.0	1	.0- 2.4	.0
þingboð	9	0	2	0	11	1	.0- 2.6	.0	3	.0- 6.3	.0	1	.0- 2.4	.0
þingmaðr	20	0	22	2	44	3	.0- 6.9	.0	12	4.8- 18.5	3.5	3	.0- 6.1	.0
þjóð	43	0	1	0	44	3	.0- 6.9	.0	12	4.8- 18.5	-3.8	3	.0- 6.1	.0
þjónusta	34	2	11	6	53	4	.0- 8.0	.0	14	6.5- 21.5	.0	3	.0- 7.0	.0
þola	42	2	12	6	62	5	.3- 9.0	.0	16	8.3- 24.5	.0	4	.0- 7.9	.0
þreyta	19	1	1	0	21	2	.0- 4.1	.0	6	.8- 10.3	.0	1	.0- 3.6	.0
ørendislok	11	0	1	0	12	1	.0- 2.8	.0	3	.0- 6.7	.0	1	.0- 2.5	.0
œpa	29	1	2	4	36	3	.0- 6.0	.0	10	3.3- 15.7	-1.3	2	.0- 5.3	.0

Bibliografi

- Albano Leoni, F., Sagas islandaises et statistique linguistique. Quelques observations. (Arkiv för nordisk filologi 85 (1970), s. 138—162.)
- Allén, S., Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 1. 1970.
- Allén, S., Vocabulary data processing. (The Nordic languages and modern linguistics. Ed. by H. Benediktsson. Reykjavík 1970, s. 235—261.)
- Ellegård, A., A statistical method for determining authorship. 1962.
- Francis, I. S., An exposition of a statistical approach to the Federalist dispute. (The computer & literary style. Ed. by J. Leed. Kent, Ohio 1966, s. 38—78.)
- Hallberg, P., Íslendinga saga och Egla, Laxdæla, Eyrbyggja, Njála, Grettla. *Ett språktest*. (Mål og Minne 1965, s. 89—105.)
- Hallberg, P., Ólafur Þórðarson hvítaskáld, Knýtlinga saga och Laxdæla saga. Ett försök till språklig författarbestämning. Reykjavík 1963.
- Hallberg, P., Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar. Ett försök till språklig författarbestämning. Reykjavík 1962.
- Hallberg, P., Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur. 1968.
- Haugen, E., Norwegian word studies. 2. The vocabularies of the Old Norse sagas and of Henrik Wergeland. Madison, Wisc. 1942. [Dupl.]
- Heller, R., Der Verfasser der Laxdæla saga und sein Verhältnis zur Sturlubók. (Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969. Reykjavík 1969, s. 80—91.)
- Heller, R., Studien zu Aufbau und Stil der Laxdæla saga. (Arkiv för nordisk filologi 75 (1960), s. 113—167.)
- Hesselman, B., Giöta Kiämpa-wisa. En språk-estetisk undersökning. (Språk och Stil 7 (1907, tr. 1908), s. 201—236.)
- Johannisson, T., Det dolda stilmönstret. (Dagens Nyheter 29/7 1961.)
- Johannisson, T., Ett språkligt signalement. (Dagens Nyheter 1/8 1961.)
- Johannisson, T., Utredning angående författarskapet till de anonyma breven i Helandermålet. 1960. [Dupl.]
- McKinnon, A., och Webster, R., A method of 'author' identification. (Computer studies in the humanities and verbal behavior 2 (1969), s. 19—23.)
- Meier, M., se Mundt, M.
- Moerk, E. L., Quantitative analysis of writing styles. (Journal of linguistics 6 (1970), s. 223—230.)
- Mosteller, F., och Wallace, D. L., Inference and disputed authorship: *The Federalist*. Reading, Mass. ... 1964.
- Muller, Ch., Initiation à la statistique linguistique. Paris 1968.
- Mundt, M., Sturla Þórðarson und die Laxdæla saga. Bergen ... 1969.
- Mundt (f. Meier), M., Til spørsmålet om Laxdælas forfatter. (Mål og Minne 1965, s. 55—62.)
- Noreen, E., Från Birgitta till Piraten. 1942.
- Noreen, E., Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938.
- Radday, Y. T., Isaiah and the computer: A preliminary report. (Computers and the humanities 5 (1970), s. 65—73.)
- Wickmann, D., Eine mathematisch-statistische Methode zur Untersuchung der Verfasserfrage literarischer Texte. Köln und Opladen 1969.

PETER HALLBERG

Norröna riddarsagor

Några språkdrag

I

Den norröna översättningen *Tristrams saga* intar som bekant i viss mån en särställning inom den »höviska» sagalitteraturen. Enligt prologen skulle den nämligen ha gjorts år 1226 av en »broder Robert» på anmodan av kung Håkon, dvs. Håkon Håkonsson den gamle (1204—63). Om man kan utgå från att uppgiften är korrekt, har man här en ytterst viktig kronologisk orienteringspunkt för denna gren av sagaskrivningen.

Emellertid figurerar namnet Robert på liknande sätt, fastän utan något fixerat årtal, i en annan tolkning inom riddardiktningens genre. *Elis saga ok Rósamundu*, en översättning av den franska chanson de geste *Elie de Saint-Gille*, anges i slutorden vara skriven av »Robert abbot» på initiativ av nyssnämnde kung Håkon. Att det i båda fallen rör sig om samme Robert, verkar i och för sig sannolikt och har också allmänt antagits av forskarna. En av dem, G. Brynjulfson, yttrar i sin edition *Saga af Tristram ok Ísönd samt Möttuls saga* (Kbh 1878) följande mening om saken:

Hvem for Resten Broder Robert egenlig var, siges ikke udtrykkelig paa noget Sted; men at han er den samme som den i den før anførte Slutning af Sagaen om Elis og Rósamunda omtalte Abbed Robert, det maa i Virkeligheden anses for sikkert. (415)

Till denna åsikt ansluter sig E. Kölbing i inledningen till sin utgåva *Elis saga ok Rosamundu* (Heilbronn 1881). Han godtar också Brynjulfsons slutsats om tidsföljden mellan de bägge arbetena:

Mit recht macht G. Brynjulfson (*Saga af Tristram ok Ísönd*. Kjöbenh. 1878 p. 392) darauf aufmerksam, dass zwischen die abfassung der Tristrams saga und die der Elis saga die beförderung des bruder Robert zum abte fallen muss, die letztere also, da wir wissen, dass die Tristrams saga 1226 geschrieben ist, nach dieser zeit. (VII)

I omedelbar anslutning till sina ovan anförda ord berör Brynjulfson ytterligare några översättningar i samma genre:

Om Sagaerne om Ívent, Parceval og Valver, samt den her udgivne Möttulssaga, er det bekjendt, at de paa samme Maade som hine ere oversatte efter Kong Haakon den Gamles Foranstaltning, og Broder Robert kunde for den Sags Skyld ogsaa gjerne have oversat disse; thi deres Stil er hverken værre eller bedre end Tristrams- og Elissagas. (415)

Därmed har Brynjulfson alltså förknippat den eljest okände Robert med följande sex texter: *Elis saga*, *Ívents saga*, *Möttuls saga*, *Parcevals saga*, *Tristrams saga* och *Valvers þáttur* — av vilka det sistnämnda korta stycket kan ses som en direkt fortsättning och avslutning på *Parcevals saga*. Som ett tänkbart sjunde verk i denna krets lägger han här till *Strengleikar*, den stora samlingen tolkningar av franska *lais*. Även där nämns i företalet kung Håkon Håkonsson som den som »let norröna» arbetet »or volsko male». Utgivarna R. Keyser och C. R. Unger (1850) finner att översättaren ej kan identifieras: »maaske var det den samme Broder Robert, der i andre lignende Arbejder fra Haakons Tid nævnes som Forfatter» (XII). Brynjulfson hänvisar till deras förmodan: »De norske Udgivere af Strengleikar antage, at han muligvis ogsaa har oversat disse; og det er slet ikke urimeligt.» (392, not 1).

Broder Roberts befattning med alla dessa sju texter är naturligtvis ytterst hypotetisk. Men de flesta torde vara ense om att översättningarna ursprungligen hör hemma i miljön kring Håkon Håkonsson. Det synes också uppenbart, att de litterärt och stilistiskt har nära beröringspunkter med varandra—trots att de bevarade avskrifterna kan ha avlägsnat sig mer eller mindre långt från originalens ordalydelse. Annars skulle väl knappast någon ha kommit på den tanken att gissa på samme översättare för dem alla. I själva verket förefaller vissa iakttagelser tyda på att de språkligt sett alltjämt utgör en jämförelsevis homogen grupp med en rad egna särdrag, som förenar dem inbördes och samtidigt skiljer dem från från andra norröna sagor i samma genre.

Det vore givetvis av stort intresse, om sådana särskiljande egenheter kunde fixeras. Man behöver därvid inte nödvändigtvis tänka på broder Robert och hans eventuella författarskap. Mera väsentlig ter sig möjligheten att kunna göra klara språkliga distinktioner mellan (tidigare) norska och (senare) isländska »riddarasögur». Det skulle kunna ge oss säkrare litteraturhistoriska hållpunkter för en stor och viktig sektor inom sagalitteraturen. Det torde — för att välja ett exempel — vara en gängse uppfattning, att *Tristrams saga* i sin nuvarande språkdräkt och stil står

långt från originalet av år 1226.¹ Men kunde det visas att den i viktiga språkdrag har mycket gemensamt med övriga riddarsagor i broder Roberts grannskap, och samtidigt på dessa punkter skiljer sig från senare bidrag till genren, skulle den bevarade texten rimligen vinna ökad auktoritet.

Min undersökning av riddarsagorna har i sin första fas omfattat en rad genomgående och högfrekventa inslag, där själva valet mellan i stort sett likvärdiga uttryckssätt är utslagsgivande: rak respektive omvänd ordföljd i utsagosatser; presens respektive preteritum som berättartempus; valet av anföringsverb vid direkt anföring; valet mellan de temporala adverbena *því næst/síðan/eptir þat* (*þetta*). För det andra har jag studerat den mera specifika, ämnes- och stilbundna vokabulären, dess frekvens och spridning i de olika texterna.

I föreliggande uppsats kommer endast den förstnämnda, mindre utrymmeskrävande delen av undersökningen att redovisas mera utförligt. Avslutningsvis summeras också preliminärt utfallet av vokabulärtestet.

Det bör understrykas att jag avstår från att diskutera de granskade verkens källor, texthistoria, inbördes litterära samband osv. — annat än där det kan vara direkt motiverat av den uppgift jag ställt mig. För en mera ingående belysning av dessa problem hänvisas till inledningarna i respektive utgåvor liksom till större handböcker. Det aktuella forskningsläget för de flesta av de behandlade texterna har också sakkunnigt och koncentrerat framställts i en rad artiklar i (det ännu ej avslutade) *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (KLN) (Kbh 1956 ff.). Huvuddragen av de vunna forskningsresultaten måste här förutsättas som bekanta. Min avsikt har närmast varit att med hjälp av språkstatistik söka antyda några huvudkonturer i utvecklingen, att ge ett bidrag till ett slags språkligt koordinatsystem, där de skilda texterna skulle kunna få sin bestämda plats.

2

För att belysa särdragen hos de sju texter, som jag här för enkelhetens skull kommer att benämna »Tristram-gruppen», behöver man givetvis ett någorlunda fylligt jämförelsematerial av likartat slag, en »kontrollgrupp». Jag ger i detta avsnitt en sparsamt kommenterad förteckning över de texter och utgåvor jag har använt.

¹ Sålunda måste det enligt Thorkil Damsgaard Olsen »i hvert fald hævdes, at i den bevarede form tilhører *Tristrams saga* snarest det 14. og 15. aarhundredes litteratur i florissant stil» (H. Bekker-Nielsen, Th. Damsgaard Olsen, O. Widding, *Norrøn fortællekunst*, Kbh 1965, s. 116).

»Tristram-gruppen» omfattar sålunda följande verk, uppförda i bokstavsordning. För varje text anges till sist dess storlek i löpande ord, varvid tal under 10000 avrundas till närmaste 100-tal och tal över 10000 till närmaste 1000-tal.

Elis saga ok Rósamundu, utgiven av E. Kölbing (Heilbronn 1881). Det rör sig om den äldre sagatext, som i editionen återfinns s. 1—116 och i huvudsak anförs efter handskriften *De la Gardie 4—7* (Uppsala) från senare delen av 1200-talet. I denna codex finns emellertid en lucka, i Kölbing's utgåva s. 46—59; den har utfyllts med text från *AM 533 4to*. Detta avsnitt om i runt tal 2800 ord, som på några av de diskuterade punkterna avviker markant från språket i huvudhandskriften, är ej medräknat i frekvensuppgifterna för *Elis saga ok Rósamundu*. — Med denna inskränkning omfattar texten där 18000 ord.

Det kan nämnas att en senare fortsättning på sagan av annan skribent, hos Kölbing s. 116—39, ingår i gruppen av kontrolltexter nedan. För att bekvämt skilja mellan de båda versionerna kallas de i det följande *Elis I* respektive *Elis II*.

Ívents saga, utgiven av E. Kölbing i *Riddarasögur* (Strassburg 1872). Till grund för editionen ligger codex *Holm. 6 4to*, tidfast till slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet (s. II). I textens sista mening uppges, att kung Hákon den gamle låtit översätta sagan »ur franzeisu í norrœnu» (s. 136). Tolkningen går sålunda tillbaka på Chrestien de Troyes' versroman om Ivan lejonriddaren. — 16000 ord.

Möttuls saga, utgiven av G. Brynjulfson i *Saga af Tristram ok Ísönd samt Möttuls saga* (Kbh 1878). Handskrifter är här *AM 598 4to* jämte den *Holm. 6 4to*, som nämnts under *Ívents saga* och som kommer att figurera i samband med en rad andra sagor nedan. Även i detta fall anges kung Hákon ha beordrat översättningen från »välskt» tungomål. Källa är den franska fabliau *Le mantel mautailié*, med skämtsamt och ganska vågat innehåll. — 6100 ord.

Parcevals saga, utgiven av E. Kölbing i *Riddarasögur* (Strassburg 1872). Utgåvan bygger liksom *Ívents saga* på codex *Holm. 6 4to*. Det rör sig om en tolkning av ännu en versroman av Chrestien, hans sista, ofullbordade arbete om graalriddaren Perceval. Jfr vidare under *Valvers þáttr* nedan. — 18000 ord.

Strengleikar eða *Ljóðabók*, utgiven av R. Keyser och C. R. Unger (Chria 1850). Texten bygger på den stora membran, *De la Gardie 4—7*, där också *Elis saga ok Rósamundu* finns bäst representerad. *Strengleikar* är skriven av två olika händer, som avlöser varandra ungefär mitt i texten. — 38000 ord.

Tristrams saga ok Ísondar, utgiven av E. Kölbing (Heilbronn 1878). Editionen grundar sig på pappersavskrifter av en codex från 1400-talet, *AM 567 4to*, numera bevarad blott i några små fragment. Översättningen går tillbaka på anglonormanden Thomas' stora versepos från slutet av 1100-talet. — 49000 ord.

Valvers þáttr, utgiven av E. Kölbing i *Riddarasögur* (Strassburg 1872).

Handschriften är densamma, *Holm. 6 4to*, som för *Ívents saga* och *Parcevals saga*. I denna codex följer *Valvers þáttr* omedelbart efter *Parcevals saga* och är i själva verket en avslutande del av den sistnämnda. Båda har samma dikt av Chrestien som källa. — 5100 ord.

I runt tal omfattar »Tristram-gruppens» sju texter inalles 150000 ord.

Min kontrollgrupp av riddarsagor innehåller följande åtta verk.

Bever's saga, utgiven av G. Cederschiöld i *Fornsögur Suðrlanda* (Lund 1884). Till grund för editionen ligger samma handskrift, *Holm. 6 4to*, som för *Ívents saga*, *Parcevals saga* och *Valvers þáttr*. Man torde närmast ha att räkna med någon fransk förlaga för tolkningen av denna i Frankrike och England bekanta saga (s. CCXVI f.). — 23000 ord.

Elis saga ok Rósamundu, utgiven av E. Kölbing (Heilbronn 1881). Det är som redan nämnts fråga om en yngre fortsättning (II) på sagan med samma namn (I), här ovan uppförd som första text inom »Tristram-gruppen». Utgåvan bygger på membranen *AM 533 4to*. — 5400 ord.

Erex saga, utgiven av G. Cederschiöld (Kph 1880). Denna översättning och bearbetning av Chrestiens versroman *Erec et Énide* har utom i ett sent pergamentfragment bevarats blott i ett par pappershandskrifter. Av dem har *AM 181 B fol.*, »skrifven mellan 1640 och 1650», lagts till grund för editionen (s. IX f.). — 9500 ord.

Flóres saga ok Blankiflúr, utgiven av E. Kölbing i Altnordische Saga-Bibliothek V (Halle a.S. 1896). Texten återges i första hand efter *AM 575 a*, som dock har stora luckor; dessa — väl omkring hälften av sagan — utfylls efter *AM 489 4to*. Båda membranerna är från 1400-talet. Tolkningen är gjord efter den kända franska versromanen *Floire et Blanche-fleur*. — 11000 ord.

Flóvents saga, utgiven av G. Cederschiöld i *Fornsögur Suðrlanda* (Lund 1884). Översättarens direkta källa, en fransk chanson de geste, har gått förlorad, men dess ämne är känt från andra bevarade franska, holländska och särskilt italienska verk. Cederschiöld återger den norröna texten i två versioner, dels (I) efter *AM 580 A 4to*, dels (II) efter *Holm. 6 4to*, dvs. samma codex som ligger till grund för utgåvorna av *Ívents saga*, *Parcevals saga*, *Valvers þáttr* och *Bever's saga*. I min kontrollgrupp har jag tagit med endast version I. — 18000 ord.

Magus saga jarls, utgiven av G. Cederschiöld i *Fornsögur Suðrlanda* (Lund 1884). Tolkningen bygger på »den berömda, mycket spridda franska medeltidsdikten *Quatre fils Aimon* eller *Renard de Montauban*» (s. LXXXII). Texten återges efter *AM 580 B 4to*, några sidor av den där saknade början efter en annan codex, *AM 533 4to*. — 18000 ord.

Mírmans saga, utgiven av E. Kölbing i *Riddarasögur* (Strassburg 1872). Man har inte lyckats finna någon direkt utländsk förlaga till denna berättelse, som eljest kan erinra rätt mycket om *Flóvents saga*. Editionen grundar sig på handskriften *Holm. 6 4to*, liksom de ovannämnda *Ívents saga*, *Parcevals saga*, *Valvers þáttr* och *Bever's saga*. Denna codex omfattar emellertid numera blott förra hälften av sagan, varför återstoden har fyllts ut efter *AM 179 fol.*, som synes vara en avskrift av den förstnämnda,

medan denna alltjämt var hel (s. XXXIX och XLII). Själva slutet av sagan, i utgåvan s. 206—13, återges dock efter ännu en (senare) handskrift och har ej tagits med i mina sifferuppgifter för *Mirmans saga*. — Med denna reduktion innehåller texten 17 000 ord.

Partalopa saga, utgiven av O. Klockhoff (Upsala 1877). Den bevarade texten går (genom mellanled) tillbaka på en fransk dikt från början av 1200-talet, *Partonopeus de Blois* (s. IV). Till grund för utgåvan ligger codex *AM 533 4°*, alltså densamma som för den yngre fortsättningen på *Elis saga ok Rósamundu* ovan. — 11 000 ord.

I runt tal omfattar kontrollgruppens åtta texter inalles 113 000 ord.

Därmed är undersökningens huvudkällor redovisade. Sporadiskt figurerar i min framställning ytterligare två riddarsagor, av jämförelsevis sent isländskt ursprung: *Kirjalax saga*, utgiven av K. Kålund (Kbh 1917), på 20 000 ord, och *Rémundar saga keisarasonar*, utgiven av S. Grén Broberg (Kbh 1909—12), på 34 000 ord. I bägge fallen torde det röra sig om inhemska prov i genren, tillkomna på 1300-talet.

För vissa moment har jag också anställt en systematisk jämförelse med en grupp av vardera kungasagor och islänningasagor. Därvid har för de förstnämnda anlitats följande editioner:

Ágrip af Noregs konunga sögum, utgiven av V. Dahlerup (Kbh 1880).

Fagrskinna, utgiven av F. Jónsson (Kbh 1902—03).

Heimskringla, utgiven av B. Aðalbjarnarson (Íslenzk fornrit XXVI—XXVIII, Reykjavík 1941—51).

Knýtlinga saga, utgiven av C. af Petersens och E. Olson i *Sögur Danakonunga* (Kbh 1919—25).

Morkinskinna, utgiven av F. Jónsson (Kbh 1932). I mina frekvensuppgifter för denna text ingår ej de avsnitt (s. 14—70, 141—48 och 169—77), där utgivaren har supplerat förlorade blad med parallelltext från annan handskrift.

Ólafs saga hins helga (Legendariska Olavssagan), utgiven av O. A. Johnsen (Kria 1922).

Saga Ólafs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk, utgiven av F. Jónsson (Kbh 1932). Båda de huvudhandskrifter, som editionen återger var för sig, redovisas åtskilda i min statistik: *Oddr Snorrason (A)* respektive *Oddr Snorrason (S)*.

Av islänningasagor har konsulterats:

Egils saga Skalla-Grímssonar, utgiven av S. Nordal (Íslenzk fornrit II, Reykjavík 1933).

Eyrbyggja saga, utgiven av E. Ó. Sveinsson (Íslenzk fornrit IV, Reykjavík 1935).

Heiðarvíga saga, utgiven av S. Nordal och G. Jónsson (Íslenzk fornrit III, Reykjavík 1938).

Laxdæla saga, utgiven av E. Ó. Sveinsson (Íslenzk fornrit V, Reykjavík 1934).

Njáls saga, utgiven av E. Ó. Sveinsson (Íslenzk fornrit XII, Reykjavík 1954).

Víga-Glúms saga, utgiven av J. Kristjánsson (Íslenzk fornrit IX, Reykjavík 1956).

Droplaugarsona saga, *Vápnfirðinga saga* och *Þorsteins þáttr stangarhöggs*, utgivna av J. Jóhannesson (Íslenzk fornrit XI, Reykjavík 1950).

3

I en tidigare undersökning har jag studerat frekvensen i sagaprosans berättartext av rak respektive omvänd ordföljd i utsagosatser: *Hann fór / Fór hann*.² (Märk att det rör sig enbart om de fall, där subjektet eller predikatet har »ren» eller absolut spetsställning och sålunda ej föregås av något sammanbindande småord, såsom *ok*, *en*, *nú*. Sådana ord har ju i sig själva en avgörande och regelbunden effekt på ordföljden.) Det visade sig, att skillnaderna på denna punkt kan vara mycket stora och signifikativa mellan olika skribenter inom en och samma sagagenre med en i stort sett ensartad typ av texter. I *Sturlunga*-samlingen varierar sålunda inslaget av omvänd ordföljd från mindre än 5 procent (*Sturlu saga*) till i det närmaste 60 (*Þorgils saga skarða*). Som ett medelvärde för en textmassa om drygt 1 300 000 ord — kungasagor, islänningasagor och *Sturlunga*-komplexet — framstod omkring 30 procent inversion.

Hur ter sig mina riddarsagor i detta syntaktiskt-stilistiska val, där olika författare kan röja så vitt skilda preferenser? »Tristram-gruppens» texter visar nedanstående bild. Siffrorna till vänster om snedstreckat anger summa fall av rak ordföljd, siffrorna till höger summa fall av omvänd ordföljd. Procenttalen visar andelen av den sistnämnda och är ordnade efter sjunkande frekvens. Här och framdeles anges procenttal upp till 10 med en decimal, som i förekommande fall har höjts; tal mellan 10 och 20 avrundas till närmaste hela eller halva procenttal; tal över 20 anges endast i närmaste hela tal. (17,2, 17,3, 17,7 och 17,8 blir alltså i mina tabeller 17,0, 17,5, 17,5 och 18,0; 20,6 blir 21,0 osv.)

Möttuls saga	10/ 4	29,0 %
Tristrams saga	237/81	25,0 »
Ívents saga	125/31	20,0 »
Valvers þáttr	34/8	19,0 »
Parcevals saga	102/14	12,0 »
Strengleikar	261/14	5,1 »
Elis saga I	42/ 0	0,0 »

² Om språkliga författarkriterier i isländska sagatexter (ANF 1965, s. 157—186).

Motsvarande värden för kontrollgruppen är följande:

Flóres saga	31/ 72	70,0 %
Elis saga II	75/116	61,0 »
Erex saga	127/ 47	27,0 »
Bevers saga	314/ 65	17,0 »
Magus saga	569/109	16,0 »
Mírmans saga	96/ 9	8,6 »
Partalopa saga	119/ 10	7,8 »
Flóvents saga	188/ 4	2,1 »

Frekvensen av omvänd ordföljd varierar som synes avsevärt mellan olika sagor, dock avgjort starkast inom kontrollgruppen med dess extremt höga siffror för *Flóres saga* och *Elis saga II*. Låt oss hypotetiskt betrakta »Tristram-gruppen» som en språkligt sett någorlunda homogen krets, där de inbördes avvikelserna — med hänsyn tagen till eventuella skrivaringrepp i texterna — ligger inom ramen för vad som skulle kunna tolereras hos en och samme författare eller åtminstone hos en och samma »författarskola». Med den förutsättningen och med det aktuella språkdraget som kriterium skulle samtliga sagor i kontrollgruppen utom två kunna tänkas tillhöra »Tristram-gruppen». De båda undantagen, som redan i detta första test verkar att ha röjt en markerad distans till sistnämnda grupp, är alltså *Flóres saga* och *Elis saga II*.

4

Annorstädes har jag redovisat och på ett stort material tillämpat en metod att mäta den inbördes frekvensen av presens och preteritum som berättartempus.³ För att något förenkla uppgiften inskränktes excerperingen till 50 olika verb, valda så att de skulle representera skilda typer av fysisk och psykisk aktivitet. Bland de utslutna märks framför allt hela gruppen av anföringsverb vid oratio recta; där råder speciella förhållanden, som skulle kunna förrycka statistiken. Skillnaderna mellan olika författare i bruket av presens respektive preteritum visade sig vara mycket stora, alldeles som för rak respektive omvänd ordföljd. För att än en gång åberopa *Sturlunga*-samlingen fann jag där utslag från omkring 2 procent presens (*Pórðar saga kakala*) till 59 (*Þorgíls saga ok Haflíða*). Yttervärden bland islänningasagorna företedde *Eyrbyggja saga* med drygt 3 procent presens och en version av *Bandamanna saga (M)* med 78.⁴

³ *Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur* (= Nordistica Gothoburgensia 3), 1968, s. 61 ff.

⁴ *Stilsignalement etc.*, s. 206 ff., där siffrorna för ett stort antal sagatexter redovisas i tabellform.

På denna punkt kan man iakttaga en avsevärd olikhet mellan mina båda grupper av riddarsagor. I nedanstående tabeller anger siffrorna till vänster om snedstrecket summa fall av presens, de till höger summa fall av preteritum. Procenttalen visar andelen av presens och är ordnade efter sjunkande frekvens av denna. För »Tristram-gruppen» får man följande bild.

Tristrams saga	187/1276	13,0 %
Elis saga I	32/ 346	8,5 »
Ívents saga	27/ 386	6,5 »
Strengleikar	75/1121	6,3 »
Möttuls saga	8/ 128	5,9 »
Parcevals saga	23/ 471	4,7 »
Valvers påtr	4/ 114	3,4 »

Dessa sagor kan sägas ligga ganska väl samlade på en låg presensnivå. Medelvärdet för de sju enskilda frekvenstalen blir 6,9. Till jämförelse kan nämnas, att för ett stort urval kungasagor respektive islänningasagor — vardera med omkring 30000 fall av presens jämte preteritum — är motsvarande andel 10 respektive 25.⁵

Kontrollgruppen visar mestadels helt andra värden och en mycket större spridning än »Tristram-gruppen».

Elis saga II	156/ 37	81,0 %
Erex saga	237/110	68,0 »
Magus saga	235/425	36,0 »
Mírmans saga	128/302	30,0 »
Partalopa saga	84/348	19,5 »
Flóvents saga	51/522	8,9 »
Flóres saga	22/272	7,5 »
Bevens saga	65/920	6,6 »

De tre sista sagorna i tabellen kunde, om man skulle döma enbart efter berättartempus, mycket väl höra hemma inom »Tristram-gruppen». Däremot ligger de fyra första avgjort utanför den kretsens frekvensområde. Det kan ytterligare belysas med några uppgifter också om spridningen på smärre avsnitt inom de olika texterna. De tydligaste utslagen ger naturligtvis då skrifter med höga absoluta tal för presens- och preteritumformer, såsom *Tristrams saga* och *Strengleikar* med vardera 1463 respektive 1196 fall. Indelar man undan för undan denna massa i grupper om 100 fall, får man som synes av *Tristrams saga* ut 14 fullständiga så-

⁵ Se not 4 ovan.

dana »100-grupper» och av *Strengleikar* 11. I tur och ordning har dessa grupper i den förstnämnda texten följande antal presensformer; det absoluta talet blir med den valda gruppstorleken identiskt med procenttalet: 23, 18, 7, 10, 21, 12, 6, 14, 16, 9, 16, 7, 12, 9. För *Strengleikar* får man följande siffror: 9, 4, 10, 8, 6, 4, 5, 8, 7, 7, 3. Man observerar att inte en enda »100-grupp» i *Tristrams saga*, som ju ändå har det högsta genomsnittsvärdet inom sin krets, når upp till genomsnittsvärdet för *Mírmans saga*. Å andra sidan ligger talen för de inalles 10 »100-grupperna» i *Magus saga* och *Mírmans saga* — 34, 23, 30, 23, 48, 57 respektive 16, 27, 30, 45 — genomgående över medelvärdet för *Tristrams saga*, mestadels långt över.

Testet med berättartempus ger sålunda till resultat, att *Elis saga II*, *Erex saga*, *Magus saga* och *Mírmans saga* mer eller mindre klart avskiljes från »Tristram-gruppen». För *Elis saga II* (liksom för *Flóres saga*) kunde som ovan visats en sådan tendens noteras redan i fördelningen av rak respektive omvänd ordföljd. Som kandidater till medlemskap i »Tristram-gruppen» kvarstår — på de här tillämpade villkoren — alltså *Beveris saga*, *Flóvents saga* och *Partalopa saga*.

Här må ytterligare påpekas, att de isländska *Kirjalax saga* och *Rémundar saga* visar en mycket hög presensfrekvens, långt från »Tristram-gruppens»: 65,0 % (433/235) respektive 69,0 % (719/319).

I samband med berättartempus kan det vara befogat att kasta en blick på riddarsagornas bruk av vad jag har kallat »episkt *nú*» i sagaprosans berättartext: »*Nú* er Mírmann með konungi í góðu yfirlæti, ok *nú* koma njósnarmenn Hlöðvis konungs vestan af Spánía» (*Mírmans saga* 160).⁶ Icke oväntat har det visat sig råda ett bestämt samband mellan frekvensen av å ena sidan detta *nú* och å andra sidan tempusvalet. Ju mera presens, desto mera episkt *nú* — och tvärtom.⁷ De nu aktuella riddarsagorna bekräftar i stort sett denna naturliga korrelation. Nedan meddelas för de båda serierna dels det absoluta antalet fall av episkt *nú* i relationen, dels — som jämförelsemått — antalet fall per 10000 ord. För varje text har inom parentes angetts berättartextens omfång, eftersom det är endast den som räknas.

För »Tristram-gruppen» blir siffrorna dessa, ordnade efter sjunkande frekvens.

Tristrams saga	(33000)	240	73/10000
Parcevals saga	(9500)	61	64/10000
Ívents saga	(8100)	51	63/10000

⁶ *Stilsignalement etc.*, s. 31 ff.

⁷ *Stilsignalement etc.*, s. 80 f.

Elis saga I	(8000)	49	61/10000
Valvers þáttr	(2100)	10	48/10000
Strengleikar	(29000)	90	31/10000
Möttuls saga	(3800)	9	24/10000

Kontrollgruppen visar på det hela taget långt större tal, motsvarande det ymnigare bruket av berättarpresens:

Elis saga II	(4900)	145	296/10000
Mírmans saga	(9300)	165	177/10000
Beyvers saga	(16000)	261	163/10000
Partalopa saga	(7200)	91	126/10000
Magus saga	(9900)	99	100/10000
Erex saga	(6900)	68	99/10000
Flóres saga	(6000)	39	65/10000
Flóvent's saga	(9600)	37	39/10000

De båda tabellerna toppas av *Tristrams saga* respektive *Elis saga II*, liksom i tabellerna över presensfrekvensen. Den enda text, som på ett iögonfallande sätt bryter helhetsbilden av ett samband mellan episkt *nú* och berättartempus, är *Beyvers saga*. Trots sitt ringa inslag av presens (6,6 %), lägst inom hela kontrollgruppen, visar den ett av de högsta frekvenstalen för episkt *nú*. Det kan bero på att sagaförfattarens språkanor på denna punkt har avvikit från genomsnittet. Men det kunde också tänkas tyda på ingrepp under texttraderingens gång. En avskrivare med personlig förkärlek för presenstempus och episkt *nú* har kanske plockat in en hel del nya *nú* utan att samtidigt bekymra sig om tempusformerna. Sporadiska och osystematiska ändringar av det slaget kan givetvis rubba en ursprunglig »balans» mellan skilda språkdrag.⁸

Bruket av episkt *nú* och valet av berättartempus är som sagt inte oberoende av varandra och bör därför inte var för sig tillskrivas självständigt värde som indicium i författarskapsfrågor. Men man torde i vårt fall ha rätt att säga, att tabellerna över episkt *nú* bekräftar den tendens, som redovisningen av tempusbruket har ådagalagt.

Det kan här till sist nämnas, att de höga talen för episkt *nú* i *Kirjalax saga* (14000) och *Rémundar saga* (25000) harmonierar väl med deras rikliga inslag av berättarpresens: 283 respektive 491 fall, dvs. 202 respektive 196 per 10000 ord.

5

I flera tidigare undersökningar har jag noterat den inbördes frekvensen av tidsadverben *síðan* och *eptir þat* (*þetta*) som inslag i ett författarsignale-

⁸ *Stilsignalement etc.*, s. 81.

ment.⁹ Det har nämligen visat sig, att avvägningen kan växla starkt från den ene skribenten till den andre. Genomsnittligt är *sidan* avgjort vanligast; en frekvens av över 30 procent *eptir þat* kan betecknas som mindre bruklig.

I föreliggande avsnitt introduceras en motsvarighet till de båda nämnda tidsadverben: *því næst*. Detta uttryck, på det hela taget mycket sällsyntare än både *sidan* och *eptir þat*, föreföll mig dyka upp påfallande ofta just i »Tristram-gruppen» bland riddarsagorna. Meningen är att här pröva, hur detta intryck står sig vid en närmare granskning och konfrontation med en rad andra texter. I de följande tabellerna uppföres inslaget i absoluta tal av tidsadverben *því næst/sidan/eptir þat* i nu nämnd ordning jämte summan av dessa fall, samt i de båda kolumnerna till höger frekvensen av *því næst* dels i antal fall per 10000 ord, dels i procent av samtliga *því næst/sidan/eptir þat*. Texterna är ordnade efter sjunkande procenttal. Det bör nämnas att varianterna *þar næst* och *þessu næst* ej ingår i excerperingen, som för övrigt även här omfattat endast själva berättartexten, medan dialogen lämnats åsido.

För »Tristram-gruppen» får man nedanstående siffror.

Möttuls saga	9/ 1/0	= 10	24/10000	90,0 %
Tristrams saga	97/60/1	= 158	29/10000	61,0 »
Parcevals saga	25/26/1	= 52	26/10000	48,0 »
Strengleikar	55/67/1	= 123	19/10000	45,0 »
Valvers þáttr	3/ 5/0	= 8	14/10000	38,0 »
Elis saga I	19/32/0	= 51	24/10000	37,0 »
Ívents saga	9/22/3	= 34	11/10000	26,0 »

Medelvärdet för de sju enskilda sagornas procenttal blir drygt 49. Motsvarande tabell för de åtta texterna i kontrollgruppen ter sig som följer.

Partalopa saga	13/23/ 2	= 38	18/10000	34,0 %
Magus saga	14/28/ 3	= 45	14/10000	31,0 »
Mírmans saga	3/25/ 7	= 35	3/10000	8,6 »
Erex saga	1/34/ 0	= 35	1/10000	2,9 »
Flóres saga	1/46/ 0	= 47	2/10000	2,1 »
Bervers saga	0/36/23	= 59	0/10000	0,0 »
Elis saga II	0/ 9/ 6	= 15	0/10000	0,0 »
Flóvents saga	0/61/ 7	= 68	0/10000	0,0 »

Medelvärdet för procenttalen i denna tabell blir knappt 10; det är fem gånger mindre än för »Tristram-gruppen». Men som synes förekommer en

⁹ Jfr uppsatsen *Ólafur Þórðarson hvítaskáld, Knýtlínga saga och Laxdæla saga* (ANF 1965, s. 123—156) samt *Stilsignalement* etc., passim.

viss »overlapping» mellan grupperna, så till vida som de båda första texterna i kontrollgruppen visar ett något högre tal än det lägsta i »Tristramgruppen».

Eljest är emellertid skillnaden mycket markant. Om *Magus saga* bör för övrigt anmärkas, att av dess 14 *því næst* är inte mindre än 13 koncentrerade till ett par sidor om drygt 600 ord berättartext, mot totalt 9900 ord sådan text i hela sagan; inom samma korta avsnitt återfinns 3 av sagans 28 *sidan*. Denna anmärkningsvärda hopklumpning av *því næst* kunde tyda på att man har att göra med ett inskott i texten, kanske ett lån från något speciellt håll.

Kontrollgruppen kan kompletteras med de båda förut åberopade isländska riddarsagorna: *Rémundar saga* med fördelningen 9/87/25, dvs. 4/10000 respektive 7,4 % *því næst*, och *Kirjalax saga* med 4/39/22, dvs. 3/10000 respektive 6,2 % — alltså på ungefär samma nivå som *Mírmans saga* i kontrollgruppen.

För att ge ett begrepp om hur denna frekvens av *því næst* i riddarsagorna ter sig inom ramen för en vidare sektor av sagalitteraturen redovisas nedan på motsvarande sätt ett antal representativa kungasagor och islänningasagor. Dock utelämnas nu uppgiften om frekvens per 10000 ord. Kungasagorna visar följande bild.

Ágrip	6/ 47/ 3	= 56	10,5 %
Morkinskinna	22/298/47	= 367	6,0 »
Ólafs saga hins helga (Leg.)	11/166/ 8	= 185	5,9 »
Fagrskinna	7/ 90/44	= 141	5,0 »
Heimskringla	30/792/94	= 916	3,3 »
Oddr Snorrason (S)	2/105/14	= 121	1,7 »
Knýtlinga saga	3/186/72	= 261	1,1 »
Oddr Snorrason (A)	0/143/28	= 171	0,0 »

Skulle det kunna bero på något annat än en ren slump, att just *Ágrip* intar första platsen i denna tabell? Numera torde man allmänt räkna med att *Ágrip*, som endast har bevarats i en isländsk handskrift, har norsk — närmare bestämt tröndsk — proveniens.¹⁰ Den misstanken är kanske därför inte helt orimlig, att en högre frekvens av *því næst* skulle kunna vara ett norskt särdrag. Underlaget för en sådan gissning är tills vidare mycket bräckligt, men det finns vissa tecken som pekar i samma riktning. Någon större vikt kan väl inte läggas vid att också den legendariska

¹⁰ I artikeln *Ágrip af Nóregs konunga sögum* i KLNLM, signerad Torfinn Tobiassen, heter det: »Á. er overlevert bare i et hdskr., et isl. pergamenths. fra første del av 1200-tallet. Hdskr. er en avskrift.» »Verket er skrevet i No. (Trøndelag). Etter den herskende oppfatning har forfatteren vært nordmann.»

Olavssagan inom kretsen av kungasagor visar ett jämförelsevis rikligt inslag av *því næst*. Liksom *Ágrip* har denna saga ansetts härröra från Tröndelagen.¹¹ De båda texterna är i tabellen ensamma om att göra flitigare bruk av *því næst* än av *eptir þat*; eljest är tvärtom övervikten för sistnämnda uttrycksmarkant.

Mera talande är kanske en iakttagelse man kan göra i *Heimskringla*. De inalles 4 fall av *því næst*, som jag där har bokfört från *Magnússona saga* (III, 273, 274, 275, 275), ingår i ett och samma järtecken av Olav den helige. Hela detta avsnitt är emellertid, liksom flera andra järtecken, direkt övertaget från en norsk homiliebok. I G. Indrebøs utgåva *Gamal norsk homiliebok* (Oslo 1931) återfinns också samtliga 4 fall av *því næst* på alldeles motsvarande ställen (121, 122, 122, 123). En genomgång av hela det parti i homilieboken, som redovisar Olavs järtecken (112—29), visar följande distribution av *því næst/siðan/eptir þat*: 11/25/0, inalles 36 belägg. Därav utgör *því næst* 31.0 %, alltså en stor andel, i nivå med »Tristramgruppen». Det verkar högst sannolikt, att just inflytandet från norska källor har bidragit till att i *Heimskringla* höja frekvensen av *því næst*, som ju trots detta tillflöde är ganska låg.

För en grupp islänningasagor fördelar sig de tre tidsadverben enligt nedanstående tabell.

Egils saga	4/271/18	= 293	1,4 %
Laxdœla saga	3/188/78	= 269	1,1 »
Njáls saga	2/344/61	= 407	0,5 »
Eyrbyggja saga	0/129/81	= 210	0,0 »
Heiðarvíga saga	0/ 8/ 1	= 9	0,0 »
Víga-Glúms saga	0/ 55/ 1	= 56	0,0 »

Detta är ju genomgående ett mycket obetydligt inslag av *því næst*. En något högre frekvens har jag funnit i en av de östfjordssagor, som här har sammanförts av skäl som kommer att redovisas i följande avsnitt.

Droplaugarsona saga	3/40/ 9	= 52	5,8 %
Vápnfirðinga saga	0/34/11	= 45	0,0 »
Þorsteins þáttr stangarhöggs	0/ 6/ 0	= 6	0,0 »

Sammanfattande kan sägas, att bland riddarsagorna visar »Tristramgruppen» jämte två texter ur kontrollgruppen — *Partalopa saga* och

¹¹ I artikeln *Óláfs saga helga* i KLMN, signerad Anne Holtsmark, sägs handskriften till den legendariska Olavssagan ha tillkommit »ca. 1250 i Tröndelag» och stå den s.k. »Eldste saga» mycket nära. Fragmenten av den sistnämnda har utgivits av G. Storm: *Otte Brudstykker af Den ældste Saga om Olav den hellige* (Chria 1893).

Magus saga — ett påfallande ymnigt inslag av *þvi næst*: mellan 26 och 90 procent.

Efter de båda föregående testen med ordföljd och berättartempus kunde — på grundval av ettdera eller båda dessa kriterier — fem av kontrollgruppens åtta sagor preliminärt avskiljas från »Tristram-gruppens» grannskap. Kvar stod *Bever's saga*, *Flóvents saga* och *Partalopa saga*. Av dessa tre har nu ytterligare *Bever's saga* och *Flóvents saga* — båda utan ett enda belägg på *þvi næst* bland inalles 59 respektive 68 fall av de tre tidsadverben — distanserat sig från »Tristram-gruppen». Endast *Partalopa saga* har ännu ej på någon punkt visat en från denna grupp definitivt avvikande profil.

6

I ett tidigare arbete fick jag i samband med samlingsverket *Karlamagnús saga* anledning att uppmärksamma ordet *kveða* som anföringsverb vid oratio recta. Den äldre, norska versionen av den omfattande *Agulandus þáttr* visade nämligen en inom samlingen helt unik frekvens av sådant *kveða*. Av anföringsverben *mæla* (227), *segja* (186), *svara* (97) och *kveða* (55), sammanlagt 565 fall, utgjorde *kveða* 9,7 %. Jag hävdade i den förbindelsen också, att ett så ymnigt inslag av *kveða* som anföringsverb vid oratio recta finge anses »ytterligt sällsynt i sagalitteraturen». Som anmärkningsvärda undantag — så långt min excerpering då sträckte sig — nämndes främst två riddarsagor: *Tristrams saga* och *Ívents saga*.¹²

Det visar sig emellertid, att bland de nu aktuella riddarsagorna inte bara de båda nyssnämnda utan hela »Tristram-gruppen» gör ett exceptionellt flitigt bruk av detta *kveða*. I följande tabell anges i absoluta tal andelen för *kveða* av hela antalet *mæla/segja/svara/kveða*, därefter frekvensen av *kveða* i procent. Texterna är ordnade efter sjunkande frekvens.

Elis saga	151 av 215	70,0 %
Strengleikar	124 » 285	44,0 »
Tristrams saga	108 » 366	30,0 »
Ívents saga	54 » 199	27,0 »
Valvers þáttr	21 » 104	20,0 »
Möttuls saga	12 » 82	14,5 »
Parcevals saga	37 » 275	13,5 »

Inslaget varierar som synes avsevärt; det är stort avstånd mellan ytterpunkterna. Man kan för övrigt också iakttaga, att de båda skrivarna av *Strengleikar* i det här fallet skiljer sig markant från varandra. Hos den

¹² *Stilsignalement* etc., s. 113.

förre, som svarar för sidorna 1—40 i utgåvan, är fördelningen på de fyra anföringsverben denna: *mæla* 36, *segja* 51, *svara* 12, *kveða* 19 — inalles 118, varav *kveða* utgör 16,0 %. För den senare skrivaren, sidorna 40—83, är motsvarande siffror: *mæla* 45, *segja* 3, *svara* 14, *kveða* 105 — totalt 167, med en andel för *kveða* på hela 63,0 %, en ökning som framför allt har gått ut över *segja*. Inbördes varierar dessa skrivare alltså nästan lika starkt som de båda sinsemellan mest avvikande enskilda texterna i gruppen. Det väsentliga är emellertid, att samtliga tal — även det lägsta (13.5 %) — i ett större perspektiv ter sig påfallande höga. Medeltalet för de sju sagornas frekvenssiffror är 31,0 %.

En helt annan bild visar på denna punkt de åtta texterna i kontrollgruppen.

Flóres saga	4 av 134	3,0 %
Mírmans saga	2 » 192	1,0 »
Bervers saga	1 » 231	0,4 »
Elis saga II	0 » 5	0,0 »
Erex saga	0 » 76	0,0 »
Flóvents saga	0 » 269	0,0 »
Magus saga	0 » 290	0,0 »
Partalopa saga	0 » 133	0,0 »

Medelvärdet av de åtta procenttalen är här så lågt som 0,6 %. En konsultation av *Kirjalax saga* och *Rémundar saga* befäster ytterligare »Tristram-gruppens» särställning. Ingendera av dessa båda sagor har något enda fall av *kveða* på inalles 69 respektive 181 exempel av *mæla/segja/svara/kveða*.

Inget av de här anställda språkstesten har gett ett så klart utslag och kommit »Tristram-gruppen» att framträda i så tydlig relief som detta sista. Av kontrollgruppens åtta texter har nu slutligen också *Partalopa saga* förlorat den närmare kontakten med »Tristram-gruppen».

I min redan åberopade, tidigare undersökning ställdes bland annat frågan, om anförings verbet *kveða* kanske »uppträder särskilt ymnigt i texter av norskt ursprung». ¹³ Det nya materialet har i hög grad aktualiserat spörsmålet. Det är sålunda tänkvärt, att två av de fyra beläggen på *kveða* i *Flóres saga* (56, 56) faller inom ett kort avsnitt, där utgivaren kunnat bygga på ett bevarat blad av en gammal norsk handskrift i stället för på senare isländska. ¹⁴ Mera bestämda fingervisningar ger frekvensför-

¹³ *Stilsignalement etc.*, s. 113.

¹⁴ Jfr Kölbing's utgåva, s. XVIII f.

hållandena inom kungasagorna; en tabell över samma grupp som förut ger följande värden.

Ágrip	8 av 19	42,0 %
Ólafs saga hins helga (Leg.)	13 » 351	3,7 »
Oddr Snorrason (S)	4 » 174	2,3 »
Heimskringla	7 » 989	0,7 »
Fagrskinna	0 » 252	0,0 »
Knýtlinga saga	0 » 255	0,0 »
Morkinskinna	0 » 674	0,0 »
Oddr Snorrason (A)	0 » 228	0,0 »

Med en alldeles särpräglad profil framstår i denna tabell den norska *Ágrip*. De absoluta talen är visserligen små, men det måste ändå anses signifikativt, att detta lilla översiktsverk (11 000 ord) visar flera fall av *kveða* än *Heimskringla* med tjugo gånger större textomfång. Några av *Ágrips* repliker med *kveða* har för övrigt direkta motsvarigheter i *Fagrskinna* och *Heimskringla*, som väl där båda bygger just på *Ágrip*. Den norska skriftens *kveða* har emellertid därvid genomgående utbytt mot något annat anföringsverb: i *Fagrskinna* tre gånger mot *svara* (*Ágrip* 14, 14, 17), i *Heimskringla* två gånger mot *mæla* respektive *segja* (*Ágrip* 14, 17).

Det saknar inte sitt intresse, att *Ágrip* i tabellen närmast följs av *Ólafs saga hins helga* — som också den anses ha tillkommit i Norge. (Jfr s. 126 f. ovan och not 11.) Naturligtvis är 3,7 % inte någon särskilt stor andel; med undantag för hela »Tristram-gruppen» jämte *Ágrip* är den dock störst inom det hittills redovisade materialet. De 13 fallen av *kveða* i den legendariska Olavssagan är faktiskt mer än i tabellens återstående fem texter tillsammans (11).¹⁵

Den gamla norska homilieboken — daterad till »ca. 1200 (el. like

¹⁵ I utgåvan *Otte Brudstykker* (se not 11 ovan) har G. Storm återgivit de bevarade fragmenten av den text, som ytterst anses ha legat till grund för den legendariska sagan. I dessa brottstycken av den »äldsta sagan», enligt Storm (s. 23) med säkerhet författad på Island, finner man 9 *mæla*, 13 *segja*, 4 *svara* och 1 *kveða*. Just där fragmentens enda *kveða* förekommer, mot slutet av andra bladet (s. 6 rad 29: *Ec svá heill qvað sa er spvrt hafði. at ec seal maca honom hæþvng.*), har för övrigt *Ólafs saga hins helga* på motsvarande ställe *segja* (s. 55: *Ek sva hæill sagðe hinn at ec skal maka hanum haðong.*). Hur den äldsta sagan har sett ut på återstående tolv punkter, där den legendariska sagan använder *kveða*, kan man inte veta något om. Över huvud taget är givetvis resterna av den äldsta sagan alltför små för att tillåta bestämda slutsatser om dess bruk av *kveða*. Särskilt hög kan väl frekvensen knappast ha varit, att döma av de anförda siffrorna, men den behöver inte ha varit lägre än i den legendariska sagan.

etter)¹⁶ — har ovan (s. 127 f.) visats göra ett jämförelsevis flitigt bruk av tidsadverbet *því næst*. Man kan nu också konstatera, att den därjämte har ett markant inslag av anföringsverbet *kveða*: inom gruppen *mæla* (145), *segja* (19), *svara* (9), *kveða* (22) kommer av det sammanlagda antalet (186) så pass mycket som 12.0 % på det sistnämnda. Av de 22 beläggen återfinns 5 i det förut (s. 127 f.) åberopade järtecken, som också har upptagits i *Heimskringla*. Men medan Snorri bibehöll homilietextens 4 fall av *því næst*, trots att han eljest är sparsam med det uttrycket, har han slopat samtliga 5 exempel på *kveða* och på fyra ställen ersatt dem med *segja*. Det bör kunna tolkas så, att den norska textens *kveða* har varit ganska främmande för Snorris språkbruk.

Emellertid visar en äldre isländsk homiliebook (*Holm. 15 4to*, utgiven av Th. Wisén, Lund 1872), ungefär samtidig — »ikke yngre enn fra ca. 1200»¹⁷ — med den norska, ett större inslag av *kveða* än denna. Av hela antalet *mæla* (219), *segja* (19), *svara* (46) och *kveða* (66), inalles 350, utgör sistnämnda anföringsverb hela 19.0 %.

Det bör för båda homilieböckerna påpekas, att anföringsverben där ofta(st) inte återfinns i egentlig dialog utan i citat av något yttrande av Kristus eller andra bibliska personer.

Att den isländska homilieboken har en högre frekvens av *kveða* än den norska, kan tyckas avgjort tala emot hypotesen, att ett markant inslag av detta anföringsverb skulle tyda på norsk proveniens för texten i fråga. Men just i detta fall bör man vara mycket försiktig med slutsatser i ena eller andra riktningen. Det inbördes sambandet mellan de båda homilieböckerna synes vara ovisst och på det hela taget ouppklarat. De har emellertid nära beröring med varandra och inrymmer bland annat en rad gemensamma avsnitt, som — via avskrifter — går tillbaka på en och samma norröna översättning. Inom dessa partier finner man också följande 6 fall av *kveða* i varandra helt motsvarande repliker; den förra sidhänvisningen avser den isländska, den senare den norska homilieboken i ovan angivna utgåvor: 38/104, 38/104, 67/78, 101/98, 177/44, 184/52. Ett exempel på *kveða* i det isländska arbetet (38) saknar motsvarighet i det norska (104), eftersom ifrågavarande anföring — jämte andra meningar — inte finns med på sistnämnda ställe.

I själva verket torde ingenting hindra, att huvudparten av den isländska texten — och därmed dess bruk av anföringsverbet *kveða* — kan gå tillbaka på en ursprungligen norsk översättning. I några av de gemen-

¹⁶ Artikeln *Homilieböker* i KLNLM, signerad Tryggve Knudsen.

¹⁷ Artikeln *Homilieböker* i KLNLM, signerad Tryggve Knudsen.

samma avsnitten har det — för att citera Hans Bekker-Nielsen — påvisats »særnorske træk, hvad der taler for norsk oprindelse»: »I kirkelige anliggender er det vel ogsaa rimeligst at tænke sig, at de fleste impulser, som kom udefra, passerede Norge paa vej til Island, især da Norge med det fælles ærkebispesæde var den stærke part i det kirkelige makkerskab, hvorfor ogsaa byer som Trondheim og Bergen maa have været de nærmeste udenlandske maal for rejselystne islandske gejstlige.»¹⁸

Hur som helst, det jämförelsevis rikliga inslaget av anföringsverbet *kveða* i en tidig kyrklig isländsk text som homilieboken torde i och för sig lika gärna kunna tala för som emot hypotesen, att det på den punkten rör sig om ett norskt särdrag. Fördelningen av *kveða* bland kungasagorna synes — framför allt med tanke på *Ágrip* — bestämt stödja det förra alternativet. Något motsvarande kan sägas också om tidsadverbet *því næst*, låt vara att bilden där ter sig mindre markerad. Mot den bakgrunden är det intressant, att »Tristram-gruppen» bland riddarsagorna — i sin helhet nära knuten till Norge — visar en unikt hög frekvens av såväl *því næst* som *kveða*.

Slutligen kan det vara skäl att även för *kveða* ta ett prov på islänningasagorna, där det i varje fall inte kan vara fråga om norsk proveniens för texterna som sådana. En tabell över den förut presenterade gruppen av sagor ser ut som följer.

Víga-Glúms saga	6 av 257	2,3 %
Egils saga	6 » 277	2,2 »
Heiðarvíga saga	2 » 91	2,2 »
Eyrbyggja saga	2 » 276	0,7 »
Njáls saga	2 » 1749	0,1 »
Laxdæla saga	0 » 467	0,0 »

Det rör sig som synes genomgående om låga värden. Kanske förtjänar det påpekas, att just de tre sagor, som visar ett något större inslag av *kveða*, allmänt anses vara äldre än de tre övriga — åtminstone gäller det omdömet *Heiðarvíga saga* och *Egils saga*.

Såvitt jag kunnat finna bekräftar andra islänningasagor intrycket av ovanstående tabell — med några påfallande undantag. Ett av dem har jag redan anført i ett tidigare arbete: den korta *Dorsteins þáttur stangarhöggis* med 12 *kveða* av totalt 58 *mæla/segja/svara/kveða*, dvs. 21,0 %.¹⁹ Denna höga frekvens tycks visserligen vara enastående inom hela genren.

¹⁸ H. Bekker-Nielsen, Th. Damsgaard Olsen, O. Widding, *Norron fortællekunst*, Kbh 1965, s. 20.

¹⁹ *Stilsignalement etc.*, s. 113 f.

Men vid fortsatt excerpering har ytterligare två texter röjt ett anmärkningsvärt flitigt bruk av *kveða*: *Droplaugarsona saga* med 16 fall av 104 eller 15,5 % och *Vápnfirðinga saga* med 11 fall av 115 eller 9,5 %.

Det är värt att lägga märke till att alla dessa tre sagor med sitt markanta inslag av *kveða* är knutna till de isländska östfjordarna. I serien Íslenzk fornrit ingår de i band XI, *Austfirðinga sögur* (Reykjavík 1950). I samma band av östfjordstexter anträffas för övrigt ännu några ströfall av *kveða* i ett par korta »tåtar»: *Þorsteins þáttr Austfirðings* (1) och *Ölkofra þáttr* (2).

Utgivaren Jón Jóhannesson hänför i sin inledning *Vápnfirðinga saga* till »andra fjärdedelen av 1200-talet» (s. XXVII) och anser *Droplaugarsona saga* ha tillkommit »någon gång under de fyra första decennierna av 1200-talet» (s. LXXXI). *Þorsteins þáttr stangarhöggss* bedöms tydligen som skriven lite senare, inemot eller omkring mitten av seklet (s. XXXIII). Eftersom varken Jóhannesson eller någon annan forskare veterligen har ifrågasatt, att några av de tre texterna kunde ha samme upphovsman, ser det ut som om man här skulle ha att göra med en speciell böjelse hos någon »östfjordsskola» av skribenter att nyttja *kveða* som anföringsverb vid oratio recta. Att detta drag skulle bero på avskrivares ingrepp, verkar åtminstone i fallet *Droplaugarsona saga* högst osannolikt. Huvudtexten av den återfinns nämligen i det stora samlingsverket *Möðruvallabók*, hopskrivet av en och samme man. Och i denna volym ingår också sagor som *Laxdæla saga* och *Njáls saga* med inalles 2 belägg på *kveða* — av sammanlagt 2216 fall av *mæla/segja/svara/kveða*.

Hur denna egenhet just hos östfjordssagorna skall förklaras, är det svårt att yttra sig om. Att östfjordarna råkar vara den del av Island som har närmast till Norge, kan — efter vad som ovan visats — möjligen verka bestickande, särskilt som de tre främst aktuella sagorna av allt att döma är jämförelsevis tidiga. (Jag erinrar i detta sammanhang om att bland de excerperade islänningasagorna just *Droplaugarsona saga* visade det rikligaste inslaget av *því næst*; en jämförelsevis hög frekvens av detta tidsadverb kan, som det vill synas, i sin mån peka åt norskt håll.) Men i avsaknad av andra tecken på något specifikt samband mellan de isländska östfjordarna och Norge bör man nog inte lägga någon större vikt vid den geografiska faktorn.

7

Ett försök att sammanfatta ovanstående redovisning av en rad skilda språkdrag kunde te sig sålunda.

I centrum för min undersökning har stått en krets norröna översätt-

ningar av obesträtt norskt ursprung — de »riddarsagor» som här har fått samsas under rubriken »Tristram-gruppen». Tidigare forskare har funnit dem stå varandra nära. Som redan nämnts har man rentav tänkt sig, att de alla kunde ha samme upphovsman — den annars okände broder respektive abbot Robert, som nämns i *Tristrams saga* och *Elis saga I*.

Min avsikt har varit att på ett antal konkreta punkter pröva, om »Tristram-gruppen» som helhet faktiskt företer en egen, signifikativ språkligt-stilistisk profil. Fyra olika och av varandra helt oberoende kriterier har tillämpats:

- a) valet mellan rak och omvänd ordföljd i utsagosatser;
- b) valet mellan presens och preteritum som berättartempus;
- c) frekvensen av tidsadverbet *því næst*;
- d) frekvensen av anförings verbet *kveða* vid oratio recta.

Fördelen med att inrikta sig på sådana mera allmänna och »färglösa» språkdrag är flerfaldig. Såvitt man kan förstå är de knappast alls avhängiga av textens innehåll och väl också jämförelsevis omedvetna för skribenten själv. Det rör sig vidare om väl avgränsade enheter, som lätt kan räknas och behandlas kvantitativt. De stora mängder tabellerna redovisar — ofta 100-tals och ibland 1000-tals fall inom enskilda texter — ger självfallet ett säkrare underlag för statistiken. Vad särskilt de båda första punkterna angår, ordföljd och berättartempus, har jag för övrigt tidigare med ett stort material kunnat demonstrera, att valet mellan alternativen utfaller mycket olika hos skilda skribenter och sålunda utgör ett väsentligt drag i deras stilsignalement.

Den nu genomförda undersökningen visar, att de fyra kriterierna i kombination med varandra efter hand klart avgränsar »Tristram-gruppen» från min kontrollgrupp av riddarsagor. En översikt över de punkter där de sistnämnda var för sig bestämt skiljer sig från »Tristram-gruppen», ger följande schema:

	a	b	c	d
Elis saga II	1	1	1	1
Erex saga		1	1	1
Flóres saga	1		1	1
Mírmans saga		1	1	1
Bevers saga			1	1
Flóvents saga			1	1
Magus saga		1		1
Partalopa saga				1

En saga faller sålunda ur »Tristram-gruppens» ram på alla fyra punkterna, tre sagor gör det på tre, tre på två, den återstående sagan på en enda punkt. I gengäld rör det sig i sistnämnda fall om det mest utslagsgivande kriteriet, bruket av anförings verbet *kveða*, där alla kontrollgruppens texter står långt från »Tristram-gruppens». Att just detta inslag — liksom kanske också det därnäst mest distinktiva draget, frekvensen av *því næst* — inom ett helt annat textmaterial än riddarsagorna synes framstå som något specifikt norskt, stämmer utomordentligt väl in i helhetsbilden. Om det är norskt att flitigt använda *því næst* och *kveða*, så är det ju helt naturligt att den norska »Tristram-gruppens» översättare gör det.

Att »Tristram-gruppen» gentemot andra norröna riddarsagor röjer en markant språkligt-stilistisk särprägel, synes vara av stort principiellt intresse. Resultatet tyder på att senare isländska handskrifter trots allt har respekterat de ursprungliga översättningarnas norska språkform mera än man vanligen tänkt sig — även där den kanske direkt stred mot avskrivarens egna språkvanor. Givetvis bör man ändå räkna med avsevärda retuscheringar under skrifttraderingens lopp. Det väsentliga i vårt sammanhang är emellertid, att en rad karakteristiska genuina språkdrag uppenbarligen har lämnats mer eller mindre intakta.

Å andra sidan utesluter min undersökning knappast möjligheten, att en eller annan text också i kontrollgruppen — exempelvis *Flóres saga* eller *Partalopa saga* — i själva verket kan ha tillhört »Tristram-gruppen». Men i så fall har dessa sagor utsatts för särskilt kraftiga avskrivaringrepp; i det avseendet kan ödets lotter ha fallit mycket olika.

Till sist vill jag här erinra om att variationerna även inom »Tristram-gruppen» här och var har visat sig ganska stora. Men det vore av allt att döma förhastat att anse dem för stora, för att eventuellt alla tolkningarna skulle kunna ha samme upphovsman. Skillnaden i bruket av *kveða* hos de båda skrivarna av *Strengleikar* (jfr s. 128 ovan) är lärorik. På det hela taget kan givetvis också för »Tristram-gruppen» olika avskrivare ha rubbat ursprungliga proportioner i mycket växlande grad.

8

Inledningsvis nämndes, att jag på samma riddarsagor som diskuterats i de föregående avsnitten också har genomfört ett vokabulärttest. Jag utgick därvid från *Tristrams saga*, som med en viss rätt kan betraktas som huvudtexten inom »Tristram-gruppen». Vid upprepade genomläsningar sökte jag fixera ord av skilda slag — adjektiv, substantiv, verb — som

jag uppfattade som särskilt karakteristiska för *Tristrams saga* i jämförelse med andra riddarsagor. Den typiska vokabulär som jag på detta sätt tyckt mig kunna urskilja konfronterades med ordförrådet i kontrollgruppens texter. Villkoret för att ett ord i serien skulle få kvarstå som specifikt »Tristram-ord» var, att det i *Tristrams saga* uppträdde proportionsvis minst dubbelt så ofta som inom kontrollgruppen i dess helhet. Eftersom *Tristrams saga* omfattar 49 000 ord och kontrollgruppen 106 000, räckte det med att ordet i fråga var företrätt med ungefär lika många belägg i *Tristrams saga* som i kontrollgruppen. Dessutom måste det förekomma minst två gånger i *Tristrams saga*. (Det enda undantaget är substantivet *andvarp*, som här har fått slå följe med verbet *andvarpa*.)

Efter denna sällning återstod följande 46 »Tristram-ord». Som ett särskilt uttryck har jag bokfört den allittererande kombinationen *hygginn ok hæverskr* och räknat »fristående» fall av adjektivet *hæverskr* för sig. Inom parentes anges för varje ord antalet exempel i *Tristrams saga*.

andvarp (1)	fyrnska (2)	iðuligr (2)	tigna (12)
andvarpa (19)	gaurr (11)	ihuga (33)	tignarligr (21)
anгр (34)	gjarnsamliga (7)	ihugan (6)	tíguligr (2)
anгра(sk) (15)	härmsfullr (9)	kurteisi (7)	vápnđjarfr (3)
anгрsfullr (2)	hirðligr (8)	kurteiss (49)	vaskleikr (6)
ástarþokki (9)	hróp (18)	kvenska (3)	vaskr (25)
ástsamligr (9)	hrópa (12)	kynligr (6)	vildr (6)
eindaga (11)	hygginn ok	listugr (4)	vildr (20)
fals (4)	hæverskr (6)	ógnarligr (4)	ynniligr (5)
falsa(sk) (3)	hæverska (13)	optligr (5)	ömbun (10)
falsari (3)	hæverskr (18)	riddaraligr (4)	ömbuna (2)
fregna (11)	hörmuligr (23)	samþykkiligr (4)	

Det kan nämnas, att de enskilda orden i denna serie mestadels fyller de uppställda villkoren med mycket bred marginal. Sålunda finns det i kontrollgruppen över huvud taget inte några belägg på: *eindaga* 'fastställa bestämd dag eller tidpunkt'; gruppen *fals* 'falskhet, svek', *falsa(sk)*, *falsari*; *fyrnska* 'fortid'; *gaurr* 'grobian, tölp'; *gjarnsamliga* 'gärna, villigt'; *hirðligr* 'hövisk'; gruppen *hróp* 'förtal', *hrópa*; sammanställningen *hygginn ok hæverskr* 'klok och hövisk'; *kvenska* 'kvinnlighet'; *ógnarligr* 'fruktansvärd, skrämmande'; *samþykkiligr* 'ense, samstämmig'; *tigna* 'dyrka, vörda'; *tignarligr* 'ansenlig, vördnadsvärd'; *vápnđjarfr* 'djärv i vapenskitte'; *vild* 'behag, gunst, vilja'. Bland andra ord med påfallande hög frekvens i *Tristrams saga* må anföras: *anгр* 'sorg', *anгра(sk)*, *anгрsfullr* med respektive 2, 7 och 0 exempel i kontrollgruppen; *ihuga* 'begrunda, överväga' och *ihugan* med 1 respektive 3 fall i kontrollgruppen; *vildr* 'god, utmärkt' med inalles 3 belägg i kontrollgruppen.

Naturligtvis kan jag inte vänta mig att med denna metod ha fått med alla de ord, som enligt mina regler kunde ha införlivats med serien av »Tristram-ord». Men jag vågar räkna med att de som fastnat i nätet utgör en mycket representativ del av vokabulären i *Tristrams saga*.

Frekvensen av mina 46 »Tristram-ord» undersöktes för de enskilda texterna inom såväl »Tristram-gruppen» som kontrollgruppen. Jag hoppas att så småningom få tillfälle att publicera en fullständig redovisning för hur de olika orden fördelar sig. Här får jag inskränka mig till att summariskt anföra frekvenstalen per 10 000 ord för hela serien, med en viss reservation för att de sedermera kan behöva undergå en finjustering, som dock saknar varje betydelse för helhetsbilden.

Strengleikar	104,0	Flóres saga	17,5
Tristrams saga	101,0	Elis saga II	16,5
Möttuls saga	56,0	Erex saga	16,0
Elis saga I	55,0	Bevers saga	11,5
Ívents saga	52,0	Flóvents saga	10,5
Parcevals saga	49,0	Mírmans saga	8,2
Valvers þáttr	49,0	Partalopa saga	7,3
		Magus saga	2,8

Detta vokabulärttest, helt oberoende av de förut diskuterade kriterierna, pekar som synes entydigt i samma riktning som de. »Tristram-gruppen» avtecknar sig nu med ännu skarpare konturer. Dess lägsta frekvensvärden är ungefär tre gånger högre än de högsta i kontrollgruppen. Det får anses vara en mycket stor skillnad.

Det är ytterst intressant, att just *Strengleikar* gott och väl når upp till nivån i *Tristrams saga*, trots att ordlistan är sammanställd med utgångspunkt i den sistnämnda. Den norska handskriften till *Strengleikar* anses stå arketyper särskilt nära och sålunda ge en tillförlitligare bild av översättningens ursprungliga ordalydelse än kanske något annat manuskript inom riddarsagornas genre.²⁰ Av det skälet torde mitt vokabulärttest motivera tvenne antaganden. Dels har rimligtvis också *Tristrams saga*, fastän den har bevarats ojämförligt mycket sämre än *Strengleikar*, överraskande väl bibehållit ordvalet från tolkningen år 1226. Dels förefaller det efter denna undersökning ytterst sannolikt, att *Tristrams saga* och *Strengleikar* verkligen har samme översättare.

²⁰ R. Keyser och C. R. Unger skriver sålunda i inledningen till sin utgåva: »Det er ingenlunde usandsynligt, at vi i Haandskriftet have for os den første Reen-skrift af Forfatterens Concept, hvilken Reenskrivning da er bleven besørget ved tvende Afskrivere.» (XIX) Jfr också R. Meissner, *Die Strengleikar* (Halle a. S. 1902), exempelvis s. 137 och 293.

Inom »Tristram-gruppen» bildar *Strengleikar* och *Tristrams saga* en väl avskild tät med omkring dubbelt så höga tal som de fem övriga texterna. Det kan tyckas vara ett betydande avstånd. Men det är knappast tillräckligt stort för att vederlägga hypotesen om en gemensam översättare till samtliga sju översättningar. Direkta uppgifter anses som sagt tyda på att en och samme Robert har skrivit såväl *Tristrams saga* (104,0) som *Elis saga I* (55,0). Om det faktiskt förhåller sig så, talar frekvensvärdena i vokabulärtestet ingalunda emot att han skulle kunna vara personligen ansvarig också för *Möttuls saga*, *Ívents saga*, *Parcevals saga* och *Valvers þáttr*.

Under alla förhållanden framstår »Tristram-gruppens» ovedersägligt norska översättningar med en markant egen språkprofil inom riddarsagornas genre.

JANEZ OREŠNIK

On Some Weak Preterite Subjunctives of Otherwise Strong Verbs in Modern Icelandic

This paper studies a hitherto neglected morphological problem of the Modern Icelandic strong preterite: those of its subjunctives which are — unlike its indicatives — characterized by the presence in them of the so-called dental suffix, e.g., pret. subj. *dæði* of *deyja* 'die', strong verb VI (normal pret. subj. *dæi*, cf. preterite indicative stem *dó-*). Section 1 contains the philological evidence for such subjunctives. In section 2 an attempt is made to account for these strange forms in the broader context of the Modern Icelandic preterite subjunctive in general. Some forms that should perhaps have been accounted for in this paper are mentioned in section 3.—1.1.2, 1.2.2, and 2.3 are the summarizing sections.*

1. Nine preterite subjunctive forms are dealt with in this section, each is discussed in its own subsection containing the evidence for the particular preterite subjunctive form (a) in the printed texts of the post-Reformation

* My thanks are due to the Icelandic Ministry of Cultural Affairs, to the Foundation »Sklad Borisa Kidriča«, Ljubljana, and to the Yugoslav Commission for Cultural Relations with Foreign Countries, which have made it possible for me to spend 1965—66 in Iceland, where I was able to work in the locale of the University of Iceland Dictionary Project, whose staff I am grateful for their extensive and frequent help. My thanks are also due to the International Research and Exchanges Board sponsored by the American Council of Learned Societies, New York, and to Harvard University, Cambridge, Mass., for enabling me to spend 1969—70 in the United States; the present paper is a partial result of this stay. The University of Ljubljana granted me a sabbatical year in both these cases. I am especially indebted to Einar Haugen, Stefán Karlsson, and John Weinstock, who have criticized an earlier version of this paper. The persons listed in footnote 17 and/or in (21) below have helped me in many ways. Sigrid Valfell and Stephen Anderson have kindly furnished me with copies of their respective unpublished dissertations. Kerstie Andersen and Kenneth Naylor improved the style of the paper. All errors are my own.

centuries (no forms of the kind discussed here are to be found before the sixteenth century), (b) in the grammatical literature, and (c) in the dialect file of the OHÍ.¹

1.1. In 1.1.1 the following preterite subjunctive forms are discussed: *dæði* of *deyja* 'die' (1.1.1.1), *dræði* of *draga* 'draw' (1.1.1.2), *hlæði* of *hlæja* 'laugh' (1.1.1.3), *læði* of *liggja* 'lie' (1.1.1.4), *sjæði* of *sjá* 'see' (1.1.1.5), and *slæði* of *slá* 'strike' (1.1.1.6). — 1.1.2 contains a summary of the findings presented in 1.1.1.

1.1.1.1. *Deyja* 'die' strong verb VI, has inherited two preterite indicatives from pre-Reformation Icelandic, *dó-* and *deyð-*.² The preterite subjunc-

¹ OHÍ = University of Iceland Dictionary Project. I found many of the examples reported below in the main and the dialect files of the OHÍ in 1965–66, when the main file was to a large extent completed so far as excerpts from the non-twentieth century literature are concerned, while the dialect file was still incomplete, although the work necessary to enlarge it was well under way. My descriptions of the files of the OHÍ refer to these files as they were in the summer of 1966. The following examples, adduced below, are not yet recorded in the OHÍ, mostly because they appear in the grammatical literature: (6) to (10), (12) (thus *dræð-* of *draga* 'draw, pull' is not at all recorded in the OHÍ), (17), (20), the first example of (31), and (33).

² I agree with Sturtevant 1940: 48 that pret. *deyð-* is a genuine analogical formation of Old Icelandic, the result of a derivational process in which the present stem *deyj-* was the basic form and the weak verbs supplied the rule for the formation of the weak preterite out of the present stem: *deyj-* + *ð* + endings. To my knowledge, this view on the origin of *deyð-* is at variance with the opinions of all the other scholars who have committed themselves on the matter: Cleasby-Vigfusson 1874 s.v. *deyja*; Westergård-Nielsen 1946: LV, LXXXVIII, and s.v. *deyði*; Bandle 1956: 405; Jóhannesson 1956: 968; etc. According to them, *deyð-* is borrowed from Danish (*døde*), possibly through Norwegian. The arguments for this position have been best stated by Westergård-Nielsen and Bandle: (a) A genuine analogical weak formation would gain entry into the spoken language — *deyð-* has not done so; (b) a genuine weak formation would not only survive but also prevail upon its strong counterpart — but *deyð-* has not prevailed upon *dó-*. Neither of these arguments is conclusive. Pret. *deyð-* WAS a form of the spoken language, as instances of *deyð-* in, for instance, Árnason 1862–64 (folk tales) attest. It is not the case that weak analogical preterites that enter into competition with their strong counterparts always prevail over the latter. As I have argued in Orešnik 1964 and in my lecture in Félag íslenzkra fræða, Reykjavík, in May 1966, the strong preterite has always occupied an extremely strong position in Icelandic (quite apart from the fact that the normative grammar has in many cases favored the strong forms in the last century or so), and there are a great many instances of weak analogical formations that have failed to prevail upon their respective strong preterites in spite of the fact that the competition has lasted long. The weak pret. *hangð-* of *hang* 'hang', strong

tives correlated with these are *dæ-* and *deyð-*, respectively. In addition to these subjunctives, there is a pret. subj. *dæð-*, with the root vowel of the regular pret. subj. *dæ-* and with the dental suffix. Here follows my complete evidence for the existence of *dæð-* in the texts, see (1)—(3), in the grammatical literature, see (4)—(10), and in the OHÍ, see (11):

(1) Campe 1800: 185. en ef sálin mín dædi undir eins og minn líkami á ad deyja, þá gjæti Gud ecki frammar látid mér lída vel, af því eg væri þá ecki lengur til. 'and if my soul should die ...'

The German work was translated into Icelandic via Danish by the Reverend Bjarni Arngrímsson (1768—1821), who was connected with Borgarfjarðarsýsla practically all his life, see Ísl.Æv 1: 156—57.

(2) Brynjúlfsson 1952: 208. Mamma hélt, að fyrri vísuna hefði einhver aumingja mæðumaðurinn eða kona kveðið áður en dæði. '... before he/she died.'

Brynjúlfsson 1952 is the poet Gísli Brynjúlfsson's diary, edited after the author's own manuscript, now Ny kgl. Saml. 3262, 4to, Royal Library, Copenhagen. Gísli Brynjúlfsson (1827—1888) spent most of his life outside Iceland, in Copenhagen, where he constantly met educated Icelanders from all parts of Iceland. No conclusions concerning the origin or geographical distribution of *dæð-* can be drawn from what is known about his linguistic experience.

(3) "Séra Magnús og séra Illugi" in Árnason III 1955: 560. Er það sagt að hann hafi margar glettingar gert séra Magnúsi meðan Illugi var uppi, og var sagt að hann hefði ekki gleymt þessum fjandskap þó hann dæði. '... even if he had died.'

verb VII, is still dialectally limited although it has existed since Classical times and been supported by the dissyllabic present stem *hangi-*, somewhat unusual for a strong verb (Halldórsson 1950: 152). *Hrinda* 'push', strong verb III, has also had weak preterite forms (*hrint-*) in post-Reformation times, but the weak forms have not replaced the strong preterite of this verb in all of its meanings, in spite of the support of the very frequent dissyllabic present stem *hrindi-* (Þorkelsson 1888—94: 238—40). *Hefja* 'lift', strong verb VI, has often had a weak preterite *hafð-* in the post-Reformation centuries, which form has in addition been supported by a *j*-present stem *hefj-*, and by the past part. *hafin-*, contracted cases *hafð-*; yet the strong pret. ind. *hóf-* still prevails (Bandle 1956: 405—06). These random examples of verbs beginning with *h* could be easily multiplied. Bandle also thinks that *deyð-*, if a genuine Icelandic form, would have had a better chance to replace the strong *dó-* than similar formations of other strong verbs, because *deyja* is such a common verb. This argument is, of course, inconclusive: it is the commonest words of the language that usually retain some irregularity.

Árnason is a collection of Icelandic folk tales. The source of the story from which the above quotation is taken, is ms. Landsbókasafn 536, B I 36, where our text is in the handwriting of Páll í Árkvörn. In Árnason VI 1961: 50, 54, 148 this person is identified as Páll Pálsson (1853—1876, son of Páll alþingismaður Sigurðarson), who lived at Árkvörn, Fljótshlíð, Rangárvallasýsla, South Iceland, and wrote the above mentioned manuscript as a child in 1862—63 and 1865. The story is connected with the adjacent Vestur-Skaftafellssýsla, where the two persons mentioned in the title of the story lived.

(4) Rask in Helgason 1960: 297. Datiden af nogle Gjærningsord af anden Forandringsmaade dannes paa *ædi* for *æi* v. *ægi*, f. Eks. *dædi*, *hlædi*, *slædi*, *siædi* (for *sægi*), *þædi* (af *þádi*), men ikke af Ordet *liggja*.

According to Helgason 1960: 290—91, this quotation is found in a manuscript in the handwriting of Rasmus Rask and preserved among his papers in the Royal Library, Copenhagen, under no. Add. 627 c, 4to. The manuscript was written during Rask's stay in Iceland, most probably during his travels in the summers of 1814 and 1815. It contains dialectal data, mostly lexicological. The above quotation appears in the section on *Østerlandet* (= East Iceland).

(5) Vigfússon 1857: 163. Mig furðar að eins, að menn skuli ekki vera farnir að rita sjæju, dæðu, ferð, ljærð, sjerð, spyrð, komustum o.s.fr. [...], því eg sè ekki að þetta sè neinu verra en hitt. 'I am only astonished to see that people have not begun to write *sjæju*, *dæðu*, *ferð*, *ljærð*, *sjerð*, *spyrð*, *komustum*, etc. [...], for I cannot see that this is worse than what I mentioned earlier.'

The quotation is from a philological paper by Guðbrandur Vigfússon (1827—1889). What the author had 'mentioned earlier', is the replacement of the old preterite subjunctive endings *-im*, *-ið*, *-i* by *-um*, *-uð*, *-u*, cf. pret. subj. *dæjum*, *dæjuð*, *dæju* of *deyja*, as against the older *dóim*, *dóid*, *dói*. Guðbrandur Vigfússon advocates the reintroduction of the old endings and goes on to say that if the endings *-um*, *-uð*, *-u* have been adopted, why not adopt the forms listed in the quotation as well. The relevant implication here is that forms like pret. subj. *dæðu* existed in the spoken language at the time when the paper from which our quotation is taken was written. No information on the geographical distribution of forms like *dæð-* can be deduced from the above quotation, or from any other part of the paper in which the quotation appears.

(6) Cleasby-Vigfusson 1874: 99, s.v. *deyja*. pret. subj. *dæi*; in the south of Iceland people say *dæði*, inserting a spurious *ð*.

(7) Þorkelsson 1888—94: 124—25. Til eru í alþýðumáli ýmsar aðrar veikar myndir af sterkum sagnorðum, t.d. vth. *þátíðar dæði*, *dræði*,

hlæði, sjæði, slæði, þæði af sagnorðunum *deyja, draga, hlæja, sjá, slá, þiggja*; enn þessar veiku myndir finnast naumlega allar í prentuðum bókum. 'In the popular language there exist also several other weak forms of strong verbs, e.g., pret. subj. *dæði, dræði, hlæði, sjæði, slæði, þæði* of the verbs *deyja, draga, hlæja, sjá, slá, þiggja*; but these weak forms are hardly all to be found in printed books.'

(8) Hægstad 1942: 17. Innskot av ð er der ofte i daglegtalen i *haiðstjyr* for hæstur superl., *aiðstjyr* for æztur, *staiðstjyr* Reykj. for stærstur. Ogso i maalfæri millom vokalar *daiði, slaiði* ofl. for dæi, slæi, fort. konj. av *deyja, slá*.—Ibidem, p. 47: Fraa Seyðisfj. og Fáskrúðsfj. hev eg skrive upp fortidsformer i konj. som *sjaiði* (sæi) og *slaiði* (slæi) av *sjá* and *slá*.

Marius Hægstad made the observations reported in these quotations during a stay in Iceland in the summer of 1907 (Hægstad 1942: 1). The latter quotation appears in the section on *Austlandsmaal*. Jón Helgason has added the following comment to it, see Hægstad 1942: 47, fn. 2: "Formene *dæði, sjæði, slæði* osfr. høyrer ein jamt paa Austlandet og Sudlandet, men, so vidt eg veit, ikkje paa Nordlandet. Det finst ei herma fraa Nordlandet der dei nett spottar desse formene, som dei hev høyrte hjaa austlendingane."

(9) Blöndal 1920—24: 129, s.v. *deyja*. I Stedet for imp. conj. *dæi* forek. i Syd- og Øst-Island af og til Formen *dæði* [dai:ði].

(10) Smári 1923: 107. Af nokkrum sterkum sögnum myndast viðth. þát. veikt í talmáli, t.d. *dræði, dæði, slæði* (f. *drægi, dæi, slægi*), en slíkt þykir fegurst að varast í ritmáli. 'Certain strong verbs have weak forms of the preterite subjunctive in the spoken language, e.g. *dræði, dæði, slæði* (for *drægi, dæi, slægi*), but it is considered best [literally: most beautiful] to avoid such forms in the written language.'

(11) On the only pertinent card in the dialect file of the OHÍ, dated Febr. 21, 1963, a person from Kelduhverfi, Norður-Þingeyjarsýsla, North Iceland, states that he remembers that a man who had moved to Kelduhverfi from somewhere else always used to say *dæði* for *dæi*, *læði* for *læi*, and *sjæði* for *sæi*.

1.1.1.2. Besides *drægj-*, the normal pret. subj. of *draga* 'pull, draw', strong verb VI, there is a rare preterite subjunctive stem *dræð-*, with the dental suffix, attested in the grammatical literature only. See (7) and (10) above, and (12):

(12) Jónsson 1908: 120. Í þát. viðth. finst í daglegu máli oft *ð* f. *g* (t.d. 'dræði, hlæði'), en ekki þykja það bókshæfar myndir. 'In the preterite subjunctive there is often *ð* instead of *g* (e.g. *dræði*, *hlæði*) in the colloquial language, but these are not considered literary forms.'

1.1.1.3. Beside *hlægj-*, the regular preterite subjunctive of *hlæja* 'laugh', strong verb VI, there is a rare pret. subj. *hlæð-*, with the dental suffix. It is attested in the grammatical literature only, see (4), (7), and (12).

1.1.1.4. Beside the regular pret. subj. *lægj-* of *liggja* 'lie', strong verb V, a single instance of pret. subj. *læð-*, with the dental suffix, is attested in the OHÍ dialect file, see (11).

1.1.1.5. Beside the normal pret. subj. *sæ-* of *sjá* 'see', strong verb V,³ there is a peculiar pret. subj. *sjæð-*, with *j* as in the present stem, and with the dental suffix. Subj. *sjæð-* is amply attested:

(13) Hallgrímsson 1932: 82. Nú er eftir að vita, hvort hann séra Benedikt Eiríksson myndi gera sig ánægðan með þetta bréf, ef hann "sjæði" það. '... if he saw it.'

This quotation is taken from a letter from Jónas Hallgrímsson (1807—1845) to Konráð Gíslason; the part of the letter that contains the quotation is dated on June 13, 1841. If Jónas Hallgrímsson is mimicking, as is probable, the Reverend Benedikt Eiríksson when he uses *sjæði* instead of *sæi*, this instance of *sjæði* can be located to South Iceland, where Benedikt Eiríksson lived at Kálfholt, Rangárvallasýsla, from 1833 to 1847, after having attended school, together with Jónas Hallgrímsson, at Bessastaðir in the twenties; see Ísl.Æv 1: 123.

(14) "Papeyjarbuxur og fleiri fébrögð" in Árnason III 1955: 456. Annað ráð til að ná fólgnu fé úr jörð átti að vera að gæta að hvar eldsbirta sjæðist á nætur og kasta þangað einhvörju og leita þess að morgni. '... where the light of fire could be seen at night, ...'

The source of the account from which the above quotation is taken is Landsbókasafn 420, 8vo, p. 260. Pp. 259—74 of this manuscript are in the hand of Runólfur Runólfsson (1806—1884), who lived at Holtar, Mýrum, Austur-Skaftafellssýsla, South Iceland. (See Árnason III 1955: 648; VI 1961: 52, 152.)

³ In post-Reformation Icelandic the main forms of *sjá* have been *sé-/sjá-* in the present, *sá-* in the preterite, and *sén-/séd-* in the past participle. In the past participle the form with the dental suffix (masc. *séður*, fem./neuter/supine *séd*) has now completely prevailed.

(15) "Mín hefur augu og mitt hefur nef" in Árnason IV 1956: 246. karl var að hossa reifaða barninu út við gluggann og tók úr skjáinn so hann sjæði útlit og yfirbragð barns þessa. '... in order to see the appearance of this child.'

The source of the story from which the quotation is taken is Landsbókasafn 423, 8vo, p. 215. See Árnason IV 1956: 674, and VI 1961: 53, where this source is characterized as an East Icelandic folk tale manuscript, with pp. 65—128 and 145—230 in the hand of the Rev. Sigurður Gunnarsson (1812—1878), who served at Desjamýri, Norður-Múlasýsla, and at Hallormsstaður, Suður-Múlasýsla, both East Iceland (see Árnason VI 1961: 158), and our story thus likely originates from the East of Iceland.

(16) "Með morgunkaffinu" in daily *Morgunblaðið*, no. 230, Oct. 12, 1943, p. 11, column 3. Og ef Kristur væri kominn hingað og sjæði hvernig með mál hans væri farið, myndi hann nota fyrsta tækifæri til þess að verða krossfestur aftur. 'And if Christ ... saw how his cause fares ...'

This quotation is taken from an anecdote published in the column of anecdotes and jokes in the daily *Morgunblaðið*. Most of the material published in the column is translated from foreign languages. Neither the translator's nor the author's name is given.

Subj. *sjæð-* appears in the grammatical literature as well. See (4), (7), (8) above, and (17):

(17) Blöndal 1920—24: 1047, s.v. 2. *sjá*. imp. conj. ogs. undert. *sjæði* (Skafth., Af.).

Moreover, there are two instances of *sjæð-* found in the OHÍ dialect file, see (11) above, and (18):

(18) A person originating from Borgarfjörður, East Iceland, but living in Reykjavík, is reported to have given the following example of how people from the Southern fjords mimic the inhabitants of the East: "Ég jæti þig, ef ég sjæði þig." ('I would eat you if I saw you.')

1.1.1.6. In addition to the regular pret. subj. *slæggj-* of *slá* 'strike', strong verb VI, there is a much less usual pret. subj. *slæð-*, with the dental suffix, attested in

(19) "Jón í Næfurholti og draugurinn" in Jónsson IX 1951: 45. var það og líka, að það lá við sjálft, að Jóni slæði fyrir brjóst af svælnni upp úr djöfsa. '... the choking smoke from the devil almost made Jón vomit.'

Jónsson IX 1951 is the ninth volume of a collection of folk tales. According to a note on p. 53 of the volume, the tale which contains the above quota-

tion is edited from a manuscript of Bjarnhéðinn Jónsson járnsmiður. The manuscripts of this and two other tales also published in the aforementioned collection are kept in Landsbókasafn, Reykjavík, under nos. 2083 and 2084, both Svo. The two manuscripts were written in 1905 and 1910, respectively, see Ólason 1927: 404. As concerns Bjarnhéðinn Jónsson, I know only that he lived in Reykjavík in the first quarter of the twentieth century.—The story takes place in Rangárvallasýsla, South Iceland.

Slæð- is also recorded in the grammatical literature; see (4), (7), (8), (10) above, and (20):

(20) Blöndal 1920—24: 748, s.v. 3. *slá*. [phonetic transcription of the preterite subjunctive:] slai:ju (pop. slai:ði).

1.1.2. In section 1.1.1 six somewhat unusual preterite subjunctive forms have been presented: *dæð-*, *dræð-*, *hlæð-*, *læð-*, *sjæð-*, and *slæð-*. All six forms rhyme with each other, although their preterite indicatives and, still less, their non-preterital forms do not necessarily do so. The strong verbs in whose paradigms these preterite subjunctives appear all belong to the fifth or the sixth class. Only *deyja* and *sjá* have known forms containing the dental suffix (pret. and past part. *deyð-*, and past part. *séð-*), but these have had nothing to do with the origin of the preterite subjunctives under discussion. In particular, there have been no relevant weak forms in the critical preterite indicative of the six verbs. It is because of this circumstance that these verbs have been chosen for treatment in the present paper. There would obviously be nothing strange about, say, *sjæð-* if there existed a pret. ind. *sjáð-*. In no case is the preterite subjunctive of the type *dæð-* the only preterite subjunctive of the verbs in question. In fact, the regular formations and those like *dæð-* even appear in the same texts.⁴

The reliability of the examples adduced can only be questioned in the case of pret. subj. *læð-*, because of the lack of examples and because the source of its only example is a subset of the sources of *dæð-* and *sjæð-*. With *dæð-*, *sjæð-*, and *slæð-* the sources are varied, relatively many, and, as will presently be seen, well defined in terms of their geographical

⁴ See, for instance, Campe 1800. On the 192 pages of this translation, there are, 1 pret. ind. *dó-* (p. 71), 2 pret. ind. *deyð-* (pp. 151, 181), 1 pret. subj. *dæ-* (p. 100), 1 pret. subj. *dæð-* (p. 185), and 9 past part. *dá(i)n-*. (Spelling normalized here.)—Although similar statistical surveys were prepared for almost all sources of our quotations, only a few of these surveys were found to be of potential interest, and thus worthy of incorporation into the present paper.

distribution. With *dræð*-, *hlæð*-, and *læð*- the sources are limited to the grammatical literature or to the OHÍ dialect file, relatively few, and on the whole of vague geographical distribution.

Subj. *dæð*- can be assumed to exist, or to have existed, in Borgarfjarðarsýsla, cf. (1); in Rangárvallasýsla and Vestur-Skaftafellssýsla, cf. (3); in South Iceland in general, cf. (6), Helgason in (8), and (9); in Múlasýslur = East Iceland, cf. (4), (8), and (9). The geographical distribution of subj. *sjæð*- is similar to that of *dæð*-. *Sjæð*- can be assumed to exist, or to have existed, in Rangárvallasýsla, cf. (13); in Skaftafellssýslur, cf. (14) and (17); in Múlasýslur = East Iceland, cf. (4), (8), (15), (17), and (18); in East and South Iceland in general, cf. Helgason in (8). Subj. *slæð*- can be assumed to exist, or to have existed, in Rangárvallasýsla, cf. (19) (uncertain); in South Iceland in general, cf. Helgason in (8); in Múlasýslur = East Iceland, cf. (4) and (8). There are no indications in my references as to the geographical distribution of *dræð*-. The only pertinent information on *hlæð*- is in (4): Rask states that he has heard *hlæð*- in the East of Iceland. The geographical distribution of *læð*- is given in negative terms only.

(11) expressly denies the existence of autochthonous *dæð*-, *læð*-, and *sjæð*- in Kelduhverfi, Norður-Þingeyjarsýsla, North Iceland, and Helgason in (8) states that *dæð*-, *sjæð*-, and *slæð*- are not autochthonous in the North of Iceland in general.

Whatever positive and negative information there is on the geographical distribution of these preterite subjunctives points unanimously to the South and the East of Iceland. We are on this basis entitled to draw a morphological isogloss that separates South and East Iceland from the rest of the country. The exact course of the isogloss is still to be determined by field work and investigations of twentieth century dialect texts unaccounted for in the present paper. The preterite subjunctives under discussion are autochthonous at least as far to the North as the southernmost parts of Norður-Múlasýsla in the East, and at least as far to the West as Rangárvallasýsla in the South, and very probably beyond this district. On the other hand, the evidence presented in this paper is not sufficient to decide the question as to whether the spread, within the area indicated by the isogloss, of the preterite subjunctives treated here is the same or different for each given form.

That the preterite subjunctives of the type *dæð*- belong to the dialects is beyond doubt; they either do not appear in the literary texts, or typically appear in texts from times before the establishment of the modern literary norm, and in texts in which dialect forms are to be expected (folk

tales, texts originally not intended for publication, etc.).⁵ The grammatical literature stamps these forms as colloquial or dialect, cf. (4) to (12), (17), (18), (20); the normative grammar anathemizes them, cf. (5) and (10). Their dialect status is further corroborated by the circumstance that instances of them are recorded in the OHÍ dialect file.

No example of the preterite subjunctives of the type *dæð-* is older than the beginning of the nineteenth century, and all of them have been reported to exist in the twentieth century. Preterite subjunctives *dræð-* and *læð-* may be younger than the rest of the forms; at any rate they are reported later.⁶

1.2. In 1.2.1 the preterite subjunctive forms *berð-* of *bera* 'carry' (1.2.1.1), *nemd-* of *nema* 'take, learn' (1.2.1.2), and *syngd-* of *syngja* 'sing' (1.2.1.3) are discussed. Subsection 1.2.2 contains a summary of the findings presented in 1.2.1.

1.2.1.1. Beside the regular pret. subj. *bær-* of *bera* 'carry', strong verb IV, one instance of subj. *berð-*, with the vowel of the present stem and with the dental suffix, is recorded:

(21) "Tólfskildinga skattrinn, vestra" in the periodical *Þjóðólfr*, twelfth year, no. 10—11, 1860: 43. ekki heldr í amtsbræfi því af 21. maí, er nokkrir

⁵ At the beginning of the nineteenth century the Icelandic written norm was still in the making with the writers drawing upon the resources of the spoken language much more readily than is the case today. This accounts for (1). The text of (2), being a diary, was never meant for publication, and is hence less polished than printed work of the same period (i.e. the middle of the nineteenth century). Quotations (3), (14), and (15) are from a collection of folk tales; the original recordings of the tales were prepared by compilers who were instructed to make as faithful recordings as possible; some compilers were not necessarily well educated. (19) is from another collection of folk tales, not edited so as to fully conform to the literary norm. (13), appearing in a private letter to a friend, was not meant for publication; besides it is most probable that the author mimics the dialect of his acquaintance when he writes *sjæði*. As to quotation (16), from *Morgunblaðið*, Stefán Karlsson, to whom I am grateful for this information, has pointed out to me that Valtýr Stefánsson, who was the editor-in-chief of the newspaper in 1943, was nicknamed *fjólupabbi*, approx. = 'father of barbarisms', because of the many non-standard forms that he permitted to be printed in *Morgunblaðið*.

⁶ The oldest and the most recent examples of *dæð-* are (1) and (11), respectively; of *dræð-*, (7) and (10), respectively; of *hlæð-*, (4) and (12), respectively; of *sjæð-*, (4) and (11), respectively; of *slæð-*, (4) and (10), respectively. Subj. *læð-* is only recorded in the twentieth century, and Rask explicitly denies its existence at the beginning of the nineteenth century, see (4).

amtsbúar berðu út sem laga ástæðu fyrir kröfunni. 'not even in the letter from the administrative authorities of the *amt* of May 21, which [letter] some inhabitants of the *amt* are disseminating as a lawful reason for the claim.'

My thanks are due to Ásgeir Blöndal Magnússon and Jakob Benediktsson of the OHÍ, who in 1966 kindly identified for me *berðu* of this quotation as a preterite subjunctive form of *bera* (*bera út* = 'deliver, disseminate, distribute'). Ásgeir Blöndal Magnússon has also provided me with a translation of the quotation.—The quotation is taken from a newspaper article dated on Nov. 8, 1859, and written by Indriði hreppstjóri Gíslason, varapingmaður, from Vestfirðir. The article is about conditions in North-West Iceland.

1.2.1.2. One of the preterite subjunctives of *nema* 'take, learn', strong verb IV,⁷ is, or was, *nemd-*, with the vowel of the present stem and with the dental suffix. Here follows my complete list of examples of *nemd-*. (22) "Prestastefnusamþykt Odds biskups Einarssonar og klerka hans á Alþingi við Öxará 1592" in *Alþingisbækur* 1915: 266. þa villdum vier ad það skyllde vera þeirra not. þo nockrum peningum nemde. '... although it cost some money.'

According to *Alþingisbækur* 1915: 264, the original "Prestastefnusamþykt" of 1592 is not preserved, although three later copies of it are: the manuscripts Landsbókasafn 1319, 4to and MSteph. 47, 4to were written about 1650; Landsbókasafn 68, 4to is a concise version ('ágríp') from about 1690; The hand of the two manuscripts from about 1650 is the hand of Halldór Guðmundsson, from Eyjafjarðarsýsla, North Iceland, see Stefán Karlsson in *Bibliotheca arnamagnæana* vol. XXX, 1970, pp. 83 ff. The

⁷ *Nema* has undergone a number of morphological changes in the post-Reformation period. Its history is further complicated by the fact that its paradigm may have been at least to some extent modified according to its various meanings. A separate investigation into this problem is still a desideratum. Another desideratum is an investigation into which forms of *nema*, in what meanings and idioms, are still in colloquial use nowadays. However, for the purposes of the present discussion it suffices to present a survey of the preterite forms in the files of the OHÍ: 31 exx. of sg. pret. ind. *nam-*, from all post-Reformation centuries; 3 pret. pl. ind. *nám-*, from the second half of the nineteenth and from the twentieth century; 21 pl. pret. ind. *num-* from all post-Reformation centuries; 33 pret. ind. *numd-*, from all post-Reformation centuries; 3 exx. of pret. ind. *namd-*, one of these in the dialect file (1 ex. from the second half of the eighteenth century, 1 from the nineteenth century, and 1 from modern dialect. All 3 exx. in the idiom *nema af hljóði/veini* 'stop crying/screaming'); 2 pret. subj. *næm-*, one from the second half of the nineteenth century, one from the twentieth century; 6 pret. subj. *nymd-*, all from the nineteenth century; 11 pret. subj. *nemd-*, see below.

basic source of the above quotation is 1319, with variants from the other two manuscripts noted in the footnotes. The punctuation of the quotation is that of 1319. There is one variant: *þeirra not* of 1319 is *not kyrknanna* in 47.

In all probability the document from which the above quotation is taken was composed by the energetic bishop Oddur Einarsson mentioned in the title of the document. See Helgason bishop 1927: 121 ff. Bishop Oddur (1559—1630) was born and lived in the North of Iceland till 1588, except when he was a student at the University of Copenhagen. In 1592, the year of the above document, he had been the bishop of Skálholt and living in South Iceland for only three years. Since there is strong independent evidence, to be adduced below, that *nemd-* is a Northern form, the natural explanation of its appearance in a text of Southern origin is that the text had been written by a Northern man living in the South. Bishop Oddur is an obvious candidate.

(23) Arndt 1731: L 1 recto. Þess herra sem soddann eirn Madur klifrar, þess diupara hlytur hann nidur adsteipast. Og þo ad Høfuded a soddan einum nemde vid Skyenn, ja, hanns Hæd næde allt upp til Himna, þa forgeingur hann þo med það síjdsta sem Skarn. ‘... And even if such a person’s head reached to the clouds, ...’

The work from which this quotation is taken is an Icelandic version of a German work by J. Arndt. The translator, Þorleifur Árnason (1630—1713), used a Danish translation of the German work, as he explicitly points out in his introduction to the translation. He spent the first 25 years of his life in North Iceland, and during his mature years lived in Austur-Skaftafellssýsla, South-East Iceland, see ÍslÆv 5: 172—73. The translation was published posthumously.

(24) “Annáll Þorláks stúdents Markússonar í Gröf á Höfðaströnd og síðar á Sjárvarborg eða Sjárvarborgarannáll” in *Annálar* IV 1940—48: 324. Varð hvorki því né öðru bjargað það munum nemdi, þar loginn lék svo geysilega um alt húsið í einu. ‘Neither the former nor the latter were rescued to any significant extent ...’

This quotation is from Þorlákur Markússon’s annals, the entry for A. D. 1709. On Þorlákur Markússon (ca. 1692—1736), see ÍslÆv 5: 164, and the introduction, by Jón Jóhannesson, to his “Annáll”. Þorlákur spent all his life in North Iceland. His annals are preserved in Landsbókasafn 290, fol., mostly in his own handwriting.

(25) Milton 1828: 239. Eigi svo vanvirðt / hún væri þó, / eðr almenn gjörð, / ef í sèr hefðu / not hennar nokkut, / sem nemdi því, / eða verðt væri, / at við þat yrði / sál ok sinni manns / sært ok þvingat. ‘It would not be disregarded, or made common, if there were anything in its use that would be so important, or would be of such worth, that the human

soul and mind should be affected [literally: wounded] and oppressed by it.⁸

This quotation is taken from the poet Jón Þorláksson's Icelandic translation of Milton's *Paradise Lost*. On Jón Þorláksson (1744—1819), see ÍslÆv 3: 316—17. He lived in West Iceland (Dalasýsla and to the North of it) till 1778, whereupon he moved to Eyjafjarðarsýsla, North Iceland, where he translated *Paradise Lost*.⁹

(26) *Armann* 1829: 41—42. þegar vinnumennirnir heyrdu það, settu þeir upp spekings svip, og sögdu að mikill heimskingi væri eg að vilja fara að selja saudinn, það nemdi svo engu, sem eg fengi fyrir hann. '... what I would get for it would amount to nothing.'

It is expressly stated in the preface to the annual volume from which the quotation is taken that practically the whole volume had been written by Balduin Einarsson, one of the two editors. (An exception to this is Eggert Ólafsson's "Búnaðarbálkur", reprinted in *Armann* 1829.) Balduin (Baldvin) Einarsson (1801—1833) spent most of his adolescent life in South Iceland, and lived afterwards in Copenhagen, see ÍslÆv 1: 111.

(27) *Frèttir* 1840: 31. Á umliðnu vori ætluðu 2 eða 3 kaupmenn að semja við hið almenna brunabótafélag, um að taka að sèr ábyrgð á varnaði og öðrum munum, er nemdi hèrumbil 100,000 ríkisdala virði. '... which would amount to a value of about 100,000 rix-dollars.'

Frèttir contains the proceedings of a series of meetings. The names of the recorder(s) and of the editor(s) are not stated in the publication.

(28) *T'iðindi* 1842: 68. Líksaungseyrir virðtist sanngjarnlegt að meta 6 álnum; þó skyldi eingva borgun greiða fyrir líksaung yfir hreppslimum, ef dánarbú þeirra ekki nemdi meiru enn svaraði skuld þeirra til fátækra sjóðsins. '... if the estates of the deceased did not amount to more than ...'

⁸ The 'it' (twice) and 'its' of this translation are anaphoric for what is in the English original referred to as 'the sense of touch whereby mankind is propagated'. The corresponding lines of the English original, viii, 582—85: ...; which would not be/ To them made common and divulg'd, if aught / Therein enjoy'd were worthy to subdue / The soul of Man, or passion in him move. —Here 'which' and the 'it' of 'therein' = 'in it' refer to 'the sense of touch whereby mankind is propagated', and 'them' is anaphoric for 'Cattle and each Beast'.

⁹ On pages 1—408 of the translation (including the footnotes, which were almost without exception prepared by the translator himself, see the preface to the book) I have found the following instances of non-present forms of *nema*: 13 pret. ind. sg. *nam-* (pp. 25, 34, 56, 70, 90, 93, 104, 115, 123, 136, 234, 304, 348), 1 pret. ind. pl. *nám-* (p. 17), 1 pret. ind. pl. *num-* (p. 112), 1 pret. ind. pl. *numd-* (p. 381), 1 pret. subj. *nemd-* (p. 239), and 18 past part. *numin-, numd-*.

Tíðindi 1842 contains the proceedings of a series of meetings, parliamentary in character; a number of the speakers' statements are recorded in addition to the recorder's own account, and it is in most cases not clear whether the recorder is paraphrasing the actual statements, or presenting a verbatim report of them. On the recorder, Kristján Kristjánsson (1806—1882), see *ÍslÆv* 3: 378. Before 1840, the only period of his life of interest here, Kristján Kristjánsson had lived in North Iceland (in the districts of Suður-Þingeyjarsýsla and Eyjafjarðarsýsla), except that he attended the the Bessastaðaskóli in the South and spent some time in Copenhagen.

(29) Grímsson 1925: 138. Að eg sé hér frá inn til fullra 20 ára úthlaups, ef svo lengi lifi, frí við að gjalda kongstíund, skatt, þó þeim fjárhlut næði, er honum nemdi, gjaftoll og lögmennstoll, en greiði jafnan árlega svokallaðan sakamálskostnað, eða þá peninga, sem undir því nafni alþjóðlega eptir tiltölu gjaldast þurfa. '... so much property as it amounted to ...'

This passage is from a letter by Guðmundur Guðmundsson 'læknir', whose life is discussed in Grímsson 1925. The letter, dated on August 2, 1843, is a legal document addressed to Eggert O. Briem. Its original is preserved. As stated in Grímsson 1925, Guðmundur Guðmundsson spent most of his life in North Iceland.

(30) *Norðri* 1855: 32. rjeði því það af, að skipta skuldabryfum mínum í 15 staði, þannig, að hver þeirra nemdi 1000 fraunkum og sagði við sjálfan mig. '... so that each of these amounted to 1,000 franks, ...'

This quotation is taken from a short note under the heading of "Smásögur", published in the Northern periodical *Norðri*. The note is obviously translated from a foreign language; the translator's name is not given.

(31) "Sparnaðarsjóðir" in *Norðanfari* 1866: 31. af menn ættu kost á að koma því á óhultann geymslu- og leigustað, er þeir gætu dregið til muna af daglaunum sínum eða kaupum, og fengið svo upphæð þessa, hvort hún nemdi litlu eða miklu út aptur þegar þeir vildu. '... without regard to whether the amount were small or large ...'—*Ibidem*: Hver /.../ þyrfti að /.../ fá /.../ leigu /.../ fyrir það hann leigði inni sjóðinn, hvort það nemdi 1 eða fleirum dölum. '... no matter whether the amount were equal to one or more *dalir*.'

Both quotations are found in the same unsigned editorial in the Northern periodical *Norðanfari*.

(32) "Úr Dakota í Vesturheimi" in *Norðanfari* 1881: 69. Mikið er þessi flækingur okkar landa hjer hörmulegur yfir öll þessi ár, og óskandi að hjer nemdi nú staðar, enda lítur út fyrir, að nýlenda þessi verði töluvert stór og mannmörg innan fárra ára. '... it would be desirable that it stopped now, ...'

The quotation is from an unsigned letter published in *Norðanfari*.

While subj. *nemd-* is not recorded in the OHÍ dialect file, it is once discussed in the grammatical literature:

(33) Jón Magnússon, "Grammatica Islandica" in Jónsson 1933: 105. [in preterite subjunctive] u. in y., ut kynne, ynne, ynnte, ylle. Excipe numdum, quod facit nemde. '... Make exception for *numdum*, which becomes *nemde*.'—Ibidem, p. 109: Nem in Præterito Subjunctivi facit nemde. '*Nem* becomes *nemde* in the preterite subjunctive.'

Jón Magnússon (1662—1738) wrote his "Grammatica Islandica" between 1733 and 1738, see Jónsson 1933: 11—14. Finnur Jónsson characterizes Jón Magnússon's linguistic background as follows: "The author's language contains many 'Vestfirðir'-elements, which is natural in view of the fact that he was born and reared in West Iceland." The author spent his youth in Dalasýsla, which is immediately South of Vestfirðir, and most of his adult life in the North-West or not very far from it; see ÍslÆv 3: 219—20.¹⁰

1.2.1.3. Beside the regular pret. subj. *syngj-* of *syngja* 'sing', strong verb III, there is one instance of pret. subj. *syngd-*, with the dental suffix:

(34) Holberg 1948: 60. Einusinne sagða eg þeim, at vjer beiddumst optsinnis fyrer, og jafnvel í voru hússerfiðe og handverkum, og sýngdum andlig ljóð og psálma. '... and sang spiritual songs and psalms.'—Ibidem, p. 307: (Jón Helgason's comment) *syngja*, þát. vth. *sýngdum* (!) 60³¹. '*syngja*, pret. subj. *sýngdum* (!) 60³¹.'

The first of these quotations is from Jón Ólafsson's eighteenth century Icelandic translation of a German work by L. Holberg. Jón Ólafsson (1705—1779), on whom see ÍslÆv 3: 238—39, was born in Vestfirðir, North-West Iceland, grew up there and in Skagafjarðarsýsla, North Iceland, left for Copenhagen in 1726, and lived there to his death; his only long stay in Iceland after 1726 was from 1743 to 1751, during which time he, living in Húnavatnssýsla and Suður-Þingeyjarsýsla, both North Iceland, translated *Nikulás Klím* from German making some limited use of the Danish translation as well. See Holberg 1948:xi.

¹⁰ The complete list of the non-present forms of *nema* in "Grammatica Islandica" is as follows: 3 pret. ind. sg. *nam* (pp. 99, 101 twice), 4 pret. ind. *numde*, *numdum* (pp. 100, 101, 105 twice), 1 pret. pl. ind. *námum* (p. 103), 2 pret. subj. *nemde* (pp. 105, 109), 1 past part. *numinn* (p. 126). To these 11 examples we can add 5 that are implied: sg. pret. ind. *nam* on p. 110, pl. pret. ind. *námum* on pp. 101 and 110, pret. subj. *næmum* on pp. 103 and 110. The only semantic information given is the gloss 'capio' to *nem* on p. 110.

1.2.2. In section 1.2.1 three preterite subjunctive forms, *berð-*, *nemð-*, and *syngd-*, have been added to the six of section 1.1.1. While *bera* and *syngja* have never known any weak forms in their paradigms, *nema* can boast several: pret. *numd-*, *namd-*, and past part. *numin-*, contracted cases *numd-*. Of these only *namd-* could theoretically be considered as a source of the pret. subj. *nemð-*, but has to be discarded for the following reasons. Subj. *nemð-* appears as early as the sixteenth century, ind. *namd-* only in the second half of the eighteenth century. In view of the fact that preterite indicatives tend to be more frequent in the texts than their respective preterite subjunctives, we would expect more, and earlier, examples of ind. *namd-* than of subj. *nemð-*. However, as is pointed out in fn. 7, there are 11 instances of subj. *nemð-* in the files of the OHÍ, and only 3 of ind. *namd-*. Compare this to the opposite situation with the pair of ind. *numd-*, subj. *nynd-*: there are 33 examples of ind. *numd-* from all post-Reformation centuries in the files of the OHÍ, as against 6 examples of subj. *nynd-*, all from the nineteenth century. There is also a considerable semantic discrepancy between ind. *namd-* and subj. *nemð-*: the former appears only in the idiom *nema af hljóði/veini*, the latter is never found in this idiom, although it is once found used in the possibly semantically related *nema staðar* 'come to a halt', see (32).¹¹ The conclusion is that the preterite subjunctives *berð-*, *nemð-*, and *syngd-* are not correlated with any weak preterite indicatives, and therefore are qualified for treatment in the present paper.

The reliability of the examples adduced cannot be questioned, although it would be difficult to draw any very serious conclusions on the basis of just one instance of *berð-* and *syngd-*.

While *berð-* is known from the nineteenth century only, and *syngd-* from the eighteenth century only, the oldest example of *nemð-* is from 1592, preserved in manuscripts dating from the middle of the seventeenth century, see (22). The most recent instance of *nemð-* given above is from 1881, see (32). I know of no examples of *berð-*, *nemð-*, and *syngd-* from the twentieth century.

Geographically, *berð-* is a North-Western, and *syngd-* a Northern, form. The oldest examples of *nemð-*, (22) and (23), cannot be located to the North with absolute certainty. We have no relevant data on (26) and (27). All the other texts containing *nemð-*, however, point to North Iceland,

¹¹ There is a clear preponderance of the examples of *nemð-* meaning 'amount to', 'be equivalent to', 'be of such and such importance', and the like. Exceptions: *nema staðar* of (32), and *nema við skjín* of (23).

possibly with North-West as the focal point, thus roughly to those regions complementary to the geographical area assumed in 1.1.2 to be the home of the preterite subjunctives of 1.1.1.

There is no indication of *berð-*, *nemd-*, and *syngd-* being considered dialectal forms avoided in the written language, except that we are free to consider the aforementioned geographical distribution as indicating dialect. Of the texts quoted in 1.2.1 only the legal document (29) was not intended for the wider public according to the standards of its time.

1.3. Here follows a list of the differences and the similarities—some more, some less relevant—between the preterite subjunctive forms treated in 1.1.1 and those discussed in 1.2.1.

The differences: (a) *Berð-*, *nemd-*, and *syngd-* are older than the type *dæð-*, known only from the nineteenth and twentieth centuries. On the other hand, I know of no examples of *berð-*, *nemd-*, and *syngd-* from the twentieth century. (b) While *berð-*, *nemd-*, and *syngd-* are dialectal forms only in the sense of having limited geographical distribution within Iceland, the type *dæð-* is dialectal in the stylistical sense as well. (In the nineteenth century, *nemd-* [*syngd-* was probably non-existent then, and I dare not say anything about *berð-* in this connection] must have been felt as provincial, and the type *dæð-* as true dialect.) (c) While *berð-*, *nemd-*, and *syngd-* are Northern forms, the type *dæð-* is Southern and Eastern. (d) *Berð-*, *nemd-*, and *syngd-* do not rhyme either with each other or with the forms of the type *dæð-*, which rhyme among themselves.

The similarities: (a) All preterite subjunctives treated here are found only marginally in the modern literary language. (b) All of them belong to such strong verbs which either have never had any weak forms, or have had weak forms that could not possibly be the synchronic or the diachronic source of the preterite subjunctives under discussion here.

1.4. There are some indications that other preterite subjunctives of the type discussed above have existed, but there is no way of proving it, because the corresponding weak preterite indicatives have been in existence since the same time as the weak preterite subjunctives. Consider just one example: *hefja* 'lift', strong verb VI. Jón Magnússon in Jónsson 1933: 115 gives the complete paradigm of this verb in the following way (spelling normalized here): pres. *hefj-*, pret. ind. *hóf-*, pret. subj. *hefð-*. The point about ind. *hóf-* vs. subj. *hefð-* is repeated on p. 104. The editor of Jón Magnússon's grammar, Finnur Jónsson, adds the following note

(his note 146, p. 139): "It is almost incomprehensible that the author adduces *hefði* as the subjunctive of *hóf*." The reason why *hefja* has not been discussed above is that there is also a complete weak paradigm of this verb, with pret. ind. *hafð*-. In fact, Jón Magnússon mentions this himself on p. 107, stating that "hef (elevo)" is inflected like *seðja* (*saddi*). If subj. *hefð*- is, from the diachronic point of view, not derived from the weak preterite indicative *hafð*-, it probably originally belonged to the same type of preterite subjunctives as *berð*-, *nemd*-, and *syngd*-.

2. Here an attempt will be made at placing the preterite subjunctives treated in section 1 above into the broader context of the Modern Icelandic preterite subjunctive in general. In 2.1 the ways of forming the Icelandic preterite subjunctive are investigated. In 2.2 the same matter is studied from the standpoint of the preterite subjunctives discussed in section 1. A summary of the findings is presented in 2.3.¹²

¹² A part of the discussion of section 2 is in the framework of the so-called 'generative phonology'. For those readers unfamiliar with this approach, I would like to point out that the generative phonology is exclusively concerned with descriptive, not historical, grammar. This means that what are below referred to as 'rules', 'derivations', 'phonological representations', 'orderings of rules', 'applications of rules', etc. are formal devices designed to describe the regularities of a language at a given point of time. For practical reasons some of the rules formulated below bear mnemonic names reminiscent of the corresponding phenomena in the historical grammar of Icelandic. For instance, there is an i-umlaut rule. With this name I am below not referring to the phonetic change(s) that took place in the Scandinavian languages many centuries ago. I am just describing certain vocalic alternations as they exist in the modern language, and subsume them under the easy-to-remember name of i-umlaut, because the historical i-umlaut happens to be the main source of these alternations. Similarly, the rule orderings postulated in the derivations of phonetic forms from phonological representations do not necessarily reflect the chronological order in which the roughly corresponding historical processes took place.

The phonological representations are bounded by the obliques, //, with the pluses in the representations acting as morpheme boundaries. However, since the phonological representations commit the author on many points of Icelandic phonology which have been so far inadequately studied (a prominent example of this being the underlying vowel inventory), their use has been avoided as much as possible, in favor of the more informal italicized orthographic representations.

A note on unstressed [ɪ]. In orthographic representations it is invariably spelled *i*. In the phonological representations, however, /i/ is used when the i-umlauting vowel is meant, and /e/ when the vowel is not i-umlauting. (On the term 'i-umlauting' see 2.1.1.) Both unstressed /i/ and unstressed /e/ are [ɪ] on the phonetic level. See Anderson 1969.

2.1. It will be shown that there are two ways of forming the preterite subjunctive in Modern Icelandic. The 'preteritival' formations are discussed in 2.1.1. The 'present stem' formations are described in 2.1.2. In 2.1.3 some evidence is adduced in favor of the existence of 'present stem' formations. Their origin (in the diachronic sense of the word) is studied in 2.1.4.

2.1.1. We will say that a given preterite subjunctive is a 'preteritival' formation if it is formed according to rule (35):

RULE (35). Take the preterite indicative stem of the verb, and add to it one of the i-umlauting preterite subjunctive personal endings, sg. 1.3. -i, 2. -ir, pl. 1. -um, 2. -uð, 3. -u; middle voice, sg. -ist, pl. 1. -umst or -ustum, 2. -uzt, 3. -ust.

Notes to rule (35): (1) In the present paper, 'X i-umlauts Y', implied in the adjective 'i-umlauting' of rule (35), means, 'X co-occurs with the i-umlauted Y immediately after the application of the i-umlaut rule, if the structural description of the i-umlaut rule is satisfied at the time when this rule applies.' (2) If a verb has two preterite indicative stems, as is the case with many strong verbs, choose the one that is used with those preterite indicative personal endings beginning with a vowel. See Orešnik 1966—68. (3) In the case of the strong verbs whose root ends in a velar consonant (spelled *k*, *g*), the velar is invariably palatalized in preterite subjunctive, even if an *u* follows it. The palatalized velar is spelled *kj*, *gj* before non-front vowels. Cf. *taka* 'take', strong verb VI: pret. subj. sg. 1.3. *tæki*, 2. *tækir*, pl. 1. *tækjum*, 2. *tækjuð*, 3. *tækju*. This question, interesting from the standpoint of both the diachronic and the synchronic grammar, is discussed in Orešnik (forthcoming).

Examples of 'preteritival' formations: *biðja* 'ask', strong verb V, prevocalic preterite indicative stem *báð-*, pret. subj., e.g., *báð-* + i-umlauting -i > *bæði*; *kunna* 'know how to', preterite-present verb, preterite indicative stem *kunn-*, pret. subj., e.g., *kunn-* + i-umlauting -um > *kynnum*; *þykja* 'seem', irregular weak verb, preterite indicative stem *þótt-*, pret. subj., e.g., *þótt-* + i-umlauting -u > *þættu*.

A 'preteritival' formation is so called here because the basic form from which it is formed by aid of rule (35) is the preterite indicative stem of the verb in question. The existence of 'preteritival' formations has always been recognized in Icelandic grammar, and in fact most relevant handbooks imply that all Icelandic preterite subjunctives are 'preteritival' formations. See Guðmundsson 1922: 117, 158—59 (implied); Einarsson 1949: 94; Halldórsson 1950: 166, 168; Kress 1963: 178—79. This, however,

is not the view taken in the present paper. Here only those preterite subjunctives are considered to be 'preteritival' formations which are parts of verbal paradigms that lack the simple morphological relation between the present and preterite stems observed in the regular weak verbs.¹³ The following two sets of verbs lack this morphological relation: (1) The ablauting verbs, i.e. the strong verbs, the preterite-present verbs, and verbs with ablauting or quasi-ablauting weak preterites. For the examples, see *biðja*, *kunna*, and *þykja* above. Of these, *þykja* has a quasi-ablauting root vowel. A true-ablauting weak preterite is found in e.g. *þiggja* 'accept', also strong verb V, pret. ind. *þáð-*, pret. subj. *þæð-*. (2) The non-ablauting verbs in which the pre-dental and/or the dental suffixes are not distributed in accordance with the formal characteristics of the present tense stem. Example: *meina* 'mean', present stem *meina-* (cf. *hann meinar*), preterite indicative stem usually *meint-*, not *meinað-*, as expected on the basis of the present stem *meina-*. Preterite subjunctive is a 'preteritival' formation, *meint-*.

The root vowel of a 'preteritival' formation is invariably i-umlauted if the root vowel is unlautable and the predesinential part of the formation is monosyllabic.

2.1.2. We will say that a given preterite subjunctive is a 'present stem' formation if it is formed according to rule (37):

RULE (37). Take the present stem of the verb, and add to it the dental suffix and one of the i-umlauting preterite subjunctive personal endings.— For the inventory of the endings, see 2.1.1 above.

A 'present stem' formation is so called here because the basic form from which it is formed by aid of rule (37) is the present stem of the verb in question. The present stem consists of the verbal root, sometimes followed by a derivational suffix and/or a present suffix.¹⁴ The examples in (38) are representative of the four classes of the regular weak verbs.

¹³ This morphological relation exists if the preterite indicative stem can be conceived as formed from the present stem by rule (36):

RULE (36). Take the present stem of the verb, and fill the slot of the present suffix with the dental suffix, thus replacing the present suffix, if there is one, in the process.

Examples. *Kalla* 'call', present stem /kall + a/, no present suffix, preterite indicative stem /kall + a + ð/. *Krefja* 'request', present stem /krav + j/, present suffix /j/, preterite indicative stem /krav + ð/. *Færa* 'bring, move', present stem /fær + e/, present suffix /e/, preterite indicative stem /fær + ð/. *Blasa* 'lie open before the eyes', present stem /blas + e/, present suffix /e/, preterite indicative stem /blas + ð/. On the suffixes of the weak verbs, see 2.1.2.

(38)	present stem		
	verbal root	derivational suffix	present suffix
<i>kalla</i> 'call'	/kall/	/a/	—
<i>krefja</i> 'request'	/krav/	—	/j/
<i>færa</i> 'bring, move'	/fær/	—	/e/
<i>blasa</i> 'lie open'	/blas/	—	/e/

We have to recognize the existence of the following morphonological rules:

RULE (39). An 'elidable' unstressed vowel is elided if it is followed by one consonant and another vowel, with optional segments following this consonant and vowel.

Under what conditions a vowel is 'elidable', remains unclear. Benediktsson 1969: 394 suggests that a necessary (but certainly not sufficient) condition imposed on 'elidable' vowels is that they are immediately followed by *l*, or *r*, or *n*. This condition is too strong. Cf. dat. sg. *höfði* of *höfuð* 'head', with *u* elided before *ð*.—Rule (39) applies, e.g., in *farnir* from /far + en + er/, nom. pl. masc. of *farinn*, past participle of *fara* 'go, travel'.¹⁵

RULE (40). The glides /j/ and /w/ are elided if preceded by a consonant and followed by at least a consonant or a word boundary (#).

This is a part of Benediktsson's (1969: 394) rule stated in his footnote 3. Two of his implied examples are *níð*, acc. sg. of *níður* 'descendant', from /níðj #/ and *söngur* nom. sg. 'song', from /söngw + r/. (The epenthetic *u* of the latter example is generated by another rule after the elision of /w/ before /r/.)—The few exceptions to this rule constitute a clearcut sub-regularity: they are verbal nouns derived from verbs whose roots end in a /j/ or /w/, and are followed by the derivational suffix /a/. Cf. *grenj*, verbal noun of *grenja* (pret. *grenjadi*) 'wail, scream'; *bölv*, verbal noun of *bölv* 'curse'.

RULE (41) = the i-umlaut rule. In spite of the insights of Valfells 1967 and Anderson 1969, the structural change of this rule remains unclear. Fortunately, we need here only consider a part of the structural description of the rule. A stressed vowel is i-umlauted if it is followed by an i-

¹⁴ The present suffixes are a property of the present stem. The derivational suffixes are found throughout the verbal paradigm. The suffix /j/ is i-umlauting.

¹⁵ Rule (39) does not cover the deletion of unstressed vowel immediately followed by another unstressed vowel. It is not yet clear to me whether rule (39) and the rule that would perform the vowel truncation just described can be collapsed.

umlauting segment (segments), with one or more optional consonants, but no vowels, intervening between the vowel to be umlauted and the umlauting segment(s).—The endings of the preterite subjunctive are i-umlauting. When no vowel intervenes between these endings and an umlautable vowel of the verbal root, the root vowel is umlauted. Example: pret. subj. *kallaði* of *kalla* ‘call’, without the i-umlaut of the root vowel in *kall-*, as against *feldi*, preterite subjunctive of *fela* ‘hide, entrust’, cf. pret. ind. *faldi*.¹⁶

Examples of ‘present stem’ formations: *kalla* ‘call’, weak verb, present stem /kall + a/, pret. subj. /kall + a/ + dental suffix /ð/ + i-umlauting preterite subjunctive personal endings, e.g., /kall + a + ð + i/ > *kallaði*: no i-umlaut is evident in /kall/, because a vowel intervenes between /kall/ and the i-umlauting segment /i/, so that the structural description of the i-umlaut rule (41) is not satisfied. The derivational suffix /a/ is not ‘elidable’.—*Krefja* ‘request’, weak verb, present stem /krav + j/, pret. subj., e.g., /krav + j + ð/ + i-umlauting /uð/ > *krefðuð*. Here it cannot be determined from the phonetic representation whether the i-umlaut of the root vowel is due to the present suffix /j/ or to the i-umlauting ending /uð/. The suffix /j/ disappears by the j/w-rule (40).—*Færa* ‘bring, move’, weak verb, present stem /fær + e/ (where the /e/ is ‘elidable’), pret. subj., e.g., /fær + e + ð/ + i-umlauting /ir/ > *færðir*. The present suffix /e/ is elided by rule (39).—*Blasa* ‘lie open before the eyes’, weak verb, present stem /blas + e/ (where /e/ is ‘elidable’), pret. subj., e.g., /blas + e + ð + i/ > *blasti*. The ending /i/ cannot i-umlaut the root vowel because of the intervening vocalic present suffix /e/. The latter is later elided by rule (39), and still later rules assimilate /sð/ to render the surface string *st*.

To ensure the correct phonetic results in these examples, it is here suggested that the i-umlaut rule (41) precede the elision rule (39). A large class of examples which require this ordering is constituted by the preterite subjunctives of the *lifa* verbs. See the discussion of *blasa* above. (The inventory of the *lifa* verbs is studied in 2.1.3.1.) The claim about this ordering cannot be substantiated, or disproved, by another homogeneous class of examples: no comparable class seems to exist if the search for it is limited to the field of flecational paradigms. However, there is at least one, lexicalized, exception to the postulated ordering (Anderson 1969): *ketill* masc. ‘kettle’, contracted cases *kattl-*, where the elision rule (39) must

¹⁶ Rule (41) does not cover the umlaut of *e* to *i* (e.g. in *biðja* ‘ask’). In my opinion a separate rule is needed in the descriptive grammar of Icelandic to account for this phenomenon.

precede the i-umlaut rule (41), otherwise we would expect *kettl-* in the contracted cases. As long as such exceptional cases are non-systematic, they cannot be used as counterexamples with respect to the ordering postulated here.

Looking now at the 'preteritival' and the 'present stem' formations together, we can say that the grammar proceeds in the following way when it generates the preterite subjunctive forms. It first compares the present stem to the corresponding preterite indicative stem(s), and measures the complexity of the morphological relation between them. Suppose it finds that the relation is of the simple kind characteristic of the regular weak verbs. In such a case the grammar decides that the corresponding preterite subjunctive be a 'present stem' formation. In all the other cases the preterite subjunctive is a 'preteritival' formation.

We have shown that it is possible to account for the morphology of the Modern Icelandic preterite subjunctives with the assumption that some of them are 'preteritival', and others 'present stem', formations. As already pointed out, the grammarians have always operated with 'preteritival' formations only. The evidence in favor of the 'present stem' formations will be adduced in 2.1.3.

2.1.3. A case in favor of the existence of the 'present stem' formations can be made using the following evidence: (1) the origin of the preterite subjunctives like those studied in section 1; (2) the peculiarities of the preterite subjunctives of the regular weak verbs of the type *lifa*; and (3) the peculiarities of the preterite subjunctive of the irregular weak verb *sækja*.—Point (1) is discussed in 2.2. Points (2) and (3) are studied in 2.1.3.1 and 2.1.3.2, respectively.

2.1.3.1. Most preterite subjunctives of the *lifa* type lack the i-umlaut even if their root vowel is umlautable. (Recall that the preterite subjunctive of *blasa* 'lie open', is *blasti*, not *blesti*.) This fact is recognized in the grammars of Modern Icelandic. See Guðmundsson 1922: 132, 158; Einarsson 1949: 87; Kress 1963: 179. The details, however, are unclear. There is no exhaustive list of the Modern Icelandic *lifa* verbs, although partial lists are given in the three grammars just referred to. There is considerable fluctuation in the paradigms of some of the verbs, and such fluctuation is not recorded consistently; when it is, there is little or no information on the regional distribution, stylistic value, or semantic differentiation of the alternative paradigms. The most extensive list of the Modern Icelandic *lifa* verbs is in Guðmundsson 1922: 145—50, which

work lists 104 *lifa* verbs, as opposed to 93 *krefja* verbs, and several hundreds of *faera* and *kalla* verbs, respectively. (Not all verbs have been correctly classified.)

The existing partial lists of *lifa* verbs do not give exhaustive information on the i-umlaut in the preterite subjunctive. The most complete information on this question is to be found in Einarsson 1949: 87—89, although Einarsson's data is unfortunately not always reliable or consistent. In view of this, a field investigation of the morphology and membership of the *lifa* class is a desideratum.

According to the traditional view, which is nowhere explicitly stated to the best of my knowledge, those preterite subjunctives of the *lifa* type without the i-umlaut of the umlautable root vowel are exceptions to the rule that generates the 'preterital' formations, i.e., to rule (35). The only regular preterite subjunctives of the *lifa* type are those with the i-umlaut of the umlautable root vowel. Consequently the number of exceptions to rule (35) is much greater than the number of regular preterite subjunctives formed by this rule. I estimate the number of verbs which would have to be considered exceptional in the sense under discussion to be over one hundred, and I suspect that this is a very low estimate; but even with this low estimate the exceptions outnumber of whole—true enough, the smallest—class of regular weak verbs, that of *krefja*. The regular cases, on the other hand, could be given in the form of a list of 20—30 verbs.

Quite the opposite situation obtains when one takes the view advocated in the present paper. Almost all umlautless preterite subjunctives of the *lifa* type become regular formations according to rule (37); of the preterite subjunctives of the *lifa* type with the i-umlaut of the root vowel some are regular, and some exceptions. A list of exceptions and quasi-exceptions will now be extracted from Einarsson 1949: 87—89, and from the results of a poll which I conducted in Iceland in the summer of 1966 using a questionnaire containing sixty *lifa* verbs.¹⁷

¹⁷ The questionnaire was submitted to the following persons: Árni Böðvarsson, editor of *Íslensk orðabók* 1963, Ásgeir Blöndal Magnússon of the OHÍ, Halldór Halldórsson and Hreinn Benediktsson, professors at the University of Iceland, Jón Aðalsteinn Jónsson of the OHÍ, Ólafur Halldórsson of the Handritastofnun Íslands, Stefán Karlsson, then of the Arnarnagmæan Institute in Copenhagen, and Svavar Sigmundsson, then student at the University of Iceland. These informants, to whom I am grateful for their knowledge, time, and energy generously expended in answering the questionnaire, were asked to mark the non-obsolete verbs in the list, and to add the following forms to their infinitives: third p. sg. pres. ind., third p. sg. pret. ind., third p. sg. pret. subj., and the supine. In responding, one of the

(a) Seven *lifa* verbs have, at least alternatively, preterite subjunctives that are 'preteritival' formations: *duga* 'help, avail', when its present is *dugi-*, its preterite indicative *dugð-*, and its preterite subjunctive *dygð-*; *lafa* 'hang, dangle', when its preterite subjunctive is *lefð-*; *segja* 'say', pret. subj. *segð-*; *stara* 'stare' when its preterite subjunctive is *sterð-*; *una* 'be satisfied', pret. subj. *ynd-*; *vaka* 'be awake', pret. subj. *vekt-*; and *pegja* 'keep silent', pret. subj. *pegð-*.¹⁸

(b) Eight *lifa* verbs are irregular not only in the sense that their preterite subjunctives are not the expected formations, but also display additional complications (e.g. i-umlaut of /o/ to /i/). This makes it difficult to include these verbs under (a). The eight verbs are: *loða* 'stick, cleave to', when its preterite subjunctive is *lydd-*; *sk(r)olla* 'hang loosely' when its preterite subjunctive is *sk(r)oll-*; *skorta* 'lack' when its preterite subjunctive is *skyrð-*; *tolla* 'stick, cleave to' when its preterite subjunctive is *tylld-*; *trúa* 'believe', pret. subj. *tryð-*, with unexplained lax /i/; *pola* 'suffer', pret. subj. *pyld-*; and *pora* 'dare', pret. subj. *pyrð-*.¹⁹

informants declined almost consistently to give the information about the preterite subjunctive stating that he felt too uncertain about it. Therefore only seven, instead of eight, answers will sometimes be reported below.

¹⁸ Subj. *lefð-* is given by 2 of my informants, by one of these hesitatingly. 5 informants (one hesitatingly, stating that he has heard children use subj. *lefð-*) list subj. *lafð-*, which is the expected 'present stem' formation.—One might be tempted to think that subj. *segð-* is a regular 'present stem' formation, its present stem being /sag + e/, and the corresponding 'present stem' formation, e.g., /sag + e + ð + i/; whatever causes the i-umlaut in the present, would cause it in the preterite subjunctive as well, giving *segð-*. However, as follows from Orešnik forthcoming, the expected result would be *seigð-*, not *segð-*, through the same processes that yield, e.g., *sleignir* (usually spelled *slegnir*), nom. pl. masc. of the past part. *sleg(i)n-* of *slá* 'strike' VI. The same argument is valid for pret. subj. *pegð-* of *pegja* 'keep silent'.—Subj. *sterð-* is listed by one of my informants, hesitatingly. All the others indicate that the subjunctive is *starð-*, a regular 'present stem' formation.

¹⁹ Subj. *lydd-* is adduced by Einarsson. All my informants list *lodd-*, the expected 'present stem' formation.—Pret. subj. *sk(r)oll-* is listed in Einarsson and Guðmundsson 1922: 148. It is neither a 'present stem' formation (there being no dental suffix), nor a 'preteritival' one (no i-umlaut). In my poll, all the informants deny that *skolla* is used in spoken Modern Icelandic. 5 informants say the same about *skrolla*, one adduces the paradigm, pres. *skrollir*, pret. *skrollaði*, and 2 mention just the pres. *skrollir*. I have been trying to find the ultimate source of pret. *sk(r)oll-* in the grammatical literature. So far I have only found pret. *skolli* in Cleasby-Vigfusson 1874: 554, in Old Icelandic texts.—Subj. *skyrð-* is given by one of my informants. Another informant lists both *skyrð-* and *skort-*, the latter being the expected 'present stem' formation. The remaining informants adduce subj. *skort-* only.—Subj. *tylld-* is listed by Einarsson and 6 of my informants. Two informants adduce the expected 'present stem' formation *tollð-*.

(c) Einarsson adduces *rýja* 'shear (wool)', pres. *rý(i)-*, pret. ind. and subj. *rúð-*. On the basis of the present stem *rý(i)-* the expected 'present stem' formation would be *rýð-*, which is not listed anywhere to the best of my knowledge. However, Einarsson gives an alternative paradigm as well: *rúa*, pres. *rúi-*, pret. ind. and subj. *rúð-*. Subj. *rúð-* is the expected 'present stem' formation. I assume that subj. *rúð-* of *rýja* in reality belongs to *rúa*, and Einarsson's description is confused because of the coexistence of the alternative paradigms. Einarsson lists a number of similar verbs beside *rýja* ~ *rúa*: *dýja* ~ *dúa* 'shake, quiver', pret. subj. *dúð-*; homonymous *dýja* ~ *dúa* 'angle, fish', pret. subj. *dúð-*; *heyja* ~ *há* 'hold a meeting', pret. subj. *hæð-*; *hlýja* ~ *hlúa* 'warm, cover up', pret. subj. *hlúð-*; *ljá* 'tire', pret. subj. *lúð-*; *spýja* ~ *spúa* 'spit', pret. subj. *spúð-*; and *æja* ~ *á* 'bait, rest', pret. subj. *áð-*.²⁰

(d) The expected preterite subjunctive of *hafa* 'have' is *hefð-*, a 'present stem' formation.²¹ The preterite subjunctive *tæð-* of *tæja* 'pick (wool)' is likewise a regular 'present stem' formation. Pret. subj. *yll-* of *valda* ~ *olla* 'cause' is a 'preteritival' formation, as expected in view of the complicated morphological relation between the present and the preterite indicative stems.

To summarize, the above short lists contain a number of *lífa* verbs

²⁰ In the case of *dýja* ~ *dúa* 'shake, quiver' my poll has yielded very different results from Einarsson's. Only one informant knows *dýja* from the spoken language, as a *kalla* verb: pres. *dýjar*, pret. *dýjaði*. All the informants know the alternative verb *dúa*, but again as a *kalla* verb: pres. *dúar*, pret. *dúaði*. (The latter paradigm is listed in Einarsson 1949: 323.)—*Dýja* ~ *dúa* 'angle, fish' was unfortunately not included in my questionnaire.—The pret. subj. *hæð-* of *heyja* is expected because of the complicated morphological relationship between the present stem *hey(i)-* and the preterite indicative stem *háð-*. However, the preterite subjunctive of *há* ought to be *háð-*, which form is not registered anywhere, to my knowledge.—*Hlúð-* is the expected subjunctive of *hlúa*. My poll indicates that the paradigm *hlýja*, *hlúði* is no longer in general use: one informant does not know this lexical item, the others use it as a *kalla* verb: *hlýjar*, *hlýjaði*. On the other hand, all the 8 informants list *hlúa*, *hlúi*, *hlúði*.—As to *ljá*, no alternative paradigm is adduced by Einarsson in this case. The expected 'present stem' formation *ljð-* is listed in Blöndal 1920—24: 496.—Subj. *spúð-* is a regular 'present stem' formation of *spúa*. The expected subj. *spýð-* of *spýja* is listed in Blöndal & Stemann 1959: 106, 116.—Subj. *áð-* is the expected 'present stem' formation to *á*. Subj. *æð-*, which we expect to be correlated with *æja*, is listed in Blöndal & Stemann 1959: 117, but the infinitive is *á*. Present stem *æ(i)-* is little used, if at all, according to my poll: 5 informants prefer, or know exclusively, present stem *ái-*. Only one informant lists *æi-* without qualifications.

²¹ The present stem of *hafa* is /hav/, cf. pres. *hef(ur)*, *höfum*, etc. The irregular i-umlauting *i* of the bookish alternative pres. ind. sg. *hefi(r)* is not a present suffix, hence the present stem of the latter paradigm is likewise /hav/.

whose preterite subjunctives are counterexamples to the view that the preterite subjunctives of the regular weak verbs are 'present stem' formations. However, not even all of these verbs are equally reliable counterexamples. Some instances presumably reflect the confusion due to the fact that there are similar alternative paradigms, rather than the actual state of affairs in the spoken language. I also feel convinced that some of the counterexamples listed above exist in the written language only, while the spoken language uses regular formations. It is to be hoped that the field work which is under way to elicit dialect information for the files of the OHÍ will cast additional light on the morphology of the *lifa* verbs.

As pointed out above, the majority of the *lifa* verbs are exceptional if the view is espoused that all Icelandic preterite subjunctives are 'preteritival' formations. They become mostly regular if the views advocated in the present paper are adopted. In this sense the *lifa* verbs provide evidence in favor of the existence of rule (37), and thus of the existence of preterite subjunctives which are 'present stem' formations.

2.1.3.2. Additional evidence in favor of the existence of 'present stem' formations comes from the irregular weak verb *sækja* 'seek, fetch'. The present stem of *sækja* is here assumed to be /sök + e/. This representation has the advantage of bringing *sækja* nearest to the regular weak verbs (cf. present stems /blas + e/ and /fær + e/ of *blasa* and *færa*, respectively), but it requires us to stipulate that *sækja* is subject to the rule that palatalizes the velar consonants before non-round non-back non-low vowels and glides PRIOR to the operation of the i-umlaut rule (41), so that the i-umlaut rule applies to this lexical item. (Other exceptional cases of the same kind are, e.g., *dagur* 'day', dat. sg. *degi*; *tekinn*, past participle of *taka* 'take', etc. See Orešnik, forthcoming.)

The preterite indicative stem of *sækja* is *sótt-* (also used in the past participle), with irregular *tt* instead of *kt*. (We would expect to find the latter if the preterite indicative were a regular formation.) Accordingly, we predict that the preterite subjunctive is a 'preteritival' formation, *sætt-*. However, *sætt-* is very rare, if not obsolete. The normal preterite subjunctive of *sækja* is *sækt-*. See Guðmundsson 1922: 154; Einarsson 1949: 87; Kress 1963: 179. (Blöndal 1920—24: 832 lists pret. ind. *sótti* and *sókti* as spelling variants, with the pronunciation that is predictable from the spelling variant *sótti*: [so^uhdi]. Blöndal's only preterite subjunctive is *sækti*, pronounced [saiχdi]. The supine is *sótt* [so^uht].) Pret. subj. *sækt-* can be generated as a 'present stem' formation: present stem /sök + e/ +

dental suffix /ð/ + the i-umlauting preterite subjunctive endings, e.g., /sök + e + ð + u/ > *sækту*. The derivation proceeds in the following steps: /e/ palatalizes the /k/ of the root; by the i-umlaut rule (41) /ō/ is i-umlauted to /æ̃/ with the palatalized /k'/ as the umlauting segment; the elision rule (39) elides the /e/; the assimilation of /kð/ to [xt] takes place.

In Classical Icelandic the preterite stem of *sækja* was *sótt-*, with pret. subj. *sótt-*, see Larsson 1891: 325. In the subsequent centuries, especially from the Reformation onwards, preteritival forms with *kt* instead of the lautgesetzlich *tt* occurred very frequently in both the preterite indicative and subjunctive: ind. *sókti*, subj. *sækti*. See Helgason 1929: 86, 370; Bandle 1956: 414—15; Holberg 1948: 307—08. This state of affairs can be explained as an attempt at regularizing the paradigm of *sækja*. The attempt was made in two directions. One was the regularization of the preterite stem through the replacement of *tt* by *kt*. This part of the attempt was ultimately not successful, which made Bandle guess that it may not have taken place at all in the spoken language (“möglicherweise nur schriftsprachlich und nicht in der Aussprache begründet”), but I cannot see that this assumption is necessary. The other direction of the regularizing attempt was to render the preterite subjunctive of the verb a ‘present stem’ formation. This effort was actually triggered by the first mentioned one, in that all regular weak verbs tend to have preterite subjunctives that are ‘present stem’ formations. When the ‘cause’ was obliterated, the ‘effect’ remained—something that can be observed innumerable times in language history. By way of example, recall the nom. pl. masc. *teknir* of *tekinn*, past participle of *taka* ‘take’, strong verb VI: while *teknir* was still *takener* (or something similar), the middle *e* palatalized the *k*, which in turn caused the i-umlaut of the root vowel (*a* > *e*). Later, the ultimate ‘cause’ of this chain process, the vowel *e*, disappeared, so did the palatal feature of the velar consonant, but the ‘effect’, the i-umlaut of the root vowel, is still there, and as a consequence the past participle *tekinn*—in fact, the subclass of the past participles it is representative of—is slightly irregular. So is pret. subj. *sækt-*, because we would expect a ‘preteritival’ formation in its place, in view of the irregular pret. ind. *sótt-*. In the case of *sækt-* the ‘cause’ is the coming into being of the regular preterite stem *sókt-* by rule (36); one of the ‘effects’ of this ‘cause’ is the generation of a ‘present stem’ formation in the preterite subjunctive, *sækt-*, by rule (37). When the ‘cause’ ceased to exist, for whatever reason, the ‘effect’, by virtue of its relative independence from the ‘cause’, remained. The essential point here is the relative independence of the ‘effect’ from the

'cause': they must not be parts of the same rule, so to speak. If the view is espoused that all Icelandic preterite subjunctives are 'preteritival' formations (so that the rule that generates the stem of the preterite indicative also generates the stem of the preterite subjunctive), the only way to explain the contrast of ind. *sótt-* vs. subj. *sækt-* seems to be by maintaining that the *kt* of *sækt-* is an accidental remainder of the formation, ind. *sókt-*, subj. *sækt-*, which has ultimately not prevailed in the indicative. But then the development might just as well have been such that the ultimate result were pret. ind. *sókt-*, pret. subj. *sætt-*, a paradigm of which there is no trace to my knowledge. On the other hand, if the existence of 'present stem' formations is admitted, situations like the ones described above (*sótt-* vs. *sækt-*) are expected. It is therefore that pret. subj. *sækt-* vs. ind. *sótt-* is here adduced as evidence in favor of the existence of the rule that generates 'present stem' formations, and thus of the existence of 'present stem' formations themselves.

2.1.4. There is general agreement, although this agreement is rarely explicitly stated, that all Old Icelandic preterite subjunctives are 'preteritival' formations whose production was governed by rule (35). It is hoped that the discussion in sections 2.1.3.1, 2.1.3.2, and 2.2.2 convinces the reader that this is no longer the case in Modern Icelandic, where the 'preteritival' formations have been partially, notably in the weak classes, replaced by 'present stem' formations. In the present section we will study those aspects of the history of Icelandic morphophonemics and verbal morphology which have brought about the modern state of affairs as far as the production of the preterite subjunctive is concerned. The study of these processes is the concern of this paper only in so far as it is necessary to check the chronology of the changes so as to ensure that no chronological arguments can be adduced against the views advocated in the present paper. Therefore this section is rather a set of notes than a consistent presentation of the historical development, which has unfortunately not yet been studied in sufficient detail.

The following are the two essential parts of the relevant development: (a) A 'conspiracy' which resulted in the creation of a number of exceptional preterite subjunctives with unmlautable, but not unmlauted, root vowels in positions that satisfied the structural description of the i-umlaut rule (41). (b) A restructuring of the grammar with the aim of accomodating these exceptions as normal cases, which was achieved through the addition, to the grammar, of rule (37) responsible for the production of 'present stem' formations.

Which historical circumstances have 'conspired' to create which exceptional preterite subjunctives? I can only supply a partial answer to this essential question.

(1) In Old Icelandic a number of *kalla* verbs (ten to twenty?) had roots ending in a tense *a* after which the suffixal lax *a*, typical of the *kalla* verbs, was not realized on the phonetic level because of the contraction rule. See Noreen 1923: 115, 342. Example: *spá* 'prophesy' < *spáa*, pret. ind. and subj. *spáð-* < *spáað-*, past part. nom. sg. masc. *spáðr* < *spáaðr*.²² In the post-Classical centuries the present stem of the *spá* verbs gradually assumed the non-umlauting present suffix /e/. The new present indicative singular was *spái(r)*, whereas there were no changes in the other parts of the paradigm. The exact chronology and motivation of this process are poorly understood. Bandle (1956: 419) suggests that the change took place under the influence of the *lifa* class because of the partially equal morphological structures of the paradigms: "Der Übertritt ist vom Prät und Part-Prät veranlasst, wo sie [= the *spá* verbs] infolge der Kontraktion ganz mit schwVb IV [= the *lifa* verbs] wie *gá*, *ná* übereinstimmen (*spáði—spáð* = *náði—nád*)." The process took place mostly in the sixteenth century. Helgason (1929: 84—85) finds only one form possibly ascribable to this development in the New Testament of 1540: pres. ind. *sár*, itself a replacement of *sær*, of *sá* 'sow', originally strong verb VII, alternates with *sáir*. In the Guðbrandsbiblía of 1584, Bandle (1956: 419) finds that the older present type *spá-* is still slightly more common than the new type *spái-*. The result of the replacement of the present stem *spá-* by *spái-* was that there were now a number of verbs, say thirty to forty, whose paradigm was exactly like the paradigm of the *lifa* verbs, except that there was no i-umlaut in the root vowel of the pret. subj. *spáð-*. In this way one aspect of the 'conspiracy' under discussion was realized.

(2) Some vocalic segments, either context-free or in certain contexts, have always displayed, or have developed, a resistance to i-umlauting. Cases in point might be the lax *o* (cf. *brosa* 'smile', pret. subj. *brosti*) and the combination *j* + lax *a* (cf. *hjara* 'live in poverty', pret. subj. *hjarði*). The reasons for this situation are poorly understood, and may be different from case to case in spite of superficial similarities. This will not be discussed here.

²² The fact that the pret. subj. *spáð-* was not umlauted can be explained by assuming the following ordering of the rules in the descriptive grammar of Old Icelandic: i-umlaut first, contraction next. In other words, the lack of i-umlaut in the root vowel of the subj. *spáð-* is due to the circumstance that the structural description of the i-umlaut rule was not satisfied when the i-umlaut rule applied.

(3) Systemzwang may have been exerted by the many verbs whose respective preterite indicative and preterite subjunctive stems are wholly identical on the phonetic level. This is true of all regular weak verbs with the exception of the type *krefja* and of those *lifja* verbs with umlautable root vowels. Cf. *kallað-*, *færið-*, and *lifð-*, preterite indicatives and subjunctives of *kalla* 'call', *færa* 'bring, move', and *lifja* 'live', respectively; on the other hand, pret. ind. *krafið-* ≠ subj. *krefð-* of *krefja* 'request', and pret. ind. *vakt-* ≠ subj. *vekt-* of *vaka* 'be awake'.

The 'conspiracy' some of whose aspects have just been briefly described would have resulted in a considerable number of exceptions had it not been accompanied by a restructuring of the grammar aimed at the reinterpretation of the basically open and homogeneous class of exceptions-to-be as regular formations. The restructuring consisted in the addition, to the grammar, of the morphophonemic rule (37), which produces 'present stem' formations and alternates with rule (35), which produces 'preteritival' formations. I cannot define the exact mechanism of the restructuring. The development must have been virtually completed, at least in some parts of Iceland, by the end of the sixteenth century. This follows from the circumstance that pret. subj. *nemð-*, which is the oldest of the preterite subjunctives studied in section 1, and whose coming into being is in 2.2.2 below explained to be a consequence of the existence of rule (37), appears at the end of the sixteenth century. The fact that the formations of section 1 make their debut in the North of the country would be accounted for if it could be shown that the restructuring of the grammar took place in the northern districts before it took place in the South. However, I have not so far found any evidence in favor of, or against, this assumption.

In the course of, and subsequent to, the restructuring of the grammar, all preterite subjunctives of the regular weak verbs, hitherto 'preteritival' formations, were reinterpreted as 'present stem' formations. The reinterpretation was covert in (a) the *kalla*, *færa*, and *krefja* verbs; (b) those *lifja* verbs with non-umlautable root vowels; (c) other weak verbs, some of which had at least one paradigm of the *lifja* type (*tæja*, etc.); (d) in *ná* 'reach': the Classical forms were, according to Larsson 1891: 237, pres. *nái(r)*, pret. ind. *náði*, pret. subj. *næði*. Subj. *næði* has remained unchanged to this day. The reason for this is not difficult to see: about the sixteenth century pres. *nái(r)* was replaced by *næ(r)*, an old alternative to *nái(r)* or an innovation, see Bandle 1956: 422. When the present stem is *ná-*, the expected 'present stem' formation is *næð-*.

The reinterpretation failed to go into effect in a small number of com-

mon *lifa* verbs, see 2.1.3.1. On the other hand, the reinterpretation had repercussions on the surface forms of the majority of those *lifa* verbs with umlautable root vowels. Some verbs whose preterite subjunctives have changed (although the old forms may not yet be completely obsolete) are listed in (42).

(42) infinitive	Classical pret. subj.	Modern pret. ind. & subj.
<i>gá</i> 'look'	<i>gæð-</i>	<i>gáð-</i>
<i>horfa</i> 'look'	<i>hyrjð-</i>	<i>horfð-</i>
<i>lafa</i> 'hang limply'	<i>lefð-</i>	<i>lafð-</i> (see fn. 18)
<i>loða</i> 'stick to'	<i>lydd-</i>	<i>lodd-</i> (see fn. 19)
<i>skorta</i> 'lack'	<i>skyrð-</i>	<i>skort-</i> (see fn. 19)
<i>spara</i> 'save'	<i>sperð-</i>	<i>sparð-</i>
<i>stara</i> 'stare'	<i>sterð-</i>	<i>starð-</i> (see fn. 18)
<i>tolla</i> 'stick to'	<i>tylld-</i>	<i>tollð-</i> (see fn. 19)

The reinterpretation of the preterite subjunctives has gone on in all post-Reformation centuries and is not yet concluded. Its force can be judged by the fact that it has also affected some preterite subjunctives outside the domain of the regular weak verbs: the process is responsible for the changed shape of the preterite subjunctive of *sækja* (see 2.1.3.2), and for the emergence of a number of the preterite subjunctives of section 1 (see 2.2.2 below).

2.2. We are now returning to the preterite subjunctives treated in section 1 above. An attempt will now be made, within the framework established in 2.1, to show how these preterite subjunctives are formed. This is done in subsection 2.2.2, preceded by subsection 2.2.1, which contains a survey of the history of this problem.

2.2.1. The quotations from the grammatical literature in section 1 report all scholarly discussion of the preterite subjunctives studied in section 1 that I know of. Here follows a survey of this discussion.

Of the Northern forms, *berð-*, *nemd-*, and *syngð-*, *syngd-* is mentioned by Helgason in (34), and *nemd-* is listed by Jón Magnússon in (33). The forms are not characterized as Northern, or discussed in any other way. Jón Magnússon's *nemd-* is to my knowledge the oldest recording of any of the preterite subjunctives treated in section 1, in the grammatical literature.

The Southern forms have oftener been mentioned, both in linguistic monographs, the grammars, and the dictionaries. The first scholar to discuss the preterite subjunctives of the type *dæð-* was Rasmus Rask in (4). He lists as many as four of the six forms known to me, and characterizes them as Eastern dialect. The recognition of the dialect status of these forms is general in the linguistic monographs and grammars that mention them. The normative grammar does not approve of them; see (5) and (10). The oldest dictionary that lists any of the Southern preterite subjunctives is Cleasby-Vigfusson, see (6), which quotes *dæð-* as a Southern form. Blöndal corrects this by stating that *dæð-* is both a Southern and Eastern form, and by adding *sjæð-*, which according to Blöndal is autochthonous in Skaftafellssýslur and in Austfirðir, and *slæð-*, see (9), (17), (20).

Cleasby-Vigfusson, see (6), and Hægstad, see (8), suggest an informal explanation of the origin of two of these preterite subjunctives. According to them, *dæð-* and *slæð-* are derived from the normal preterite subjunctives *dæ-* and *slægj-* (where *g* is not pronounced) through the epenthesis of *ð*.

2.2.2. A classification of the preterite subjunctives of section 1 in terms of their geographical distribution and probable origin (the latter to be discussed now) yields (43).

(43)	Northern	Southern & Eastern
'present stem' formations	(A) <i>berð- nemd- syngd-</i>	(B) <i>hlæð- sjæð- slæð-</i>
rhyme words	(C) —	(D) <i>dæð- dræð- læð-</i>

Sets (A) and (B) are 'present stem' formations, that is, formations according to rule (37): *bera*, present stem /ber/, pret. subj. /ber + ð + i/ > *berði*; *nema*, present stem /nem/, pret. subj. /nem + ð + i/ > *nemði*; *syngja*, present stem /sing + j/, where /j/ is the present suffix, pret. subj. /sing + j + ð + i/ > *syngði*; *hlæja*, present stem /hlæ/, pret. subj. /hlæ + ð + i/ > *hlæði*; *sjá*, present stem /sjā/ (itself from the descriptive point of view presumably the result of the breaking of /sē/, cf. pres. ind. sg. *sé-*), pret. subj. /sjā + ð + i/ > *sjæði* (Notice the *j*, not present in the preterite indicative stem *sá-* or in the strong pret. subj. *sæ-*); *slá*, present stem /slā/, pret. subj. /slā + ð + i/ > *slæði*.

As the 'present stem' formations are a property of the regular weak verbs, the introduction of these formations into the paradigms of some strong verbs can only be interpreted as yet another way in which the regular weak verbs can influence the preterite of other verb classes. To

the typical kinds of this influence²³ we can now add, (a) The preterite subjunctive of the strong verb competes with a 'present stem' formation. Cf. *sjá* 'see', pret. ind. *sá-*, pret. subj. *sæ-* and *sjæð-*. (b) The preterite subjunctive stem of the strong verb competes with this stem expanded with the dental suffix. Cf. *draga* 'draw', pret. ind. *dró(g)-*, pret. subj. *drægg-* and *dræð-*. This point will be dealt with below.

The conditions that brought sets (A) and (B) of (43) into existence have obtained everywhere in Iceland, so that there is—in absence of the evidence to the opposite—no reason why (A) and (B) should not be regarded as products of two distinct mutually independent processes. The time gap that separates the beginnings of (A) from those of (B) and the differences in the inventories of the resulting forms favor this assumption.

The coming into being of the oldest recorded preterite subjunctive of (43), *nemd-*, may have been accelerated by the circumstance that the preteritival system of *nema* was early disrupted. (See the inventory of the post-Reformation forms in fn. 7.) The reasons for the collapse are poorly understood, but may have been related to the fact that most verbs of the strong class IV have been idiosyncratically irregular from the beginning of literary Icelandic, and/or have undergone considerable changes in the post-Classical centuries.²⁴ Pret. subj. *nemd-* is presumably an

²³ The typical cases are: (a) The preterite stem of the strong verb is expanded with a dental suffix. Cf. preterite stem *þáð-* of *þiggja* 'accept', originally strong verb V, with strong pret. ind. *þá(g)-*. (b) The preterite of the strong verb is replaced by, or must compete with, a preterite containing a dental suffix. Cf. preterite stem *hangd-*, of *hanga* 'hang', also strong verb VII. (c) One of the preterite stems of the strong verb which has more than one preterite stem is replaced by, or must compete with, a preterite stem containing a dental suffix. Cf. *meta* 'esteem', strong verb V: one of its paradigms is, pret. *mat-* in the singular, *mett-* (replacing *mát-*) outside the singular, including the subjunctive, *mett-*. (Oral communication of Professor Hreinn Benediktsson, summer 1966.)

²⁴ Beside *nema* recall (a) *fela* 'hide, entrust': in pre-literary times switched from class III to class IV, in post-Classical times from class IV to class VI and to the weak verbs, pret. *fald-* and *fól-*; (b) *koma* 'come': irregular ablaut grade in the present and preterite stems, dialectal variation in the root vowel of the preterite stem, *kom-* vs. *kóm-*. The pret. subj. *kæm-* of the normal paradigm *koma*—pret. *kom(um)* is irregular from the descriptive point of view; (c) *sofa* 'sleep': irregular ablaut grade in the present stem and in pret. pl. *sváf-*, where the lautgesetzlich form would be *svof-*; (d) *svíma* and *svímma* 'swim': now obsolete, irregular ablaut grade in the present stem, vacillation between classes III and IV; (e) *troða* 'tread': irregular ablaut grade in the present stem, switched from class IV to class VI (pret. *tróð-*) in the post-Reformation centuries. — This leaves only *bera* 'carry' (whose only irregularity, apart from what is discussed in 1.2.1.1, seems to be the dialectal pret. pl. *bórum*, reported in Hægstad 1942: 47 from Fljótsdalur in East Iceland), *skera* 'cut', and

attempt to replace the inherited subjunctive *næm-*, which, like pret. ind. pl. *nám-*, was losing ground. No similar argument could be true of the other forms of (43).

The following observations will help us account for the origin of the forms in (43D): (a) (43D) cannot be explained as 'present stem' formations; (b) They are not older than the forms of (43B); (c) They rhyme with the forms in (43B); (d) They have the same geographical distribution as the forms in (43B); (e) The forms in (43B) except *sjæð-* are structurally ambiguous: on the one side they can be considered to be 'present stem' formations, see above. On the other hand, they look like forms derived from their respective preterite indicative stems by aid of rule (44):

RULE (44). Take the preterite indicative stem ending in /Cō/, and add to it the dental suffix and the i-umlauting preterite subjunctive personal endings.

Examples: *hlæja*, preterite indicative stem /hlō/, preterite subjunctive according to rule (44) /hlō + ð + i/ > *hlæði*. *Slá*, preterite indicative stem /slō/, preterite subjunctive according to rule (44) /slō + ð + i/ > *slæði*.

In fact, *dæð-* and *dræð-* of (43D) can be explained by assuming that the forms of (43B) were interpreted as products of rule (44), and *deyja* and *draga* just followed the same rule: *deyja*, preterite indicative stem /dō/, preterite subjunctive according to rule (44) /dō + ð + i/ > *dæði*. *Draga*, preterite indicative stem /drō/, preterite subjunctive by rule (44) /drō + ð + i/ > *dræði*.

However, rule (44) does not account for *læð-* of (43D), whose preterite indicative stem is /lā/ (*lá-* and *lág-* are just spelling variants). Subj. *læð-* is essentially younger than all the other forms in (43), see fn. 6 above. Its origin can be accounted for by assuming that rule (44) has been replaced by rule (45) some time during the former's almost two hundred years old existence:

RULE (45). Take the preterite indicative stem ending in a consonant and a tense back vowel, and add to it the dental suffix and the i-umlauting preterite subjunctive personal endings.

The expression 'tense back vowel' of rule (45) refers to (strings of) segments spelled *á*, *ó*, *ú*. Alternatively, the rule could be limited to *á* and *ó* in such a manner that their diphthongal pronunciation would be at least implied. (There are no strong verbs whose preterite indicative stem/stems

stela 'steal', as the normal strong verbs of class IV.—These remarks are limited to some well-known facts. The details deserve separate treatment.

ends/end in *ú*.) Whichever formulation of rule (45) is chosen, the segments involved form a natural class, consequently the replacement of the earlier rule (44) by the later rule (45) is a case of rule simplification in the technical sense of the term usual in transformational generative grammar (Kiparsky 1968). Rule simplification is a very common historical phenomenon in languages.—Example of rule (45): *liggja* ‘lie’, preterite indicative stem /*lā*/, preterite subjunctive according to rule (45) /*lā* + *ð* + *i*/ > *læði*.

Pret. subj. *læð-* can either have come into being as a consequence of the simplification of the earlier rule (44), as has just been suggested above, or have contributed to the simplification of the rule by its very existence. In the latter case, a source other than rule (45) has to be found for *læð-*. I suggest the rhyming verb *þiggja* ‘accept’, originally strong verb V, with its pret. subj. *þæð-* (normal in view of the pret. ind. *þáð-*). Cf. equation (46):

$$(46) \textit{þiggj-} : \textit{þæð-} = \textit{liggj-} : X, \text{ where } X = \textit{læð-}$$

This equation would of course be quite unrealistic if ‘present stem’ formations did not exist at the time of its operation. For ‘present stem’ formations guarantee the existence of a special morphological relationship between the present stem and the preterite subjunctive of the same paradigm without the preterite indicative being directly involved. In the absence of this relationship it would be difficult to explain, on the basis of equation (46), why a pret. ind. *láð-*, parallel to pret. ind. *þáð-*, was not created as well. At present I have no basis for choosing between the two described alternative sources of *læð-*. If the aforementioned rule simplification is the true source of *læð-*, equation (46) can still have been a catalyst in the process that yielded this form.

We can assume that (43D) would have been expanded to include (47), by rule (37) or (44) or (45), had not another process overtaken this development by the seventeenth century (see Þórolfsson 1925: 114–15), and produced preterite indicatives *fláð-*, *þvoð-*, and *þáð-*, respectively, to which the expected respective preterite subjunctives are exactly as given in (47). The subjunctives *flæð-* and *þvæð-* are ‘present stem’ formations,²⁵ whereas subj. *þæð-* is a ‘preteritival’ formation because of the complicated morphological relationship between the present stem *þiggj-* and the preterite

²⁵ Present stem *þvo-* must be /*þvā*/ underlyingly, cf. pres. ind. sg. *þvæ-* and pret. subj. *þvæð-*.

(47) <i>flá</i> 'flay', strong verb VI	pret. ind. <i>fló(g)-</i>	pret. subj. <i>flæð-</i>
<i>þvo</i> 'wash', strong verb VI	<i>þó(g)-</i>	<i>þvæð-</i>
<i>þiggja</i> 'accept', strong verb V	<i>þá(g)-</i>	<i>þæð-</i>

indicative stem *þáð-*. Thus no currently used verbs whose preterite indicative ends now, or ended in older Icelandic, in /Cā/ or /Cō/ have escaped the influence of the regular weak verbs in the Eastern and Southern dialects.

2.3. In Modern Icelandic the preterite subjunctive is formed in two ways: (a) The 'present stem' formations typically occur in the regular weak verbs, and are produced by rule (37) from the present stems by the addition of the dental suffix and of the i-umlauting preterite subjunctive personal endings. (b) The 'preteritival' formations typically occur in verbal classes other than the regular weak verbs, and are produced by rule (35) from the preterite indicative stems by the addition of the i-umlauting preterite subjunctive personal endings. All Old Icelandic preterite subjunctives were 'preteritival' formations. The preterite subjunctives of the regular weak verbs were reinterpreted as 'present stem' formations in the post-Reformation centuries, in order that a growing number of exceptions from the old rule (35) could be accommodated as regular formations.

Rule (37), which produces 'present stem' formations, helps to explain (1) why in the majority of the *lifa* verbs the umlautable root vowels of the preterite subjunctives are not i-umlauted; (2) why the preterite subjunctive of *sækja* 'fetch, seek' is *sækt-*, with *kt* = [xt], whereas the usual preterite indicative is *sótt-*, with *tt* = [ht]; and (3) what the origin of the preterite subjunctives of section 1 is. As to point (3), the answer is that the Northern subjunctives *berð-*, *nemd-*, and *syngd-*, as well as the Southern *hlæð-*, *sjæð-*, and *slæð-*, are 'present stem' formations, evidence of yet another way in which the weak verbs influence the less regular formations. The Southern subjunctives *dæð-*, *dræð-*, and *læð-* are essentially an extension of the type represented by the rhyming Southern subjunctives *hlæð-*, *sjæð-*, and *slæð-*.

3. In (5) above an interesting pret. subj. *sjæju* of *sjá* 'see' is mentioned. In (18) an equally interesting pret. subj. *jæti* of *éta* 'eat' is recorded. Since I have no information on these forms other than what is said in (5) and (18), I do not wish to speculate about them.—The preterite subjunctive

of *slökkva* 'extinguish', weak verb, is sometimes *slekti*, with *e*. Similarly in some other verbs which rhyme with *slökkva*. Since the problem of the i-umlaut and u-umlaut before /w/ has not yet been solved in the descriptive grammar of Modern Icelandic, I leave these verbs unaccounted for.

University of Ljubljana
Jugoslavija

References

- Alþingisbækur Íslands* II, 1 = Sögurit IX. Reykjavík, 1915.
- Anderson, Stephen. *West Scandinavian Vowel Systems and the Ordering of Phonological Rules*. Unpublished M.I.T. dissertation. Cambridge, Mass., 1969.
- Annálar 1400—1800 gefnir út af Hinu íslenska bókmenntafélagi*. Vol. IV. Reykjavík, 1940—48.
- Armann á Alþingi eda almennur Fundur Íslendinga. Arsit fyrir búhólda og bænda-fólk á Íslandi*. Editors: Þorgeir Gudmundsson and Balduin Einarsson. Copenhagen, 1829.
- Árnason, Jón. *Íslenskar þjóðsögur og æfintýri*. Vol. I—II. Leipzig, 1862—64.
- Árnason, Jón. *Íslenskar þjóðsögur og æfintýri*. Second (augmented) edition. Edited by Árni Böðvarsson and Bjarni Vilhjálmsson. Vol. III, 1955. Vol. IV, 1956. Vol. VI, 1961. Reykjavík.
- Arndt, Johan. *Þridia Bok um in sanna Christendom, og Innra Mannenn, [...] Sammanskriðud af [...] Doctor Johan Arndt, [...] Enn i Norrænu utlogd af [...] Sira Þorleife Arnasyne, Firrum Profaste yfer Skaptafells Syslu*. Copenhagen, 1731.
- Bandle, Oskar. *Die Sprache der Guðbrandsbiblía*. Bibliotheca arnamagnæana, vol. XVII. Copenhagen, 1956.
- Benediktsson, Hreinn. "On the Inflection of the ia-Stems in Icelandic" in *Afmælisrit Jóns Helgasonar* 30. júní 1969. Reykjavík, 1969.
- Blöndal, Sigfús. *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík, 1920—24.
- Blöndal, Sigfús, and Stemann, Ingeborg. *Praktisk Lærebog i islandsk Nutidssprog*. Third edition. Copenhagen, 1959.
- Brynjúlfsson, Gísli. *Dagbók í Höfn*. Reykjavík, 1952.
- [Campe, J. H.] *J. H. Campes Sálar = Fræði, ætíud námfúsum Unglingum, einkum Kénnslu Börnum*. Translated from Danish by Bjarni Arngrímsson, sóknarprestur til Mela og Leirá in Borgarfjarðarsýslu. Leirárgördum við Leirá, 1800.
- [Cleasby-Vigfusson.] *An Icelandic-English Dictionary*. Initiated by Richard Cleasby subsequently revised, enlarged and completed by Gudbrand Vigfusson. Oxford, 1874. Here quoted from the second edition with a supplement by Sir William A. Craigie. Oxford, 1957.
- Einarsson, Stefán. *Icelandic Grammar Texts Glossary*. Baltimore, 1949.
- Fréttir frá Fullrúa-þinginu í Hróarskeldu, viðvikjandi málefnum Íslendinga, gefnar út af nokkrum Íslendingum*. Copenhagen, 1840.
- Grímsson (Borgfirðingur), Sighvatur. "Æfiágríp Guðmundar "læknis" Guðmundsonar norðlenska" in *Blanda* III, 2 = Sögurit XVII. Reykjavík, 1925.
- Guðmundsson, Valtýr. *Íslensk Grammatik. Íslensk Nutidssprog*. Copenhagen, 1922.

- Hægstad, Marius. *Nokre ord um nyislandsken*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse, 1942. No number. Oslo, 1942.
- Halldórsson, Halldór. *Íslenzk málfræði handa æðri skólum*. Reykjavík, 1950.
- Hallgrímsson: see Þórðarson, Matthías.
- Helgason, Jón. *Málið á Nýja Testamenti Odds Gottskálkssonar*. = Safn fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga gefið út af Hinu íslenska fræðafjelagi í Kaupmannahöfn, vol. VII. Copenhagen, 1929.
- Helgason, Jón. "Fem islandske ordsamlinger fra 18. og 19. århundrede. 5. En ord-samling af Rasmus Rask" in *Bibliotheca arnamagnæana*, vol. XX. Copenhagen, 1960.
- Helgason, bishop Jón. *Kristnisaga Íslands frá öndverðu til vorra tíma*. Vol. II. Reykjavík, 1927.
- Holberg, Ludvig. *Nikulás Klím*. Translated into Icelandic by Jón Ólafsson úr Grunnavík (1745). Edited by Jón Helgason. Íslenzk rit síðari alda gefin út af Hinu íslenska fræðafélagi í Kaupmannahöfn. Vol. 3. Copenhagen, 1948.
- ÍslÆv: see Ólason 1948—52.
- Jóhannesson, Alexander. *Ísländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern, 1956.
- Jónsson, Finnur. *Málfræði íslenskrar tungu og helstu atriði sögu hennar í ágripi*. Copenhagen, 1908.
- Jónsson, Finnur. *Den islandske grammatiks historie til o. 1800*. Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske Meddelelser, vol. xix, 4. Copenhagen, 1933.
- Jónsson, Guðni, ed. *Íslenzkir sagnapættir og þjóðsögur*. Vol. IX. Reykjavík, 1951.
- Kiparsky, Paul. "Linguistic Universals and Linguistic Change" in Emmon Bach and Robert T. Harms, eds., *Universals in Linguistic Theory*. New York, 1968.
- Kress, Bruno. *Laut- und Formenlehre des Isländischen*. Halle/Saale, 1963.
- Larsson, Ludvig. *Ord förrådet i de äldsta isländska handskrifterna*. Lund, 1891.
- [Milton, John.] *Ens enska skálds, J. Miltons, Paradísar missir*. Translated into Icelandic by Jón Þorláksson. Copenhagen, 1828.
- [daily] *Morgunblaðið*. Reykjavík.
- Norðanfari. Hálfsmánaðar blað Íslendinga*. Edited by Björn Jónsson. Fifth year, 1866. Twentieth year, 1881. Akureyri.
- Norðri, hálfsmánaðar-rit handa Íslendingum*. Edited by B. Jónsson and J. Jónsson. Third year, 1855. Akureyri.
- Noreen, Adolf. *Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. IV. Altnordische Grammatik I. Fourth edition. Halle/Saale, 1923.
- Ólason, Páll Eggert, ed. *Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins*. Vol. II. Reykjavík, 1927.
- Ólason, Páll Eggert. *Íslenzkar æviskrár frá landnáms tímum til ársloka 1940*. Vol. 1—5. Reykjavík, 1948—52.
- Orešnik, Janez. *Menjava sprege v zgodovini íslandskega glagola*. [= Change of Conjugation in the History of the Icelandic Verb] Unpublished doctoral dissertation. Ljubljana, 1964.
- Orešnik, Janez. "On the Perfect Stem of the Strong and the Preterit-Present Verbs in Late Proto-Germanic and in the Old Germanic Languages" in *Linguistica* 8: 123—39. Ljubljana, 1966—68.

Orešnik, Janez. "Morphophonemic Notes on the Modern Icelandic Imperative Singular." Forthcoming.

Smári, Jakob Jóh. *Íslensk málfræði*. Reykjavík, 1923.

Sturtevant, Albert Morey. "Analogic Weak Preterite Forms in Old Icelandic" in *Language* 16 (1940): 48—52.

Tíðindi frá nefndarfundum íslenskra embættismanna í Reykjavík árin 1839 og 1841. Síðari deild. Tíðindi frá nefndarfundinum 1841, samín af kandiðatus jüris Kr. Kristjánssyni. Edited by Þorsteinn Jónsson. Copenhagen, 1842.

[periodical] *Þjóðólfr*. Twelfth year, 1860. Reykjavík.

[Þórðarson, Matthías, ed.] *Rit eftir Jónas Hallgrímsson. II. Sendibréf, umsóknir o. fl.* Reykjavík, [1932].

Porkelsson, Jón. *Beyging sterkra sagnorða í íslensku*. Reykjavík, 1888—94.

Þórólfsson, Björn Karel. *Um íslenskar orðmyndir á 14. og 15. öld og breytingar þeirra úr fornmálinu*. Reykjavík, 1925.

Valfells, Sigrid. "Umlaut"—*Alternations in Modern Icelandic*. Unpublished Harvard doctoral thesis. Cambridge, Mass., 1967.

Vigfússon, Guðbrandur. "Um stafrof og hneigingar" in *Ný félagsrit gefin út af nokkrum Íslendingum*. 17. ár. Copenhagen, 1857.

Westergård-Nielsen, Christian. *Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske literatur*. Bibliotheca arnamagnæana, vol. VI. Copenhagen, 1946.

KÅRE SKADBERG

Noko om stil og syntaks i rettarbøtene
frå Håkon V Magnusson

Innleiing

Styringssettet til Håkon V var byråkratisk og sterkt sentralisert. Kanselliet vart vidare utbygt i hans tid til eit nervesentrum for riksstyringa. Kanselliet var ein institusjon til å ekspedera alle utgåande skriv frå kongen og rådet hans. Samstundes fungerte det som eit slags riksarkiv og som rekneskapskontor for krongodset og statsinntektene. Kanslaren var ein av dei høgste embetsmennene i staten og ein av dei viktigaste rådgjevarane for kongen. Kanselliet vart ein fast organisert institusjon i norsk riksstyre mot slutten av 1200-åra av, særleg under Håkon Magnusson.

Det sentralistiske styresettet viser seg klårt i Håkons lovgjevingsarbeid. Vi får riksløvgjeving. Lagtinga vart heilt sette ut av spelet. Dette var resultatet av ei lang utvikling. Ved Magnus Lagabøtes lovrevisjon vart sanksjonsretten til lagtinga framleis respektert i forma, men i realiteten vart avgjerdene tekne av kongen og dei nærmaste rådgjevarane hans eller òg på riksmøter. Det vart etter kvart sett på som ein einerett for kongen å skipa lov og rett i landet. Også den formelle sanksjonsretten fall meir og meir bort. Det er det vanlege frå Magnus-sønenes tid av at nye rettsreglar kjem som kongelege føresegner utan at dei er framlagde på tinga. Dei er stundom utsende saman med riksrådet.

Rettsbrev frå Håkon Magnusson som vi kjenner frå lovbokavskrifter, er prenta i «Norges gamle Love». Berre nokre av handskriftene er heilsleg utgjevne her, men det er teke noko omsyn til andre manuskript ved variantopplysningar. Av det frå Håkon Magnusson som er prenta i NGL, står mesteparten i band III under «Retterbøder og Forordninger». Litt er også prenta i band IV.

Kva skal ein forstå med omgrepet «rettarbot»? I band V av NGL

(Glossarium ved Ebbe Hertzberg) vert «réttarbót» definert som «forbedring af landets, den hele befolknings eller en enkelt landsdels el. samfundsklasses rett; kgl. (undtagelsesvis ogsaa kirkelig) forordning, der med thingalmuens samtykke indførte ændringer i eller tillæg til den gjældende retsforfatning». Utgjevarane av NGL III reknar tydeleg alt dei har med av kongelege føresegner for å vera «virkelige Retterbøder, d.e. Bestemmelser sigtende til Lovgivningens Forbedring, Fuldstændiggjørelse eller Fortolkning». (NGL III, s. IV). Kongelege føresegner av meir spesiell karakter, som ikkje i gammal tid vart innførde i lovbøkene, «Specialforføininger, Stiftelsesbreve, Gavebreve, Beskyttelsesbreve o.a.d.» (III, s. IV), har dei reservert for Diplomatariet. Denne definisjonen av «réttarbót» som kongelege føresegner som med samtykke av tinget gjev endring eller tillegg til gjeldande rett, tykkjest ikkje å høva med den opphavlege tydinga av ordet. A. Taranger har freista klårgjera kva som opphavleg låg i omgrepet, og han hevdar at rettarbøtene aldri har kravt godkjenning av tingallmugen. «I folkelovene vil man alltid finne, at réttarbøtr er en kongegave, til hvis gyldighet der ikke kreves noget vedtak fra folkets side».¹ «Selve disse réttarbøtr var oprindelig ikke lög, da de kun gjaldt for den enkelte konges regjeringstid og kunde tilbakekalles av eftermannen».²

Ei rettarbot var altså opphavleg eit kongeleg privilegium og vart oftast gjeven ved kongeskifte. Rettarbøtene var ikkje ny lovgjeving, berre forbetring av rettar som alt var til for fleire eller færre undersåttar. Etterkvart vart det skikk at rettarbøtene ikkje kunne avskipast av ein seinare konge. Og frå Magnus Lagabøtes tid vert rettarbøtene reell lovgjeving som skaper ny rett. Rettarbotsordninga vart altså eit middel for kongemakta til å gjera lovgjevinga innanfor området til folkelovene og landslova ubunden av sanksjon frå folket.

Utanfor området til folkelovene og landslova hadde kongen tradisjonelt ein større rett til å koma med nye føresegner.³ Dette galdt for det som hadde med byliv og bynæringar å gjera, og det som hadde med statsforvaltninga å gjera. For desse områda galdt frå Magnus Lagabøtes tid bylova og hirdskråa. Lovgjevingsretten til kongen var ikkje her avgrensa til å betra gammal rett (o: koma med rettarbøter). Han kunne òg avskipa gamle rettar og koma med heilt nye påbod. Slett ikkje alle kongelege føresegner på dette området var altså eigentlege rettarbøter.

¹ A. Taranger: «De norske folkelovbøker», Tidsskrift for Retsvidenskap 1928 s. 50.

² Smst. Liknande synspunkt i fyrste del av avhandlinga i TfR 1926 s. 192.

³ Jfr. A. Taranger: «Utsikt ...» I, 2. utg. s. 58.

Under Magnus-sønene ser vi «at ordet rettarbøter åleine godt kunde brukast um ei samling rettsreglar ell.dl. um ikkje kvar einskild av dei verkeleg var ei rettarbot».⁴ Men Agerholt hevdar også at ordet i denne tida enno har ikkje lite av tydinga av kongegåve. Han meiner òg at rettarbot framleis er eit trongare omgrep enn skipan, som er eit mykje vanlegare ord og som i hovudsaka er brukt om »brev som gjev nye rettsreglar, brigdar sjølv rettsskipnaden».⁵ Rettarbot har altså ikkje enno fått den seinare, vide tydinga av kongelege føresegner som brigdar gjeldande rett eller kjem med tillegg til denne.

I denne utgreiinga vil eg nytta nemninga rettarbøter om alle slag kongebrev som er avskrivne i lovbøker (og difor medtekne i NGL). Dette høver med språkbruken i seinare tid. Eg kunne òg ha nytta nemninga *skipan*, men dette ordet vart i gammalnorsk tid nytta ikkje berre om objektiv rett, ò: også i brev som ikkje står i lovbøkene.

Utgjevarane av NGL har teke med som kongelege rettarbøter ein del tekster som ikkje er utgjevne av kongen. Det gjeld nokre byvedtekter (NGL III nr. 2 (1282), nr. 13 (1302), nr. 110 (1377)). Den tekniske nemninga i det gamle lovspråket er «staðarsamþykt». Byvedtektene er lovreglar som vart vedtekne på eit «bøjarmót», dvs. eit byting. Byvedtektene har heimelen sin i bylova til Magnus Lagabøte (kap. VI 2=NGL II s. 240) der det heiter at slike føresegner skal gjelda på det vilkår at dei ikkje strir mot den allmenne lovboka. Det er ikkje noko krav om stadfesting av kongen, men ein freista som regel likevel å få slik stadfesting. Kongeleg stadfesting kunne gjevast på sjølv bymøtet eller i andre tilfelle i form av eit kongebrev. I NGL III nr. 49 a, b er byvedtektene tekne inn i kongens stadfestingsbrev. Byvedtektene skil seg skarpt frå kongebreva når det gjeld forma. Dei er ikkje i subjektiv brevstil slik som kongebreva. I motsetnad til kongebreva tek vedtektene til med corroboratio, til dels også med invocatio, d.v.s. påkalling, (nr. 2, 13), og deretter datum. Byvedtektene held eg utanfor denne utgreiinga, men eg tek med stadfestingsavsnitta i nr. 49.

Ei anna tekst som eg heller ikkje tek med, er Håkon Magnussons rettarbot for Færøyane, «sauebrevet», frå 1298 (NGL III nr. 10). Dette er ikkje ei vanleg rettarbot i subjektiv brevform, men eit lovboktillegg i bokskrift i eit hefte på 8 sider av same formatet som den lovboka det skulle heftast saman med. Hertugen talar ikkje direkte i 1. person gjennom føresegnene her (bortsett frå artikkel 4 og 11). Rettarbota er eit

⁴ J. Agerholt: «Gamal brevskipnad» s. 549.

⁵ Smst. s. 548.

tillegg til jordbruksbolken (búnaðarbálkr) i den færøyske utgåva av Magnus Lagabøtes landslov. Over dei to midtsidene i heftet er likevel eit kort brev frå hertugen i kjend brevskrift og i vanleg form skrive inn («følgjebrevet»). Følgjebrevet tek eg med i materialet mitt. Det svarar til prologen i landslova.

Det ser ut til at kongen elles òg kunne gjeva føresegner utan å setja dei inn i brevform. I NGL III nr. 53 og 54 er det prenta føresegner som kongen med samtykke av fleire stormenn har gjeve etter tingforhandling i Bergen. Føresegnene er i upersonleg form, og kongen vert nemnd i 3. person. Nr. 59 er så omlaga i avskriftene at det er uråd å sjå om det har vore føresegner av same type som nr. 53 og 54, vanlege byvedtekter, eller eit vanleg kongebrev. Om denne teksta stammar frå Håkon V's tid eller Håkon VI's er òg uvisst. Eg ser bort frå nr. 53, 54 og 59 i utgreiinga.

I NGL III nr. 21 er prenta i dansk omsetjing eit kongebrev som gjev nye rettar for bøndene i Sandsvær. Brevet finst også i eit par seine avskrifter på norsk. Desse har Agerholt prenta i «Gamal brevskipnad» s. 511. Eg tek også omsyn til denne utgåva.

Heile det materialet eg byggjer på (med unnantak av følgjebrevet til 'Sauebrevet'), er prenta etter avskrifter. Originalane er tapte. Vi veit at avskrivarane i denne tida ikkje var så nøye med å følgja førelegget sitt i eitt og alt. Når det gjeld lovtekster, må vi likevel tru at avskrivarane var svært varsame med å endra uttrykksmåten, og dermed lett også innhaldet, i det dei skreiv av. Men sjølve skrivemåten av orda, ortografien, har det ikkje vore så viktig å halda på uendra. Av variantapparatet i NGL ser vi òg at når avskriftene vik av frå kvarandre i ordvalet, gjeld dette helst uviktige ord (t.d. kan dei ha ulike demonstrative pronomen til same substantivet). Avskriftene gjev såleis eit riktig *heilskapsbilete* av uttrykksmåten i kanselliet og kan difor nyttast til å studera denne. (Jfr. òg nedanfor s. 194 nedst.)

Stilen

Det gamle lovspråket ber tydeleg merke etter å ha opphav i ei munnleg tradert «logtala». Den munnlege traderinga hjelpte fram ein stil med sterk mnemoteknisk verknad. Vanlege stildrag er allitterasjon og assonans, konkrete, handfaste samanlikningar, rytmisk setningsbygnad med syntaktisk parallellisme. Det kan vera nok å minna om den gamle Trygðamál-formelen. Allitterasjon og ordpar kan setja merke på heile setningar også i Magnus Lagabøtes landslov. Døme: En ef ross er reket i

dock eða dy firir fiall eða forað ... (Landslova VII 35, NGL II s. 126); ganga skal guðs gíof til fiallz sem til fiuru. (VII 48, NGL II s. 134). Sjølve rettsreglane er i dei gamle lovene sterkt formelbundne og kan delast inn i faste setningstypar etter syntaktiske kriterium.⁶

Uttrykksmåten skulle hjelpe til med å gjera lovene lette å hugsa. Bruken av skrift gjorde eit slikt krav mindre turvande, og nye stilideal kunne gjera seg gjeldande. I landslova verkar stilen mindre frisk enn i folkelovene. Vi finn her ofte ein meir innfløkt setningsbyggnad, særleg i dei delane som er nylaga eller sterkt omarbeidde. Eg kan peika på dei ordrike utgreiingane om kongemakta og rettsstellet i II 2 og IV 17, der stilen minner om kurialstil. I rettarbøtene finn ein meir av innfløkt setningsbyggnad og også meir spesielle syntaktiske drag av framandt opphav.

Stilen i heimenorsk prosalitteratur var alt tidleg sterkt påverka av lærd syntaks og latinsk retorikk. Opplæring i retorikk var viktig for presteskapet. Den norske kyrkja var rik nok til å senda evnerike menn til opplæring i utlandet og grunnla også katedralskular ved domkapitla her i landet, stundom med lærarar frå utlandet. Opplæringa i retorikk gjekk att ende på Augustins lære om dei tre stilartane som presteskapet kunne nytta i preikene sine: *genus submissum*, *genus temperatum* og *genus grande*. Attåt den teoretiske opplæringa vart dei boklærde fortrulege med latinske stiltradisjonar gjennom lesnad av alle slags lærd litteratur. Europeiske stilideal, som bygde på latinsk retorikk, fekk såleis prestisje, også når mormålet vart nytta. Bruk av skrift vart etter kvart naudsynt også for verdslege stormenn, og dei fekk då ei opplæring etter same mønster. Denne opplæringa førte med seg ei interesse for litteratur mellom dei øvste laga i folket, men ein litteratur etter europeiske førebilete. Både religiøs og seinare også verdsleg litteratur vart omsett, og i desse verka kom lærd syntaks og latinsk retorikk inn, men i ulik grad. Også i diplomaterialet kan ein følgja den stilistiske utviklinga. Både i kongebreva og andre brev er det mange døme på latinsk stilpåverknad.

Til utgangspunkt for ein stilistisk analyse av rettarbøtene frå Håkon V vil eg fyrst draga fram nokre døme som kan visa kva slags setningsbyggnad som kan vera vanleg. Slutninga på hertug Håkons rettarbot for Hedmark og Toten (nr. 5) lyder slik: *Vilium ver þæssar rettærboetær gærna haldæ vidær alla dughandæ men þa sem i lydni vilia vera vidær gud ok rettre þæghnskyld vidær os. ok med godom lutum auka med*

⁶ Sjø Carl Ivar Ståhle: «Lagspråk» i KL X.

bædzstra manna rade ok tillaughu sëm framast ber os til at oskadre vare søemd ok rettyndum varom æftirkomandom. Alt av dette korte utdraget kan ein straks sjå at stilen her ligg langt frå den einfelte sagastilen, jamvel om dette er ein periode som er halden innanfor rimelege grenser og med etter måten klår form. Større ordrikdom finn vi i innleiinga til Håkons skipan om landstrykarar (nr. 17): Ver vilium ydr kunnigt gœra at sakir þeirra storu ribballda ok annara landhlaupara er segia sik skulo fara pilagrimis ferdir edr til annara stada at ymsum ærindum med falsligri tilseœgn æydandi bygdir med margfalldligri vspekt. gœrandi [ilt] huar sem þær kunnu framm koma. hœfum ver med raadi ok samþyçkt hinna bezstu manna i landinu stadfest at huerr vtlenzkr madr vkunnigr er fara will vm land hafui vitnisburdar bref konungs edr hertoga. byskups edr capituli. jarls edr syslumanz. lœghmannz edr bœiar manna af þæim stad sem hann er edr annarra skilrikra manna at fullkomiiga megi truz at hann er skila madr.

Slik uttrykksmåte er det B. Berulfsen seier har «en svulmende ordrikdom og en bølgende, slepende rytme.»⁷ Ordrikdomen har mønsteret sitt i retorikken. Eit ideal for den antikke kunstprosaen var den rike fullnaden i uttrykket, *amplificatio* eller *dilatatio*. Lange, ordrike periodar er altså ikkje eit uttrykk for hjelpeløyse til å bruka språket skriftleg, men ein medviten freistnad på å eigna til seg eit europeisk stilideal. Av døma ser ein at setningskonstruksjonen er svært hypotaktisk. Stundom kan ein møte reine skred av setningar fletta inn i kvarandre. Eit døme på dette har vi i innleiinga til kong Håkons rettarbot om arvefølgja frå 1302 (nr. 14): Nu saker þess at uer iattadom gudi i vigslu uare. at uer skuldum þau logh halda oc haldazst leta sem hin helgi Olafur konungr hof oc hans retter eftir komandar hafa sidan til sett oc samþyçt. þat af takande sem iuiruettes uera þœtte. en þat til leggiande oc vm bœtande sem oss þœtte bazt uera. med rade oc samþyçt hinna bæzstu manna i rikinun. oc hins oc annars er ver vilium giærna sem ver vitum oss skylduga til uera þær skordor vid at reisa oc þat rad til at leggia. sem uer getom framast. at men uarezst þa myklu villi þoko. er mestar luti landzfolks þessa hevur sva harmulega blindat af ueret. at i engo lande adru finnast þess dœme. þar sem teknir hafa ueret imisir men oc kallader konongar mote lagum hins helga Olafs konongs oc allum þeim rœttyndom sem huar bonde uildi vna af adrum. vm sinar erfdir. þionado oft vel bornar men þeim sem varla matto vera knapar þeira sem en vattar i dagh hvart þeir mistv flæiri odal sin er þionado en hinir er þeir kallado kononga sina. oc þat hit sama vm

⁷ «Kulturtradisjon...» s. 251.

manna missunar. No byrjar ein heilt ny periode: Vilium ver at aller men ulti.... Det lange setningshierarkiet ovenfor endar altså i anakoluti. Det er lett å skjønna årsaka til anakolutien her. Avsnittet frå «at men varezt pa myklu villi þoko...» o.s.b. er teke frå innleiinga til dei tilsvarande arveføresegnene i landslova,⁸ og oppsetjaren har ikkje makta å føya det korrekt saman med det føregåande. Som regel klarar dei som set opp ei skipan, å unngå anakoluti. Det er eit vitnemål om stor hagleik i å hand-sama språket.

Ein slik stil kan vi med G. Holm kalla «satsmåttad».⁹ Det er eit drag «som alltid vittnar om direkta eller indirekta främmande impulser».¹⁰ Jamvel om periodane kan vera lange, er dei oftast velbygde og av klårt innhald. Undersetningane er oftast av det mest «folkeleg» slaget, det vil seia relativsetningar. I rettarbøtene har vi ikkje det Holm kallar «nexusklyvning»¹¹, det vil seia innskot av undersetning slik at subjekt og predikat vert skilde. Men «predikatsklyvning» kan vi finna, til dømes frå det siterte stykket ovanfor: ver vilium giærna *sem ver vitum oss skylduga til uera þær skordor vid at reisa* . . .

Det hender at ein møter avsnitt med meir parataktisk setningsbygnad der enkle, kvardagslege ord dominerer framstillinga. Dette var ikkje mot dei seinlatinske ideala. Lærebøker i brevskrivning kunne også setja opp ein einfelt stil som møster for ei god framstilling. Stilen «should be concise, transparently clear, and plausible (brevis, dilucida, verisimilis)».¹²

Nærmast parataktisk framstilling har vi til dømes i rettarbot nr. 36. Her finn vi korte artiklar som er haldne i meir folkeleg stil og minner om framstillinga i eldre lovverk, særleg landslova. Eg siterer ein paragraf (s. 100): Sua oc ef maðr horar vndir kono sina oc eigu þau born saman oc andazt konan oc siðan barnet. þann arf skal all dri faðir taka er þat barn erfði eptir moðor sina. þann arf skolu taka moðor frændr bar(n)sens hinir nanastu eptir þeirri grein sem fyr segir. Samuleið skal oc fara ef kona horar vndir bonda sinn. vttan þui at eins at þau sætetzst vm mal sin oc upp gefi þat sama hor huart uið annat. Setningsbygnaden kan vera påverka av at denne rettarbota fyrst vart lyst på tinget (sjå s. 99). På grunn av lysinga var det kanskje naudsynt med ein enklare språktone. Nr. 26 var også «samþygt af almuganom» (sjå s. 85) og har også ein einfelt og konsis uttrykksmåte. Eg gjev att ein bolck der setningsbygnaden

⁸ Sjå NGL II s. 24.

⁹ G. Holm: «Epoker och prosastilar» s. 75.

¹⁰ Smst.

¹¹ Smst. s. 18.

¹² Baldwin: «Medieval Rhetoric ...» s. 222.

ligg nær opp til asyndetisk paratakse (s. 83): Landuarnar segl oc reiða skal i kirkiu hengia sem forn uane hefir a uerit. Erfa skolu oc leikmenn klerka oc presta i allu hui eptir fornum uanda. Leiðangr skolu oc gera allir menn eptir iarðar hofn oc fear magne sem log uatta. Fatøkra manna fiordungr takezt af allum tiundum. Her er det også enkle, allmenne rettsreglar slik som ein kan finna i eldre lovmål.

I moderne prosastil kan ofte setningar der den eine er logisk underordna den andre, knytast saman ved asyndetisk paratakse slik at det logiske tilhøvet kjem fram gjennom særskilde tilknytingsord som *likevel*, *følgjeleg*, *nemleg*, *difor*, *såleis*, *derimot*, *altså*. Dette vert kalla *konjunktiv paratakse* og vert særleg nytta i litterær, resonnerande prosa.¹³

Vi finn ikkje så mykje av dette i rettarbøtene, men eindele tilfelle kan nemnast. Setningar med *af því at* inleier ofte årsakssetningar i rettarbøtene, men setningar med *því at* åleine er hovudsetningar.¹⁴ Døme (s. 20 nedst): þa ber æi at su sæt minkizst er þær liggær vidær þui at hon er skipad godom mannum ok lutvandum til frialsis. en vondom ok hæimskum till vidærsionar; s. 51: þeir ... skulu koma til samtals ... at hugleida oc rada vm alla rikisens stiorn ... þui at þa skulu aller hinir størsto lutir geradzst med allra þeirra rade.

Også i andre høve kan ein finna konjunktiv sideordning. Setningar kan vera tilknytte med adverb som *þá*, *þó*, *fyrir sákar*. Det er mange døme på dette. S. 29 (§ 11): Firibiodum ver ... huerium manni nokorar skyldu veizlur at taka af landzsætum sinum þess i millum er þeir fara at byg(g)ia eignir sinar. ok þo vilium ver at þer takid þa med hofsæmi ...; s. 20 (øvt): Ver kænæmzt vidær. at þæt er skyldæ vor ok sannær vili at vita þæghna vara ok hughlæidæ þæiræ gangh ok nytsemdar ... ok *firir þæs sáker* komom ver her at sinni at skoda ok ranzsaka ...

Konnektiv inversjon (dvs. det finitte verbet på første plass i setninga (fundamentfeltet altså tomt)) vart i det gamle målet ofte nytta til å knyta hovudsetningar saman asyndetisk.¹⁵ Eit karakteristisk døme på dette har vi i den kjende rettarbota frå 1302 (s. 49 nedst): Skulu tvær biskopar med firir sagdum fiorom monnum hafa gøymslu ifir krununnar gulli oc sylfri. þui sem eftir er konongen med priuilegiis. hafe biskopar annan lyckil þar til. en annan hinir. Skal merkis madr uera ein af þeim þrimar sem iamnan skulu sitia i konongs garde. Skal canceler oc þesser þrir hafa rikis stiorn oc iuirseo eftir eignum oc ingeldom. Også etter

¹³ Sjå Seip: «Stilen i Bjørnsons bondefortellinger», Edda V s. 11.

¹⁴ Wieselgren: «Författarskapet till Eigla» s. 197 f.

¹⁵ K. Liestøl: «Nynorsk maalføring ...» MM 1910 s. 22. C. I. Ståhle: «Syntaktiska och stilistiska studier ...» s. 116 med tilvisingar.

samanbindande *ok* kan vi møta slik invertert ordfølgje; s. 89: af þui at ver vndirstandum ef slik olydni dregz fram ma ei logþingit uppi haldaz oc er þat mesta røettynda ran allum almuganom.¹⁶

Paratakse og hypotakse er språklege uttrykksformer som i høg grad har innverknad på stilen. I dei avsnitta i rettarbøtene der setningsbygningen gjennomgåande er parataktisk, vert stilen konsis og poengtert og meininga lett å skjøna. Hypotaktisk setningskonstruksjon, som dominerer i rettarbøtene, gjev stilen ein svulmande og majestetisk svip.

Ein annan ting som òg kan ha mykje å seia for stilen, er korleis sjølve rettsreglane kan skipast inn i syntaktiske typar. Usamansette føresegnar møter vi ikkje sjeldan. Rettsreglane er oftast toledda, ved at dei inneheld vilkår+føresegn. I austnordisk lovmål er føresetnaden ofte framsett ved ei såkalla spørjeforma vilkårssetning («frågeformad konditionalsats»). Dette er svært uvanleg i norrønt, men typen kan visa seg. I rettarbøtene finn eg ikkje mange døme på dette. Eitt tilfelle har vi s. 138: Mæla ok nokur menn mote at hafa tauernis hus a eignum sinum. vilium uer at ... Likeeins s. 79: Eru ok nockurar sektir eða saka giptir gefnar þeim ... þa er þat sem allz ecki hueria refsing sem þeir fa fyrir er slikt dirfaz gera; s. 52: verdar þa einhvar þriotr at koma eda rett gera. þa skulu firir sagder tolf men ...; s. 50: Kunnu oc syslu men edar adrer vmbods men fra falla eda brotlegr verda ... þa mego þessir .xij. ... þeim i skipa sem þeir samþykia ... Det finst knapt fleire døme. I siste dømet kan ein taka begge setningana som jamstelte narrative hovudsetningar. Det er truleg det opphavlege at spørjeforma vilkårssetning hadde reint narrativ funksjon, ikkje vilkårsfunksjon.

Slik invertert ordfølgje var i eldre norsk lovmål vanlegare etter *ok* i andre eller seinare lekken av ein samansett føresetnad.¹⁷ Denne konstruksjonsmåten er heller ikkje uvanleg i rettarbøtene. Eit døme frå 1302-rettarbota kan illustrera typen (s. 53): Nu ef konongr a dottor oc *hefir han* rad firir henni gort adar er han felle i fra eda *uerdar hon* gift sidan ... skal sa sem hennar fer fremstar uera oc hestar i alre sœmd oc uirdingh.

Nú innleier ofte føresetnader i dei gamle lovene. Særleg vanleg er dette i Gulatingslova, men også i landslova finn ein lett ei mengd døme. På dette punktet har ikkje rettarbøtene halde på tradisjonell lovstil. Vi finn ikkje typen *nú vill ... // þá skal ...* i rettarbøtene unnateke i eitt

¹⁶ Dette må ikkje samanliknast med den inversjonen vi kanskje ennå kan møta i forretningsspråk i ordlag som dette: Vi har mottatt Deres ærede skrivelse, og *har vi* herved den ære å meddele Slik målbruk er av seinare tysk opphav.

¹⁷ Ståhle: «Syntaktiska och stilistiska studier ...» s. 114 ff.

einskilt tilfelle (s. 140): Nu fær maðr mœyar æða ækkiu med tilgiof. þa meghu þau leggja felagh þægar þau gera barn ser til arfs ... Den konkrete situasjonen var utgangspunktet for juridisk tenking i eldre tider. Seinare vart ei meir teoretisk utforming teken opp etter mønster frå kanonisk og romersk rett. Sauebrevet er halde i tradisjonell lovstil med mange dømme på *nú*-mål.

Men som før kan *nú* med temporal tyding ofte innleia avsnitt. Vi har eit par dømme i 1308-rettarbota (s. 80): Nu ulti þat allir at ...; Nu biodum wer yðr ... at ... I eit dømme s. 54 har *nú* svært lite innhald: Nu huar er sik letar til konongs taka ... þa er han ... Det har vore diskutert om den avsnittsinleiaende bruken av *nú* har kome opp ved ei slags omsetjing av latin *item*.¹⁸ Dette er kanskje tvilsamt, men *item* kan likevel ha styrkt bruken av *nú* i rettarbøtene. Det avsnittsinleiaende *nú* svarar også til latin nunc autem queritur o.l. Framande førebilete kan altså ha verka inn ved denne bruken. *Item* har visseleg òg spela ei rolle for den tidgjengde bruken av *svá* til innleiing av avsnitt. (Fleire dømme s. 21, 22). Også *þar með* (s. 30 § 12) er vel inspirert av *item*.

Den karakteristiske innleiinga frå folkelovene: þat er nú því næst at ..., finn vi ikkje att i rettarbøtene. (Men jamfør Sauebrevet § 10 (s. 38)).

Føresetnaden kan i alt nordisk lovspråk, særleg vestnordisk, framsetjast ved ei undersetning. I norrønt vert slike vilkårssetningar innleidde med *en ef* eller *ef*. Dette ser vi også i høg grad i rettarbøtene. Bruken av slik vilkårssetning har truleg heimleg opphav, men den høge frekvensen av (*en*) *ef*-setningar i vestnordisk kan grunna seg på førebilete i angelsaksisk lovspråk. Her dominerer setningar med *gif* og *and gif* etter mønster frå latinsk *si*.¹⁹ I slike seine lovtekster som rettarbøtene kan vel også latinsk *si* ha verka meir direkte inn. *Si* kan også ha spela ei rolle for bruken av *þar ok sem* i rettarbøtene til innleiing av føresetnad. I dei vestnordiske lovene kan vilkåret også innleiaast med *nú ef*. I rettarbøtene finn ein ofte *nú ef*-innleiing. C. I. Ståhle meiner at *nú ef*-setningane grunnar seg på kontaminasjon av *nú*- og (*en*) *ef*-setningar.²⁰

Den stendige oppattakinga av innleiingsordlag som *en ef*, *nú ef*, *svá* kan gjeva stilen ein noko monoton svip. Men det kan også føra til at innhaldet vert meir poengtert og rettsreglane sterkare innprenta hos mottakaren. Skriftleg lovspråk hadde ein sterk tendens til å fylla ut og binda saman rettsføresegnene. Difor vert det ofte nytta slike innhalds-

¹⁸ Sjå Ståhle: «Syntaktiska och stilistiska studier ...» s. 124.

¹⁹ Ståhle s. 159 ff.

²⁰ Smst. s. 142.

lause innleiingspartiklar som *en, nú, svá*. Ein kan minna om ordlag som *quod si, item si, si vera* i det latinske lovmålet.

Allmenn relativsetning som føresetnad (typen hv-pronomen + rel. setn.) er hovudsakleg austnordisk. Typen *hverr er eigi vill fara ...// skal ...* er berre representert med ca. 10 eks. i Frostatingslova og Gulatingslova tilsaman²¹ og er også uvanleg i landslova. Vanlegare er adjektivisk bruk av pronomenet: *hverr maðr er eigi vill...// skal ...* Adverbiell innleiing med uttrykk som *hvervitna þess er ...* vert gjerne nytta. I rettarbøtene er tilhøva annleis. *Hverr er* innleier her svært ofte føresegner. Særleg i straffereglar er typen heilt vanleg. Døme kan ein finna i fleng; her er eit frá rettarbøta for Hedmark og Toten (s. 21 § 8): En huær sæm adruuis gerer skal firirgort hafa þæiri syslu ok lene sæm ver hafum fenghet hanum. Også utanom straffetrugslar finn ein typen (s. 79): En huerr sem gerizst heðan af riddari ... leggi þar til .iij. merkr fornar. Adjektivisk bruk er sjeldnare, men kan finnast (s. 79): En huerr fehirðir er æigi lykr þetta ... þa skal hann luka ... Den eldre typen med *hvervitna* finst også. Uttrykket er alltid *hvervitna þar sem*. Døme (s. 108): En hueruitna þar sem þat verdr sanprofat þa biodom ver ... Uttrykket har nå meir vilkårs karakter.

Allmenn relativsetning til innleiing av rettsføresegner er ein uttrykksmåte som nok har spreidd seg etter mønster frå latin. I latinsk lovspråk er det vanleg at vilkår vert sette fram i relativsetningar innleidde med *quisquis, quicumque* eller *quilibet*.

I rettarbøtene kan rettsreglane også få andre uttrykksmátar. Ofte vert dei gjevne i form av kongelege forbod (fyrirbjóðum vér at ...) eller påbod (viljum vér at..., bjóðum vér at ...). Ársaka til føresegnene er då ofte sett fram i setningar av typen *af því at ..., sakar þess at ..., þó at ...*

Eit viktigare særdrag ved rettarbøtene enn den syntaktiske strukturen, er den gjennomgåande tendensen til *symmetrisk oppbygning* som set sitt merke på framstillinga.

Symmetri vil seia at to eller fleire lekkar er sette i relasjon til kvarandre. Dei har visse eigenskapar sams, men skil seg samstundes frå kvarandre på andre måtar. Dei symmetriske lekkane inneheld altså både oppattak og motsetnad. Det går godt an å sameina desse hovudeigenskapane. Motsetninga mellom lekkane kviler på at dei kan setjast i relasjon til kvarandre. Men difor må dei ha noko sams.²² «Her er berre tale om ulik aksent-

²¹ Ståhle s. 170.

²² Zeugma, samansetjing av lekkar som semantisk sett er heilt ueinsarta, kan ikkje kallast symmetri (dersom ikkje formelement bind saman). Identisk oppattak kan heller ikkje kallast symmetri, av di det då ikkje er nokon motsetnad mellom lekkane.

tuering av det sameinande eller skiljande.»²³ Som eit førebels døme skal eg sitera ein periode der vi har fleire tilfelle av symmetri (s. 112): En af þui at ver uilium eighi at þeir hafe *gangn eða indæle* af sinni olyðni sem þriðzskaðozst vt at gera skipatollen eptir þui sem *a var lagt oc bref vor vatta. þa vilium ver oc biðom* at han søkezst vt af þeim a nyaleik.

Det er ikkje noko særleg originalt stildrag vi her har for oss. Det er som Baldwin seier at «balance, as an obvious way of marking a comparison or a contrast, is so familiar in every language and in every period as hardly to be thought of as a figure. It becomes a figure by becoming a preoccupation.»²⁴ Slik «preoccupation» har aldri vore sterkare enn i den klassiske retorikken og i den litteraturen som har teke dei stilistiske verkemidla sine frå retorikken. Bruken av symmetriske stilmiddel auka med mellomalderlatin. Den geistlege retorikken har spela ei rolle for denne utviklinga.

Symmetrisk prosastil følgde med over i norrønt då skrivekunsten vart vanleg her. Det var særleg lærd og høvisk litteratur som retta seg etter slike framande førebilete. F. Paasche nemner som karakteristisk for Kongsspegelen at den i mange bolkar har «riddersagaens stil med dens gotisk-symmetriske, avskyggende oppbygning av setninger».²⁵ Den folkelege stilen freista meir å unngå slik stilprydning, men også her kan ein i visse verk og handskrifter finna etter måten sterk bruk av symmetriske stilfigurar. H. Lie held fram at ein «symmetriserende tendens» er grunnleggjande for Snorres framstillingsform og viser korleis Snorre nyttar ut dette stilmidlet med stor meisterskap i dialogar og talestykkje i Heimskringla.²⁶ H. Magerøy har vist at det same gjeld for heile Bandamanna saga. Rettarbøtene har såleis ein brei bakgrunn for bruken av symmetri.

For å få eit høveleg oversyn over bruken av symmetri (oppattak og motsetnader), vil eg, med mønster frå Magerøy,²⁷ gjera ei hovudinnending slik at eg skil mellom meiningsymmetri og symmetri som gjeld forma. Ein symmetri som i nokon grad gjeld innhaldet, vil jo alltid vera uttrykt gjennom ein symmetri (meir eller mindre utforma) hjå dei språklege symbola. Derimot kan vi ha former for symmetri i den ytre målbunaden som ikkje er følgde av symmetri på innhaldsplanet (t.d. allitterasjon mellom attributt og hovudord).

Symmetrisk uttrykksmåte kan ha mange stilistiske funksjonar. Ved å la tanken få eit fleirfaldig uttrykk kunne ein oppnå slik prydeleg ut-

²³ Magerøy: «Studiar i Bandamanna saga» s. 164.

²⁴ «Medieval Rhetoric and Poetic» s. 43.

²⁵ Litt. hist. I 2. utg. s. 477.

²⁶ «Studier i Heimskringlas stil» s. 55, jfr. s. 60 f.

trykksrikdom, *amplificatio*, som var eit ideal for dei stilistiske teoretikarane.

Strevet etter rytmisk jamvekt var visseleg òg ein hovudgrunn til at same meininga så ofte vart teken opp att med andre ordelag. Så lenge lovene vart overleverte munnleg, har nok fast rytmisk oppbygning og allitterasjon hatt ein viktig mnemoteknisk funksjon. I dei gamle svenske lovene er det mange parti som, ifølgje E. H. Lind, kan minna om «verslemningar». ²⁸ I lover som er utforma i litterær tid, finn vi også ein særmerkt rytme. Men nå har nok andre kjelder enn norrøn metrikk spela inn. Vi finn ein meir voggande rytme, grunna på at det vert meir av ulike slag oppattak.

Men oppattak er også eit viktig middel til å intensivera kjensleinnhald og tydingsinnhald. «Gentagelsens forstærkende Virkning er da også dens viktigste Funktion», meiner Ulla Albeck. ²⁹ Den intensiverande verknaden har særleg mykje å seia for bruken i lovene. Ved oppattak kunne ein søkja å gjera rettsreglen så klår at det ikkje var råd for mistyding. M. Hammarström peiker også på dette: «Till en del torde även strävan efter en juridiskt bindande formulering ha förorsakat tautologierna och pleonasmaerna i medeltida urkunder». ³⁰ Stor bruk av oppattak kan òg verka mot dette føremålet slik at kjenslene vert avspana og meininga mindre åtgådd. «I den monotone, lirende Effekt ligger dessuden Gentagelsens Fare: Trivialiteten, der ikke er tilsigtet». ³¹

Eg skal gjeva nokre døme frå rettarbøtene der vi kan tala om verkeleg oppattak av hovudinnhaldet (tala i parentes gjeld sidetal i NGL III): skulo þau ok yfuir seaz ok innuirduliga skodaz (59); lysæ firir bondom ok tia þeim (21); os synis eigi vægd ne miskun a vera gerande (28); þriotzsku þa ok vhlýdni (105); þeir sem ver nefnum til ok kiosum (78); vel ok vandlega (30); haske ok vade (21). Her har vi nok både «gentagelsen af stilistiske grunde for at uddybe og udvide et følelseselement ... , og gentagelsen af sproglig-pædagogiske grunde for at indskærpe et erkendelseselement, på hvis nøjaktige forståelse man ikke følte sig sikker». ³² I desse jamstelte ordlaga kan ein seia at lekkane har eit tydingsinnhald som stort sett dekkjer einannan. Vi har bortimot synonyme uttrykk. Framstillinga krev ikkje den andre lekken. Slik omskriving av eit uttrykk med andre

²⁷ «Studiar i Bandamanna saga» s. 164.

²⁸ E. H. Lind: «Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarne».

²⁹ «Dansk Stilistik» s. 154.

³⁰ «Glossarium ...» s. 67.

³¹ Albeck: «Dansk Stilistik» s. 155.

³² Vilh. Andersen: «Gentagelsen», Dania I s. 85.

ord som tyder det same, kan ein kalla «perifrastisk oppattak». Denne termen nyttar Magerøy. Ei meir innarbeidd nemning er «tautologi».

Tautologiane i norrøn litteratur har mange forskarar vore opptekne av. Men dei har nytta ulike nemningsmåtar. Keyser og Unger talar i utgåva si av Barlaams saga om at framstillinga har «Tilbøielighed til Ordfylde, i det to, undertiden flere eenstydende Ord til Overflod sammenstilles».³³ I innleiinga til «Fornsögur Suðrlanda» har G. Cederschiöld vist at alliterasjon spelar stor rolle i dei omsette riddarsogene. Han gjev mange døme på allittererande seriar og peikar til sist på at «äfvén om man bortser från själfva alliterationen, [höja sig] dessa serier till allra största delen ... öfver vanlig prosa så väl genom sin väl afmätta rytm, som genom själfva valet af ord, i det uttrycket blir fylligare och i allmänhet får en mera poetisk anstrykning». Og i ein fotnote konsentrerer han karakteristikken om det mest vesentlege: «Dette plägar åstadkommas genom samanställning af synonymmer; därvid får vanligen det längsta ordet sista platsen».³⁴ Også M. Nygaard nemner stutt at «vidløftighed og ordrigdom» er karakteristisk for lærd stil. Ein grunn til dette er at «synonyme betegnelser sidestilles ofte».³⁵ Alle desse granskarane la etter måten liten vekt på oppattaka. R. Meissner let oppattaka få større rom og hevdar: «Mehr noch als alliteration und reim... gibt ein durchgeführter parallelismus der ausdrucksweise der romantischen prosa ein besonderes gepräge».³⁶ Han gjer nærare greie for kva han meiner med denne «unschönen terminus»: ³⁷ «Ein begriff, ein satz wird durch zwei (bisweilen auch drei) sinnesgleiche oder -ähnliche ausdrücke wiedergegeben, die sich gegenseitig verstärken oder ergänzen».³⁸ Det Meissner tek med i det romslege omgrepet «parallelismus der ausdrucksweise», svarar altså nærast til det Keyser og Unger kallar «eenstydende Ord». G. Indrebø nyttar òg termen «parallelisme» i utgåva si av Sverresoga etter AM 327.³⁹ Av dei døma han set fram, ser vi at han med «parallelismar» meiner omlag det same som Koht når denne hevdar at det i dette handskriftet er «ei opphauging med ord som har same meininga».⁴⁰ Koht meiner her at Eirspennil-teksta må vera meir opphavleg, mellom

³³ «Barlaams ok Josaphats saga» s. XI.

³⁴ «Fornsögur Suðrlanda» s. VIII f.

³⁵ «Den lærde stil...» i «Sproglig-historiske Studier...» s. 168 f.

³⁶ «Die Strengleikar» s. 218.

³⁷ Smst. note.

³⁸ Smst. s. 218.

³⁹ «Sverris saga» s. LV.

⁴⁰ «Norsk historieskriving under kong Sverre...» Edda II s. 101.

anna av di det i denne ikkje er freista «aa skjemma den gode søgestilen med slik krøting som ein finn i nr. 327».⁴¹

Ordlag av det slaget som dei nemnde forskarane har vore interesserte i, bør vi knapt kalla synonyme eller einstyddande. For det er i overlag få tilfelle vi har uttrykk med fullstendig identisk tydingsinnhald. Men slike ordlag går inn under det Vilh. Andersen kallar «tautologisk konjunktion».⁴² Denne termen har H. Lie teke opp. Lie gjev ein fin karakteristikk av den stilistiske verknaden til dei tautologiske oppattaka. Slik samanbinding vert nytta «ikke for å utvide eller nyansere fellesbegrepet eller -forestillingen, men for sterkere å aktualisere den hos tilhørerne ved gjennom gjentakelsen å gi tanken tid til å dvelje og ofte rytmisk vugge sig i den».⁴³ B. Berulfsen nyttar, etter Andersen, nemninga «tautologiske kombinasjoner» om same slag oppattak.⁴⁴ Men dette er for Andersen eit vidare omgrep som femner om tautologisk samanstilling, samansetjing og samanblanding.⁴⁵

Med adjektivet «tautologisk» må ein meina at dei jamstelte lekkane har nærskyldt tydingsinnhald, jamvel om dei har ulik valør. Men legg ein stor vekt på det semantiske innhaldet til ordpara, vil mange tilfelle av oppattak verta vanskelege å klassifisera. Dei vil ofte falla utanom det ein med rette kan kalla tautologiar, jamvel om dei har same stilistiske verknad. Dette har Lie vore klår over når han seier at ««riki» og «eignir» kan selvsagt ikke regnes for synonyme i egentlig forstand, men slik de to ord her er koblet sammen ... *opptrer* de som synonyme».⁴⁶ Også Berulfsen gjev døme på oppattak «der en ikke kan tale om tautologier, og enda mindre om synonyme»⁴⁷ men han drøftar ikkje spørsmålet nærare. Hammarström er inne på det same når han hevdar at «den medeltida tautologin är ett överdrivande av det antika stilmedlet hendiadyoin (= «ett genom två» ...). Man måste därför akta sig att inpressa olika betydelser, där tautologin är mindre uppenbar».⁴⁸ Det gjeld om at ordpara kjennest som ein stilistisk einskap, men denne einskapen treng ikkje koma av at dei dekkjer ein annan semantisk i meir eller mindre høg grad. Til dømes er

⁴¹ Koht endra meining på dette punktet. Jfr. revidert opptrykk av same artikkelen i «Norsk middelalder» s. 109.

⁴² «Gentagelsen», Dania I s. 85.

⁴³ «Studier i Heimskringlas stil» s. 107.

⁴⁴ «Kulturtradisjon...» s. 268.

⁴⁵ Dania I s. 85.

⁴⁶ «Studier i Heimskringlas stil» s. 108.

⁴⁷ «Kult. trad ...» s. 271.

⁴⁸ «Glossarium ...» s. 67.

tydingssamhøvet ikkje særleg sterkt når hertug Håkon seier at (s. 99) «skylda var oc astsemd» krev av han at han sender denne rettarbota «til nytsemdar oc hugganar» for alle «saker mikils goðuilia oc eptirlætiss» som dei har vist han. Magerøy legg vekt på den eigenskapen som alltid er til stades, samanstillinga, og nyttar ei sams nemning, «parvis ordstilling», for å karakterisera denne stilistiske «figuren». ⁴⁹ Ei anna brukande nemning er «parallellisme», men då med eit vidare innhald enn det Meissner og Indrebø la i omgrepet. «Parvis ordstilling» er nok ei vel romsleg nemning.

I rettarbøtene er parallellismar nytta mest i byrjings- og sluttavsnitta. Det er desse avsnitta som ligg best til rette for ein retorisk stil. Her kan patetiske kjensler koma fram og farga stilen med prydeleg uttrykksrikdom. ⁵⁰ I avsnitt der rettsreglane vert fastsette, vert stilen meir nøktern.

Det kan ofte vera vanskeleg å avgjera kva ein skal rekna for parallellismar. Ein må berre taka med ordpar som er uttrykk for ein rein stiltendens, og sjå bort frå ordpar som kan vera uttrykk for oppsetjing av to sjølvstendige alternativ. Det siste har vi til dømes i «hallda... menn at vistum ok þuillikum vapnum (75); vita at gera oc vardhus (132)».

Eg skal freista å gjeva eit oversyn over bruken av parallellismar i rettarbøtene. Eg tek fyrst med ein del stereotype og tradisjonelle ordklijear som ein kan finna mange stader i norrøn prosa, ikkje minst i lovene. Nokre av ordlaga har halde seg heilt til nåtidsmålet. Mange av dei er distribusjonsordlag. Ved figuren *distributio* er lekkane delar av eit sams omgrep. Det er då skilnaden mellom lekkane som vert mest framhevja. Dei kan ofte verka bortimot antitetiske: eftir eignum oc ingeldom (50), godz alt bede i lausu oc fastu (50 og fleire stader), alla rikisens stiorn ... bede innan landz oc uttan (51, jfr. 50), godz allu ... i lande oc lausum œyri (54), kall eda kona (54), sés [oc sete (67), ⁵¹ vigha ok vandreða (68, jfr. 137), fe ok friði (93), allum monnum leikum ok lærðum (99), i ackri sinum eda ænng (105), vm alldr oc vm æfue (102). Allitterasjon er ofte ein ekstra prydnad til slike tradisjonelle ordlag. Det er uråd å vita heilt visst kor mykje parallellismar har vore nytta i dei opphavlege rettarbøtene. Men det er god grunn til å tru at bruken sjeldan har vore mindre enn i dei beste avskriftene som er berga. Ein ser ofte døme på at yngre variantar

⁴⁹ «Studiar i Bandamanna saga» s. 167.

⁵⁰ Også Meissner hevdar at «anfang oder schluss einer erzählung oder eines abschnittes gern im tone über die umgebung erhoben werden». «Die Strengleikar» s. 226.

⁵¹ [føre ein lekk vil seia at lekken er utelaten i ein eller fleire av variantane i NGL III.

av ei rettarbot har kutta ut den eine lekken av parallellismar som eldre handskrifter har. At dei yngre avskriftene set til lekkar, hender også, men er ikkje så vanleg.

Viljen til å forklára og presisera ei handling eller ein tilstand kjem klårt fram i parallellismar der verbet skifter tid eller den verbale uttrykksmåten vert endra. Slike uttrykk kan høva godt for juridisk kasuistikk, der kvart einaste moglege tilfelle må gripast av lovreglane. Av slike uttrykk kan nemnast: *allum ... þeim er Noreghs konongs ríki byggja eda bygande verda* (45), *hafum ver ... skodat oc skoda letet logbok* (45), *uer skuldum þau logh halda oc haldazst leta* (45), *godz allu þui sem han a eda eigande verdar* (54), *vm þau rangyndi er lensmen [gera oc gort hafa* (64), *beðe þeim sem þar til hefir verit ok nv er ok heðan af skolu vera* (91), *allt þat er þa eigha þau æða æighande verða* (140). Slike oppattak av same ordet i ei anna bøygningsform plar klassisk terminologi kalla *polyptoton*.⁵²

Omsetjingslitteraturen har vore ein viktig innfallspørt for bruken av tautologiar. Det er ein kjend omsetjingsteknikk å nytta to eller fleire synonym for å gjeva att eitt ord i originalspråket. Ofte vert eit lånord kopla saman med eit heimleg ord. Slike parallellismar vert nytta «dels som oversætterens forsøg på at indføre det fremmede ord, dels som en henstilling til læseren at tage det ene eller det andet udtryk for godt som en oversættelse af det fremmede, så at oversættelsen ... kommer til at ligne en ordbogs forklaringer.»⁵³ Også i rettarbøtene tykkjest det vera ein tendens til å forklára uvanlege framandord ved også å gjeva eit heimleg ord. Eg tek ikkje med parallellismar med lånord som var gamle i språket: *þær sëm agiarnar men ok pretuisir ero* (21), *[morgum stafkarlum ok adrum uallarum* (29), *til þeira nada oc miskunnar* (50), *sakir þeirra storu ribballda ok annara landhlaupara* (58), *j þeim punt ok stodugleik* (92), *þau pret ok suik* (92), *ef maðr kallar annan ... putu son eða horkono son* (101), *með sortu mælt ok amalerat* (109), *vm skackeran. parteran. ok leppa klæda skurd* (116), *at eingin vndandratter [vel eda klockskepar mege þeim hialpa* (119), *at þer hafit godan vachtan ok gœymslu a bygdum firir þiofum ok ransmonnum ok odrum þeim sterkum ribuldum ok snattarum er at illu einu eru kendir* (138).

Parallellismane i rettarbøtene gjev ofte uttrykk for ei utviding frå eit spesielt omgrep til noko meir generelt og vidtfemnande. Ein term for dette er *antiklimaks*. Vi har mange døme på dette: *mandrap ok annur*

⁵² Albeck: «*Dansk Stilistik*» s. 169.

⁵³ Vilh. Andersen: «*Gentagelsen ...*», *Dania I* s. 89.

vond uærk (20), syslu men edar adrer vmbods men (50), fara pilagrimis ferdir edr til annarra stada (58), þuilikri vandsko [ok annare illzku (61), þesse var bodskapr ok allr annar sem ver havom skipat (62), firir saker mutu. vinato. eda giafua eda annara luta. er æi ero vidærkœmelegher (20), i brullaupum gildum eda jolom ok i allum adrum samfyndum þær sœm fiolmenne kœmær samann (21), at logum landzens ok alskins retti (27), vm ymisar rettarbætur ok aðrar skipanar (41), or sildfiskum ædr odrum stadum (56), systlumenn varir ok riddarar edr adrir handgengnir menn varir (56), firir logmonnum eda adrum domarom (64). Slike generelle ordlag er sette til for at ikkje uttrykket skulle kjennast for snautt og fattigslag. Men ikkje berre omsynet til amplifikasjonen har spela ei rolle her. Ved slik uttrykksmæte fekk ein ogsá gjort rettsreglane meir dekkjande.

Men amplificatio fær ein ogsá om ein går den motsette vegen. Dette er når forfattaren skruvar meininga opp mot eit klimaks, oftast ved å gå frá det generelle til det meir spesielle. Ogsá dette er sikkert eit medvite stilmiddel. I desse setningane er stigninga i uttrykket særleg tydeleg: Biodom ver ok ollum monnum einkanlegha hangengnom monnum varom ... oc þeim enkanlegha er lagha men uilia vera (66), at bœta þa luti sem afat er oc einkanliga vm log ok landsens rett (99), Marger men hafa idulega kert firir oss einkanlegha þeir sem vmbod hafa af uare halfu (114), till hueriar handar dryckiar ... och einkanliga mungattz (137). Slik uttrykksmæte kan dekkjast av den klassiske termen *gradatio*.⁵⁴ Det same har vi i desse ordlaga: Kotkarlen ... sœm annat huart kann litit till lagha elleghær als ækki (21), litla sok eda allz enga (64), vidrlik verk edr verri en fyrri (111).

Stor bruk av parvis ordstilling gjer framstillinga høgtidssam og pompøs og høver der det skal gjevast uttrykk for sterke kjensler. Difor var dette eit høveleg stilmiddel å nytta i eidsformular. I rettarbota av 1302 vert det fastsett ein eid som medlemene i eit eventuelt formyndarstyre skulle sverja. I denne høgtidsame eiden kryr det av tautologiar og distribusjonar: Sua legh ek hond a þessa helgo doma oc þui skyt ek til gudas at þesse rikis stiorn sem ek er til skipadar ifir Noreghs konongs riki oc hans skatlandum skal ek tryglegha oc hollostosamlæga gera med allu gaumgefe radande þat sem rikinu (dei fleste variantar har: krununni) se til cero oc allu rikinu til gagns oc nytsemdar eftir þui uiti oc skynsemd sem gud gefar mer. Huaruetna þer sem ek uerdar stadar iuir malom manna. domom eda radom þeim sem rikit tekas. skal ek dœma oc rada sua vm rikan sem vm fatœkan. sakadan sem siviadan. vngan sem gamlan. skyldan sem

⁵⁴ Jfr. Albeck: «Dansk Stilistik» s. 196.

uskyldan. ænga muni ne giafr skal ek taka at døma eda rettyndi at gera eda at segia ne til miskunnar at fylgia openberlega ne löynlegha (52 f).

Parallellismane stár ikkje fullt så tett elles i rettarbøtene, men dei vert ofte nytta når det skal skapast ein ekstra effekt. Ein del døme på slike ordpar: gangh ok nytsemdar (20, svært vanleg ordpar), skoda ok ranzsaka (20, også vanleg), med minni græin ok lysingh (20), med godra manna rade ok tillaughu (20, og ofte elles), þæssor vor skilningh ok skipan (20), godom mannum [ok lutvandum (20),⁵⁵ vondom ok hæimskum (20), ollum spakum mannum ok sidsamum (21), hæimskir menn ok snaper (21), laghum ok rettyndi (21 og oftare), laghabætær eda nymæle (21), hogh eda saar (21), sømelegha uidrtaku lydni ok æftirlæte (23), mote os ok varo valde (27), formenn ok vphafs menn (28), stet edr tigund (28 og ofte elles), tilgiof taka edr krefia (28), tollum ok alogum (29), ein spakan ok skilrikan (30), til frelsis ok hugannar (30), greina ne orskurd a leggja (30), fulkomet bod wart ok sannr vili (34), hafa ... til sett oc samþyct (45), græinast oc ut skiliazst (49), uarazst oc eftir sia (52), grunsamlegar einrøedor eda samheldi (52), hetleggh eda skadalegh (52), skal sa sem hennar fer fremstar uera [oc hestar i alre scømd oc uirdingh æ medan han røeynist uell hollar oc tryggar (54), þa er han sialfsagdar guds vuin oc alra heilagra manna (54), til sanz uitnisburdar [oc oefenlægrar stadfestu (54), sakir ofrikis ok þæirra metnadar (57), oss ok konungdominn (57), bref [ok þuilikan witnisburd (58), at hon se vpplesin ok gøer kunnigh (59), bod vaart ok fullkomen vili (61),⁵⁶ til laustnar (oc) fiar pinu (113). með vtboðom oc leiðangrsfærðum (113), lydnir oc æptirlater (113), þann mikli vsidr ok mikli kostnadr (116), hafve oc hallde (117), uuidarkøemlehgt oc ei retlegt (118), þenna tol at heimta oc luka leta (119), skyra ok greina (120), langfædga tall. till haugh ok till heidni (121), firir rikistiorn ok lagha vardueitzlu (121), idulægha ahyggiu ok marghar nattuokur (121), skipat ok stadfest (121), eptirdømom ok domom (121),⁵⁷ uer ... sawm. skodðaðum ok skiluisligha yfir lasum (124), samþyckium uer hana ok stadfestum (124), saker beislv ok jðulegz bænarstadðar (124), idulegha oc audmiuklega (128), þerssa skipan samþyckia stadfesta oc ubrigdilegha gøeyma leta oc firir logh oc

⁵⁵ Dei to symmetriske lekkane er stelte på kvar si side av eit ord dei begge stár i same grammatiska tilhøve til. Jfr. mange døme på det same vidare utover. Slik ordstilling kallar J. A. Dale «jamvektstelling». Eit anna namn er *hyperbaton*. Dei parallelle lekkane får kvar for seg større vekt enn om dei hadde stått saman. «Studiar i Arne Garborgs språk og stil» s. 156 f.

⁵⁶ Her har vi ein ekstra effekt ved den kiastiske ordninga av ledda.

⁵⁷ Her har vi også figuren *annominatio*: oppattak av ord som er etymologisk samanhøyrande og har sams klangelement.

Biarkrøeyar ret skipa (128), at þessare skipan stande oc uere logh oc Biarkrøeyar rettar (128), uera edar goeymast (128), se þær gudi oc oss uelkomner (131), firir rexster sit oc kostnad (133) til lagha oc doma (133), ver hafum bodit ok fult vmbod i hendr fengit N. N. (137).⁵⁸

Vi har ikkje berre ordparallellismar, men også mange tilfelle av symmetrisk periodekonstruksjon, det vil seia parvis oppstilling av setningar eller setningsdelar. Saman med den symmetriske oppstillinga av lekkane plar også gå symmetri i innhald. Slik setningsparallellisme er ofte vanskeleg å skilja frå ordparallellisme, men eg skal likevel freista å gjeva nokre døme på dette stilmerket. Symmetrisk periodekonstruksjon finst også meir eller mindre i alle slag prosatekster, men er særleg nytta i slike mellomalderskrifter som byggjer sterkt på retorisk stiltradisjon. hafuum ver ... vm hugsat ... varom herra Jhesu Christo till sœmdær ok ollum os till ganghsemdar (20), rikunu til mykils haska. oc allu folkenu til mykilla vnada er þat byggia (45), þær skordor vid at reisa oc þat rad til at leggja (45), oss ber vm at hugsat at glæymska syslumannanna ... verdi oss eigi til ufregdar. þæim til fiar upptektar oc saklausum monnum til skada (64), handgengnum monnum uarum þeim sœm halda fylgd með oss [ok sueinum varum þeim sœm með oss ganga (68), guði til lofs ok dyrðar heiðrs ok æro ok várre fru sancte Marie ok hinum heilaga Olafi konungi. ok sialfum oss til sálu hialpar. (ok) at guð gefi oss goðan erfingia eptir oss ok œllum mœnnum til hugganar (78),⁵⁹ at gud hafue heidir af. en ver sœmd. sialfir þer gagn oc nyttsœmd (108), hvat landeno er nyttzsamlight oc haghlight almughanom (117).

Ein del periodar er ikkje så tydeleg symmetrisk oppbygde, men inneheld setningar eller setningsdelar med omlag same innhaldet. Vi kan tala om «meningsymmetri» eller «logisk symmetri».⁶⁰ Eg skal gjeva nokre døme der sideordna setningar eller setningsdelar skapar logisk symmetri som står nær perifrastisk oppattak: æptir þui sem ver seum ok gud gæfr oss at vndirstanda (34), þessar rettarbœtar sem her fylgir ok huer greinazst eptir adra (28), fara heim i bygdir med mangaraskap oc hafa hafa torg fyrir

⁵⁸ Annominatio.

⁵⁹ Her syner den kongelege ideologien seg i tredelinga med guddomsmaktene på toppen, dernest kongen og nederst kongens undersåttar. Vanlegvis vert det i denne formelen nytta berre abstrakte nemningar for dei positive verdiar ein ønskjer at ei kongeleg handling skal tilføra kvar av dei tre partane. Men her kjem også ein konkret ting til: kongen ønskjer seg ein god arving. Eit så pass personleg ønskemål midt i ei formelvoren vending kan tyda på at kongen sjølv har hatt hovudarbeidet med utforminga av denne viktige rettarbota.

⁶⁰ Jfr. Dale: «Studiar i Arne Garborgs språk og stil» s. 231.

huers manz durum (42), af þeim er þa hefir nest veret konongr iuir Noregh [oc sidazst fra fæl (49), eptir þui sem ver erom skyllidugir ok æidr vaarr stendr til (57), ver megom þat ei lyda leta oc ei uilium ver med nockro mote (67), saker mikillar fiolskyllidu landzsens nauðsyniar sem till heyrðj oc vor vili vere till (224, jfr. 74), segium ver þa af nafnbotenne oc gerom þa muga menn (225—226, jfr. 79), sva mikit sem konungdomrin þarnast j ok honum brestr j leiðangrinvm (91), falle i aleigu maal ok tape ollv þui gozse sæm hann aa (93), þen þridiungh sakarœyris er þeir eigu retlega at hafa oc uer oc uarer foreldrar hafa gefet stadenom (97), eftir þui sem þer uilir hafa þock oc afusu af oss oc halda þeim sœmdom sem þer hafir af konongdomenom (97), Nu huer systlumadr sem þeima varom bodzskapp glœ(y)mir edr firer nemst eftir at sea fyrnemfdom odada ok vtlægðar monnum (111), eptir þui sem a var lagt oc bref vor vatta (112), bref uar briota eda riufa þa orskurdu sem ver hafum alakt [eda stadfest (114), huerr sem œdruvis gœrir. enn nu hœfum ver bodit. ok þenna wárn bodskap brytr (116).

Logisk symmetri har vi ogsá i dei tilfella der ei relativsetning tek opp att ei meining som er uttrykt straks føre i korrelatet eller som ligg underforstått. Dette er òg eit tydeleg retorisk verkemiddel. H. Lie har vist at det er «et ganske karakteristisk trekk ved Snorres retoriske stil» at han i talane i Heimskringla nyttar slike «utmalende relativsetninger» som inneheld «et visst tautologisk element»⁶¹. Ein del døme frá rettarbøtene: spakum mannum ok sidsamum þeim sik vilia till nyttra luta hafua (21), systlumen [eda adrer rettar þeir sæm her voro ifuir skipader (20), grunsamlegar einrœdor eda samheldi þau sem monnum synazst hetlegh eda skadalegh (52), þeir þo sem eingin grunsemd pickir a uera vm nockra þa luti er rikinuro ero grunsamleghr (52),⁶² þuilikt bref edr vitnisburd [sem fyr segir (58—59), bæta misuerk sin þau sem þeir kunnu i at falla (66), logh oc rœtтыndi i landeno [þau sem uer hafum skipat oc genget hafa manna i millum (72), gefum wer upp œll leiðangrskœrð ok allar aðrar motgerðir þær sem þeir hafa gert wið oss eða vårt forellri (78), orskurd þan sem logmadar leggar a (86), domar þær sem dœmdar uerda (86),⁶³ sem adar hafa þetta brotet [sem nu er sakt (89), mynt uar su er nv gengr j landinu (91), vm vtboð þau sem ver hafum latet her vt bioða (112).⁶⁴ Vi har ogsá andre slag utmålende tillegg som er uturvande for innhaldet: ollum monnum huerrar stettar edr tigundar sem huerr er (116. Liknande

⁶¹ «Studier i Heimskringlas stil» s. 114.

⁶² Annominasjon.

⁶³ Annominasjon.

⁶⁴ Annominasjon.

uttrykk fleire andre stader), ollum monnum þeim sem j Berhguin eru verrandum ok viðrkomandum (124), aller utlenszskir men af huariu lande sem huarir ero (131), systlumonnum varom huarium i sinni systlu (133 og fleire andre stader).

Rytmiske prinsipp har hatt mykje å seia for bruken av ordpar og for setningsbyggnaden i det heile. Når det gjeld riddarsogene, hevdar Cederschiöld at mange fyldige uttrykk «höja sig öfver vanlig prosa ... genom sin väl afmätta rytmen».⁶⁵ K. Liestøl legg stor vekt på den rolla rytmen spelar i gammalnorsk prosa. Han skriv vidare: «Liksom i vers (men sjølvsagt ikkje so regelbunde) bør det i prosa vera eit skifte av lette og tunge stavingar, um det skal verta klang i maalet. Alt *det* kravet kann verka paa ordsetnaden. Difor finn me, at naar eit ein-stavings- og eit tvo-stavingsord er knytte saman med «og», stend tvostavingsordet sist. Paa den maaten fær ein tvo trochæar: haug og hamar /fjell og fjøra/ bu og byggja.»⁶⁶

Også i rettarbøtene har vi mange døme på parallellismar som gjev to trokéar, og der den voggande rytmen difor kjem særleg godt fram (Sievers' A-type). Eg kan nemna nokre få av tilfella: vagh ok stoðu (92), skom ne skada (61), styrk ok fylghi (62), vald oc vmbod (64), uald oc miskun (73), lofs ok dyrðar heiðrs ok æro (78), ueghd oc miskun (107). Ei liknande rytmerørsle får vi også elles der siste lekken er lengst: gangh ok nytsemdar (20), laghum ok rettyndi (21), tollum ok alogum (29), atgeymnir oc fagrferðugir (225), nøygslar oc haðungar (101). Dei to halvdelane av figuren får begge trykkting staving + ei eller fleire trykklette. Uttrykket får ein linn, kvervande rytme. For å oppnå dette vert genitiv på *-ar* sett etter *s*-genitiv: til gagns oc fagnadar (102). Ei symmetrisk rytmerørsle får ein dersom dei to lekkane er like lange: taka edr krefia (28), vondom ok hæimskum (20), hollar oc tryggar (54),⁶⁷ skipat ok bodit (57), hindra eda talma (71), rettinda ok naudsynia (106). Cederschiöld har rett i at ved ordpar «får vanligen det längsta ordet sista platsen».⁶⁸ Men dette er ikkje nokon absolutt regel. Vi har fleire døme på at jamstelte lekkar berre har ei staving. Vi får då også rytmesymmetri av di dei to trykktinge stavingane grupperer seg om det trykklette bindeordet. Døme på parallellismar med slik kretikertakt (— ∪ —): skipp oc godz (119), pret ok suik (92), vel eðr pret (113), lif ok goodz (109). Korjambetakt (— ∪ ∪ —) har vi til dømes i: hogh

⁶⁵ «Fornsögur Suðrlanda» s. VIII.

⁶⁶ «Nynorsk maalføring ...», MM 1910 s. 23.

⁶⁷ Nom. sg. Ord som i klassisk gno. endar på nominativs-r, har på denne tida fått utvikla ei særskilt endestaving. Svarabhaktivokalen er ikkje alltid markert i skrift.

⁶⁸ «Fornsögur Suðrlanda» s. IX note.

eda saar (21), sorp æda saur (104), ferð eða wernd (76). Når vi har einstavingsord til sist, får figuren ein noko abrupt slutt, men forma kan verka frisk og slående. Vi har også nokre døme der fyrste lekken er lengst: hugleida oc rada (51). Ein type som vi sjeldan finn, men som elles er vanleg i norrønt mál, er fleirstava fyrstelekk og trykktungt einstavingsord til slutt (Jfr. Sievers' E-type): hæiðr sinum oc rætt (224, 74). Figuren gjev klår rytmesymmetri.

Antitesen er eit viktig kunstmiddel til å pryda framstillinga med. Antitese får vi ved samanstilling av to lekkar som har kontrasterande innhald. Men dei må høyra til same tydingsområdet i vidare meining, elles vert det zeugma. Denne retoriske figuren verkar til å framhevja sterkt ein påstand eller ei meining. Figuren er velkjend frå antikk kunstprosa og levde vidare i retorisk forma stil i mellomalderen. Men antitesen har også rom i gammal norrøn dikting. Einar Ól. Sveinsson har peika på dette: «Norrænir menn höfðu skarpa hugsun, og er því allt annað en fátítt, að i eddukvæðum sé andstæðum þröngvað saman í setningu eða málsgrein».⁶⁹ Det same gjeld for skaldekvad, jamfør byrjinga av Arinbjarnarkviða:

Emk hraðkvæðr	Eg kved lett
hilmi at mæra,	til kongeheider,
en glapmáll	seint det gjeng
of glöggvinga,	om gnikarar;
opinspjallr	fritt eg kved
of jofurs dǫðum,	om fyrste-dåder,
en þagmælskr	men teier still
of þjóðlygi.	om storlögner. (Omsett av Leiv Heggstad.)

I norrøn prosa i folkeleg stil møter ein sjeldnare antitesen, men både Laxdœla⁷⁰ og Bandamanna⁷¹ saga nyttar han etter lærd påverknad.

Ein figur med liknande stilistisk verknad er «*antitetisk parallellisme*». Figuren har stor likskap med andre parallellismar i og med at vi får eit oppattak av meininga. Det som særmerkjer den antitetiske parallellismen, er at oppattaket ikkje skjer ved eit meir eller mindre tydingsliknande omgrep, men ved det stikk motsette omgrepet som vert negert. Snorre nyttar ofte denne talefiguren, som «er karakteristisk for hele hans mentale habitus».⁷² For Snorre er sikkert bruken av figuren eit resultat av skuleopplæringa hans.

⁶⁹ «Riturnartími íslendingasagna» s. 134.

⁷⁰ E. Ó. Sveinsson i Ízlendzk fornrit V s. XIX f.

⁷¹ Magerøy: «Studiar i Bandamanna saga» s. 173 ff.

⁷² Lie: «Studier i Heimskringlas stil» s. 111; jfr. s. 119 f.

I rettarbøtene finn vi også ein god del antitesar og antitetiske parallelismar. Eg tek òg med ein del motsetnadskonstruksjonar som strengt teke ikkje kan kallast antitesar. Eg vil difor tala om *antitetiske konstruksjonar*.⁷³ Her er eit oversyn over dei tilfella som er klårast poengterte: su sæct ... er skipad godom mannum ok lutvandum till frialsis. en vondom ok hæimskum till vidærsionar (20)⁷⁴; vilium ver at þa kome skiotrenn græidulegha till uar. en æi se af sumum vndanlœyndær (21), skal sa ækki gialdæ firir er þæt gerer ok a sinu haldæ (21), skilrikir men ... þær sœm med jamnade vilia skipta þæræ i millum sœm þurfu. ok æi taka sialfuer ser til handæ (22), slikt værd a lægghia sœm þa gengær almennelegha manna millum. en æi æftir æinz manz eda tuægghia manna mete (22), skulu þeir sem þetta halda vel ok vandlega hafa vára vinato med sannom goduilia & c. en ef nokor madr ... vilia þessar rettarboetr fœra almoganom til þyngsla þa skal þar engi madr greina ne orskurd a leggja vttan sialfum ver (30), þat af takande sem iuiruettes uera þœtte. en þat til leggiande oc vm bœtande sem oss þœtte bazt uera (45), biodum ver fuldkommeliga att i thæim kaupstadum sem gots kommer till innan takmærke selids þar. en æigi brott flyttist (55), biodum ver vmbods monnum várum þar sua eptir at sea sem þær vilia helldr hafa þœck af oss enn missa þeirra sœmda sem þær hafa aadr af oss ok konungdominum haft (57), at þesse var bodskapr ok allr annan sem ver havom skipat godom monnum til frialses ok vlydnum till refstar verdi stadfastlegha hallden (62),⁷⁵ skulu þær oc hafa sés oc sete med muga monnum oc eigi hia hyrd (67), eru sumir framfarnir en sumir lifa (78), hallmælit æigi konungi yðrum ok samþyckit æigi þeim sem amæla honum. Verit hann helldr með goðom orðum ok werit spakir ok tryggir wið hans þegna (80), þa er þat ouerðugt at sa niote rettynda er aðrum vil þeirra eigi vnna (84—85), þeir metta sin uarningh dyra þan er hann skal penningha moti taka. en þa odyra er hann skal uarningh moti taka (92), segiast eigi fallt hafua þægar hann hyggr hann penning vilia fyrirgefua er falar. en þa letr hann fallt er varningr er mote gefin (92), intakazt oc utgerazt (96). Skal þessi erfð ganga i almenniligu erfða tale en eigi vm konongs erfð (100), þat er meir gort till kostnaðar ok fraletis en till nockora nytsemda (109), þyngia sua almuga varom til laustnar fiar pinu vndan fyrnæmfndre færð. ser til fiar afla oc sinum

⁷³ Jfr. Magerøy: «Studiar i Bandamanna saga» s. 174.

⁷⁴ Her har vi heile seks rytmisk balanserte lekkar, ved at begge hovudlutane av antitesen er tvidelte og begge dei fyrste av desse delane att er ihopsette av to parallelismar.

⁷⁵ Her er det fire rytmisk samanhøyrande lekkar i det kvar av dei to hovuddelane av antitesen har to lekkar som høyrer saman med tilsvarande lekkar i den andre.

vmboðsmonnum (113), ver hafum sua skipat stadfastlega fyrmeir oc sua uillium ver at goeymist fra þeima degi obrigdilegha (114), þær þydesko ... uilia þat eina hafa or varo lande sem þeim þickir ser þarflegadst oc ver mettom sem sidst missa (118), er syslumadar iammykit skyldugar at luka af sinu þeim sem sin ret uil søekea sem han a at hafa af þriot firir rexster sit oc kostnad (133), Oc biodum ver vmbodzmonnum vorum sua eptir at sia sem þeir vilia heldr hafa þok af os en missa þeirri semd sem þeir hafa af os (141). Det er rimeleg at lovtekster har god bruk for antitetiske konstruksjonar. Dei kan hjelpa til å gjeva lovbodet eit pregnant innhald. Døma ovanfor representerer eit utval etter skjøn.

Av andre symmetriske stildrag kan eg nemna ymse slag *responsjonar*. Responsjon er oppattak på vilkårleg stad i konteksta av ord ein vil leggja særskilt vekt på.⁷⁶ Ein kan skilja mellom tre typar av responsjon: a) Kongruente oppattak, b) oppattak av same ordet i anna bøygningsform (polyptoton) og c) oppattak av ulike ord som er etymologisk nærskylde og har liknande klangform (annominatio). Men det er ikkje turvande å taka desse distinksjonane så strengt her.

Responsjon er eit viktig prydmiddel i antikk kunstprosa, men er òg eit velkjent fenomen i den norrøne litteraturen. Særleg møter ein responsjonar titt i dialogiske eddakvæde, men figuren vert også brukt i prosaen, særleg i talar og dialogar.⁷⁷ Snorre nyttar responsjonar på ein verknadsfull måte i Heimskringla.⁷⁸

Rettarbøtene er stort sett stutte skriftstykkje, og det vert difor lite rom for ein kunstnarleg bruk av responsjonar. Men noko kan ein finna. Det kan ofte vera vanskeleg å avgjera om ein responsjon er brukt medvite, eller om han berre er tilfeldig. Men i alle fall gjev reponsjonane stilen ein særskild svip. Einskilde ord tykkjest vera reine moteord i rettarbøtene og kjem att gong på gong. Eit slikt er lånordet *próf* og det tilsvarande verbet (*sann*)*prófa*.⁷⁹ Responderande innskotne vilkårssetningar har vi s. 22 (§ 12, 13): vm ranzsak a korne ef almughi þarf þæs vidær Sva ok vm næmnder ef þæs þarf vidr I arveføresegnene i rettarbota av 1302 (s. 46 f) finn vi nokre ordlag som stendig vert tekne opp att: N. N. skilgeten hin ælzsti ein. skal konungr vera. Dersom det er ei kvinne det tale om, vert

⁷⁶ Jfr. Albeck: «Dansk Stilistik» s. 171. H. Lie nyttar termen i trongare meining, d.v.s. om oppattak i replikkar som følgjer på einannan.

⁷⁷ Jfr. Magerøy s. 181 ff. om responsjon i Bandamanna saga.

⁷⁸ Jfr. Lie: «Studier i Heimskringlas stil» s. 68 ff.

⁷⁹ Fyrstelekken *sann-* i *sannprófa* er logisk sett ikkje turvande. Han er eit resultat av tilhugen til lange, utmålande uttrykk. Av same grunn vert epitetet *sann* ofte nytta føre *próf*: med sannu profe (52).

siste lekken endra til «tekar konongsdomen». Vidare: En ef han er eigi til. þa ... Responderande setningar verkar som kompositorisk bindemiddel.

Eit karakteristisk dæme þá oppattak av lydliknande ord har vi s. 132: ... at bændar firirnemazst vita at gera oc vardhus i hia sem logbok bydar ... oc at logmen varer uilia enga sekt dæma a þa bændar sem firirnemdan bodskapp firirnemazst at gera. þui at þær segia engha sekt vera anemfda i logbok vm firirnemfda olydni. Her er det truleg medvite spela þá likskapen i klang mellom *fyrirnefna* og *fyrirnema*. Jamvel om orda ikkje har nokon etymologisk skyldskap, kan dei ha blitt assosierte med ein annan folkeetymologisk. Den klanglege likskapen mellom desse verba har sikkert vore større enn eit normalisert skriftbilete viser. Austlandsk talemål hadde nok þá denne tida fátt assimilasjonen *fn* > *mn*. Partisippet *fyrirnefnðan* vil ekstra lett kunne assosierast med *nema* av di den mellomste av dei tre konsonantane ville falla bort i talemålet: *nemnd* > *nemd*-. Slik leik med ord er nærskyld med ordspelet. I vår tid vert slikt språkleg raffinement særleg nytta for å skapa ein humoristisk og satirisk effekt, men i eldre tider kunne denne stilprydningen også nyttast for å få fram indignasjon eller trugslar.⁸⁰

Det same gjeld oppattak i anna bøygningsform (polyptoton). Denne figuren har vi til dømes s. 45: hafum ver saker *bænastadar oc samþyctar* alpydu skodat oc skoda letet logbok þa er uirdulegar herra Magnus konongr ... hafde saman sett eftir alz landzens *bænastad oc samþyct*. Oppattak av eit vanleg ordlag har vi også s. 50: þeim tolf ... sem rikistiornen er i *hendar fengen*. þer til er þeir *fa* hana konongenom *af hende*. Raffinert er bruken av polyptoton s. 51: þa skal oc synazst konongdomsens *liggiande fe* oc sua þat sem vndir heuir *lagdz* a huariu are. S. 64 vert to lekkar tekne opp att. Her er det tydeleg at det er indignasjon som ligg bak oppattaket: Synist oss sua sem þar hafa til genget *glæymska* sialfra sylumanna ... en slika *ilsku* sinna lensmanna laatast þær eigi vita. ok oss ber vm at hugsa at *glæymska* sylumannanna eda *illzka* lensmannanna verdi oss eigi til ufregdar.

Til slutt skal eg gjeva nokre dæme þá annominasjon, det vil seia oppattak av ord som etymologisk høyrer saman:⁸¹ þeir muni eigi *rettynda* gera þeim vttan þeir se *rettuisir* uið aðra (85), þar sem ... loghskilat er edr *domar dæmdar* (87), þeir menn er ... synazt uskilrikir uera sakir eina hueria *olutuanda luta* (100). I det siste tilfellet er nok ordleiken nytta fullt

⁸⁰ Jfr. Ulla Albeck: «Om Ordspil», APhS XIV s. 209.

⁸¹ Eg tek ikkje med tilfelle eg tidlegare har nemnt der vi har parvis ordstilling eller perifrastisk relativsetning.

medvite. For å få fram det same kunne forfattaren nøgt seg med eitt ord, substantivet *olutvendi*,⁸² men han har falle for freistinga til å skapa ein ekstra klangleg effekt. Eit analogt tilfelle har vi s. 109 med ei omskriving av ordet *gullsmiðr*: engin smiðr sa er gul smiðar. Samanstillinga av etymologisk samanknytte ord på s. 116 er nok òg gjord med overlegg: þann mikli vsidr ok mikli kostnadr sem menn hafa inn dregit i landit *vnytsamliga* framarr enn forn siduenia hefir aa verit edr þeirra *nytsemd* sée til sem landit byggia.

I rettarbøtene kan ein òg finna andre slag oppattak, som ein ikkje kan kalla responsjonar. Rettarbøtene inneheld ofte ei opprekning av rettsreglar. Det er naturleg at desse ofte vert innleidde på same måte. Innleiingsord som ein kan treffa fleire gonger i ei rettarbot, er *svá*, (*en*) *ef*, (*en*) *af því at*. Ofte vert føresegner som følgjer tett på einannan, innleidde med (*en*) *um*, til dømes s. 28—29: En vm almening ok fiskivatn vilium ver En vm vagir allar En vm eignar byggingar I rettarbota for Hedmark og Toten (s. 19) vert tre av føresegnene innleidde med: þa skipan hafuum ver ok a gort ... (§ 7, 11, 14) og ei med det liknande ordlaget: En þa væghd ok miskun hafuum ver agort (§ 15). I same rettarbota vert § 9 innleidd med: Sua hafuum ver gort rad firir ..., og dette ordlaget kjem att litt endra i § 12: Sua hafuum ver rad firirgort. Ein kan vel seia at slike ordlag fungerer som overgangsformlar i rettarbøtene. Overgangsformlar er mykje nytta i romantisk litteratur⁸³ og også i islendingesogene. Dei anaforske oppattaka her, det vil seia oppattak av byrjingsorda i periodar som kjem nær etter kvarandre, kan nok gjeva ein emfatisk og innhamrande verknad, men slike ordlag kan ofte tykkjast lite varierte, og det gjer stilen keisam og masete.

Moteord i rettarbøtene er fortidspartisippa *ánefndr*, *ádrnefndr*, *fyrirnefnd* og *fyrirsagdr*. Desse fungerer som attendevisande formlar. Slike formlar er òg velkjende frå romantisk litteratur.⁸⁴ På s. 51 finn ein både anefndom (2 gonger), adar nefndom, firir sagdum, fyrsagda og firir sagdra.

I dei døma på ymse slag stilsymmetri som er omhandla til nå, har innhaldet hatt meir eller mindre å seia. Eg skal nå drøfta symmetriske stil-middel som berre har med klangverknad å gjera.

Av slike kunstmiddel er det bruken av *allitterasjon* ein fyrst legg merke til. Allitterasjon er velkjent i mange ulike kulturspråk. I antikk poesi og prosa var det ein mykje nytta klangfigur. Men ingen stader har allittera-

⁸² Nyttá i einskilde av avskriftene.

⁸³ Jfr. Gering: «Islendzk Ævintyri» II s. XLIX ff.

⁸⁴ Jfr. Gering: «Islendzk Ævintyri» II s. LVI ff.

sjonen kome i større bruk enn i nordisk litteratur. Stavrimet, som er ein strengt normert bruk av allitterasjon, er eit grunnleggjande formelement i all norrøn poesi. Bruken av allitterasjon i prosa var friare og meir avgrensa. Om bruken i islendingesogene hevdar Döring: «Alliteration findet sich namentlich im Dialog, wo derselbe ein emphatisches oder bildliches Colorit hat, ... oder auch dort, wo allgemeine Gedanken, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten eingeflochten werden, ... Alliteration findet sich schliesslich auch in Rechtsformeln.»⁸⁵ Allitterasjonane i rettsformlar byggjer sikkert på tradisjon frå lovene. I dei gamle nordiske folkelovene vert allitterasjon mykje nytta, ofte i sameining med ein fast rytmisk oppbygning av føredraget. Allitterasjon og rytme vert nytta særleg verknadsfullt i dei alderdomlege svenske landskaplovene. Allitterasjon og rytmisk oppbygning har sikkert vore viktige mnemotekniske hjelperåder så lenge lovene vart overleverte munnleg. Men lover som er utforma i litterær tid, har ikkje gjeve avkall på desse verkemidla. Mange gamle allittererande rettsformlar går att også i yngre lover, og allitterasjon vert også nytta i nye føresegner om enn i mindre grad enn før. Det finst to verk som gjev oversyn over rytme, allitterasjon og rim i nordiske lover: E. H. Lind: «Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarne» og H. Vendell: «Bidrag till kännedomen om alliterationer och rim i skandinaviskt lag-språk».

Men allitterasjon og rim vart nytta vidare enn dette. Særleg fekk desse stilmidla ei rik bløming i omsett riddardikting og i liknande «lygisögur». Her kan framande førebilete ha spela inn, då originalane nok kunne vera rike på allittererande vendingar. Men det ser ut til at omsetjarane ofte har nytta allitterasjonar i større grad enn originalane. Cederschiöld tykkjest meina at allitterasjonane kunne verta nytta som eit vederlag for «originalets prydliga rim».⁸⁶ Meissner steller seg tvilande til ein slik teori om allitterasjon brukt som substitusjon for den poetiske forma i originalane, men reknar med at omsetjarane medvite gjekk inn for å skapa høgprosa.⁸⁷ Alt Keyser og Unger i utgåva si av Barlaams saga peiker på at teksta har «hvad der i Kongespeilet er sjældent, en temmelig hyppig Anvendelse af Bogstavrimet (stafir) især i Opregninger og Ordsammenstillinger paa hvilke Forfatteren vil have lagt særdeles Vegt».⁸⁸ Seinare har H. Gering gjeve ei mengd døme på allittererande ordlag frå islandske

⁸⁵ «Bemerkungen über Typus und Stil ...» s. 38.

⁸⁶ «Fornsögur Suðrlanda» s. V.

⁸⁷ «Die Strengleikar» s. 208.

⁸⁸ «Barlaams ok Josaphats saga» s. XI.

«ævintýri».⁸⁹ Seip refererer mange døme som viser at allitterasjon spela ei stor rolle alt på 1100-talet då Prosper's epigram vart omsette.⁹⁰ Nyleg har E. Ó. Sveinsson drøfta allitterasjon, rytmisk oppbyggnad og andre stildrag i vid samanheng ut frå den islandske «Viktors saga ok Blávus».⁹¹ Ein må vera merksam på at den omsette litteraturen er svært skiftande med omsyn til bruken av stilistisk ornamentikk.

Framande riddarsoger vart stort sett omsette til bruk ved hoffet, og det er difor ikkje urimeleg å tru at stilen i kongelege diplom kunne verta påverka av riddarsogestilen. Dette vert desto meir rimeleg då vi veit at Håkon V hadde litterære interesser. I Viktors saga heiter det: «(M)arga merkiliga hlute heyrðum wer sagða af heidarligum herra Hakoni Magnus syni Norigs kongi. einkannliga ad hann hiellt mikit gaman at fogrum fra sogum. ok hann liet venda morgum riddara sogum jnorænu ur girzsku ok franzeisku mali».⁹² Det er uvisst kor mykje ein kan lita på denne opplysninga. Vissare er det at han let omsetja ei legendesamling «Heilagra manna blómstr», som no er tapt, og fekk i stand den fragmentariske bibelomsetjinga med kommentarar («Stjórn»).

Når det gjeld diplomlitteraturen, er det viktig at dictamina truleg har sett opp føresegner for allitterasjonsbruk.⁹³ I latinsk kanonisk rett, latinske diplom, kyrkjelege statuttar og pavebrev vart allitterasjon mykje nytta. Slik litteratur har vore velkjend i hoffkrinsar og ofte eit mønster for diplom på morsmålet.

Eg skal nå gjeva eit oversyn over allittererande vendingar frå rettarbøtene. Det kan ofte vera vanskeleg å vita om ein allitterasjon er tilsikta eller berre tilfeldig. Det fyrste må vera tilfelle når allitterasjon førekjem i nær samanknytte parallelle lekkar, men også ut over dette må det vera eit medvite spel med klangverknaden i orda. Stilfiguren polyptoton fører oftast med seg allitterasjon. Eg tek ikkje opp att døma på det. Eg tek fyrst med ein del allittererande vendingar der bruken kan byggja på tradisjon frå gammalt lovspråk. Desse allittererande ordlaga finn vi også att i folkelovene (ifølgje Vendell), samstundes som dei kan vera vanlege i seinare diplomsmål. Sume av dei er ennå i bruk: *vm alldr oc vm æfue* (102), *i ackri sinum æða ænng* (105), *bede innan landz oc uttan* (51), *uttan landz oc innan* (50), *fe ok friði* (93. Vendell hevdar å ha notert dette ordlaget heile 84 stader i gammalnorske lover.), *gefua edr gialda* (108), *hafve oc*

⁸⁹ «Islendzk Ævintýri» II s. XXXI ff.

⁹⁰ «Nye studier ...» s. 47 ff; jfr. s. 33.

⁹¹ «Viktors saga ok Blávus», særleg s. CLXXXII ff.

⁹² «Viktors saga ok Blávus» s. 3.

⁹³ Jfr. «Kulturtradisjon ...» s. 256.

halde (117), kall eda kona (19, 54), i lande oc lausum œyri (54, 136), minne lutt eda meira (30, 136), sakadan sem siviadan (53), sés oc sete (67). Det viser seg altså at det ikkje er så mange allittererande vendingar som også førekjem i folkelovene. Men ein kan nok likevel seia at målet i rettarbøtene på dette punktet til ein viss grad byggjer på gammal lovmåltradisjon.

Eg set så opp andre allittererande uttrykk frå rettarbøtene. Døme som ikkje finst i Vendells oversyn er merkte med *. Vokalisk allitterasjon: *firir sit afbrot at missa sins vmbods (50), *Eiriks konongs agetar aminningar (133), eftir eignum oc ingeldom (50), *eilifa ambun (81), *idulegha oc audmiuklega (138), *illum ordom (20, 20—21), indlenskom ok vtlenskom (55, 132. Også i landslova), fyrnemfdom odada ok vtlægðar monnum (111), *til æfinligrar æignar (57).

Konsonantisk allitterasjon: saker beislv ok jðulegz bænarstadðar (124), þeim sem brotet hafa bref vor oc bodskapp (65. Også i erkebisp Jons statutt.), i æinum bunade ok vm æit bord (22), *loghmen varer dæmi daghligha (117), *takum ver oss till forraða faðurlæifð vaara (224, 74), *gera med allu gaumgefe (53), langfædga tall. till haughs ok till heidni (121), heste eder hors (73. Også i landslova), lagvm kirkiunnar oc keisarans (45), *fyr en i kostnengh komi (48, C-teksta. Dei andre har: gange), *megho latta som theim lyster (136), vm leidangr ok landskyldir (137. Også i landslova.), leikmanna ok lerðra manna (92), leikum ok lærðum (99), lerðum ok leikum (92, 121), vm log oc landsens rett (99. Også i Jonsbok), loglega oc linlega (225, 75), *Logþing lofum ver þeim ok at hafa (28), *meir en louat er at lagum (47), *at þeir luki alt sem dømt er loglega h(v)arium ser i lage sem auerkan laut (72), *þuilika hlute med œngum mun hlydaz lata (57),⁹⁴ *huerr sem æigi lykr læidangr várn edr lydskylldu (57), eftir manna malom (134), ef þeir rea men oc reka (65),⁹⁵ *vare sanne reidi oc loglegom refsingom (71),⁹⁶ af þui att ver ... sawm. skodðaðum ok skiluisligha yfir laasum þa skippan. þa samþyckium uer hana ok staðfestum i ollum sinum greinum (124),⁹⁷ eftir at sea oc søkea (64), *skulo þau ok yfuir seaz ok innuirduliga skodaz (59). nockurar sektir eða

⁹⁴ Her er allitterasjonen blitt noko øydelagd i ei islandsk avskrift. Islandsk heldt oppe *h* føre *l*, *n* og *r*.

⁹⁵ Særnorsk allitterasjon. Fritznar har fleire døme på allittererande samansetjing av desse orda, oftast i partisippform: *rjáðr* ok *rekinn*. (Fritznar under *hrjá* og *rjá*).

⁹⁶ Dette allittererande ordlaget byggjer på den trøndsk-vestlandske skriftnorma. Søraustlandsk talemål heldt oppe vr-sambandet.

⁹⁷ Den metriske regelen om at *sk* berre allittererer med *sk*, *sp* med *sp* og *st* med *st*, er ikkje gjennomført i rettarbøtene. Sjå òg seinare døme,

saka giptir (79), bæðe at sektum oc soknum. skottum oc skyllidum (83), hafa ... til sett oc sampyct (45), *efter at sia (ok) sem invirdileghazst at skoda (111), gerdom ver þa skipan a oc skyringh (130), *ver hafum sua skipat stadfastlega (114), hafum ver sua skipat oc stadfest (71. Også i Hirdskráa.), hofu ver sua skipat stadfest oc i bok sett (139), þæssor vor skilningh ok skipan skal standa (20), *skoða sem skilrikligaz (76), huarke skom ne skada (61. Også i Jónsbók og Hirdskráa.), *þeir beiðizt með skynsemd slikrar skyllidu (85), huatke smar ne storar (50. Også i Hákonarbók), sorp eda saur (104), ein spakan ok skilrikan (30), *ollum spakum mannum ok sidsamun (21), *stein skal standa (28. Ein variant har: liggia), *i huerri stet edr tigund sem huer stendr (29), *Sua oc ei sidare (107, 56), j sinum sylum ok starfe (90), *sæta vare sannre oblidu (111), *at men uarezst þa myklu villi þoko (45), *Engar ueizlur mego þeir oc ueita støere en hyrdskra uattar (50),⁹⁸ vel ok vandlega (30. Også i landslova), *hofðingiar verallegs velldis (224, 74), verande oc uidar komande (45 og oftare), sakir vigha ok vandreða (63, 137), at vistum oc þuilikum vapnum (224, 75. Også i bylova til Magnus Lagabøte).

Vi ser at ein del av dei allittererande vendingane også finst i litt eldre kongelege og kyrkjelege lovverk. Språket i rettarbøtene samsvarar altså på dette punktet ikkje lite med juridisk språkbruk elles i tida nærast føre. Ingen allittererande ordlag frå rettarbøtene finn eg att i dei oversyna som Cederschiöld, Gering og Meissner har sett opp over allitterasjonsbruken i eindel omsett romantisk litteratur. I rettarbøtene finn ein allitterasjon oftast i ordlag av juridisk karakter, mens dei allittererande ordlaga i riddarsogene ofte skal bera fram sterke og stormande kjensler. Allitterasjon vert også i rettarbøtene brukt i mindre grad enn i dei fleste riddarsogene, og bruken er stort sett mindre utstudert. Men jamvel om vi finn lite samsvar, kan likevel riddarsogene meir indirekte ha spela ei rolle for buken av allitterasjon i rettarbøtene.

Vi kan leggja merke til at Vendell berre har med ein del av døma ovanfor i sitt oversyn over allittererande uttrykk i gammalnorsk lovmål. Ut frå hans verk vert det difor vanskeleg å samanlikna rettarbøtene med eldre lovverk med omsyn til bruken av allitterasjon. Han har då truleg teke med for lite frå dei andre lovverka òg. Etter mitt skjøn har Vendell avgrensa si interesse for mykje til allitterasjon i parvise ordlag, men også teke med for lite av slike tilfelle. På den andre sida ser det også ut til at R. Iversen har rett når han hevdar at Vendell har «en hel del med av til-

⁹⁸ Annominasjon (ueizlur — ueita).

fældige eller nødvendige «stavrim»-uttrykk.⁹⁹ I ordlaget «sektom suara» (89) er allitterasjonen tilfeldig. *Svara* er heilt vanleg i straffe-setningar, t.d. «svara fullu bréfabroti». I setningane «ef drotnengh lifir kononge lengar» (54), «vita at gera oc vardhus» (132) er allitterasjonen nødvendig. Berulfsen gjer att Iversens syn, men tek feil når han hevdar at Vendell nok har «overdrevet antallet betydelig...».¹

Allitterasjon vert nytta for å pryda uttrykket og samstundes gjeva meininga større kraft og intensitet. Det er i byrjingsavsnitta (arenga, narratio) vi finn mest av prydeleg stilkunst. I dispositio måtte ein leggja mest vekt på det saklege og nøkterne, men også her finn vi allitterasjon når noko skal framhevast. I riddarsogene vert allitterasjon mest nytta i byrjinga eller slutten av forteljingane.²

Ein klangfigur ein sjeldnare legg merke til, er assonans, det vil seia oppattak i etterfølgjande ord av trykk tung staving med same konsonant(ar) etter vokalen og lik eller ulik vokal (heilrim eller halvrim). Også denne figuren kan stø seg på regelfast bruk i norrøn poesi (hendingar) og på antikk stiltradisjon. I norrøn prosa er det særleg i riddarsogene vi finn bruk av assonans, men også i lovene er han noko i bruk, vel fyrst for å vera til hjelp for minnet. Islendingesogene søkte å unngå rim i prosaen og nyttar difor så godt som aldri assonans medvite.

Vi finn heller ikkje mange tilfelle i rettarbøtene. Der vi har polyptoton og annominatio, får vi oftast assonans. Eg tek ikkje opp att døme på dette som eg alt har nemnt. Andre døme på assonans: huer sæm onnvr klæðe ber skerr æða bera letur (110), at bera edr skera edr skera láta (116), þeir ... er æigi uilia fara edr skynsamliga suara (61 note 48), j sinni ferð eða wernd (76), kunnr eda sannr (61. Også mange andre stader t.d. 65, 66, 67, 69, 136), til laga verda loglega stefnder (30. Annominasjon), læidangr ok lyðskylldu (56, 57), vm skackeran. parteran. ok leppa klæda skurd (116), bæde suara oc gera eptir lagom (107), varom herra Jhesu Christo till sæmdær ok ollum os till ganghsemdar (20. Annominasjon), Engar ueizlur mego þeir oc ueita støere en hyrdskra uattar (50), allum guds vinum oc sinum (45),³ þeir uerda þar uittir a þingeno eftir þui sem logbok uattar (89).

I mange andre høve kan det òg sjå ut som vi har assonans, men det er vel berre tilfeldig klanglikskap. Vi ser at vi i fleire tilfelle har samstundes

⁹⁹ «Bokstavrim hos Peder Dass», MM 1915 s. 214 note.

¹ «Kulturtradisjon...» s. 255 note.

² Meissner: «Die Strengleikar» s. 217.

³ Rimverknaden kan vera ein grunn til at siste lekken er sett til i denne inscriptio-formelen.

både allitterasjon og assonans. Vi har òg tilfelle der orda har fullt klang-samanfall frå og med den (siste) trykktunge vokalen, og såleis kunne ha vore enderim i poesi. Slikt rim vart nok halde for å vera eit særskilt raffinert verkemiddel i prosa òg. Vi finn også stundom rim i dei breva frå Håkon som er trykte i Dipl. Norv. t.d. «boret ok suoret» (DN I 137).

Eg skal nå ta for meg ein del *ikkje-symmetriske stildrag*.

Vi ser korleis rettarbøtene er kjenneteikna av ein pompøs og ordrik stil. Også ordformene kunne ha mykje å seia for å gjeva stilen fylde, og europeiske førebilete trengjer inn også når det gjeld ordvalet. Hammarström peikar på at mellomalderlatinen «älskar även det fulltoniga, välklingande ordet», noko som fører til at «man frossar i suffixala utvidningar av orden.»⁴ Slike utvidingar møter vi også i norrøne skrifter i lærd stil. Eit karakteristisk døme er bruken av *bænarstaðr* for *bæn* (s. 28, 45, 91, 93, 132).⁵

Lange og svulmande ord kunne ein få ved å nytta adjektivsuffikset *-ligr* og det tilsvarande adverbsuffikset *-lika*. Når det gjeld bruksområda til desse endingane i norrønt, held J. Sverdrup fram at dei vert nytta lite i poesien, og at det i prosaen er «fornemmelig den lærdere, kirkelige stil, som er dette suffiks' egentlige felt; her har det vokset sig sterkt, og her har det skutt ut sine talrike grene».⁶ Trongen til å få ein voggande rytme har sikkert spela inn ved bruken av slike ord. Særleg er dette tydeleg der vi har avleiingar til adjektiv og adverb med omlag same tyding som grunnordet. Her har suffikset blitt ein pryddande tilvekst utan sjølvstendig tyding. Om dette seier Sverdrup: «Særlig synes denne betydningsløse bruk av suffikset at høre hjemme i den lærdere stil, hvor man vel har fundet, at det længere avledede adjektiv har tat sig bedre ut det kortere grundadjektiv.»⁷ Av slike tilfelle frå rettarbøtene kan eg nemna: græidulegha (21), skiothleghar (21), opthlegha (20, 55, 66), mykilegha (23), aodmiuklega (28), stadfastlega (46, 114), punglega (49), openberlega (53, 54), hardlega (53), fria(1)slega (54), falsligri (58), margfallldigri (58), linliga (75), skilrikligaz (76), henntiligaz (78, men superlativ *henttastir* i Sauebrevet (s. 34)), rangliga (84), sanliga (85), retlega (97), rettuisluga (109), tiðuligast (110), skynsamleght (119), fulkomilegt (138. Men ofte fulkommit (t.d. 137)). Karakteristisk er skiftet mellom *ymisar* (41) og

⁴ «Glossarium...» s. 66.

⁵ Liknande utvidingar er karakteristiske for kansellistil i dag. Jfr. *målsetjing* i tydinga *mål* og *problemstilling* i tydinga *problem*.

⁶ «De gammelnske adjektiver paa -ligr...», ANF 27 s. 12.

⁷ Smst. s. 31.

ymisligar i eit varianthandskrift. Desse suffiksa vart tydeleg nytta for å skapa ein høgprosa.

Eit anna stildrag som hjelper til å gjeva amplificatio (o: utfylling), er bruken av *epitetet*, det prydande adjektivet. Dette byggjer også på framande stilmønster.⁸ Adjektivepitet finn ein nytta i omsett litteratur, både kyrkjeleg og verdsleg, og i heimlege skrifter av likande slag. Norrøne omsetjingar nyttar ofte meir adjektivprydna enn originalane.⁹ Også i rettarbøtene møter vi ein hang til å forsyna substantiv med utmålende attributt. Uttrykket får sterkare verknad enn substantivet aleine har. Eindel døme: æinahuæriar skiothleghar naudsyniar (21), þat stora ok hit vhoeyrilega afbrot (27), fulkomet bod wart ok sannr vili (34), þa myklu villi þoko (45), þylikar uhœyrlægar skade (49), til æuenlægrar stadfestu (49 og oftare), grunsamlegar einrœdor (52), med sannu profe (52 og oftare), i uruggri gœymslu (54), til sanz uitnisburdar (54), sakir þeirra sturu ribballda (58), med rædeleghre heitan (61), fulkomet vald oc vmbod (64), vare sanne reidi oc loglegom refsingom (71), sanna landraða menn (74—75), til logþinges loglegra (89), vare sannre oblidu (111), þann mikli vsidr ok mikli kostnadr (116), eftir sornom eidi ydrum (119), idulægha ahyggiu ok marghar nattuoður (121), saker ... iðulegz bænarstadðar (124), fulkommit bod vart (137), firir ... þeim sterkum ribuldum ok snattarum (138). Adjektivbruken i rettarbøtene er stort sett nøktern. Dei fleste attributta er av skildrande karakter. I riddarsogene møter vi oftare rosande eller lastande epitet.

Også adverb vert stundom nytta på retorisk måte til pryd for uttrykket: þa myklu villi þoko. er mestar luti landzfolks þessa hevir sva *harmulega* blindat af ueret (45), forbiodom ver oc fuldkommeliga (56), þat hafwm ver ok sanleggha vndirstadet (61), at þesse var bodskaper ... verdi stadfastleggha hallden (62), þerssa skipan ... ubrigdilega gœma leta (128). Desse retorisk brukte adjektiva og adverba skal understreka innhaldet. Dei vert ofte nytta i setningar som set fram indignasjon eller trugsmål, ofte saman med symmetriske stilmiddel (parallelisme, alliterasjon).

Stor bruk av *abstrakte ordlag* er karakteristisk for retorisk påverka stil. Eindel abstrakte ordlag frå rettarbøtene kan nemnast: um þær naudsyniar ydrar (19), þæiræ sæm oss ero med þæghnskyldu vndir laghder (20), þat ... afbrot sem Hadar gerdu med vlydnis sambande mote os ok varo valde (27), hafa synt os sinn goduilia i lydni ok æptirlæte med mykille hollestu (28), villi þoko (45), sakir ofrikis ok þeirra metnadar (57), ganga

⁸ Jfr. «Dansk Stilistik» s. 47.

⁹ Jfr. «Norrøn Fortællekunst» s. 111.

fram med rædeleghre heitan ok ofswæse (61), sakir mykillar fiol(s)kylldu oc ahyggiu (64), eigi gagn hafa af sinni priotsko oc ranglete (65), með banne eða aðrum harðyndum (84), er þat mesta røettynda ran allum al-muganom (89), suara ... i nidarfellingh laganna oc brefa brot (89), nog lengi þyckiumst ver slika olyðni ok krununar skaða þolt hafa (90—91), sakar sialfra ydara bœnastadar oc þarfœnda (93), till kostnaðar ok fraletis (105), taka ... ofdirfd af sinom vondzskapp (111), vndandratter. uel eda klocskapar (119), gerdi þat ... ifuatsæmd (120), firir allan kostnad oc stunda tapan (133).

*Digresjon*en er eit typisk mellomalderleg stilmiddel. Det er særleg i høvisk og geistleg litteratur vi finn dette stildraget, i islendingesogene berre i Fóstbrœðra saga. Digresjonane kan vera eit utslag av keiveleg komposisjon eller av medviten stilvilje («exgressus»). I rettarbøtene har vi ein lang digresjon s. 45—46 om «þa myklu villi þoko» o.s.b. Elles har vi ikkje lange digresjonar, berre nokre få mindre parantetiske innskot: af þui at þer komo til var bidiande aodmiuklega *sem von var at*. nada ok miskunnar (28), ef sua hardlega kan til at falla *sem gud lete eigi uerda* at ein huar ... brytar þenna eid (53), þar sem þæir spyria skiot ef nockorar sektir falla til med bondonom i þæira systlum. *aldre ero þær sua litslar* (64).

Retoriske spørsmål og samtalar har vi ikkje i dei nøkterne rettarbøtene. Men ein gong er det sett inn ein replikk for å kasta ljós over eit rettstil-høve. Dette er nok her eit retorisk drag: Sua fyrirbioðum ver ok þan pret ok suik er sumir menn gera att þeir metta sin uarningh dyra þan er hann skal penningha moti taka. en odyra er hann skal uarningh moti taka. sua segiandi. tekr ek penninga þa tekr ek halfa mork. en ef ek tekr smior þa tekr ek laup (82).

Biletspråk, *metaforar*, er mykje nytta i norrøn litteratur. Det kan vera nok å minna om kenningane i skaldespråket. Islendinge- og kongesoger nyttar eindel metaforar, men dei er ofte heller konvensjonelle. Riddardiktinga har ofte ein meir utstudert og raffinert biletbruk. I lovene er bruken av metaforar svært avgrensa, og dette gjeld i høg grad for rettarbøtene òg. Det var heller ikkje ventande at ein kunne finna mykje biletbruk i slike offisielle skriftstykkje av resonnerande karakter. Dei metaforane vi kan finna, er stort sett av stereotyp og konvensjonell art. Men det er ofte vanskeleg på grunn av tidsavstanden i dag å kunna «avgjøre graden av konkret billedlighet i mange av de norrøne «avblekete metaforer»». ¹⁰ Eg skal berre nemna nokre få tilfelle der metaforbruken verkar meir original:

Abstrakt er metaforen i dette tilfellet, der det heiter at kongen skal

¹⁰ Lie: «Studier i Heimskringlas stil» s. 8.

seia i frå i god tid når han vil ha skyss av bøndene, dersom «os ber æi a æinahuæriar *skiotleghar nauðsyniar*». Liknande seiemåte har vi s. 52: at þær kome *skiotlegh refsingh* eftir. Abstraherande verknad har òg nokre ordlag som ein kan oppfatta som kombinerte metaforar, det vil seia at den eigentlege førestellinga alltid er nemnd.¹¹ S. 74: þo at wer hafim æi sva eptir séð sakir mikillar fiolskylldu *landzins nauðsynia*. Kombinert metafor har vi òg i «af hinum bazstom monnum i *rikissens stiorn*» (110), der alle variantane har «rikinu». Bruken av abstraherande metaforar viser at det ligg intellektuell stilvilje bak uttrykksmåten.

Rettarbøtene held ofte ein streng tone, men nyttar sjeldan overdrivingar. Men stundom kan sterke kjensler føra til bruk av *hyperbelen* (overdriving), som når det heiter at ymse menn fer «i bygdir med mangar(a)-skap oc *hafa torg fyrir huers manz durum*» (42).

Latinske drag i syntaksen

Den hypotaktiske setningsstrukturen vi møter i mykje av den lærde norrøne litteraturen, grunnar seg ikkje lite på førebilete frå latinen. Latinen gjekk inn for lange periodar med mange setningar logisk underordna kvarandre. Men framande mønster har også spela ei rolle ved meir spesielle syntaktiske kategoriar. Som framand påverknad er det vanleg å rekna visse sider ved bruken av a) presens partisipp, b) perfektum partisipp, c) refleksivforma av verbet og d) relativet. På desse områda har latinismane i ulik grad vore vanlege like til i dag, særleg i kansellistisk språk.

Vi skal fyrst sjå på bruken av *presens partisipp* i rettarbøtene. Vi har ikkje så få døme med pres. part., men bruken tykkjest vera meir avgrensa enn i mykje av den seine kyrkjelege litteraturen og riddardiktinga. Det heimlege pres. part. hadde ein i hovudsaka nominal (adjektivisk) funksjon. Den latinske innverknaden viser seg generelt sett i at partisippet vert meir nytta med utprega verbal tyding. Utviklinga frå adjektivisk til verbal karakter er ikkje eit særskilt norrønt fenomen, men har gått føre seg i dei andre germanske språka òg.¹² At denne ovringa er så allment utbreidd, viser at partisippet har bore utviklingseigenskapar i seg, men det er stort sett latinen som utløyser desse latente eigenskapane.

Som attributt har presens partisipp med aktiv tyding heimleg grunnlag. Det vert i folkeleg stil nytta av intransitive verb, i hovudsaka av

¹¹ Jfr. «Dansk Stilistik» s. 120.

¹² M. Ahlberg: «Presensparticipet...» s. XI.

slike som «betegner en ydre eller sanselig tilstand eller handling».¹³ Slik heimleg buk har vi i rettarbøtene t.d. i uttrykka: griplande handum (49), sakir vmfarandi manna (59). Latinsk påverknad kan vi ha der eit attributivt pres. part. i aktiv tyding ikkje står for noko ytre eller sanseleg. Vi har ingen slike døme i rettarbøtene.

Heimleg bruk av pres. part. er det også når eit partisipp av eit intran-sitivt verb vert sett som apposisjon for å visa subjektets ytre tilstand, særleg ved rørsleverb: hlæjandi Vǫlundr hófsk at lopti, grátandi Bǫðvildr gékk ór eyju. (Vǫlundarkviða 29.) Partisippet fungerer i slike tilfelle som eit adjektiv. Utover dette finst det i lærd litteratur typar av appositive partisippkonstruksjonar som ein må rekna med grunnar seg på kopiering av latinsk språkbruk. Dette gjeld pres. part. i aktiv tyding av både transitive og intransitive verb i apposisjon til (oftast) subjektet med same funksjon som ei adverbial undersetning. Partisippet har altså fått rein verbal tyding. Ei følgje av den verbale tydinga er også at partisippet kan ha underordna lekkar til seg, til dømes objekt eller preposisjonsuttrykk. Jfr. Nygaard, Synt. s. 238 anm. 3: «I F. S. føies ingen bestemmelser til et appositivt sat part. (undtagen enkelte grads-, og stedsadverbier som mjök, inn þar, fram o.l.). I L. S. bestemmes derimod det appositive part. hyppig ved et komplement eller en instrumental eller modal dativ». M. Ahlberg hevdar at denne «satsværdiga pres. part.-konstruktionen» «står i intimt samband med latinets participium conjunctum».¹⁴ I mellomalderlatin var det ikkje uvanleg å nytta part. som eit finitt verb. Døme frå rettarbøtene: af þui at þer komo til var bidiande aodmiuklega ... nada ok miskunnar (28). Sua skulu þeir oc atta er vttan gardz ero halda sick fyrst sialfe iamnadar men ... at gœymande vm framferd syslu manna oc lensmanna (51), þesse rikis stiorn ... skal ek tryglegha oc hollostosamlæga gera ... radande þat sem rikin se til cero (52—53), sakir þeirra storu ribballda ... er segia sik skulo fara pilgrims ferdir ... æydandi bygdir med margfalldligri vspekt. gœrandi [ilt] huar sem þær kunnu fram koma. ... (58), at þer ser honom lydnir. styrkiande han til þersa starfs (66), skipum wer Asulf Aslaks son merkis mann varn ei minkandi j þessu stétt ok nafnbót herra Ogmundar Aslaks sonar (74), Nofn þeirra manna sem af werða teknir bioðum wer ok at þer syslumenn latið skoða ... greinandi vpphaf viðrattu þeirra (76). Uilium uer at þer uitir at uer gerom en a nyan leik þessa skipan a. firir biodande huerium manne hana i nockorom lut at hindra ... (97), gerom uer þa vtlæggha med þesso varo brefue.

¹³ Nygaard: «Den lærde stil...» s. 155. Jfr. Ahlberg s. 81.

¹⁴ Ahlberg: «Presensparticipet ...» s. 161.

biodande systlumonnum ... at gripa fyrnemfda illuerka (111), baro soghn faudur fædra sinna. græinande skilluislægha langfædga tall. till haughs ok till heidni (121).

Også same slags apposisjon til underordna setningslekk finn vi døme på: Biodom uer systlumanne uarom oc gelkyranom þessa uara skipan at halda uidar byn uitande til sanz ef þær firirnemazst hana ... (95), biodom ydar allum iamsaman at þer taker uid þerssare skipan ... uitande til sandns at huar sem mote þerssare uare skipan gengar ... (128). Variantane har *vitandi til sanns* to stader der hovudtekstene har andre ordlag: s. 106: ok uitit fyrir uist; s. 116: witi hann til sannz. I siste tilfellet har nok hovudteksta feilskrift etter diktat.

Ein kan merka at den ikkje uvanlege latinske ordfølgja pres. part. + predikatsverb ikkje er teken opp. Slik ordstilling bryt med det som er vanleg i nordiske språk, og i norrøn litteratur er det berre få slike tilfelle. I alle døma ovanfor kjem såleis partisippapposisjonen etter predikatsverbet i setninga. Pres. part. har ein særmerkt rytme og gjev heile uttrykket ein spesiell høgtidsam karakter. Det vert ofte nytta for å skapa ein særskild psykologisk effekt. Særleg vert det nytta der noko skal innprenstast, anten det er forbod, påbod eller trugsmål. Jfr. uttrykka med (fyrir)-bjóðandi, vitandi til sanns.

Eit partisipp kan setjast appositivt til eit nomen som er styrt av ein preposisjon. Slike uttrykk kan ein omsetja med ei tidssetning der subjektet gjev att nomenet og predikatet partisippet. Slike uttrykk er i folkeleg stil ikkje uvanlege i tidsnemningar, men kan også stå for andre omstende ved ei handling. Døme frå Gulatingslova: at uppvesande solo; ef maðr er viginn i oldhusi at brennanda elldi (NGL I s. 86 og 62). Slik bruk grunnar seg på heimlege føresetnader.¹⁵ Falk og Torp hevdar at denne bruken er «fællesgermansk».¹⁶ I lærd stil vert bruken av slike uttrykk utvida etter mønster av den latinske dobbelte ablativen.¹⁷ Vi har ingen slike døme med pres. part. i rettarbøtene. (Om perf. part. sjå nedanfor).

Bruken av nomen + part. i dativ utan preposisjon grunnar seg derimot truleg fullt og heilt på latinske førebilete. Slike uttrykk er etterlikningar av dobbelt ablativ. Dei finst i religiøs litteratur, riddardikting og diplom. I rettarbøtene har vi slik dobbelt dativ med pres. part. berre i innsiglingsformelen, t.d. «insiglat sialfum oss hiauerandom» (71). Same formelen også s. 55, 81, 90, 112. I andre diplom frå kong Håkon kan ein stundom finna

¹⁵ Ahlberg: «Presensparticipet ...» s. 28.

¹⁶ «Dansk-norskens syntax» s. 221 (§ 140).

¹⁷ Uttrykk som «etter endt forhandling» o.l. er etter nyare tysk mønster.

dobbelt dativ med «hjáverandum» også i påbodssetningar. DN IV 75: at þit profet ok ransaket þetta mal, huarom tuæggi þeim sem malet wardar hiauerandom, æda loghlega tillstæfndum. Liknande i DN VI 83. Slike absolutte dativuttrykk kan i einsskilde tilfelle ha slege rot i målføra, t.d. «oss uvitande». Truleg er det påverknad frå juridisk mål som ligg til grunn.

Presens partisipp i aktiv tyding av både transitive og intransitive verb vert sjeldan nytta som predikativ i folkeleg stil. I den heimlege bruken har partisippet for det meste tydeleg adjektivisk eller substantivisk karakter. I rettarbøtene har vi eitt døme: at sanz uerdi uart huart hon er barns hafande eda eigi (54). Den nominale karakteren til partisippet kjem tydeleg fram ved at styringa er sett til i genitiv. I lærd stil derimot møter vi ofte aktivt pres. part. som predikativ i omskrivne uttrykk for nåtid og fortid. Om denne bruken heiter det hos Ahlberg: «Det har alltså blivt klarlagt, att i samtlige germanska språk den predikativa pres. part.-konstruktionen med verbal betydelse oppkommit under direkt inflytande från latinet eller, för gotiskans vidkommande, grekiskan»,¹⁸ men ho peiker også på at det adjektiviske partisippet «i sig självt måste ha haft vissa latent utvecklingsmöjligheter».¹⁹ Pres. part. med slik durativ tyding har vi i rettarbøtene i: þeir sem þui ero samþyckiande eda hiolp ueitande (54). Oftast med framtidstyding: allum guds vinum oc sinum ... þeim er Noreghs konongs riki byggja eda bygande verda (45), godz allu þui sem han a eda eigande uerdar (54), allan þann warnadtt som þer eiigu eda eigannda werda (136), allt þat er þa eigha þau æða æighande verða (140).

Pres. part. i nærast passiv tyding vert ofte nytta som predikativ «for at betegne, at en handling er tilbørlig, nødvendig eller mulig (bør, maa, kan ske)».²⁰ Partisippet har altså gerundiv tyding. Nygaard har nokre døme frå folkeleg stil, men oftast har vi denne bruken i lærd stil. Partisippet vert ikkje nytta på denne måten i bokmålet nå, men ofte i nynorske målføre og nynorsk skriftmål. Til døme: Høyet er takande (o: kan takast). Dette tyder på at partisippet i denne tydinga har røter i nordisk språkbruk. Dette hevdar H. Logeman, som òg gjev mange døme på nynorsk bruk.²¹ Også M. Ahlberg hevdar at dette partisippet «har inhemska förut-sättning, men att det mycket starkt influerats av främmade, framför allt latinska uttryckssätt».²² Det er det latinske passive verbaladjektiv

¹⁸ «Presensparticipet ...» s. 99.

¹⁹ Smst.

²⁰ Nygaard: «Den lærde stil ...» s. 159.

²¹ «Det saakaldte passive nutidsparticip i Norsk og i beslægtede sprog», ANF XXX (1914).

²² «Presensparticipet ...» s. 127.

(gerundiv) som har vore mønster for den utvida bruken i lærde skrifter. Vi har berre eitt døme i rettarbøtene: sialfum os synis eigi vægd ne miskun a vera gerande (28).

Substantivering av pres. part. har vi i norrønt i dei vanlege orda búandi, frændi, fjándi. Vi kan også ha det i personnamn, t.d. det mytologiske Verðandi. Også i stadnamn, særleg fossenamn, kan vi møte substantiverte pres. part., t.d. Rjúkandi (= den rykande (fossen)). I norrøn poesi har vi ikkje liten bruk av substantivert pres. part. At dette er heimleg bruk, ser vi òg av det at substantiviske pres. part. har sin eigen bøygningsklasse (nd-stammene). Bruken må setjast i samanheng med partisippets sterkt nominale karakter i dei nordiske språka. I lovene har vi substantivert pres. part. i ein del rettstermini som gjeld personnemningar (døemandi, søekjandi o.s.b.). I tilknytning til slik bruk har vi i rettarbota frå 1308: sakir þríozku verianda (76, 225). Utanom dette finn ein svært sjeldan substantivert pres. part. i folkeleg stil. I lærd stil finn ein det derimot ofte. Dette må koma frå latinen, som hadde ein mykje meir vidfermd bruk av partisipp i substantivisk funksjon enn nordiske mål. M. Ahlberg hevdar: «Genom latinskt inflytande, særskilt i översättningslitteraturen, oppkommer efter hand ett bruk av substantiverat pres. part. som icke har stått i överensstämmelse med det inhemska språkskicket».²³ Dette må sjåast i samanheng med substantivering av adjektiv i det heile etter latinsk mønster. Bruk av substantivert part. utover det heimleg tradisjon gjev grunnlag for, har vi nok i: Hakon med guds miskun Norehgs konongr ... sendir ... verande oc uidar komande ... quediu guds oc sina (45). Den same formelen har vi fleire andre stader. Likeeins: bede radande oc gerande (54), hans retter eftir komandar (45).

Pres. part. verkar til å skapa fullnad i uttrykket. At det er så mykje nytta, kan vera eit utslag av trongen til å nytta lange ord og såleis få fram ein voggande rytme. Det viktigaste bruksområdet av framandt opphav er appositiv stode med setningsfunksjon. Dette gjeld truleg for diplomlitteraturen i det heile. I dei fleste døma med pres. part. i dei bispebreva Berulfsen har granska, har såleis partisippet denne appositive funksjonen.²⁴ Skriftmålstradisjonen for denne bruken har vore sterk like til vår tid. Til og med landsmålsdiktarar som Vinje og Garborg kan nytta partisippet appositivt på denne måten.

Perfektum partisipp vert i heimleg bruk knytt til *hafa*, *vera* og *verða* for å laga omskrivne tidsformer. Det vert også sett til verba *fá*, *geta*, *eiga*,

²³ «Presensparticipet ...» s. 137.

²⁴ «Kulturtradisjon ...» s. 340 f.

vinna. Dette er også den vanlegaste bruken i rettarbøtene. Vi har også fleire døme på det opphavlege tilhøvet at partisippet ved *hafa* er knytt appositivt til objektet. Døme: [sakarœyri] þan sem ver hafum þeim ueittan (87, jfr. note 19). Ved sida av denne verbale bruken vert perf. part. også ofte nytta attributivt utan tidstyding som eit reint adjektiv.

Den latinske påverknaden syner seg i ein utvida bruk. Partisippet kan såleis i attributiv stode nyttast med ei viss tidstyding. (Nygaard: Syntax § 247). I rettarbøtene gjeld dette særleg dei typiske kanselliorda *áðrnefndr*, *ánefnd*, *fyrrnefndr*, *fyrresagðr*. Dei er omsetjingslån frá latin av nemningar som *predictus*, *antedictus*, *prefatus* o.a. I rettarbøtene har vi talrike døme med slike attendevisande ordlag. Eg skal berre nemna nokre frå den store rettarbota frá 1302: med tillagu oc rade firir sagdra hofdingia (49), med firir sagdum fiorom monnum (49), gera fulla reikningh firir anefndom tolf monnum (51), viij. af firir sagdum tolf rikis stiornar monnum (51), vidar ... fyrssagda tva biskopa i anefndom stad (51), vndir lyeklum firir sagdra manna (51), ein huar af adar nefndom fiorom monnum (51). Klassisk norrønt ville ha nytta relativsetning: er fyrr er nefndr; er fyrr hofum ver um røtt o.l. Eit visst verbalt innhald har vi også i: efter sornom eidi ydrum oc dygleik (119).

Etter latinsk mønster kan perf. part., liksom pres. part., nyttast appositivt med same funksjon som ei undersetning. Døme frá rettarbøtene: karl madar hin elzsti ein skilgeten af skilgetnom komen (46), oc huar eftir annan af honum komen (46), fyr karl en kona af rettre Noreghs konongs ett komen (48). Vi har også «klassisk» konstruksjon med relativsetning: þær er af skilgetnom ero komnar (48). Andre døme: sendir sua till vaar j æinu kuaterni insiglaðo með sino insigli (225, 76). Døma ovanfor kan ein best omskriva med relativsetning. I andre tilfelle er partisippapposisjonen adverbial og oftast jamgod med ei tidssetning (eller vilkårssetning): sektir at taka ... af þeim monnum sem eigi uilia fara logleggha stemfndir til uar (65), þær sem eigi uilia vera stefnu vattar logleggha til krafder af adrum monnum (133). Vi har ingen døme med partisippapposisjon fyrst i setninga slik som det er vanleg i latin. Dette finn ein ofte i omsett litteratur.

Heimleg bruk er det å nytta preposisjonsuttrykk + partisippapposisjon i tidsnemningar. (Jfr. Nygaard: Synt. § 246 Anm.). Døme frá lovene: at leiðangre boðrnom (Gulatingsslova; NGL I s. 97), nu at gorfu skipi (Landslova; NGL II s. 34). I lærd stil vert slike uttrykk nytta oftare etter latinsk mønster i staden for ei undersetning. I rettarbøtene har vi desse uttrykka med perf. part.: En eptir fimm vetr liðna falli tollar vndir syslumenn (80). En a þessom XX vettrom allom lidnum skulu þeir suara

fulri sekt sem adrir bumem (107). Nokre variantar av den store rettarbota av 1302 har: at henne frafallinni (54 note 13. Hovudteksta: at hennar frafalle). sëm framast ber os till at oskadre vare søemd ok rettyndum varom æftirkomandom (23). *Úskaddr* er vel nærmast eit adjektiv, men står altså i apposisjon på same måten som partisipp. Jfr. Nygaard: «Ogsaa adjektiver kan sættes som adv. app. i lighed med, hvad ovenfor er paavist om participier».²⁵

Perf. part. vert i norrøne skrifter nytta oftare enn pres. part. som apposisjon utan preposisjon etter førebilete av latinsk dobbelt ablativ. I rettarbøtene har vi berre to døme: hofum ver ... gert þa frialsá ok liduga af þessare sok. þeim þo vndan teknum sem formenn ok vphafs menn varo (28). En huar utlenskar er godz sit færer uttan takmarka ulocnom toll sinum. þa er þeira godz uptækt oss til handa (119. Eit par av variantane har prep.: at ulocnom toll).

Refleksivforma. Gammalnorsk lagar passiv diatese på fire ulike måtar. Vanlegast er *vera* + *perf. part.* og *verða* + *perf. part.* Det er sams for alle germanske språk å laga passiv med *wesan* og *werþan*. Passiv med «vera» finn ein også i ikkje germanske språk som latin, gresk og sanskrit. Det viser at denne typen går attende til det indo-europeiske grunnspråket. Den andre typen, med «verta», er derimot særgermansk.²⁶ I gammalnorsk kan også eit upersonleg aktivt uttrykk nyttast for å få fram eit passivt tilhøve (svá segir í Vǫluspá).

I gammalnorske kjelder finn vi også i ulik grad refleksivforma av verbet nytta med passiv tyding. Refleksiv tyding ligg nær passiv og kan lett gå over i denne. I dei eldste indoeuropeiske måla vart eit refleksivt tilhøve gjeve uttrykk ved å nytta medial form av verbet. Av denne refleksive bruken utvikla passiv bruk seg. Slik medio-passiv er i fast bruk i gotisk. Norrønt mål har berre småe restar (ek heiti). Same forma kom såleis til å gjeva uttrykk både for refleksiv og passiv tyding. Men etter kvart voks det fram ein ny måte å få fram refleksiv tyding på: Eit refleksivt pronomen vart sett til aktiv form av verbet i den kasus verbet kravde. Men i dei nordiske språka får vi på nytt ei utviding i bruken av den refleksive forma. I nordisk «erobres denne nye refleksivdannelse (etterat dens form ved enklise var blit fordunklet) atter for den største del av passiv».²⁷ Det kan diskuteras om denne siste utvidinga av refleksivforma til passiv tyding har støtta seg på framande førebilete. Har den agglutinerande

²⁵ «Den lærde stil ...» s. 166.

²⁶ «Dansk-norskens syntax» s. 165 (§ 98).

²⁷ Smst. s. 176 (§ 107).

latinske r-passiven hatt noko å seia? Nygaard hevdar at av di reflektiv og passiv tyding ligg så nær einannan, kan dei lett flyta over i einannan, og difor er det nok i folkeleg stil endel tilfelle av passiv bruk av reflektive former som «paa naturlig maade synes at være udviklede af sprogets egne analogier». ²⁸ Men han meiner også at den heimleg utvikla bruken er svært avgrensa. Den store bruken av agglutinerande passiv i lærd stil vil han tilskriva latinske førebilete.

At grensa mellom reflektiv og passiv tyding er uklår, kan ein sjå ved alle dei verba der vi har «fordunklet reflexivbetydning». (Nygaard: Synt. s. 165 ff.). Det gjeld særleg slike verb som gjev uttrykk for overgang til ein ny tilstand, altså verb med inkoativ tyding. Slik bruk av reflektiv-forma verb med avveiking av det reflektive innhaldet er vanleg både i folkeleg og lærd stil. I slike tilfelle kan vi seia at verbet har medial tyding, det vil seia at subjektet tek del i ein aktivitet (oftast ein endringsprosess) som ikkje tenkjest vera framkalla av subjektet sjølv, men heller ikkje av noko utanom subjektet. Ein prinsipiell skilnad mellom medium og passiv er at ved passiv tenkjer ein seg alltid at det er noko utanom subjektet som utfører verbalhandlinga (agens). Passiv kan klårast skiljast frå medium når agens er ein person. I praksis kan det likevel ofte vera tvil om eit uttrykk er passivt eller mediant (eller reflektivt). (‘Høyet tørkest’ tyder vel oftast ‘høyet vert tørrare’, og vi har då medial tyding. Hadde tydinga vore ‘folk tørkar høyet’, hadde vi hatt passiv tyding.)

På grensa til passiv tyding står også reflektivforma av verb som tyder: leggja merke til, skjøna, vurderer o.l. (Norr. synt. § 160 (s. 171)). Uttrykksmåten skil seg frå passiv ved at det logiske subjektet (agens) er sett til som dativobjekt (ikkje med prep. *af*). Eit døme frå rettarbøtene: *oss fanz sua i at ...* (45).

Reflektivform med heimleg utvikla reint passiv tyding reknar Nygaard med at vi berre finn ved 5 verb: byggjast, fåst, finnast, føðast og spyrjast.

Av og til finst i folkeleg stil også elles passiv bruk av reflektive former. Nygaard reknar då med at vi har «en mindre nøiaktig uttryksmaade» (Synt. § 159) eller at det er påverknad frå lærd stil (§ 161 c).

Bruk av reflektivformer med passiv tyding i lærd stil ut over det som er nemnt, reknar Nygaard grunnar seg på latinsk mønster. Slike tilfelle har vi mange av i rettarbøtene frå Håkon V. Det kan vera nok å taka med døme få nokre av rettarbøtene. Eg vel då ut nokre store og eit par mindre (nr. 5, 14, 17, 18 og 25). Eg finn i alt 46 tilfelle med sikker passiv tyding.

²⁸ «Den lærde stil ...» s. 161 f.

Her tek eg berre med nokre få døme:²⁹ Vilium ver þat med ængho mote þola at rettyndi manna drepezt nidær firir saker mutu. vinato. eda gíafua (20), þui ber at þeir pinizt likamlegha ok sua at þæninghum er med illum ordom vækkia stor vandræde (20—21), at ... tia þeim huariar laghabøtær eda nymæle þa hafa gordz (21), En landskyld lykiz vt æftir þui sæm huar hefuer skilt i sinum takumala (22), vilium ver at annar sætizt i stadenn (22), vili ok styrimadr hafua .i. suæin eda tua. þa næmnezt bøendær þui fære (22), uer skuldum þau logh halda oc haldazst leta (45), þa skal oc synazst konongdomsens liggjande fe oc sua þat sem vndir heuir *lagdz* a huariu are. oc *gæymazt* vndir lycklum firir sagdra manna (51), Enn ef hann fer framar mæir vtan systlumanz orlof. þa skal hann takaz ok aptr sendazst. Enn þær lutir sem hann fer med skulo eptir *gæymaz* (58), Enn ef hann kemr enn aptr ... þa skal hann takaz ok i høeptum *gæymaz* vm nockura stund ok aptr sendaz naudighr (58—59), firerbiodom ver systlumonnum varom ... nockora vndanføerslo at taka af honum ... en ef nokor tæktz þa er sem vgort see (61), vaapna viti ok sektir ... vilium wer at með eingu moti vpp gefiz (80), En vaapna tollr vilium wer at saman takiz íafnan af tueim skilrikum bondum ... ok kaupiz þar með vápn ok geymiz þeim til þurfta er nefndir werða (80. Varianten s. 226 har: En vapna tollr villium ver at saman take íamfnan tuær bøndr skilrikir ... oc kaupizst með vapn oc geymit ...).

Når tydinga skal vera refleksiv, vert det i lærd stil ofte nytta aktiv verbalform med refleksivt pronomen (Nygaard: Synt. § 161 Anm. 2). Dette har vi ofte i rettarbøtene, t.d. sakir þeirra storu ribballda ... er segia sik skulo fara pilagrimis ferdir (58).

I rettarbøtene er det monaleg fleire døme på s-passiv enn på andre syntaktiske drag der latinen har verka inn. Dersom alle desse døma med s-passiv grunnar seg på latinske førebilete, vil det seia at latinpåverknaden har vore svært sterk, sterkare enn på andre syntaktiske omkverve.

Den oppfatninga at s-passiven stort sett grunnar seg på latinske førebilete, tykkjest å verta stødd av Ivar Aasens omnemning av tilhøva i norske målføre. Han hevdar: «I Virkeligheden har denne Passivform, trods Exemplet fra Dansken, ikke fundet nogen synderlig Indgang hos Almuen».³⁰ Den vert nytta «kun i enkelte Tilfælde, især om en ubestemt Ting eller Tilstand; f. Ex. det spyrst (o: rygtes), det kjennest, det legst til».³¹

²⁹ Materialet er samla i hovudoppgåva mi «Kansellistil i mellomalderen.» Oslo 1968.

³⁰ «Norsk Grammatik» § 239 Anm.

³¹ «Norsk Grammatik» § 319.

Om opphavet til s-passiv i svensk hevdar P. Öhlin liknande synsmåtar som Nygaard. Han skriv at det er mogleg «att en passiv s-form har kunnet uppstå på inhemska grund. Det är dock mycket troligt att denna liksom s-formen i den folkliga stilen i fisl. ej kommit längre än till några få verb, om den ej fått stöd utifrån vid den vidare utvecklingen». ³² Han peiker på likskapen mellom s-forma og den latinske r-forma og konkluderer: «Det faller av sig självt, att det latinska konstruktionssättet måste ha inverkat på s-formens utveckling till passivbeteckning». ³³

Eit moment som talar mot sterk framand påverknad, er den allmenne tendensen til at refleksivformer går over til å få passiv tyding. E. Wistrand har studert overgangar frå refleksiv til passiv tyding i fleire europeiske språk og har kome til det synet at «der Entwicklungsgang von Reflexivum zu Passivum in der Sprachwelt so gewöhnlich ist, dass er beinahe den Charakter eines semasiologischen Gesetzes hat». ³⁴

I eit banebrytande arbeid har G. Holm lagt fram resultat av etterrøkjingar som gjeld s-passiv i svensk. ³⁵ Han har kome til at latinen har hatt mykje mindre å seia enn ein før meinte. Han studerer fyrst tilhøva i målføra, fordi ein her ikkje treng rekna med latinsk innverknad i særleg grad. Dei flest granskarar hadde før hevda at dei svenske målføra lite og inkje nytta s-passiv. ³⁶ Holm finn derimot etter måten stor bruk av s-passiv i dialektane. Særmerkt for s-passiven i folkemåla er «att den i så hög grad föredrar en *obestämd* eller i varje fall *föga bestämd* agens. Den ojämförligt största delen av ... exemplen äro sådana, där det är helt likgiltigt vem som utför verbalhandlingen». ³⁷ Den s-passiv-forma som oftast vert nytta, er passiv infinitiv, oftast etter modalt hjelpeverb. ³⁸ Den fremste årsaka til dette er «säkerligen att konstruktionen normalt har »irreal« karaktär». ³⁹ Modalt hjelpeverb + passiv infinitiv gjev oftast uttrykk for ei hypotetisk handling. Agens vert difor også hypotetisk og svært uviss. Preteritum passiv på -s vert mykje nytta i svenske målføra (s. 155). Her er det truleg ein ulikskap mellom svensk og norsk. A. Western hevdar om s-forma i pret.: «Denne tempus brukes ikke meget». ⁴⁰

³² «Studier över de passiva konstruktionerna...» s. 94.

³³ Smst. s. 95.

³⁴ «Über das Passivum» s. 74.

³⁵ «Om s-passivum i svenskan».

³⁶ Smst. s. 1—3.

³⁷ Smst. s. 146.

³⁸ Smst. s. 159.

³⁹ Smst. s. 161.

⁴⁰ «Norsk Riksmåls-Grammatikk» s. 164.

Han seier om eindel preteritale s-former han har funne i litteraturen, at dei «er i virkeligheten ikke annet enn papirmål. I talesproget brukes i de her nevnte tilfelle alltid omskrivning».⁴¹ Passiv supinum på -s vert svært lite nytta i svensk folkemål. Men det har difor ikkje «ofolklig karaktär».⁴² Og det passive supinet er ei språkleg ovring «vartill icke skymten av en utländsk förebild kan påvisas.»⁴³ I døma frå rettarbøtene har vi to gonger s-supinum (hafa gordz (21), heuir lagdz (51)).

Holm samanliknar bruken av s-passiv i målføra med bruken i svensk mellomalderlitteratur. Når det gjeld landskapslovene, som nyttar mykje s-passiv, finn han så pass stort samsvar at han ikkje vil rekna med latinsk innverknad på bruken.⁴⁴ I religiøs og lærd omsetjingslitteratur finn han derimot ein utvida bruk av s-passiv. Dette vil han då forklåra som innverknad frå den latinske fleksiviske passiven. Denne innverknaden viser seg på mange omkverve, oftast såleis at agensførestellinga vert meir konkret. Latinpåverknad reknar Holm med⁴⁵ ved:

a) Bruken av *agentar*. (Agent er i Holms terminologi eit språkleg uttrykk for agens.⁴⁶) Agenten er oftast uttrykt i eit preposisjonsuttrykk med *af*. I dei latinpåverka skriftene Holm har studert, har frå 3—4 % til opptil 12 % av s-passivane agent. Mellom døma frå rettarbøtene (i alt 46) finn vi berre eitt med agent. (vaapna tollr vilium wer at saman takiz ... af tueim ... bondum 80).

b) Stor bruk av s-passiv i preteritum der det går fram at handlinga er *okkasjonell*. (o: går føre seg *ein* gong. Motsett *frekventativ*.) Kategorien finst også i svensk folkemål, men er mykje vanlegare i omsett litteratur (frå 30 til 75 % av alle tilfella). I døma frå rettarbøtene finn vi i det heile ikkje preteritum passiv på -s, korkje *okkasjonell* eller *frekventativ*. Dette stemmer godt med mistanken om at s-former i pret. passiv vert lite nytta i norske målføre.

c) Stor frekvens av personlege subjekt i setningar der passive s-former er predikatsverbal. Holm finn at ca. 60 % av s-passivane i dei tekstene der latinpåverknaden er størst, har personsubjekt. I eksempla ovanfor frå rettarbøtene er det 20 av dei 46 s-passivane som har personsubjekt. Det vil seia ca. 43 %. Det skulle tyda på at latinpåverknaden ikkje er så svært stor.

⁴¹ Smst. s. 161.

⁴² «Om s-passivum ...» s. 162.

⁴³ Smst. s. 163.

⁴⁴ Smst. s. 264.

⁴⁵ Smst. s. 377 ff.

⁴⁶ Smst. s. 24.

d) Tilfelle i pres. eller pret. utan agent. men likevel med klårt fastsett agens. I dei sterkt latinpåverka tekstene finn Holm stort sett litt fleire døme på dette enn døme med agent. Kategorien er vanskeleg å avgrensa. I rettarbøtene skjønar vi at agens ofte er kongens embetsmenn, men dette er sjeldan klårt sagt. Eit unnatak har vi i dømet frå s. 61 (ef nokor tækzt), der agens er nemnt i setninga føre (syslumonnum). I eit døme s. 79 går det også klårt fram at agens er kongen (huerr sem gerizst ... riddari með konungs hendi).

e) Visse passive infinitivar utan modalt hjelpeverb. I dei 5 nemnde rettarbøtene har vi tre tilfelle med *láta* + passiv infinitiv (s. 45, 50, 52). Dette er truleg ikkje ein heimleg bruk. Om denne typen seier Holm at den «är synnerligen ovanlig i folklig svenska».⁴⁷

Ut frå desse synspunkta skulle ikkje rettarbøtene vera særleg mykje infiserte av latinsk språkbruk. Men reglane for bruk av s-passiv i svensk kan ikkje utan vidare gjerast gjeldande for norsk. Ei gransking av tilhøva i norske målføre ville truleg gjeva haldepunkt for å kunna vurdere kva slags bruksmåtar som er heimlege.⁴⁸ Truleg har s-passiven større rom i målføra enn det Aasen hevdar. Særleg passiv infinitiv etter modalt hjelpeverb tykkjest vera vanleg. I døma frå rettarbøtene har bortimot halvparten pass. inf. etter modalt hjelpeverb. Men dersom ein vil tru at s-passiven har sterke heimlege føresetnader, vert det vanskeleg å forklåra at han, dersom Nygaard har rett, er så lite nytta i folkeleg stil i norrøn litteratur. Nygaard har likevel ikkje få døme på passive refleksivformer i folkeleg stil. Men han hevdar at desse kjem av analogi med lærd stil.⁴⁹

Relativet. I rettarbøtene finn vi relativ tilknytning ved partiklane *er*, *sem*, *en* (sjeldan) og *at* (sjeldan). *Er* er den opphavlege relativpartikkelen i nordisk.⁵⁰ Han vart etter kvart avløyst av *sem* til ulik tid i dei nordiske måla.⁵¹ I rettarbøtene er ennå *er* vanlegast i bunden relativsetning. I ubunden relativsetning trengjer *sem* i alle dei nordiske måla tidlegare inn.⁵² I rettarbøtene finn vi såleis i slike tilfelle oftast *sem*, (Døme: En huerr sem heðan af brytr varn boðskap ... (226)).

⁴⁷ «Om s-passivum ...» s. 371.

⁴⁸ Men heimlege bruksmåtar kan nok ha endra seg opp gjennom tida. Ut frå ein liten bruk av s-passiv i gammalnorsk kan det på heimleg grunnlag ha utvikla seg ein større bruk. Holm tykkjest å gå ut frå at den heimlege bruken har vore konstant.

⁴⁹ «Norrøn syntax» § 611 c. Jfr. same paragrafen i «Bemerkninger, rettelser og supplementer ...».

⁵⁰ Lindblad: «Relativ satsfogning ...» s. 110.

⁵¹ Smst. s. 113 ff.

⁵² Smst. s. 117.

Bundne relativsetningar knyter seg oftast til det demonstrative pronomenet *sá*. Dette korrelatet rettar seg oftast etter eit substantiv i hovudsetninga. Nygaard hevdar at det i folkeleg stil «er en meget sjelden forekommende unøiagtighed, at demonstrativet ved attraktion retter sig efter det forhold, som repræsenteres af relativet».⁵³ Lindblad hevdar derimot at det er heilt normal heimleg språkbruk at *sá* i visse tilfelle rettar seg etter det som relativsetninga krev.⁵⁴ Pronomenet får slik attraksjon til relativsetninga ved *to* bruksmåtar (som ikkje er særleg vanlege): a) Når dem. pron. + relativsetning innleier ein periode. Eit døme på dette har vi s. 111: En *þeir* sem slika ofdirfd taka a sik at setiazst i bygdþinnar ... eða *þeir* sumir er alltz ekki bref hafua firer ser. *þa* gerom uer þa vtlægħa b) Når dem. pron. + relativsetning står appositivt, helst skilt frå hovudordet, og, når det gjeld tydinga, ikkje absolutt er turvande i samanhengen. Lindblad reknar ikkje med at demonstrativet ved desse bruksmåtanane har fått rein relativ funksjon. Han reknar det som same fenomen som såkalla «fri» apposisjon, det vil seia at eit appositivt substantiv kan setjast i nominativ jamvel om hovudordet representerer ein annan kasus. (Nygaard: Synt. § 72 Anm. c).

Ubunde relativsetningar vart i dei gamle nordiske måla laga ved spørjepronomen + relativpartikkel. Desse hv-pronomena følgjer med omsyn til kasusform same reglar som demonstrativa i bundne relativsetningar.⁵⁵ I praksis vil då hv-pronomena oftast retta seg etter relativsetninga av di ubunden relativsetning ofte innleier periodar. Det er sjeldnare at ubunden relativsetning følgjer etter hovudsetninga. Døme: enn orztírr deyr aldregi, hveim er sér góðan getr (Háv. 76). I slike tilfelle følgjer hv-pron. oftast hovudsetninga. Appositiv bruk av ubunden relativsetning der hv-pronomenet rettar seg etter det relativsetninga krev, har vi s. 84: skal logmaðr eða syslumaðr huarn sem bonde krefr fyr skylludgr til uera at fylgia bondum til fornra laga.

Framand påverknad kan syna seg i at: a) Det demonstrative *sá* vert nytta som reint relativt pronomen i bundne relativsetningar, oftast i samband med ein av dei vanlege relativpartiklane. Demonstrativet rettar seg altså i kasus etter det relativsetninga krev. Slike tilfelle «torde i fnord. vara få och väsentligen koncentrerade till översättningar från latin och tyska».⁵⁶ I rettarbøtene finn vi ikkje denne bruken. Han tykkjest i det

⁵³ «Norrøn syntax» § 260.

⁵⁴ «Relativ satsfogning ...» s. 172 f.

⁵⁵ «Relativ satsfogning ...» s. 172 f.

⁵⁶ «Relativ satsfogning ...» s. 174.

heile vera svært sjeldan i diplomlitteraturen. Western har nokre døme, men berre i brev frå 1400-talet.⁵⁷ b) Hv-pronomen vert nytta som relativpronomen i bundne relativsetningar. Det er lite truleg at den bundne relative bruken har utvikla seg på heimleg grunn ut frå bruken i ubundne relativsetningar.⁵⁸ Det er nok det latinske bøygde relativpronomen som ligg til grunn.

E. F. Halvorsen hevdar at ein kan følgja stilutviklinga i gammalnorsk «not only in the literature of the period, but in the letters from the King to his subjects as well. ... In the letters of King Håkon V there are numerous examples of the use of *hverr* as a relative pronoun; thus in a letter to the Church of St. Mary in Oslo: ...æfter því sem þat bref vattar er ver gafom þa er ver varom koronader, *hvært er* ver stadfæstum a nyaleik».⁵⁹ (DN I 92.) I røynda har vi etter måten få døme på slik bruk av *hverr* i diplom frå Håkon. I rettarbøtene er det ingen. I dei 61 breva på norsk frå hertug- og kongetida hans i Dipl. Norv. som ikkje også er prenta i NGL, har eg berre funne 6 døme utanom det Halvorsen nemner. (DN II 96, III 81 (2 døme), IV 69, XI 8, XII 33.)

Særleg når vi jamfører med mykje av den lærde og kyrkjelege litteraturen, ser vi at dette er ein sparsam bruk av *hverr* som relativpronomen. I Stjórn, til dømes, har vi på dei fyste 30 sidene (i Ungers utgåve) 118 *sem*, 17 *er* og 34 *hverr*.⁶⁰ *Hverr* vert sjeldan nytta som subjekt eller objekt. Vi finn det oftast i meir spesiell bruk, i genitiv eller styrt av preposisjon. Særleg har vendinga *bréf ... í hverju er ...*, svarande ti latin *in qua*, blitt ein stereotyp klisjé.⁶¹ Latinske lærebøker i brevskrivning kan ha vore mønstergjevande.

Ein latinisme av same slaget er det når *hvar* + prep. vert nytta der det vert vist attende til ei heil setning. I rettarbøtene er eitt døme: Huar fyrir er vær (fyrir)bjoðum yðr en a nyan leik att ... (92). I breva frå Håkon i Dipl. Norv. har eg også funne eitt døme. DN I 121: huar firir er uer þakkum ydr einkanlega nu sem fyr.

Døme med *hvílíkr* som relativt pronomen finst ikkje i diplom frå Håkon. I norrønt er døma på dette «mycket tunnsådda.» Lindblad mistenkjer svensk innverknad.⁶²

Det finst også andre syntaktiske karakteristika for lærd stil. I slike til-

⁵⁷ «Nye streiftog i gammelnorsk syntaks», NM 1936 s. 28.

⁵⁸ Jfr. «Relativ satsfogning ...» s. 132 ff.

⁵⁹ «The norske version ...» s. 10 f.

⁶⁰ I følgje Lindblad s. 119.

⁶¹ Jfr. «Kulturtradisjon ...» s. 348 f.

⁶² «Relativ satsfogning ...» s. 119, 135.

felle har «paavirkningen udenfra ikke saameget frembragt noget nyt, som givet sprogets analogigrupper en udstrækning udover det sedvanlige.»⁶³ Stor bruk av *substantivert adjektiv* som nemning for menneske av ein viss art eller klasse, høyrer poesi og lærd stil til.⁶⁴ I rettarbøtene har vi ein del slike substantiveringar: af skilgetnom komen (46), skal ek døma oc rada sua vm rikan sem vm fatøkan. sakadan sem siviadan. vngan sem gamlan. skyldan sem uskyldan (53), huart sem þet hefir skyldar eda uskyldar (53), En huar utlenskar er godz sit færer uttan takmarka ... (119).

Skildrande genitiv vart mykje nytta i latinen. I norrøn lærd stil finn ein ofte genitivsamband som kan verka påfallande i samanlikning med bruken i folkeleg litteratur.⁶⁵ Ordlag som «Eiriks konongs agetar aminningar» (133) er direkte kalkert over latinske klisjéar «inclitae memoriae» o.l.⁶⁶ Ufolkelege er også desse skildrande genitivane: riddare. systumaðr. logmaðr æða æðrer menn. hueriar stettar æða tighundar sem huerr er (113), ollum monnum huerrar stiettar edr tighundar sem huerr er (116). Dette er ei beinveges omsetjing av den latinske formelen cuiusque gradus aut condicionis. Til vanleg vert det nytta prep. med dativ i dette faste ordlaget (i hverri stett ...).

Sluttord

Kansellistilen som vi finn han i rettarbøtene, er kjenneteikna av stor bruk av symmetriske figurar. Det gjeld særleg parvis ordstilling. Antitesar, allitterasjon og andre retoriske stildrag er nytta i noko mindre grad. I syntaksen finn vi ein del latinismar, mest av slike der heimleg utvikling har støtta bruken. Spørjepronomen som relativ, noko som er heilt utan heimleg grunnlag, finn vi for eksempel så godt som inkje av. Ein del nyare lånord er nytta der emnet ligg til rette for det. Kansellistilen ligg nær opp til stilen i mykje av den omsette litteraturen.

Eldre litteraturforskarar hadde ein tendens til å vurdera slik stil svært lågt, men i seinare tid har ein vore meir open for dei verdfulle eigenskapane denne stilen kan ha. Koht, til dømes, kallar parallellismane i Sverresoga «krøting» som skjemmer den gode sogestilen (Edda II (1914) s. 101). Meir positiv er Th. Damsgaard Olsen når han hevdar at riddarsoger omsette frå fransk «viser en imponerende sproglig variationsevne inden for

⁶³ Nygaard: «Den lærde stil ...» s. 165.

⁶⁴ Nygaard: Synt. § 53 b. Jfr. Falk og Torp: «Dansk-norskens syntax» § 65.1.

⁶⁵ Nygaard: Synt. § 127 Anm. 1.

⁶⁶ «Kulturtradisjon: ...» s. 350.

et trods alt ret snevert begrepsomraade». ⁶⁷ Det same vil eg seia gjeld for rettarbøtene. Også seine omsetjingar i ein svulstig stil og med mykje latinsk syntaks vert vurderte høgare nå enn før. Ole Widding hevdar at ein ikkje kan «frakende denne type af oversættelser (eller omskrivninger) en stor patos og en deklamatorisk styrke, som uden tvivl har været tilstræbt og betragtet som en special kunstform». ⁶⁸

Rettarbøtene er frie for slik overdriven bruk av klanglege verkemiddel som ofte kjenneteiknar stilen i seine omsette soger. Berulfsen vurderer allitterasjon og assonans høgt som kunstmiddel i dei bispebreva han tek for seg. ⁶⁹ I rettarbøtene tykkjer eg ikkje bruken av desse verkemidla er så poengtert at det gjev grunnlag for å hevda at dei i særleg grad er med på å gjeva stilen større kraft.

Tradisjonelt plar ein seia at norrøn prosalitteratur er halden i «lærd» eller «folkeleg» stil. Dette kan vera noko misvisande. Å kunna meistra den folkelege stilen kunne nok krevja like stor lærdom og språksans som å kunna skriva lærd stil. Dei verka som ein seier har lærd stil, varierer mykje med omsyn til stilen. E. F. Halvorsen har gjort seg til talsmann for ei meir differensiert stilinndeling. ⁷⁰ Det fyrste stadiet i norrøn stilutvikling finn ein i den eldste omsette litteraturen. Her har vi ein einfelt, nøktern sakprosa med få retoriske drag (t.d. Gammalnorsk Homiliebok). Ut frå denne stilen vart den «folkeleg» sagastilen utvikla. Etter kvart fekk vi mange omsette riddarsoger til bruk ved hoffet. Stilen i desse kallar Halvorsen «høvisk stil». Her finn vi ein radt stor bruk av retoriske stildrag, men syntaksen er stort sett lite latinpåverka. Ein kunne kanskje òg kalla denne stilen «retorisk stil». I sein omsett litteratur (omkr. 1300) finn ein ein meir maniert stil. Denne stilen skil seg frå høvisk stil ved at han har ein sterkt hypotaktisk setningsbygnad og mykje av andre syntaktiske drag av latinsk opphav. Denne seine stilen kallar Halvorsen «lærd stil». Danske forskarar talar om «florissant stil». ⁷¹ Rettarbøtene står nærare høvisk stil enn lærd stil. Emna rettarbøtene skulle omhandla, høvde ikkje for ein altfor skrøyvande og oppstylta stil. Vi kan seia at vi i rettarbøtene har retorisk prosa med innslag av lærd syntaks.

⁶⁷ «Norrøn Fortællekunst» s. 111.

⁶⁸ Smst. s. 134 f.

⁶⁹ «Kulturtradisjon ...» s. 261 f.

⁷⁰ Jfr. artikkelane hans «Lærd og folkelig stil» og «Høvisk stil» i Kult. hist. leks.

⁷¹ Jfr. «Norrøn Fortællekunst» s. 132.

Litteratur

- Agerholt, J., Gamal brevskipnad (Meddelelser fra Det Norske Riksarkiv III) Oslo 1929—32.
- Ahlberg, M., Presensparticipet i fornsvenskan. Lund 1942.
- Albeck, U., Om Ordspil. Acta Phil. Scand. XVI.
- Albeck, U., Dansk Stilistik. 5. utg. Kbh. 1965.
- Andersen, V., Gentagelsen, en sproglig Studie. Dania I. Kbh. 1890—92.
- Baldwin, C. S., Medieval Rhetoric and Poetic. NY 1928.
- Bekker-Nielsen, H., Damsgaard Olsen, Th., og Widding, O., Norrøn Fortællekunst. Kbh. 1965.
- Berulfsen, B., Kulturtradisjon fra en storhetstid. Oslo 1948.
- Cederschiöld, C., Fornögur Suðrlanda. Lund 1884.
- Dale, Johs. A., Studiar i Arne Garborgs språk og stil. Oslo 1950.
- Döring, B., Bemerkungen über Typus und Stil der isländischen Saga. I. Theil. Leipzig 1877.
- Falk, H. og Torp, A., Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling. Kra. 1900.
- Gering, H., Islendzk Ævintyri II. Halle 1883.
- Halvorsen, E. F., The norske version of the chanson de Roland. Bibl. Arnamagn. XIX. Kbh. 1959.
- Halvorsen, E. F., Høvisk stil. (Kult. hist. leks. VII).
- Halvorsen, E. F., Lærd og folkelig stil. (Kult. hist. leks. XI).
- Hammarström, M., Glossarium till Finlands och Sveriges latinska medeltidsurkunder jämte språklig inledning. Helsingfors 1925.
- Holm, G., Om s-passivum i svenskan. Lund 1952.
- Holm, G., Epoker och prosastilar. Lund 1967.
- Indrebø, G., Sverris saga etter Cod. AM 327 4°. Kra. 1920.
- Iversen, R., Bokstavrim hos Peder Dass. Maal og minne 1915.
- Keyser, R., og Unger, C. R., Barlaams ok Josaphats saga. Chra. 1851.
- Koht, H., Norsk historieskriving under kong Sverre, serskilt Sverre-soga. Edda II (1914). Revidert opptrykk i Norsk middelalder. (v/A. Holmsen) Oslo 1966.
- Lie, H., Studier i Heimskringlas stil. Oslo 1937.
- Liestøl, K., Nynorsk maalføring i tale of skrift samanlikna med gamalnorsk. Maal og minne 1910.
- Lind, E. H., Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarne. Uppsala 1881.
- Logeman, H., Det saakaldte passive nutidsparticip i Norsk og i beslektede sprog. Arkiv f. nord. fil. XXX (1914).
- Magerøy, H., Studiar i Bandamanna saga. Bibl. Arnamagn. XVIII. Kbh. 1957.
- Meissner, R., Die Strengleikar. Halle 1902.
- Nygaard, M., Den lærde stil i den norrøne prosa. I Sproglig-historiske Studier til-egnede Prof. C. R. Unger. Kra. 1896.
- Nygaard, M., Norrøn syntax. Kra. 1905.
- Nygaard, M., Bemerkninger, rettelser og supplementer til min Norrøn syntax. Kra. 1917.
- Paasche, F., Norges og Islands litteratur inntil utgangen av middelalderen. 2. utg. Oslo 1957.
- Seip, D. A., Stilen i Bjørnsons bondefortellinger. Edda V (1916).

- Seip, D. A., En middelaldersk lærebok. og En norsk oversettelse av Prosper fra 12. hundreår. Begge i Nye studier i norsk språkhistorie. Oslo 1954.
- Ståhle, C. I., Syntaktiska och stilistiska studier i fornordiskt lagspråk. Lund 1958.
- Ståhle, C. I., Lagspråk. (Kult. hist. leks. X)
- Sveinsson, E. Ó., Íslendzk fornrit V. Reykj. 1934.
- Sveinsson, E. Ó., Viktors saga ok Blávus. Sources and characteristics. I Viktors saga ok Blávus. Reykj. 1964.
- Sveinsson, E. Ó., Ritunartími Íslendingasagna. Reykj. 1965.
- Sverdrup, J., De gammelnorske adjektiver paa -ligr og adverbier paa -liga, -la. Arkiv f. nord. fil. 27 (1911).
- Taranger, A., De norske folkelovbøker. Tidsskrift for Retsvidenskap 1926 og 1928.
- Taranger, A., Utsikt over den norske retts historie I. 2. utg. Oslo 1935.
- Vendell, H., Bidrag till kannedomen om alliterationer och rim i skandinaviskt lagspråk. Helsingfors 1897.
- Western, A., Norsk Riksmåls-Grammatikk. Kra. 1921.
- Western, A., Nye streiftog i gammelnorsk syntaks. Maal og minne 1936.
- Wieselgren, P., Författarskapet till Eigla. Lund 1927.
- Wistrand, E., Über das Passivum. Göteb. 1941.
- Öhlin, P., Studier över de passiva konstruktionerna i fornsvenskan. Lund 1918.
- Aasen, I., Norsk Grammatik. 3. utg. Oslo 1965.

THORSTEN ANDERSSON

ÄVgL *quiggrind*, YVgL *quipgrinð*

En av de viktigaste autentiska upplysningarna om gamla germanska föreställningar om häxor och trollkvinnor finner vi i det klassiska stadgandet i ÄVgL: s rättlösabalk om vad som räknas som okvädinsord mot kvinnor: »Iak sa at þu reet a quiggrindu lösharæp. ok i trols ham þa alt var iamrift nat ok daghér»,¹ i Holmbäck—Wesséns översättning: »Jag såg, att du red på en fällgrind med utslaget hår i trolls hamn, då det vägde jämnt mellan natt och dag.»² I YVgL lyder motsvarande passus: »iak sa at þu rest a quipgrinðe oc lösharep oc lösgiurp i trolzham. þa ær alt var æmrikt nat ok dagher.»³ Här tillkommer upplysningen, att kvinnan hade upplöst gördel. Med upplöst hår och gördel, fri från alla hämningar,⁴ sägs alltså kvinnan rida *a quiggrindu*, *a quipgrinðe*.

Det är i de anförda stadgandena i västgöotalagarna framför allt det första prepositionsuttrycket som har varit föremål för intresse, dvs. frågan om vad kvinnan i trollhamn red på. Holmbäck—Wesséns översättning återger den numera allmänt vedertagna meningen, att vi har att göra med ett ursprungligt **quigrind*, en sammansättning med det speciellt nordiska ordet *kvi* f. 'fälla'.⁵ Det är en tolkning som redan Stiernhielm föreslår i sin utgåva av ÄVgL. Ordet skulle enligt honom avse grinden till en sådan fälla,⁶ vartill han knyter kommentaren: »Wppå sådana grindar säyes trolkiäringar rijda til Blåkulla: Är altså ett oqvädins ord / ther medh man skieller een för Trolkiäring / när man säyer sigh hafwa

¹ ÄVgL R 5: 5 (ed. Schlyter s. 38).

² Å. Holmbäck & E. Wessén Svenska landskapslagar 5 (1946) s. 110.

³ YVgL R 9 (ed. Schlyter s. 153).

⁴ Se härtill J. de Vries *Altgermanische Religionsgeschichte*² 1 § 208 med n. 2 s. 291, Schlyters ordbok, art. *lösgiurper*.

⁵ Om detta ord se *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (KL)* 9 (1964) sp. 554 ff.

⁶ *Wäst-Götha Laghbook*, utg. av G. Stiernhielm (1663) s. 109: »Qvigrindu / dicitur a Quig / Qviju / Kya / i.e. fäfolla / ther i Boskapen instänges på marken / Septum. Est itaq; Qvigrindu / porta, vel crates viminea, quâ occluditur tale septum.»

sedt een rijda a qvigrindu». I ett viktigt bidrag till förståelsen av ordet har E. Lidén⁷ pekat på att en direkt motsvarighet förekommer i norska dialekter, använd om de lösa »grindar», stängselskift, varmed en — för gödningsändamål — flyttbar fäfalla sätts upp.⁸ Lidéns sammanställning av västgöotalagarnas ord med dessa fallgrindar har praktiskt taget allmänt godtagits.⁹ »Grindens» utseende diskuteras av N. Beckman,¹⁰ som anför en bild av ett stängselskift i en flyttbar falla från 1700-talets Västergötland.¹¹

De två enda kända skrivformerna, *quiggrind* i ÄVgL (hs. slutet av 1200-t.) och *quibgrind*¹² i YVgL (hs. 1340-t.) med *-gg-* resp. *-bg-*, är emellertid så påfallande, att de med all rätt vållat en viss tvekan beträffande kombinationen med *kvi* 'fälla'. E. Noreen,¹³ som ansluter sig till Lidén, betonar uttryckligen, att här föreligger »vissa, dock icke oöverstigliga formella svårigheter».¹⁴ Någon tillfredsställande förklaring har ordformererna i västgöotalagarna faktiskt inte fått. Därmed kvarstår ett osäkerhetsmoment i bedömningen av ordet. A. Noreen betecknar det i sin fsv. grammatik¹⁵ som osäkert, om *-gg-* i *quiggrind* kan vara exempel på förlängning efter lång betonad vokal som i exv. fsv. *hæggome* vid sidan av *hægome* (fvn. *hégomi*), *fattiker*, *-igher*: »Unsicher ist *qviggrind* ..., bes. wegen *quibgrind*».¹⁶ I en tidigare uppsats,¹⁷ där A. Noreen kortfattat berör ordet, påpekar han, att »skrivningen *quibgrind* väcker en förmodan, att *gg* skulle bero på asimilatsjon av *ög* såsom i fsv. *stagga* (*staþga*)...» Om man förutsättningslöst ser uteslutande till de två skrivformerna, är detta också onekligen den närmast till hands liggande tolkningen av skrivningarna *-bg-*, *-gg-*. Noreen finner emellertid sammanhanget med *kvi* uppenbart, däremot ett *quib-* »etymologiskt oförklarat». I stället vill han utgå från

⁷ E. Lidén i Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld ... 1914 s. 413 ff.

⁸ Se härtill L. Reinton i KL 9 (1964) sp. 554 f.

⁹ Se Holmbäck—Wessén aa s. 125 f.

¹⁰ N. Beckman i Minnesskrift utg. av Filologiska samfundet i Göteborg ... 1925 (= GHÅ 31: 3) s. 42 f.

¹¹ Hämtad ur P. Kalm Wästgötha Och Bahusländska Resa Förrättad År 1742 (1746) s. 284.

¹² Ändelsevokalerna kan här lämnas därhän; *-e* i YVgL diskuteras av Lidén aa s. 416, H. Pipping i SNF 7: 1 (1915) s. 70 f., B. Sjöros Äldre Västgöotalagen i diplomatariskt avtryck och normaliserad text jämte inledning och kommentar (1919) s. 226 f.

¹³ E. Noreen Om ordet *häxa* (i Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar 1922—24, = UUÅ 1924, Filos., språkv. o. hist. vet. 8) s. 58.

¹⁴ Jfr Lidén aa s. 413 f.

¹⁵ A. Noreen Aschw. gr. § 297 anm. 2.

¹⁶ Jfr A. Noreen Grunddragen av den fsv. gramm.² (1918) § 79: 1.

¹⁷ A. Noreen i ANF 6, 1890, s. 330.

quigrind med förlängt *g* och i *quipgrind* se »en falskt etymolågisering skrivning», alltså en omvänd skrivning. Förklaringen preciseras inte närmare, och inte heller har Lidén eller de forskare som anslutit sig till hans mening kunnat ge en nöjaktig förklaring av ordets två former. Huruvida de båda beläggen i västgöotalagarna är att fatta som verkligen levande former under 1200- och 1300-talet eller eventuellt som blott och bart skrivarformer, har vi knappast några möjligheter att säkert avgöra. I vilket fall som helst kräver de en förklaring; det gäller särskilt det påfallande *quipgrind* i YVgL.

Ett helt nytt förslag till tolkning har framlagts av H. Pipping (ovan n. 12 aa s. 68 ff.). Han pekar på den formella svårigheten att ansätta en förled *kvi-*, dvs. kruzet i Stiernhielm—Lidéns tolkning, och utgår i stället från formen *quipgrind* i YVgL. Häri ser han en sammansättning med fsv. *quiper* m. 'livmoder', i denna betydelse känt bl.a. i västgöotalagarna. Senare leden skulle inte vara *grind* i den vanliga betydelsen utan i en antagen ursprungligare sådan, 'öppning, springa'. Ordet *quipgrind* skulle alltså avse kvinnans könsorgan ('apertura uterina', hoc est 'cunus', s. 70). Det i västgöotalagarna anförda »jag såg att du red på *quipgrind*» skulle vara en beskyllning mot kvinnan, att hon ridit (suttit) grensle, på häxors vis. Pipping påpekar, att sammanställningen med *i trols ham* faller sig naturlig, och tillägger, att det är lika naturligt, »att en beskyllning av ifrågavarande art ansågs kränkande» (s. 71).

Till Pippings tolkning ansluter sig B. Sjöros i sin utgåva av ÄVgL (se ovan n. 12) på grund av — såsom han uttryckligen framhåller — »dess formella förtjänster» (s. 226).¹⁸ I övrigt har Pippings förklaring av begripliga skäl inte vunnit någon ankläng. Den är alltför utpekulerad för att rymma någon inre sannolikhet.

Då nu, såsom Lidén först visat, ett ord *kvigrind* faktiskt existerar¹⁹ och detta ord ger förträfflig mening i rättlösabalkens stadgande,²⁰ torde det vara ställt utom allt tvivel, att det är detta ord som vi ser en fornspråklig reflex av i västgöotalagarna. Icke desto mindre leder de faktiskt betygade formerna, särskilt den i YVgL, associationen åt helt annat håll. Ett korn av sanning ligger det nog i Pippings förslag.

Formen *quipgrind* i YVgL förutsätter uppenbarligen, att ett äldre **quigrind* på något sätt mist sin naturliga anknytning till *kvi* 'fälla'. Det kan inte bero på att ordet *kvi* försvunnit ur dialekten. Sven Hof²¹

¹⁸ Likaså B. Sjöros Äldre Västgöotalagen i nysvensk översättning (1923) s. 70.

¹⁹ Se också E. Noreen aa s. 57.

²⁰ Se härtill E. Noreen aa s. 53 ff.

²¹ S. Hof *Dialectvs Vestrogothica* (1772) s. 231.

anför *qwi*, *qwia* 'fälla, fäfalla' från 1700-talets västgötska, och båda formerna är kända i modern dialekt.²² Det kan inte heller bero på att sådana speciella flyttbara fällor, som det här enligt vanlig mening är fråga om, blivit inaktuella; de är kända från 1700-talet Västergötland.²³ Däremot kan sammansättningen *quigrind* som beteckning på de stängselskift, som de flyttbara fällorna fogades samman av, tänkas tidigt ha blivit mindre bruklig; beläggen i västgöotalagarna är det hittills enda betydade tecknet på ordets förekomst på svenskt språkområde överhuvud. Möjligen skulle mer ingående undersökningar om fällterminologin, inom vilken *kvi* intar en central ställning, kunna ge svar på dessa frågor. Tills vidare får vi i stort sett nöja oss med att konstatera, att ett **quigrind* i den aktuella kontexten synes ha utsatts för en omtolkning.

Det ord, som *quipgrind* har associerats med, kan knappast vara något annat än det *quiper*, svarande mot nusv. *kved*, som H. Pipping bygger sitt resonemang på. Fsv. *quiper* brukas både i betydelsen 'venter, buk, mage' och i betydelsen 'uterus, qved, lifmoder' (Söderwall). Schlyters ordbok anger sammanfattande 'buk, underlif (qved)'.²⁴ För att förstå, hur ett kompositum *qip-grind* kan ha gett mening, måste vi försöka sätta oss in i den mycket speciella situation där ordet förekommer.

Ett utmärkande drag för häxorna har enligt germansk föreställning varit, att de red (satt) grensle på hägnader och på störar och käppar, vilket framgår av det här diskuterade stället i västgöotalagarna och lika så kommer till uttryck i benämningar som fht. *hagazussa* = ty. *Hexe*, fisl. *túnriða*, mht. *zünrite*, ty. *Gabel-Reitterin*, *Besemreitterin* (1600-t.).²⁵ Det upplösta håret och den upplösta gördeln, som kännetecknar kvinnan i västgöotalagarnas stadgande, understryker den ohämmade ritten (se ovan). Starkt betonat i häxföreställningarna är också det sexuella momentet, som i senare tid bl.a. kommer till uttryck i föreställningarna om häxornas Blåkulla-orgier och som har antagits ha mycket gamla anor.²⁶

²² S. Friberg Studier över ortnamnen i Kållands härad (1938) s. 84, ULMA: Västgötaordboken, Ortnamnsarkivets i Uppsala dialektordssamling.

²³ Se ovan n. 11 och vidare S. Erixon Skultuna bruks historia 2 (1935) s. 289.

²⁴ Om ordet *quiper* med motsvarigheter i andra germanska fornspråk se E. Schwentner i Indogerm. Forsch. 61, 1954, s. 234 ff.

²⁵ Se E. Noreen aa (1922—24) s. 53 ff., särsk. s. 60 f., och senare etymologiska ordböcker (om ordet *häxa* och motsvarigheter), J. de Vries ovan n. 4 aa § 233, beträffande *túnriða* senast K. A. Holmberg De svenska tuna-namnen (1969) s. 248.

²⁶ Se härtill exv. E. Linderholm i Historisk tidskrift 33, 1913, s. 166 f., dens. De stora häxprocesserna i Sverige 1 (1918) s. 15 f., 26 ff., dens. i SvLm B 20 (1918) s. 20 f., A. Runeberg Witches, Demons and Fertility Magic. Analysis of their Significance and Mutual Relations in West-European Folk Religion (1947) s. 82 ff., 233 ff.

Den påfallande kombinationen av de här nämnda dragen i häxföreställningarna, ridställningen på stängsel och stakar och det sexuella momentet, tyder väl på ett samband, nämligen såtillvida att ridredskapen antagits tjäna som sexuellt retningsmedel. Det kan då ligga nära till hands, att ett **quiigrind*, som av någon anledning förlorat i aktualitet (se ovan), i sitt speciella lagsammanhang, som ett trollkvinnans särskilda attribut, har associerats med »underliv, sköte», i överensstämmelse härmed anslutits till det ovannämnda ordet *quiþer* och ombildats till det i YVgL faktiskt föreliggande *quiþgrind*. Det är helt naturligt, att med ordet *quiþer* 'buk; livmoder' lätt kan förknippas tanken på skrevet och de yttre könsorganen. Till yttermera visso är en sådan betydelseförskjutning klart styrkt just från västgötska dialekter, både i äldre och nyare tid. I Västgötaordboken i ULMA anförs *kved* m. från Vedens hd i betydelsen 'underliv (på manfolk och kvinnfolk)'. I en ordsamling från 1800-talet anför C. J. Ljungström *qven* m. (dvs. best. form) 'ljumske, underlif'.²⁷ För 1700-talets västgötadialekt anför Sven Hof²⁸ *qven* i betydelsen 'könsorgan', till på köpet särskilt hos män.

Den här föreslagna omtydningen *quiþgrind* av ett **quiigrind* skulle syfta på trollkvinnans sätt att sitta grensle på grindar och kunde förslagsvis återges med »sköte-, skrevgrind» e.d.

Den högst påfallande formen *quiþgrind* i YVgL synes på detta sätt kunna ges en tillfredsställande specialförklaring. Den har väl sannolikt varit en levande form i det medeltida Västergötland och kan då ligga till grund också för *quiigrind* i ÄVgL, med assimilation av *-þg-*. Men den kan möjligen också tänkas härröra från skrivaren, och i så fall får vi i ÄVgL: s form tänka oss en härav oberoende, rent fonetiskt betingad förändring av **quiigrind* till *quiigrind* (se ovan). I vilket fall som helst återstår efter specialförklaringen av *quiþgrind* i YVgL inte längre något osäkerhetsmoment i Stiernhielms av Lidén modifierade tolkning av ordet som ett ursprungligt fornvästgötskt **quiigrind* 'fällgrind'.²⁹

²⁷ C. J. Ljungström Förteckning på en del Ord, hvilka i dagligt tal af Westgötaalmogen begagnas ... (i Westergötlands fornminnesförenings tidskrift 1: 1, 1869) s. 32.

²⁸ S. Hof aa s. 231: »Qwen pro qwedenn, membrum genitale, in primis virile. Qwed autem Svethice *uterum, vulvam* significat.»

²⁹ För diskussionen om ålder och utbredning av de flyttbara fällorna är det av vikt att kunna konstatera, att bruket i Västergötland klart pekar tillbaka till förhistorisk tid, alldeles som i Norge (varom se H. Stigum i By og bygd 6, 1948—49, s. 1 ff., L. Reinton i KL 9, 1964, sp. 554 f.). Jfr S. Erixon ovan n. 23 aa s. 289 (»Redan på 1300-talet funnos dylika fällor i England»), dens. Svenska kulturgränser och kulturprovinser (1945) s. 28 och H. Stigum aa s. 13 (»I Sverige nevnes flyttbare kvier så tidlig som i 1581»).

LAURI HAKULINEN

Översättningslån i finskan

Föredrag vid det sjuttonde nordiska språkmötet i Borgå 10. 10. 1970

Finskan är som känt vid sidan av två andra finskugriska språk och baskiskan det enda ickeindoeuropeiska språket i vår världsdel — verkligen *rara avis in terris cygnoque simillimus nigro*. Germanisterna har emellertid av gammalt känt till, att det finns rikligt med västerländska lånord i detta för dem främmande idiom; enligt den svenske fennougrieten Björn Collinder finns det åtminstone ett par tusen. Dessa lånord är inte den enda omständigheten som har minskat finskans isolering från exempelvis de skandinaviska språken. En månghundraårig samexistens med svenskan har nämligen också i vissa andra avseenden så att säga assimilerat finskans struktur med den allmäneuropeiska kulturvärlden. Jag avser de s.k. översättningslånen, som ofta är mindre iögonenfallande än de s.k. rålånen (för att använda schweizaren Max Niedermanns term, *emprunts bruts*). Den finske romanisten Oiva J. Tallgren-Tuulio (1878—1941) fäste på 1930-talet uppmärksamheten vid den intressanta omständigheten, att utforskandet av dessa lån — maskerade lån skulle man kunna kalla dem — kanske just när det gäller finskan ibland är metodiskt tack-sammare än motsvarande jämförande studium av de indoeuropeiska språken. »Vi finnar», sade han, »befinner oss geografiskt och historiskt i utkanten i förhållande till de andra kulturfolken, liksom i bortre ändan av en lång korridor. Denna vår situation kan vara fördelaktig för perspektivet, fördelaktigare än t.ex. de tyska forskarnas.» Och Tallgren-Tuulio fortsätter: »Skulle det inte vara skäl för oss att göra en dygd av detta avstånd och alltså försöka — just vi — närma oss det vetenskapliga studiet av [det finska] skriftspråket i europeiskt perspektiv?»¹

Som fennist har jag för min ringa del försökt reagera positivt på denna vädjan från en vidsynt romanist.² På uppmaning av den finska språk-

¹ Virittäjä (Helsingfors) 1931 s. 141—172.

² Jfr t.ex.: Über die Lehnübersetzungen der finnischen Sprache (Sitzungsberichten

nämnden kan jag väl därför här med några exempel få belysa vilka spår detta västliga kulturinflytande som fortgått under sekler har lämnat i vårt på många sätt så inkommensurabla språk.

Utmärkande för förhållandet mellan finskan och svenskan i vårt land är, att största delen av den s.k. bildade klassen oberoende av modersmål fick svenskspråkig skolbildning ända till senare hälften av 1800-talet. Antalet av dem som gått i finskspråkigt läroverk har så småningom ökat och svarar nu mot befolkningsförhållandena i landet. Men den finskspråkiga bildade klassen hade relativt länge goda kunskaper i svenska (och har det delvis, glädjande nog, fortfarande). Det är därför förstäeligt, att den som kulturspråk äldre och mer utvecklade svenskan hela tiden har gett spontana och effektiva impulser till rälån och dessutom erbjudit modeller för översättningslån åt den talade och i synnerhet den skrivna finskan.

Vi har således haft ovanligt stora möjligheter att ta emot också sådana översättningslån, som förutsätter relativt djupgående insikter i det långivande språket hos en tvåspråkig förmedlarsbefolkning. Jag avser här särskilt de s.k. syntaktiska lånen: som känt överförs de inte lika lätt från ett språk till ett annat som de lexikaliska lånen. Tillsvidare finns det mycket få specialundersökningar från detta område, men många självklara fakta har kunnat påvisas. Det är t.ex. känt, att *konjunktionerna* är en ordklass som genomgående utvecklats relativt sent i finskan liksom i de finska släktspråken. Bisatserna går alltså i allmänhet inte ens så långt tillbaka som till det s.k. östersjöfinska urspråket: deras föregångare var ett slags hypotaktiska nominalkonstruktioner till verben. Av den orsaken kan man rentav vänta sig, att det i konjunktionernas syntaktiska användning skall uppträda allmäneuropeiska inflytanden i form av översättningslån, som förmedlats av svenskan. Sålunda är många konjunktioner, som inte uppträder i folkmålen, av främmande ursprung, ofta grekiskt eller latinskt, och fortfarande hemmahörande enbart i skriftspråket, t.ex. *niin pian kuin* 'så fort som', *niin usein kun* 'så ofta som', *siitä huolimatta että* 'det oaktat att', *sen sijaan että* 'i stället för att', *ei ainoastaan — vaan myös* 'icke endast — utan också' osv. Likaså kan man räkna med att en sen förebild påverkat den semantiska utvecklingen av finskans temporala konjunktion *kun* 'när' och den komparativa *kuin* 'än', liksom utvecklingen av konjunktionen *koska* 'enär, emedan' till dess nu-

der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1955, Helsinki 1958, s. 103—124); Suomen sanaston käännöslainoja [= Lexikaliska översättningslån i finskan], Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 293, Helsinki 1969, 200 s.

varande enbart kausala betydelse; i äldre finskt skriftspråk är betydelsen huvudsakligen temporal. Av de samordnande konjunktionerna har de adversativa *mutta* och *vaan* differentierats sent: utvecklingen av det nuvarande bruket har skett, kan man säga, inför våra ögon. Förebilderna är svenskans *men* och *utan*, i bakgrunden står troligen tyskans *aber* och *sondern*. Det explanativa *sillä* 'ty' är en förkortning av den äldre finska tvåledade konjunktionen *sillä että*, på samma sätt som nusvenskt *ty* är en förkortning av äldre *py at*. Den andra explanativa konjunktionen *nimitäin* har sitt mönster i äldre nysvenskt *nämlig*, som i sin tur är ett medelågtyskt direktlån (= modernt tyskt *nämlich*).

Det är naturligt, att en sådan ofolklig syntaktisk företeelse som *consecutio temporum* i finskan liksom i svenskan och tyskan är en internationell företeelse, som går tillbaka till den klassiska antiken. Av större intresse är det däremot att konstatera, att bruket av sådana tempus som imperfektum, perfektum och pluskvamperfektum hos oss helt och hållet sammanfaller med de motsvarande svenska; finskans imperfektum och perfektum avviker i syntaktiskt avseende från tyskans precis på samma sätt som svenskans imperfektum och perfektum. Professor Osmo Ikola, som har undersökt dessa frågor hos oss, har påvisat, att också vårt sammansatta futurum (typen *olen tekevä* 'jag skall göra', *olin tekevä* 'jag skulle göra', *tulen tekemään* 'jag kommer att göra') har utformats till egentliga tempus under påverkan av de motsvarande konstruktionerna i svenskan; morfologiskt sett är typen folklig, men betydelsen är i folkmålen en annan, icke-temporal.³ — Det är utan vidare klart, att ett sådant socialt beteende som användningen av tilltalsordet *ni* till en person hos oss liksom i det övriga Europa är ett typiskt exempel på företeelsen »gesunkenes Kulturgut». Det kan tilläggas, att bruket har hunnit bli verkligt folkligt bara i dialekterna i västra Finland. Där har det utsträckts så långt, att t.o.m. barnen lärts att säga *ni* till sina föräldrar. Också många andra artighetssyntagmer, t.ex. konditionalis i stället för indikativ eller imperativ i tilltal, representerar i finskan naturligtvis ett relativt sent västerländskt kulturmönster.

Fraseologien överförs mycket lättare från språk till språk än syntaktiska översättningslån. Ett utmärkt exempel är sådana hälsningsfraser, som används överallt i dagligt tal: *hyvää huomenta*, *päivää*, *iltaa*, *yötä* 'god morgon, god dag, god afton, god natt'. Särskilt kristendomen har haft en mycket stor betydelse för deras utbredning. Också en stor mängd av de profana internationella fraseologiska klichéerna har nått Finland,

³ Se bibliografisk hänvisning i den i fotnot 2 ovan nämnda första publikationen s. 112.

sådana som *ensi kädessä* 'i första hand', *viime kädessä* 'i sista hand', *antaa* resp. *saada vapaat kädet* 'ge, få fria händer', *laskea joku vapaalle jalalle* och *olla vapaalla jalalla* 'försätta, vara på fri fot' (ty. *auf freien Fuss setzen*, ital. *essere a piede libero*; förefaller att saknas i franskan, engelskan och ryskan), *voittaa, saada jalansijaa* = 'vinna, få fotfäste' (franskt *prendre pied*). Av de stående uttrycken var många i bruk redan i antikens språk, t.ex. *päinvastoin* 'tvärt emot' (lat. *e contrario*, grek. τὸναντίον), *epäilemättä* 'otvivelaktigt' (lat. *sine dubio*), *niin sanoakseni* 'så att säga' (lat. *ut ita dicam*), *sillä ehdolla* 'på det villkor' (lat. *sub conditione*) osv. Jag skall inte gå närmare in på dessa frågor, men jag ville ytterligare nämna en mycket utbredd fraseologisk metafor, som har spårats ovanligt långt bakåt. Elof Hellquist påpekar i sin ypperliga Svensk etymologisk ordbok (s. v. *näsa*), att ett sådant bildligt uttryck som *dra någon vid näsan* 'lura, överlista', motsvarande ty. *an der Nase führen* eller *nasführen*, fr. *mener quelqu'un par le nez* osv., har varit känt redan i latinet och grekiskan. Frasens ursprungliga konkreta betydelse var: leda nötboskap med ett snöre, fäst i nosringen. Vi kan tillägga, att denna vardagliga parafra för 'bedra' (*vetää nenästä*) som är fullt hemvan också i finskan, enligt den finländske orientalisten professor Armas Salonen hade samma betydelse i praktiken åtminstone så tidigt som på 1400-talet f. Kr. i den s. k. barbarakkadiskan. Uppenbarligen har den från Främre Orienten först överförts till sydöstra delen av Europa.⁴

Att också morfologien kan berikas av översättningslån ger finskans historia ett belysande exempel på. Forskarna har ofta påpekat, att en klar avgränsning mellan adjektiv och substantiv har skett relativt långsammare i de finsk-ugriska språken än i de indoeuropeiska språken i allmänhet. Man kan räkna upp många finska nominalsuffix, som har bildat både substantiv och adjektiv. Det är också bekant, att vissa substantiv kan kompareras som adjektiv i de finsk-ugriska språken (t.ex. *ilta* 'kväll': *illempana* 'senare på kvällen'; i poetiskt språk t.o.m.: *mikä ihmisessä on ihmisintä* 'det som är det mest mänskliga hos människan'). Finskan har ju av gammalt varit tämligen fattig på adjektiv; så till exempel motsvaras de indoeuropeiska språkens adjektivattribut hos oss ofta av ett substantiviskt genitivattribut (*Ruotsin kansa* 'svenska folket', egentligen 'svenskens folk' — icke 'Sveriges folk!' — m.m.). De missionärer som under medeltiden kom till Finland kunde klart märka denna adjektivfattigdom, särskilt när det gällde adjektiv med abstrakt betydelse. Just sådana fanns det naturligtvis rikligt av i den kristna lärans ord-

⁴ Bibliografi i den i not 2 ovan nämnda första publikationen s. 104.

förråd. I en latinsk text uppträdde t.ex. som motsats till adjektivet *aeternus* 'evig' adjektivet *temporalis* 'förgänglig, dödlig'. I tyskan motsvarades det av *zeitlich* och i svenskan av *timlig*. I finskan skapades nybildningen *ajallinen* (av substantivet *aika* 'tid'). Denna derivattyp har vissa folkliga modeller, som utvecklats i abstrakt riktning, sådana som *aamullinen* sade 'pluvia matutina, regnet på morgonen', *kesällinen* pouta 'siccitas aestiva, uppehållsvädret i somras'. På detta sätt uppstod det småningom i skriftspråket en stor kategori *-llinen*-avledda abstrakta adjektiv, som visat sig vara synnerligen viktiga: *hengellinen* 'andlig', *ruumiillinen* 'kroppslig', *jumalallinen* 'gudomlig', *inhimillinen* 'mänsklig', *sydämellinen* 'hjärtlig', *isällinen* 'faderlig', *veljellinen* 'broderlig', *tavallinen* 'vanlig' (den yttersta förebilden latinets *usualis*) osv. — en adjektivkategori, som fortfarande växer och som i förebigående sagt ofta behändigt ersätter t.ex. svenskans internationella rålån: *kunnallinen* 'kommunal' (*kunta* 'kommun'), *älyllinen* 'intellektuell' (*äly* 'intellekt'), *perinteellinen* 'traditionell' (*perinne* 'tradition'), *kaupallinen* 'kommersiell, merkantil' (*kauppa* 'handel').

Till de morfologiska översättningslånen hör egentligen också en grupp sammansättningsprefix, som påminner om de abstrakta prefixen och närmast har svenskt mönster, sådana som *ali-* = 'under-' (*aliarvioida* 'undervärdera', *alitaajunta* 'undermedvetande'), *yli-* 'över-' (*yliluonnollinen* 'övernaturlig', *ylite* 'övertag'), *epä-* 'miss-, o-' (*epäluottamus* 'missstroende', *epäitsekäs* 'osjälvisk'), *esi-* 'för(e)-' (*esikaupunki* 'förstad', *esikuva* 'förebild'), *pää-* 'huvud-' (*pääasia* 'huvudsak', *pääkaupunki* 'huvudstad'), *sivu-* 'sido-, bi-' (*sivutarkoitus* 'biavsikt', *sivuseikka* 'bisak'), *jälki-* 'efter-' (*jälkimaailma* 'eftervärld', *jälkiviisaus* 'efterklokhet'), *itse-* 'själv-' (*itseluottamus* 'självtröstande', *itserakas* 'egenkär'). Jag har hänvisat till dessa sammansättningsstyper därför att de i viss mån (om än inte i någon avgörande grad) har kunnat genom översättningslån ersätta bristen på egentliga prefix. Denna — och i synnerhet bristen på verbprefix — är utom adjektivfattigdomen den svaga punkten i finskans morfologiska struktur. Vårt språk är ju exceptionellt rikt på suffix och gynnar ensidigt dem på bekostnad av prefixen.

När vi nu för en stund övergår till de vanligaste översättningslånen, nämligen de lexikaliska, vill jag först påminna om det välbekanta sakförhållandet, att de hundratals uttryck som härstammar från Bibeln och som den kristna kyrkan har utbredd i nästan två årtusenden just som översättningslån har haft ett starkt inflytande på ordförrådet i exempelvis de europeiska språken. De har också spelat en viktig roll för uppkomsten av den s.k. västerländska mentaliteten. Dessa s.k. biblicismer är dess-

utom inte enbart religiösa termer, sådana som adjektivet *ajallinen* 'timlig' (och dess motsats *iankaikkinen* 'evig') som jag just nämnde, eller sådana som *kääntää*, *kääntyä* (pakanuudesta) 'omvända (sig)', *kadotus* 'fördömelse, förtappelse', *katoavaisuus*, *katoamattomuus* 'förgängelse, oförgänglighet', *lähimmäinen* 'nästa, medmänniska', *langennut* (syntiin) 'fallen (i synd)' och otaliga andra. Biblicismerna har nämligen synnerligen ofta övergått i profant bruk och på så sätt berikat det abstrakta ordförrådet i olika språk.

Det är naturligt, att det i detta fall ofta är fråga om uttryck från etikens område. Några exempel. Jag har i en undersökning kunnat påvisa (och i detalj motiverat), att det finska adjektivet *kuuliainen* 'hörsam' (en avledning av verbet *kuulla* 'höra') är den yttersta länken i en kedja betydelselån som sträckt sig ända till de nordiska länderna. De europeiska utgångspunkterna har varit grekiskans ὑπήκοος (jfr ἀκούω 'höra') och latinets *oboediens* (< **ob-audiens*) med samma betydelse. Det finska ordet har troligen bildats redan före 1500-talet efter mönster av fsv. *hörugher* (*hörigher*). — Ett annat inom den praktiska etiken nödvändigt adjektiv är *kärsivällinen* 'tålmodig, tålig' (av grundordet *kärsiä* 'lida, tåla'), motsvarande ty. *geduldig*. Adjektivets överförda användning går tillbaka till latinet, där *patiens* (subst. *patientia*, grundord verbet *patior* 'jag lider') redan under den klassiska tiden men i synnerhet efter Augustinus och andra tidiga kristna författare hade fått denna etiska betydelse. Ett tredje viktigt adjektiv, som från det religiösa språket upptagits i det allmänna språkbruket, är *nöyrä* 'ödmjuk'. Detta adjektiv belyser på ett ovanligt intressant sätt finskans och svenskans inbördes relationer. Som professor Carl-Eric Thors i sitt stora arbete *Den kristna terminologien i fornsvenskan* (1957) har påpekat, hade begreppet ödmjukhet, humilitas, en så viktig plats i den katolska etiken att det till och med anses vara ursprunget till all dygd. Också till finskan har detta begrepp kommit från den romerska kyrkan. Den ursprungliga betydelsen av ordet *nöyrä* i östersjöfinskan är bevisligen 'böjlig, smidig, foglig' eller 'tunn, svag'. Av alla de ord i andra språk, som kunde tänkas vara förebild för denna finska term (t.ex. grek. ταπεινός, lat. *humilis*, ty. *demütig*) är det bara fornsvenskans *miuker* 'spak, ödmjuk' som i sin överförda betydelse på ett naturligt sätt kan jämföras med finskans. Den omständigheten åter, att denna fornsvenska kristna term hade synonyma motsvarigheter just i fornvästnordiskt *mjúkr* och forndanskt *mjug*, får både större trovärdighet och större intresse av det som har utretts om finskans *vanhurskas* 'rättfärdig'.

'Rättfärdig' är alltså *vanhurskas* på finska. Det är ett i många avse-

enden märkligt ord, som har sysselsatt språkforskningen i ett och ett halvt sekel. För det första bör observeras, att *hurskas*, som är grundbeståndsdelen i ordet *vanhurskas* och samtidigt en fullständig synonym till detta, är ett gammalt germanskt lånord. Originalet lever kvar i fvn. *horskr* 'prudens, fortis' och nyisl. *horskur* 'klok'. På germanskt område har betydelsen 'rättfärdig' (grek. *δικαιος*, lat. 'justus') inte påträffats vid detta ord — den har utvecklats först i finskan. Våra dialekter vet däremot redan när de lånar in ordet att det har betydelsen 'klok, vis'; dessutom betecknar *hurskas* i folkspråket bl.a. en sådan negativ egenskap som 'våldsam, ostyrig'. Prefixet *van-* har under tidernas lopp getts många osäkra förklaringar. År 1964 gav professor Carl-Eric Thors av en händelse en hänvisning, som ledde mig till en lösning, troligen den riktiga. Han påpekade nämligen för mig, att termen *rättvis* (*rätvis*) i svenskan under den katolska tiden brukades i stället för det nuvarande ordet *rättfärdig*. Det gamla skandinaviska ordet *rättvis*, bl.a. en juridisk term, hade under påverkan av de engelska missionärerna och med mönster i det fornengelska adjektivet *rihtwise* fått samma religiösa betydelse som latinets *justus* och grekiskans *δικαιος*, nämligen 'som fyller den kristna lagens bud'. Finska språkforskare hade redan tidigare härlett förstavelsen *van-* från en genitivsingularisform *va'an* av ett självständigt östersjöfinskt adjektiv *vaka* 'uppriktig, ärlig, allvarlig'. Då adjektivet *hurskas* i våra dialekter liksom på germanskt håll har betydelsen 'klok', var det efter Thors' påpekande självklart, att sammansättningen *vanhurskas*, som skapats på finsk botten, helt enkelt var ett översättningslån av den svenska katolska termen *rättvis* 'som är vis på ett riktigt sätt'. Samtidigt fick också ett annat problem sin lösning. Adjektivet *hurskas* ensamt hade betydelsen 'rättfärdig' redan i det äldsta finska skriftspråket: denna religiösa betydelse hade naturligtvis utvecklats under inflytande av sammansättningen *vanhurskas* och var inte resultatet av någon självständig eller medveten process. På tal om adjektivet *nöyrä* 'ödmjuk' sade jag att dess karaktär av betydelselån får ytterligare bekräftelse och blir intressantare tack vare adjektivet *vanhurskas*. Med det menade jag, att dessa bägge ord, så centrala i kristen terminologi, står som indirekta minnesmärken över de angelsaxiska missionärernas omvändelseverk i Skandinavien och Finland. Detta ligger i tiden före den centraleuropeisk-tyska missionen. Låt oss här tänka på S:t Henriks berömda besök i sydvästra Finland på 1100-talet. Denne engelskfödde Uppsalabiskop kallas ju »Finlands apostel».

Som nämnts är finskan till sin natur ett språk som skyr prefix och föredrar suffix. Enbart denna egenhet — mer än den så att säga icke-

indoeuropeiska naturen i dess lexikaliska material — har från början hindrat talrika internationella översättningslån att få insteg i vårt språk. Mikael Agricola samt hans föregångare och samtida gjorde visserligen frejdiga försök att inplantera några hundra prefixförsedda abstrakter enligt främmande modell i finskan, men de flesta slopades redan i den första fullständiga bibelöversättningen till finska 1642 och resten i senare tid. Sålunda har det nutida språket ärvt kanske bara ett tiotal av dem, och av dessa är somliga bara säregenheter i lägre eller skämtsamt stil t.ex. *edesmennyt* 'förgången', *edesottamus* 'företag'. Man skulle ha lust att förlikna sådana inlånade prefixords öde med de svårigheter som den moderna kirurgin möter vid transplantation av hjärtat från en människa till en annan: den mottagande organismen synes ofta med kraft stöta ifrån sig ett främmande organ som inympas i den. Detta är så mycket mer egendomligt som den närbesläktade estniskan har godtagit ganska många nybildningar med prefix och det mycket avlägsna släktspråket ungerskan har utvecklats så, att den rentav tycks gynna prefixord.

Ett par exempel på hur redan det äldsta finska skriftspråket har kunnat smälta översättningslån trots att det saknade motsvarigheter till prefixen i modellspråken är följande. De västerländska språken känner sådana abstraktverb med betydelsen 'lovprisa' som franska *exalter*, äldre tyska *erheben*, äldre svenska *upphöja*. Dessa är bildade i anslutning till det kristna latinets *exaltare* 'lovprisa', som ursprungligen bara betydde 'upphöja, lyfta' (*ex* + *altus* 'hög'). Det är uppenbart efter mönster av det svenska ordet (fsv. *uphöghia* m.m. 'prisa', Söderwall) som det finska verbet *ylistää* i det nutida språket har inskränkts till att utslutande betyda 'lovprisa'. I det gamla skriftspråket betydde det bl.a. 'lyfta upp', liksom det ännu gör i folkmålen. I det finska verbet finns emellertid inte något prefix, utan grundordet är det defekta nomen *ylä* - 'quod supra est', 'das Obere' (Renvall). Bilden bakom översättningslånet, dess metaforiska natur, är sålunda exakt densamma som i de övriga nämnda språken, men ordets morfologiska byggnad är en helt annan.

Den allmäneuropeiska artighetsterm, som i franskan lyder *pardon*, *pardonner* återgår på det medeltidslatinska verbet *perdonare* 'överlåta gratis, utan ersättning'. Från detta fick gotiskan översättningslånet *fragiban* och fornsvenskan *forgiva* 'förlåta, efterskänka skuld'. Det finska adverbet *anteeksi* 'förlåt!' är egentligen translativ singularis av substantivet *anne* 'det som är givet, gåva' — en avledning av verbet *antaa* 'ge' — och betyder således egentligen 'tillskänks'. Själva substantivet *anne* är okänt i skriftspråket (i stället brukas *lahja* 'gåva, skänk') och ordet *anteeksi*, som har lösgjort sig ur konnexionen *antaa anteeksi* 'förlåta',

ursprungligen 'ge tillskänks', framträder uteslutande som ett abstrakt adverb. Det motsvarar i sin bildliga och sekundära betydelse exakt det medeltidslatiniska verbet *perdonare*; det påminner till och med (av en slump?) om det klassiska latinets *dono dare* 'förlåta', som också egentligen betyder 'ge tillskänks'. När adverbet *anteeksi* har inskränkts till sin nutida, uteslutande abstrakta betydelse, har detta i avgörande grad underlättats av att språket av gammalt har det allmännare kända substantivet *lahja* 'gåva, skänk'.

På tal om finskans (*antaa*) *anteeksi* förhåller det sig knappast så, att en juridisk term har spritt sig till kyrkospråket. Detta skulle stå i motsättning till vad som skett med det motsvarande indoeuropeiska fackordet. *Anteeksi* har nämligen av allt att döma fått en allmännare, profan innebörd genom förmedling av den kristna förkunnelsen. Däremot kan en lagterm, som uppenbarligen även hos oss är äldre i tingspråket än som kyrklig fackterm, anföras som ett belysande exempel på, hur våra förhållanden i Finland tidigt rönt inflytande från det svenska rättsväsendet som var ganska stadgat redan under medeltiden. Jag avser verbet *todistaa* 'vittna, bevittna, bevisa'. Detta ord framträder redan hos Agricola och hos av honom oberoende 1500-talstexter som en fullt stadgad motsvarighet just till svenskans *vittna* liksom till tyskans *zeugen*, latinets *testificari* och grekiskans *μαρτυρέω*. Såsom jag tror mig ha kunnat mera detaljerat visa i en uppsats,⁵ har inte någon av dessa termer i andra språk stått som semantisk förebild för det finska verbet, vars yttersta grundord är nomen *tosi* 'sann, sanning'. Flera omständigheter pekar å andra sidan samstämmigt på att inte heller detta finska verb, som saknar motsvarighet i släktspråken, är av folkligt ursprung. En mycket väl tänkbar förebild för vårt ord *todistaa* är i stället den urgamla västgermanska rätts termen *sanna*, som brukades i medeltidssvenskan. I Schlyters ordbok över lagspråket definieras dess betydelse som 'bekräfta som sann, bevisa' och i Söderwalls ordbok över det svenska medeltidsspråket som bl.a. 'visa något vara sant, visa sanningen af, bevisa, försäkra, intyga'. Motsvarigheten till verbet *sanna* hade redan i fornvästnordiskan betydelsen 'betuern, versichern', och det hade liktydiga motsvarigheter både i forn- och medelengelskan samt i fornhögtyskan (Jan de Vries, F. Holthausen). Med hänsyn till allt detta kan vi påstå, att det finska *todistaa* är ett värdefullt språkligt argument, som styrker den svenska rättskulturens tidigaste inflytande på det finskspråkiga samhället.

Jag har i det föregående med hjälp av några språkliga företeelser kom-

⁵ Suomen sanaston käännöslainoja s. 165—169.

mit att betona de viktiga påverkningar som finnarna i många sekler har rönt å ena sidan från den romersk-katolska kristendomen och å andra sidan från den nordiska rättsordningen. Vi har, som Tallgren-Tuulio sade, stått ytterst vid änden av en lång gång, längs vilken grekisk-romerska och på dem baserade västliga kulturimpulser har sökt sig långt bort från de ursprungliga källorna. Men det är kanske skäl att dessutom i detta sammanhang helt kort påminna om att vi också har nåtts av en lika gammal, kanske något äldre kulturkanal från öster. Spår av de bysantinsk-grekiska inflytelser som sipprat fram längs denna kan påvisas inte bara i finskan utan i alla våra närmaste släktspråk, de så kallade östersjöfinska språken. Detta östliga inflytande kan till sin effekt inte alls jämföras med det västliga, men det bevisar i sin mån att vi på den här sidan om Östersjön lever i en gränzon, där Bysans och Rom stötte ihop, kanske för nästan tusen år sedan. Det finns som känt i de östersjöfinska språken säkra bevis för att de tidigaste budskap om kristendomen, som bland andra ester och finnar fick, har förmedlats av fornryskan. Dessa bevis är några »rålån» av grekiskt ursprung, bland annat *pappi* 'präst', *risti* 'kors' och dessutom det från latinet övertagna *pakana* 'hedning'. Detta är som sagt känt av gammalt. Ny är däremot den iakttagelsen från 1960-talet, att de viktiga kulturorden *kirjoittaa* 'skriva' och *lukea* 'läsa', som brukas i alla östersjöfinska språk, är betydelselån enligt allslaviskt mönster och förmedlade av fornryskan.

Det är nämligen så att betydelsen hos ryskans *pisát* 'skriva' och det etymologiskt motsvarande ordet i alla andra slaviska språk bevisligen har utvecklats ur den äldre betydelsen 'göra brokig' hos samma ordgrupp (det ryska adjektivet *pjóstryj* 'brokig' är besläktat med ordet *pisát*), och på samma sätt har på östersjöfinskt område *kirjoittaa* ursprungligen betytt (och betyder fortfarande i dialekter) 'göra brokig' (jfr finskans *kirjava* 'brokig'). Och ytterligare: liksom betydelsen 'läsa' hos det ryska verbet *čítát* och motsvarande ord i övriga slaviska språk kommer av den tidigare betydelsen 'räkna, räkna upp' hos samma verb, så har verbet *lukea* 'läsa' i finskan och alla andra östersjöfinska språk den äldre betydelsen 'räkna upp'. Ur denna betydelse har först framgått betydelsen 'förtälja, berätta' och först därefter betydelsen 'uppläsa, låta höra' (= läsa högt). I förbigående sagt: så har det också gått med det latinska verbet *legere*, som från betydelsen 'plocka' övergick till betydelsen 'räkna upp' (jfr *senatum legere* 'hålla namnupprop i senaten') och vidare till betydelsen 'läsa'. Den semantiska parallellen mellan slaviska och östersjöfinska språk stöder kraftigt denna förklaring, som alternativt framföres av Ernout—Meillet. Ett antagande som gjordes redan av antika grammatiker, att 'läsa' ur-

sprungligen skulle ha avsett något slags 'liksom att plocka med ögonen' (»quasi oculis legere») ter sig i jämförelse härmed som en mycket litet trolig »lärd folketymologi».⁶

Den omständigheten, att alla östersjöfinska språk således har gemensamma uttryck för 'skriva' och 'läsa', kan likväl inte under några omständigheter bevisa, att skriv- och läskonsten var kända som aktiva färdigheter under urfinsk tid bland de folk som talade de nämnda språken. Den urfinska perioden slutade under de första århundradena av vår tideräkning. Inte heller kan de rälån som betydde 'präst', 'kors', 'hedning' m.m. visa att omvändelseverket bland östersjöfinnarna hade bedrivits så tidigt av den bysantinska kyrkan. Å andra sidan hör också *raamattu* 'skrift, skrivelse, skriftecken, bokstav, brev', senare också 'bok' och 'Bibel' till de grekiskbördiga rälån som förmedlades av fornryskan. Det tyder i sin mån på att just 'skriva' och givetvis också 'läsa skrift' av en eller annan orsak säkert var föremål för allmän uppmärksamhet vid de tidigaste, tills vidare mycket bristfälligt kända slavisk-östersjöfinska kontakterna.

Den relativt sett största delen av de medvetna lexikaliska översättningslånen i finskan härrör från 1800-talet. Det är i synnerhet dessa som har vållat att vårt skriftspråk och högspråk ibland har klandrats för överdriven purism. Den har antagits vara förorsakad av s.k. fennomansk chauvinism. Härvid har man dock glömt, att den ojämförligt viktigaste orsaken till att våra moderna översättningslån skapades var en helt annan, nämligen finska språkets egenartade fonetiska struktur. Sådana indoeuropeiska konsonanter som *b, d, g, f* och *š* och förbindelser av två konsonanter i början av ord är främmande för finskan. Därför var det rentav omöjligt att upptaga sådana internationella ord som tillhör elementär bildning och som under sådana fonetiska omständigheter vållar en enspråkig finne stora uttalssvårigheter, t.ex. de ord som i svenskan lyder *dividera, reguladetri, feber, generation, friktion, trafik, klimat*. Det gäller således i synnerhet ord som ingår i den allra vanligaste grundutbildningen och inte alls de internationella kulturord som är behövliga t.ex. längre fram i läroverkskursen. Men de som utvecklade finskan var i fråga om de nämnda exemplen och hundratals andra likartade kulturord helt enkelt tvungna att ty sig till purism. Sålunda skapades i synnerhet under 1800-talet, då vårt språk inom några årtionden skulle höja sig till ett kulturspråk i egentlig mening som grep över alla livsområden, hundratals nya termer, som givetvis nästan alla fick bli översättningslån. En

⁶ Se not 46 i Suomen sanaston käännöslainoja.

stor hjälp då de skapades var språkets sällsynta rikedom på avledningar och dess böjlighet, liksom å andra sidan möjligheten att ur folkmålen hämta ord som tidigare var okända i skriftspråket och på ett så naturligt sätt som möjligt ge dem nya användningsfält. Resultatet var det moderna finska språket, som också lexikaliskt gör ett så djupt exotiskt intryck t.ex. på en skandinavisk iakttagare.

Den här skildrade purismen, hur nödvändig den än må vara, har naturligtvis sina svagheter, i synnerhet om man tänker på den internationella gemenskapen. Men det är till slut skäl att konstatera, att tvånget i verkligheten har varit till oväntat gagn: det finska skriftspråket, som av gammalt har den — utan överdrift — ovärderliga fördelen, att dess ortografi trots sin enkelhet är nästan hundra procentigt fonematisk, är synnerligen demokratiskt till sitt ordförråd, jämfört med många andra språk. Därför är det så som den briljante finlandssvenske kåsören Gustaf Mattsson 1911 påstod i tidskriften *Nya Argus*, att t.ex. en åländsk bonde inte alltid förstår ledaren i sin tidning på grund av de många främmande orden i den, men att den finske bonden i allmänhet inte har några motsvarande besvärligheter att förstå texten i sin politiska dagstidning. Härvidlag tycks alltså våra ordskapare ha lyckats förfara så som den ypperlige filologen kyrkofadern Hieronymus för 1500 år sedan och banbrytaren för forskningen av finska översättningslån Oiva J. Tallgren-Tuulio för 40 år sedan rådde: *facis de necessitate virtutem*.

HANS F. NIELSEN

Betragtninger over pronomenet *den*

Valter Janssons artikel «Nom. ack. sing. fem. och nom. ack. plur. neutr. av pronomenet *den* i fornsvenskan» indgår i Wessén-festskriftet fra 1954. At rejse indvendinger mod *den* i 1971 kan måske opfattes som en noget forsinket reaktion, men dertil skal siges, at der ofte henvises til artiklen, og at disse henvisninger ses uden ledsagelse af kritiske kommentarer, således J. Brøndum-Nielsen, »Gammeldansk Grammatik« bd. V fra 1965, pp. 133, 137 og 168¹. Det kan derfor være på sin plads at tage artiklen op til overvejelse.

Janssons formål med afhandlingen er at forklare de fornsvenske former af demonstrativet i nsf., asf. og n/apn., som alle har fælles form. Det resultat, han kommer til, er, at nsf., asf. og n/apn. *þe*, *þy* alle kan henføres til en stamme **þe-* (nsf., n/apn. < **þe-u*, asf. < **þe-a*). De videre udviklinger i nordisk fra **þe-u*, **þe-a* skal jeg som ikke-nordist undlade at komme ind på, men Janssons germ. stamme **þe-* i disse kasus bør have et par ord med på vejen. På side 112 siger Jansson, at de fleste kasus af pronomenet *den* i de germ. sprog dannes af en stamme *þe- ~ þa-*, og han fortsætter: »I östnordiskan är stammen *þe-* synnerligen väl företrädd. I fornsvenskan föreligger sålunda denna stam i ack. sing. mask. *þæn*, gen. sing. mask. och neutr. *þæs*, nom. ack. sing. neutrum *þæt*.« Man kan her hæfte sig ved, at Jansson uden videre akcepterer **þe-* som basis for de i citatet nævnte kasus. Hensigten er selvsagt denne: eksistensen af **þe-* i alle disse kasus skal sandsynliggøre tilstedeværelsen af **þe-* i andre kasus, f. eks. nsf., asf. og n/apn. Imidlertid mener jeg nok, at der kan sættes et stort spørgsmålstegn ved Janssons forudsætninger (i citatet) og ved hans fremgangsmåde i det hele taget. Jeg føler det lidt i retning af, at han forsøger

¹ Jvf. også K. M. Nielsen, »Grammatiske Bidrag«, p. 111 (Acta Phil. Sc. 25, Kbh. 1964) og p. 118, hvor forf. nævner formen GD *thisi* (asf. og n/n.) og fortsætter: »Den må være opstået ved i-omlyd af *e* og giver således en vigtig støtte for Valter Janssons opfattelse, at østnordisk i disse kasus-former har stammen *þe-* ved siden af *þa-*.« For denne og andre henvisninger skylder jeg dr. phil. Harry Andersen stor tak.

at forlede læseren til at godtage **pe-* gennem de linier, jeg har citeret. At **pe-* skulle være stamme i fsv. *pæt* lyder højst besynderligt. Det fremgår tydeligt af artiklen, at Jansson betragter stammen **pe-* som et germ. fænomen, men alle *n/asn-*-formerne i de germ. oldsprog kan kun tilbageføres til **pa-*, således got. *pata*, ON *pat*, OE *pæt*, OS *that*, OHT *daꝛ*. Dette gælder sikkert også OFris. *thet* (jvf. p. 118, hvor Jansson hævder det modsatte) — *e* skal nok tilskrives den anglofrisiske vokalhævning. Bemærk endvidere, at runesvensk udviser *pæt* (Rök). Det er jo sædvanlig praksis ved sprogsammenligning at sidestille de forskellige sprogs ældste former (simpelthen for at undgå så mange fejlkilder som muligt) og så forklare senere afvigende former ad anden vej, men Jansson nævner end ikke runeformen.

Dog er der på side 118—119 forsøg på en klaring af begreberne. Jansson fremkommer med den hypotese, at **pe-* og **pa-* opr. var to forskellige pronominer, som først blev forbundet i ét paradigme i særsproglig tid, muligvis p. gr. af fremkomsten af *sa-si*, *su-si*, som overtog **pa-*'s efter Janssons mening opr. stærkt deiktiske betydning. Den opr. forskel mellem **pa-* og **pe-* var altså mellem større og mindre grad af »påpegelse«, og denne forskel kan efter Janssons opfattelse have givet sig udslag i **pa-*'s hyppighed i runesproget (»denne«), og **pe-*'s dominans i litteratursproget, hvor funktionen ofte blot var den bestemte artikels. Denne hypotese kan næppe tages alvorligt, jvf. nedenfor. Man kunne f. eks. også spørge Jansson, om de til de dentale demonstrativstammer svarende interrogative **hwe-*, **hwa-* ligeledes er at betragte som opr. to pronominer?

Men tilbage til Janssons citat p. 112. Hvad angår fsv. asm. *pæn* kan Jansson i givet fald kun hente støtte i OHT, som udelukkende udviser *e*-former (*den*), og OS, som både viser *e-* og *a-*-former (*thena*, *thana*), — de øvrige germ. sprog udviser alle *a*-vokalisme. Imidlertid kan der ikke være tvivl om, at OHT/OS-formerne med *-e* må være sekundære. Den stærke adjektivsbøjning, som har pronominal endelse i asm., udviser overalt (bortset fra det synkoperede OE *hwætne*) kun *a*-former, således got. *blindana*, ON *spakan* (n A k ð a (n), Eggjum ca. 700), OS *blindan*, OHT *blintan*. Endvidere kan det bemærkes, at der ikke findes IE paralleler til OHT *den*, men derimod til *a*-formerne: sanskr. *tám*, gr. *τόν*, lat. *is-tum* (IE **to-m*). Det skal nok ses i forbindelse med reglen om, at IE *e* > *o* foran *-m* i samme stavelse (jvf. H. Hirt, IF 32, (1913), p. 209 ff).

Med hensyn til gsm/n. fsv. *pæs* kan Jansson imidlertid finde god støtte for en etymologi baseret på **pe-*. Got. *pis*, ON *pess*, OFris./OS *thes*, OHT *des* henføres af de fleste forskere (således Prokosch p. 269, Schwarz p. 196, Krahe II p. 60, GG V p. 118) til IE **te-so*, og kun OE *pæs* og OS *thas* (én

gang) udviser *a*-vokalisme. Det kan endda bemærkes, at der ikke findes eksempler på *a*-vokalisme i gsm/n. af demonstrativet i nordisk overhovedet. Dog bør *a*-stamme substantivets gen. sg. endelse inddrages i redogørelsen, idet denne endelse af f. eks. Streitberg p. 227⁴, Hirt II p. 34, Prokosch p. 234, Brunner §237 Anm. 1 anses for at have den pronominale udgang IE *-eso/-oso*. Heraf antages *-eso* at ligge til grund for got. *dagis*, OHT *tages*, OS *dages* og *-oso* at være grundlaget for endelsen i OE *dægæs/-es*, OS *dagas* samt ON *dags*. At opfatte *dags* som synkoperet fra **dagas* er rimeligt, eftersom de overleverede urnordiske former alle viser *a*-vokalisme: *asugisalas* (Kragehul ca. 400), *hnaþudás* (Bø, 6. årh.) og *g oðagas* (Valsfjord, 6. årh.), jvf. GG III p. 10. I den forbindelse kan også nævnes Vetteland-stenens *minas* (Marstrandens tydning), som forudsætter *o*-aflydstrinnet (*-oso*) — der er her tale om det stærke adj.'s gsm/n. endelse = pron. endelse. Endelig skal opmærksomheden henledes på gen. af det interrogative pron., hvor de germ. sprog (got. *hvis*, OHT (*h*)*wes*, OS *hwes* < **kueso* / OE *hwæs* < **kyoso*) følger det mønster, som gjaldt for demonstrativet med undtagelse af ON, som tilsyneladende har begge aflyds muligheder: VN *hwess*, fsv. *hwes(s)* og *hwas* (dog oftere *hwars*, som ikke er herhenhørende) og GD *hwas*, *hwes* (jvf. Krahe II p. 69 f., GG V p. 387).

Det foreliggende materiale kan efter mit skøn tolkes på to måder: enten er der tale om aflydsdoubletter i FG og påfølgende dialektal udligning (således Schwarz p. 72), eller også er der tale om et oprindeligt *-e-* med påfølgende *a*-innovation med udgangspunkt i præ-OE (bemærk den konsekvente *a*-vokalisme i OE). Denne *a*-bølge trænger så ind i det nordiske — dog uden at få overtaget og for sent til at nå de fra Sydsverige udvandrede gotere.

For at vende tilbage til Jansson: en etymologi **pe-s(o)* for fsv. *pæs* er meget sandsynlig, men alligevel forbliver Janssons påstand om en i fsv. »väl företrädd« stamme **pe-* et postulat. Det er interessant at bemærke, hvordan han senere i artiklen går uden om den varme grød: nederst p. 112 taler han om *e-* inflytande från andra kasus, t. ex. gen. sing. mask. och neutr.«, og p. 114 om »det i andra kasus förekommande *pe-*« (hvilke kasus?); p. 115 kaldes **pe-* »en i östnordiskan vanlig pronominell stam«. Til sidst (p. 118) argumenterer Jansson mod, at *pe/pa* stammeformerne skulle høre hjemme i bestemte kasus, og i forbindelse hermed fremsætter han den ovenfor omtalte hypotese om, at *pe/pa* opr. var to pronominer. Foreløbigt har min undersøgelse imidlertid vist, at man med nogenlunde sikkerhed kan tillægge asm. og n/asn. af demonstrativpronominet stammen **pa-* i FG, og det samme tror jeg gælder dsm/n. Det er måske ikke umiddelbart indlysende, eftersom kun got. udviser vokalen *a* (*pamma*),

samtidig med at OS (*them(u)*) og OHT (*demu*) har *e*. Hvad angår ON *þeim* og OE *þēm*, foreligger der utvivlsomt her en fornyelse, idet formerne forudsætter et FG *ai* (*oi*), som sædvanligvis hører hjemme i plur., jvf. gr. *oi* (Hirt II p. 30, Streitberg p. 267 nederst). Den manglende overensstemmelse mellem got. og ON/OE antyder muligheden af, at fornyelsen er sket efter goternes udvandring. Schwarz (p. 90) gør opmærksom på en form *þom* i fsv. (jvf. Noreen, Altschwed. Gr. §508 Anm. 6), som skulle være en rest af et tidligere til gotisk svarende forhold, men herimod kan bl. a. indvendes, at germ. *-am* normalt ikke udvikler sig til *-om*, — og det gælder både betonedede og ubetonedede stavelser (jvf. Rösels p. 9) — så *þom* hjælper os ikke.

Lad os i stedet endnu engang vende blikket mod det stærke adjektiv, som i dsm/n. har pronominale endelser: got. *blindamma*, ON *spokom*, OE *gōdum*, OS *blindum*, OHT *blintemu*. ON/OE/OS *-um* har voldt flere forskere problemer, således Prokosch (p. 276), der anser *-um* for at være modificeret under indflydelse af dat. plur. Dette er dog næppe rigtigt og unødvendigt kompliceret. Hvis vi antager, at udgangen **-osmē* er overført fra dat. pron. **posmē* før *o > a* i betonet stavelse (dvs. ca. 3. årh. f. v. t.), har vi en rimelig forklaring på *-um*, idet et *o* i den efter overførslen svagt betonedede endelse af adjektivet, udvikler sig til et *u* foran nasal (jvf. dat. pl. a-st.) og ikke til et *a* (Krahe I p. 64, GG IV p. 10 f., V p. 114, Rösels pp. 9—11). Det væsentlige her er, at præ-ON/ -OE/ -OS pronominer i dsm. kan antages at have haft *o*-(*a*-)vokalisme allerede før 3. årh. f. v. t. Når gotisk afviger i form af *blindamma*, skal det vel blot tilskrives en (senere) tilslutning til *þamma* (jvf. GG IV p. 10). Det er interessant, at OS har *blindum*, men *them(u)*; *e*-formen må (evt. ligesom gen. *-e* i *thes*) opfattes som værende trængt ind fra OHT på et ret sent tidspunkt, sent bl. a. fordi OHT selv på et tidligere stadium måske har haft *-a*. Gamle alemanniske former på *-amu* (parallel med got. *-amma*), f. eks. *apanstīgamu*, jvf. Braune¹² §248 Anm. 4, sandsynliggør dette, således at *-e* i *demu* er at opfatte som sekundært. Rösels (pp. 9—11) drager ikke så vidtgående en slutning, hvilket for så vidt kan undre. Det skulle nu være nogenlunde klart, at pronominet i mask./nt.sg. i germ. i de fleste kasser havde *-a*, og at dette *-a* sandsynligvis endda breder sig i de nordiske sprog til gsm/n. interrog. pron. og til gsm. a-st., muligvis under indflydelse af præ-OE. Den eneste uomtvistelige støtte for sin stamme **þe-*, som Jansson selv fremdrager, er således *þes*! Jansson kan efter min mening ikke engang påberåbe sig støtte fra OHT/OS. Den i OHT/OS påviste tendens i retning af *-e* er formodentlig for sen til at øve nogen indflydelse på den fsv. udvikling, især da en del af dette nok først foregår

i den (elbgerm.) svabiske kolonialtid, altså i Syd- og Sydvesttyskland. I den forbindelse vil jeg i øvrigt gerne slå fast, at muligheden for, at de OHT/OS former kan være opstået af **peu*, **pea* (n/asf., n/apn.) ikke bestrides (jvf. Franck, ZDA XL, p. 13 ff.) — *pe*- bliver jo næsten ene-rådende i disse sprog.

Efter min opfattelse har Jansson kun én virkelig mulighed for at føre fsv. *pe*, *py* tilbage til en stamme **pe*. Lad os betragte gsf., dsf. af dem. pron. Her udviser OE/ON en fornyelse i forhold til den fra IE ventelige vokal, idet IE *oi* (germ. *ai*) var karakteristisk for plur., som det bemærkedes ovenfor, jvf. OE *pāre*/*pāre*, ON *peirar*/*peire* over for got. *þizōs*/*þizai*, OS *thera*/*theru*, OHT *dera*/*deru*. Imidlertid har det got. stærke adj. i gsf. endelsen *-aizōs*, hvilket kunne tyde på, at også got. på et tidspunkt har haft *ai* i pron. sg. Hvad ON *spakrar*/*spakre*, OE *gōdre*/*gōdre* angår, kan disse synkoperede former henføres til såvel *-ezōz*/*-ezai* som *-aizōz*/*-aizai* (jvf. GG IV p. 16 og Brunner §159 og Anm. 1), og noget tilsvarende gælder gp. *spakra* og *gōdra*, så det hjælper os ikke. Med hensyn til gpm/f. i got. ser vi, at *þizē*/*þizō* står over for *blindaizē*/*-aizō*, og her er det besynderligt, at pronomenets vokal i lighed med vokalen i OS *thero*, OHT *dero* kan føres tilbage til den for sg. karakteristiske vokal *-e*-, hvorimod adj.-formerne ligesom ON *peira*, OE *pāra* forudsætter det ventelige *ai*. Heri adskiller sig så igen OS gp. *blindaro* (Prokosch p. 276: »interchange between e and a is common before r«), OHT *blintero*, der har samme vokal som pronomenet.

Konklusionen af alt dette må være, at pronomenets vokaler i hhv. gen./dat. sg. og gen. pl. i det germanske begyndte at veksle (opr. forhold: gen. sg. **pe-z(i)-ōz*, dat. sg. **pe-z(i)-ai* over for gen. pl. **pai-z-ōm*, jvf. Krahe II p. 62 ff.). Fælles for disse kasus er, at de alle har to-stavellesformer, og at de alle har *-z*- i suffixet, hvilket sikkert har fremmet den gensidige påvirkning (— i øvrigt er det jo en mulighed, at vokalen i dsm. *peim*/*pēm* skal sættes i forb. hermed, jvf. IE **tosmē*). I hvert fald startede udviklingen før år 0, for det gotiske udviser *-e*- i gp. af pron. og *-ai*- i gsf. af adj. At denne vokalveksel imidlertid også er fortsat nogen tid i Skandinavien efter goternes udvandring, mener jeg at kunne bevise ud fra gsf./dsf. af det anaforiske pron. i ON: *hennar* og *henni*. Disse former er nordiske nydannelser, skabt efter at goterne forlod Norden. VN *hennar* (fsv. *hænnar*, GD *hennæ*, *hinnæ*) forudsætter med sin omlydte form (jvf. GG I² p. 117 og Noreen AIG⁴, §66⁴) et **hāniRōR* og kun dette, altså endelsen *-izōz* < *-ezōz*, hvilket Prokosch p. 275, Schwarz p. 88, Krahe II p. 56 og GG V p. 55 også er enige om. Ligeledes kan det omlydte VN *henni* (fsv. *hænne*, GD *hænni*) kun forudsætte et **hāniRai* (= *-izai* < *-ezai*). Heraf

må man kunne slutte, at NG også efter goternes afvandring en tid har besiddet de til gotisk *pizōs*, *pizai* svarende former ved siden af de senere generaliserede *ai*-former.

Her er ihvertfald en mulighed for at operere med en stamme **pe-*, som evt. kunne have bredt sig til de øvrige kasus i fem. sg. i fsv. Schwarz (p. 90) nævner endda fsv. gsf. *þærra*, dsf. *þæri*, som skulle kunne gå tilbage til **þeRōR*, **þeRai*, jvf. Noreen, Altschwed. Gr. §508, §508⁵ og Anm. 7. Kock, Sv. Ljudh. I p. 202 er dog uenig heri — han regner med en udvikling **þæirra* > *þærra*, **þæiri* > *þæri* i relativt uakcentueret stilling.

Men som Janssons artikel står, må den efter min mening betragtes som uakceptabel!

Forkortelser

Braune¹² = Braune/Mitzka, Althochdeutsche Grammatik, 12. Auflage, Tübingen 1967.

Brunner = K. Brunner, Altenglische Grammatik, 3. Auflage, Tübingen 1965.

FG = fællesgermansk

fsv. = fornsvensk

GD = gammelt dansk

GG = J. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik I—V: I 2. udg. 1950, II 2. udg. (3. opl.) 1968, III 2. opl. 1966, IV 1962, V 1965.

Hirt = H. Hirt, Handbuch des Urgermanischen I—III, Heidelberg 1931—34.

IF = Indogermanische Forschungen, 1892 ff.

Jansson = Valter Jansson, Pronomenet *den* i fornsvenskan, Festschrift till Elias Wessén, pp. 97—119, Lund 1954.

Kock = Axel Kock, Svensk Ljudhistoria I, Lund 1906.

Krahe = H. Krahe, Germanische Sprachwissenschaft I—II, 6. Auflage, Berlin 1966—67.

NG = nordgermansk

Noreen, ATG⁴ = A. Noreen, Altisländische und altnorwegische Grammatik, 4. Auflage, Halle 1923.

Noreen, Altschwed. Gr. = A. Noreen, Altschwedische Grammatik, Halle 1904.

Prokosch = E. Prokosch, A Comparative Germanic Grammar, Philadelphia, 1939.

Rösel = Ludwig Rösel, Die Gliederung der germanischen Sprachen, Nürnberg 1962.

Schwarz = Ernst Schwarz, Goten, Nordgermanen, Angelsachsen, Bern—München 1951.

Streitberg = W. Streitberg, Urgermanische Grammatik, Heidelberg 1896.

VN = vestnordisk

ZDA = Zeitschrift für deutsches Altertum, 1841 ff.

Litteraturkrönika 1970

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the International Conference of Nordic and General Linguistics, University of Iceland Reykjavik, July 6—11, 1969. Edited by Hreinn Benediktsson. 616 s. Reykjavik 1970 (Visindafélag Íslendinga). (Visindafélag Íslendinga (Societas scientiarum Islandica) 39.) Det var uppenbarligen ett lyckokast att ägna en konferens i Reykjavik åt nordisk och allmän språkvetenskap. Tack vare ett skickligt genomfört förberedelsearbete kunde debatten bringas upp på en osedvanligt hög nivå, och den snabbt utkomna volymen med konferensförhandlingar innehåller en lång rad väsentliga föreläsningar och diskussionsinlägg. Einar Haugens plenarföreläsning *The Language History of Scandinavia* erbjöd en helhetsbild, vari endast smärre justeringar behövde göras av specialister på olika områden. William G. Moultons föredrag *Opportunities in Dialectology* framkallade ett långt och mycket tungt vägande inlägg från Poul Andersen; det var två strukturalistiska skolors grundaspekter som konfronterades med varandra. Dialektologiens speciella problematik behandlades ytterligare av Karl-Hampus Dahlstedt i en föreläsning med titeln *The Dilemmas of Dialectology*.

Bland övriga plenarföreläsningar må särskilt ämnas Hreinn Benediktssons *Aspects of Historical Phonology*, Bengt Lomans *Talsyntax* och Sture Alléns *Vocabulary Data Processing*. Utrymmet tillåter tyvärr inte att övriga föreläsare och deras bidrag här nämnes; boken är i sin helhet ytterst värdefull.
S. B.

Fredrik Otto Lindeman, Einführung in die Laryngaltheorie. Unter Mitwirkung von Prof. Carl Hj. Borgström. 115 s. Berlin 1970 (Walter de Gruyter & Co). (Sammlung Götschen Band 1247/1247 a.) Docenten vid Oslo universitet F. O. Lindeman är själv en känd laryngalist och som sådan väl ägnad att ge en auktoritativ introduktion till laryngalteorien. Det lilla häftet är indelat i fyra huvudavsnitt. I det första presenteras den äldre ickelaryngalistiska avljudsteorien, och vidare refereras Ferdinand de Saussures klassiska *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (1879) samt de modifikationerna som Hermann Møller gjorde på Saussures system. I det andra avsnittet går förf. igenom några förhållanden som enligt honom gör det nödvändigt att supponera förekomsten av laryngaler i det indoeuropeiska grundspråket:

de »tunga» rötternas avljudsförhållanden samt det hettitiska *h*. Det tredje avsnittet, som är bokens mest omfattande, ger exempel på hur de grundspråkliga laryngalerna återspeglas i olika indoeuropeiska språk i skilda fonetiska sammanhang. I det sista kapitlet diskuteras främst laryngalernas fonematiska status.

Bibliografien förtecknar endast yngre litteratur i vilken laryngalteorin har tillämpats. Det torde ha varit en fördel om åtminstone de viktigaste äldre verk som behandlar ämnet också hade bibliograferats.
B. P.

Texas Studies in Bilingualism edited by Glenn G. Gilbert. 223 s. Berlin 1970 (Walter de Gruyter & Co.). Denna samlingsvolym innehåller elva bidrag av olika författare, inledningen oräknad. Ämnet, eller ämnena, är av stort metodiskt intresse. Lite var har väl undrat, hur det egentligen går till, när nationalspråk stöpes om i den stora amerikanska smältdegeln. Och åtskilliga gånger har emigranternas ursprungliga språk fått bära vittne om beskaffenheten av språken i deras ursprungsländer under en gången tid, som ingen forskning längre kan nå. De amerikaner, vilkas språk studeras i den föreliggande volymen, har substratspråk bestående av spanska, tyska, flera olika slaviska språk, norska och svenska. De är (eller var vid studietillfället) bosatta i staterna Texas, Oklahoma och Louisiana, för de ursprungligen svensktalandes del i Massachusetts, Illinois och Minnesota. — Inledningen ger en snabb, välkommen presentation av problemen och deras behandling. I uppsatserna målas en livlig bild av det amerikanska språksamhällets brokighet. Denna brokighet blir naturligtvis inte mindre därigenom att en del intervjuobjekt är blandspråkiga under den amerikanska ytan (exv. högtyska — lågtyska).

Den anmälda boken efterlämnar ett starkt intryck av det amerikanska språkområdets problemrikedom och av de sinsemellan rätt olika metoderna att avvinna de många språktyperna så mycket som möjligt av lingvistiskt intresse.
B. E.

*

Georges Dumézil, Du mythe au roman. La Saga de Hadingus (Saxo Grammaticus, I, v-viii) et autres essais. 209 s. Paris 1970 (Presses universitaires de France). Den frejdade språk- och religionsforskaren Georges Dumézils produktion spänner över ett vitt fält från de fornindiska religionerna till den nordiska mytologien. Arbetet *Du mythe au roman* innehåller bidrag till nordisk mytologi, av vilka flertalet tidigare varit publicerade. Utgångspunkt har förf. tagit i första boken av Saxos *Gesta Danorum*. Sagan om Hadingus intar främsta rummet. Dumézil avvisar tanken att Hadingus skulle ha varit identisk med den från västeuropeiska källor kände vikingen Hasting. I stället framhåller han Hadingus mytiska ursprung och visar den nära överensstämmelsen mellan vissa drag hos Hadingus och hos vanen Niqrdör, drag som fått skiftande utformning hos Saxo och hos hans samtida Snorre. Till Hadingusundersökningen fogas som appendix kortare uppsatser i nordisk mytologi samt ett avtryck av Saxos *Gesta Danorum* I, v-viii.
S. B.

Hermann Engster, Das Problem des Witwenselbstmordes bei den Germanen. 172 s. Göttingen 1970 (Böneck-Druck — Clausthal — Zellerfeld). Forskningen har hittills ansett det relativt väl styrkt, att germanerna under förkristen tid var förtrogna med seden att låta hustrun följa sin avlidne make i döden. Hermann Engster granskar i sin doktorsavhandling de skäl som anförts, textställen hos Tacitus, Prokopios och Ibn Fadlan samt framför allt motiv ur den fornnordiska litteraturen. Han finner det icke styrkt att germanerna skulle ha fordrat, att hustrun skulle följa den avlidne maken i döden — hos vissa slaviska stammar tycks seden däremot ha varit väl belagd. Vidare finner han åtskilligt i det germanska rättssamhället, som reglerar ankans ställning och som alltså talar mot den tidigare omhuldade teorien. Berättelser om änkor som dödats eller frivilligt sökt döden reduceras till hörsägnar eller litterära motiv. S. B.

Rolf Hachmann, Die Goten und Skandinavien. 584 s. (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker. Berlin 1970. (Walter de Gruyter & Co.). Frågan om goternas etniska och geografiska härkomst har förvisso eggat gångna forskargenerationers fantasi, dock kanske inte så mycket som materialet gäve anledning till. Detta synes bero på att en enda tongivande forskare under en tongivande period satte sin auktoritet bakom vissa åsikter, varefter efterföljarna menade sig endast ha att taga ställning till dessa åsikter. Nästan alla accepterade utan vidare. Denne auktoritative forskare var den tyske arkeologen Gustav Kossinna († 1931), som dock egentligen aldrig har bevisat sin stora tes. Problemet i hela dess nästan förskräckande vidd har tagits upp till förutsättningslös granskning av professor Rolf Hachmann, Saarbrücken, i en mycket omfattande bok. Denna är indelad i följande större avsnitt: Einleitung; Probleme der historischen Quellen; Zur Forschungs-geschichte und zum Forschungsstand; Probleme der archäologischen Quellen (det största, 230 sidor); Die Goten und Skandinavien: Ergebnisse und Probleme; Anhang (de latinska texter som är av vikt för bedömning av den gotiska frågan; listor över arkeologiska fynd; litteraturförteckning m.m.).

Förf. visar, vilka ödesdigra följder det har haft, att företrädare för olika vetenskapsgrenar varit verksamma på området. Historiker, filologer, arkeologer, alla har litat på alla. Hachmann klär av de gamla historieskrivarna Jordanes, Cassiodorus och Ablabius åtskilligt av deras auktoritet och sällar ur deras uttalanden fram vad som kan anses vara ursprungligt och pålitligt i deras relationer om goterna; det påpekas bl.a., vilka märkliga överensstämmelser som är tillfinnandes mellan goternas och romarnas ursprungssagor (s. 100). Hachmann förlägger på arkeologiska grunder goternas hemvist under tidig historisk tid till en trakt öster om Weichsel, icke vid havet utan norr om flodens mellersta lopp. Här har viktiga arkeologiska fynd gjorts, som torde böra sättas i samband med goterna. Dateringen är: senast omkring 100 f.Kr. till in i yngre romersk kejsartid (s. 277). Trots väldiga ansträngningar kommer Hachmann icke till definitiva positiva resultat, vilket väl också med hänsyn till källäget och de mångahanda svårigheterna hade varit nästan omöjligt. Men »dass

die Ostgermanen eine wissenschaftliche Fiktion ... sind, bedarf hier keiner Erläuterung mehr» (s. 241 f.).

En annan, nog så viktig fråga är: i vilken riktning har goternas vandringar gått, från Skandinavien till östra Mellaneuropa eller omvänt? Ingenting kan t.v. bevisas, men Hachmann har tydliga sympatier för det senare alternativet. Det lämnas rätt ingående redogörelser för de demografiska ev. förutsättningarna för folkvandringar i allmänhet och folkvandringar i dessa delar av Europa i synnerhet. Det anföres skäl för att befolkningstillväxten icke var så stor, att den skulle framtvinga en utflyttning från Skandinavien sådan som den allmänt kända stamsagan omförmåler. Här till kan naturligtvis bl.a. svas: varför gav sig Columbus på sin tid åstad? Det personliga initiativet är en irrationell faktor, som fornforskarna tyvärr inte kommer åt.

Slutkapitlet innehåller tappra försök att klarlägga de förhistoriska folkförflyttningarnas mekanik i allmänhet och särskilt den gotiska frågans lösning. Även om förf:s sympatier är klara, slutar framställningen i pessimism, men dessutom med uppmaning till alla berörda vetenskapsgrenar att också göra sitt bästa för att om möjligt lösa problemet. Allvaret i denna vädjan är befogat. Det är tyvärr mycket bekvämare att acceptera t.ex. Kossinnas klenk underbyggda lärosatser än att tänka självständigt över dessa problem av högsta svårighetsgrad men i vissa avseenden också av högsta vikt. B. E.

Wolfgang Krause, Runen. 138 s. Berlin 1970 (Walter de Gruyter & Co.). (Sammlung Göschen 1244/1244 a.) Runologien med dess många svåra problem var ett av den äldre nordiska språkforskningens stora paradnummer. Den systematiska granskningen och utgivningen av de enskilda runinskrifterna pågår alltjämt, men den energi, som förut nedlades på det detaljerade utforskandet av dessa objekt, ägnas numera oftare andra, mera näraliggande uppgifter. Det är på sitt sätt skada, ty en del av runologiens verkligt stora problem kvarstår alltjämt som olösta. Det gäller framför allt dem som rör tid och plats för runornas uppkomst samt frågor sammanhängande med övergången från den 24-typiga till den 16-typiga runraden. Det tidsavstånd, som man numera har fått till runologiens glansperioder, gör det i viss mån lättare än förr att åstadkomma en småformatig översikt över denna vetenskapsgrens metoder och resultat. En sådan översikt har skänkts oss av prof. Wolfgang Krause. Framställningen är delad i följande huvudavsnitt: I. Runenschrift: Formen und Gebrauch. II. Ausgewählte Inschriften. III. Runen in der altnordischen Literatur. IV. Kreislauf der Runenschrift. — Beträffande runornas härstamning sluter sig Krause till dem som anser runorna vara skapade med ett eller flera norditaliska (nordetruskiska) alfabeten som förebild. Hos vilken germanstam detta ursprungligen skedde och på vilka vägar runorna kom till övriga germanfolk, därom vill Krause helst icke yppa någon mening. Möjligen vill han gärna tilldela markomannerna en roll (s. 45). I motsats till många äldre forskare drar Krause ofta in i sina betraktelser runor och runinskrifter från andra delar av Europa än Norden. I samma riktning pekar hans selektiva bibliografi, som utom till de stora publika-

tionsserierna hänvisar till vetenskapliga behandlingar av stoffet från åtskilliga av Europas länder. B. E.

Hans Kuhn, Kleine Schriften. Aufsätze und Rezensionen aus den Gebieten der germanischen und nordischen Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte. Zweiter Band: Literaturgeschichte, Heldensage und Heldendichtung, Religions- und Sittengeschichte, Recht und Gesellschaft. 542 s. Berlin 1971. (Walter de Gruyter & Co.) Första delen av den samlade utgåvan av Kuhns smärre skrifter är anmäld i denna tidskrift 85: 248. Denna nya samling innehåller icke mindre än 47 artiklar, av utgivarna grupperade under de i titeln nämnda rubrikerna. Den med tiden något varierande riktningen hos Kuhns intresse kan avläsas på de olika bidragens ålder. Avdelningen Religions- och Sittengeschichte innehåller sålunda en lång rad artiklar från före 1940, medan de övriga avdelningarna börjar först på 1940-talet. Mångsidigheten är alltjämt påfallande, men den är delvis en funktion av Kuhns starka engagemang i vad som rör sig inom forskningen på vederbörande områden. Bortåt häften av artiklarna är sålunda karakteriserade som recensioner. Men det är inte vad för recensioner som helst utan långa, allvarliga, ej sällan rätt bistra uppgörelser med auktoritativa framställningar av väsentliga ting, skrivna av samtidens främsta specialister. Det anges överallt, var Kuhns artiklar är publicerade för första gången, och ett system av små skiljestreck gör det möjligt att lokalisera ett ställe till rätt sida också i originaltrycket.

Det imponerande bandet är ett monument över en djupborrande andes ständiga uppgörelser med vad som på fackområdet rör sig och kräver uppmärksamhet. B. E.

Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 1. Lieferung 2. S. 113—256. Berlin 1970 (Verlag Walter de Gruyter & Co.). I Litteraturkrönika 1968 (ANF 84: 261) redogjordes för den nya upplagan av Hoops Reallexikon. Det nu utkomna andra häftet bekräftar det goda helhetsintryck av verket som första häftet gav. Artikelförfattarna har kunnat utnyttja litteraturen fram till 1969, talrika illustrationer och litteraturhänvisningar ökar artiklarnas värde.

Delvis som en följd av förändringar i redaktionens sammansättning har utgivningen av det andra häftet fördröjts. Förlaget beräknar att framdeles kunna publicera 2—3 häften pr år. S. B.

*

Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1969. 76 s. Copenhagen 1970. (Munksgaard). BONIS har under 1970 utkommit med sin sjunde årgång, avseende året 1969. Den inledande uppsatsen är denna gång skriven av professor G. Turville-Petre, Oxford, och är betitlad Scaldic Poetry: History and Literature (s. 7—20). Förf. sysslar med det viktiga och kära problemet: är skaldestroferna äkta i den meningen att de är sprungna ur den situation, som den omgivande texten skildrar, eller tillhör de möjligtvis tiden för nedskrivningen av sagorna, sådana vi känner dem? Om

det förra är förhållandet, som Einar Ólafur Sveinsson menar, är t.ex. kärlekspoesien i Kormáks saga, som skildrar händelser och förhållanden på 900-talet, äldre än kärleksskildringarna i den kontinentaleuropeiska medeltidslitteraturen, ett från litteraturhistorisk synpunkt eggande perspektiv. Turville-Petre slår också ett slag för åsikten att kenningens uppgift är av estetisk, icke magisk natur.

Bibliografien redovisar 514 nummer. Viktiga ting inom genren följer sig som vanligt ofta på oväntade ställen. Recensioner kommer ofta droppande mycket länge efter det arbete som granskas däri. Förgrundsgestalter upphör stundom skenbart att producera sig. Men det är ofta de som för pennan i viktiga samlings- och översiktsverk. Bidrag från mera avlägsna länder undgår tyvärr lätt uppmärksamheten.

BONIS är en energiskt skött bibliografi, oumbärlig för folk av facket.
B. E.

Anne Holtsmark, Norrøn mytologi. Tro og myter i vikingtiden. 194 s. Oslo 1970 (Det norske samlaget). Anne Holtsmark, f.d. professor i nordisk filologi i Oslo, har under det senaste decenniet ägnat mycken uppmärksamhet åt den fornnordiska mytologien. Därom vittnar hennes arbete Studier i Snorres mytologi (1964) och hennes nyutgåva av P. A. Munchs klassiska arbete *Norrøne gude- og heltesagn* (1967). Hennes nyutkomna, populärvetenskapliga arbete *Norrøn mytologi* bär prägel av att förf. är filolog. Anne Holtsmark lägger stor vikt vid att reda ut källäget, så stor vikt, att dispositionen delvis är upplagd just efter källorna. Trots den populära yttre formen har förf. på de flesta punkter kunnat beakta forskningens senaste landvinningar. Utrymmet har icke tillåtit större jämförande utblickar; däremot är arbetet väl försett med bibliografi och register.
S. B.

Íslenzk fornkvæði. Íslandske folkeviser. VII. Udgivet af Jón Helgason. LXIV + 217 s. København 1968 (Munksgaard). (Editiones Arnarnagnæana. Series B, vol. 16.) I serien *Íslenzk fornkvæði*, som senast omnämndes i ANF 84: 268, föreligger nu sjunde häftet. Detta inleds liksom föregående häfte med biografiska och bibliografiska notiser i fylligt urval. Det avslutas med tillägg och rättelser till tidigare häften.

I den nu föreliggande delen upptages ungefär hälften av utgåvan av folkvisor, som upptecknades av Jón Árnason och hans medarbetare vid mitten av 1800-talet.

S. B.

Opuscula. Vol. IV. 391 s. København 1970 (Munksgaard). (Bibliotheca Arnarnagnæana. Vol. XXX.) Nu föreliggande band i serien *Bibliotheca Arnarnagnæana* innehåller ett drygt tjugotal bidrag i form av mindre textutgåvor och uppsatser, utarbetade i eller i anslutning till *Det Arnarnagnæanske Institut*. Bland de medverkande märks Jón Helgason, Agnete Loth, Joanna Louis-Jensen och Stefán Karlsson, som alla bidrager med mer än en artikel. Volymen avslutas med förteckning över citerade handskrifter och register.

S. B.

Reykjahólabók. Islandske helgenlegender. II. Udgivet af Agnete Loth. 483 s. København 1969 (Munksgaard). (Editiones Arnarnagæanæ. Series A, vol. 16.) Första delen av Agnete Loths utgåva av Reykjahólabók (1969) anmäldes utförligt av B[ertil] E[jder] i ANF 85: 253. I andra delen följs samma principer som i första. Bandet avslutas med register samt rättelser och tillägg. S. B.

De Saga van Egil Zoon van Skalla-Grim. Vertaald en ingeleid door Dr. Jacoba M. C. Kroesen (Leidse Germanistische en Anglistische Reeks Deel VIII). LXXXV + 229 s. Leiden 1970 (Universitaire Pers Leiden). Dr Kroesens Eiglautgåva är i de allra flesta avseenden pedagogiskt fördömlig och väl ägnad att ge den nederländska publiken en ingående information om såväl den isländska sagan och den isländska skaldepoesien i allmänhet som om Egil Skallagrimssons saga i synnerhet. I en utförlig inledning ges fylliga upplysningar om sagans historiska bakgrund samt om saga- och skaldediktningen, och vidare diskuteras initierat och med hänvisningar till de senaste forskningsrönen de högaktuella problemen kring sagornas historicitet och traderingsförhållanden samt frågan om Eiglas författare. Kronologiska och genealogiska tabeller underlättar ytterligare läsningen. Efter själva översättningen följer utförliga kommentarer, sakliga och språkliga, till skilda textställen. Egils skaldedikter, som översätts metriskt inne i texten, förses med en prosaisk parafras, och kenningarna förklaras och kommenteras.

Det är förvånande att den i övrigt mönstergillt upplagda boken saknar en litteraturförteckning. Den som vill skaffa sig upplysningar om litteraturen i ämnet får alltså underkasta sig mödan att gå igenom inledningens notapparat och kommentarens litteraturhänvisningar. B. P.

Klaus Rossenbeck, Die Stellung der Riddarasögur in der altnordischen Prosaliteratur — eine Untersuchung an Hand des Erzählstils. 245 s. Bamberg 1970. Den fornvästnordiska prosalitteraturens förhållande till den medeltida kontinentaleuropeiska skönlitteraturen har alltmer skjutits i förgrunden inom litteraturforskningen. Den gamla tesen att den bretonska riddardiktningen hade nordiska förebilder och att den nordiska medeltida riddardiktningen berodde på en sen återinvandring av en viss genre är för länge sedan övergiven. Mycket segt har däremot den tanken hållit sig, att den ordknappa, objektiva stilen i de isländska sagorna är ett gammalt, äktnordiskt drag och att den mera subjektiva, ordrika stilen är ett dekadansfenomen, som uppstått under inverkan utifrån, speciellt från riddarsagorna.

Klaus Rossenbeck visar i sin doktorsavhandling, att mycket i detta betraktelsesätt är oriktigt. Han undersöker, på vilka olika sätt en och samma episod har berättats i äldre och yngre källor, och finner, att den knappare, mera objektiva berättelsetekniken med sin perspektivinskränkning är en novation som når sin höjdpunkt i Snorres Heimskringla. Den subjektiva stil som möter i Njåls saga och i Laxdøla saga står stilen i riddarsagorna nära och är beroende därav men är enligt Rossenbeck icke att betrakta som en avvikelse från en äldre, mera objektiv stil.

Läsaren hade gärna sett att förf. utförligare hade uppehållit sig vid de kronologiska faktorerna. Rossenbecks teser om stilutvecklingen i den isländska prosan fordrar ett klarläggande av tidsomständigheterna i det kontinentaleuropeiska litteraturinflytandet. S. B.

*

Fróðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. 18. bók. 391 s. Tórshavn 1970 (Mentunargrunnur Føroya lögtings). Adertonde bandet av Fróðskaparrit har utformats som en hyllningsskrift till professor Chr. Matras på hans 70-årsdag. Volymen inleds med Tabula gratulatoria och avslutas med en förteckning över Matras' vetenskapliga arbeten. I festskriften medverkar 30 forskare från skilda länder med bidrag på färöiska, isländska, norska, danska, svenska, engelska, franska och tyska. De behandlade ämnena faller inom Matras' egna forskningsområden, filologi, litteraturhistoria och etnologi, speciellt folkloristik. Flera av bidragsgivarna har utnyttjat möjligheten att i sina uppsatser direkt anknyta till Matras' egen verksamhet som forskare och lärare. S. B.

*

Olav T. Beito, Målføre og normalmål. Utvalde målprøver med normaliserte parallelltekster og eit utsyn over målføra. 81 s., 5 kartor. Oslo 1970 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk målførearkiv. XXIII.) Den nu framlagda textsamlingen bygger på texter ur Olav T. Beitos tidigare och mera omfattande arbete Norske målføretexter. Utgåvan är i första hand avsedd för gymnasier och seminarier i Norge men bör därjämte ha en uppgift att fylla i den akademiska undervisningen i grannländerna.

Beitos texturval kompletteras med en kort översikt över de norska dialekterna av Andreas Bjørkum och fem pedagogiskt förträffliga kartor av J. A. Schulze. En kort ordlista underlättar användandet av boken. S. B.

Olav T. Beito, Nynorsk grammatik. Lyd- og ordlære. 346 s. Oslo 1970 (Det Norske Samlaget). Sedan Ivar Aasens arbete Norsk Grammatik kom ut 1864, har nynorskans grammatik framförallt framställts i mindre, normativt upplagda grammatikor.

Olav Beitos grammatik, som omfattar ljud- och ordlära med inströdda syntaktiska notiser, är i princip deskriptiv, ehuru den på de flesta punkter ger en klar uppfattning om vad som skall betraktas som norm. Att nynorskan har sin rot i dialekterna framgår tydligt av framställningen. Förf. tar stor hänsyn till förhållandena i dialekterna — detta gäller särskilt i avsnittet om ljudläran — och tecknar ofta den dialektala bakgrunden till variationerna i nynorskan.

Ehuru deskription och norm står i förgrunden, arbetar förf. ofta med historiska förklaringar till nynorskans särdrag. S. B.

Brynjulv Bleken, Norskfilologene og sprogsprøsmålet. 84 s. Oslo 1970 (Universitetsforlaget). (Skrifter utgitt av Det norske akademi for sprog og litteratur. VI.) Brynjulv Bleken disputerade 1967 på arbetet Om norsk

sprogstrid. När han nu ånyo tar till orda i den norska språkdebatten är det med ett angrepp på de norska universitetslärarnas brist på engagemang i språkstriden. Han vänder sig mot uppfattningen att filologernas uppgift endast är att beskriva språkförhållandena i Norge och förklara hur dessa har uppstått; han vill att filologerna skall ingripa normerande.

Bleken gör klar åtskillnad mellan bokmålet, som är riksmålets officiella efterträdare, och det de facto kvarlevande riksmålet. Han understryker motsättningen mellan bokmålets konservativa och radikala falanger, och han driver tesen att en utlänning, som vill lära sig norska, i första hand bör söka stifta bekantskap med riksmålet. S. B.

Knut Fintoft, Acoustical Analysis and Perception of Tonemes in some Norwegian Dialects. 342 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1970 (Universitetsforlaget). Oppositionen mellan grav och akut accent, mellan accent 1 och accent 2 eller, med nyare fonetiska termer, mellan tonem 1 och tonem 2 hör redan till de klassiska inom nordisk fonetik. Knut Fintofts brett upplagda och konsekvent genomförda undersökning av accentförhållandena i norska stadsmål bjuder likväl på åtskilligt nytt. Förf. har låtit försökspersoner från städerna Oslo, Bergen, Stavanger, Ålesund och Trondheim tala in ett antal ordpar, i vilka den enda skillnaden är tonal. Detta material undersöktes sedan på två sätt, dels instrumentalfonetiskt, dels genom lyssnargrupper. Ej oväntat finner förf. att testpersonerna lättast identifierar ord ur sin egen dialekt, medan exempelvis testgruppen från Trondheim endast med svårighet kan särskilja tonemen i stavangermålet. Genom att avlägsna formanter och intensitetsmaxima finner förf. det styrkt att tonhöjdsvariationen spelar den största rollen vid tonemidentifikation; därjämte tycks den obetonade slutstavelsens kvantitet ha viss betydelse.

Den instrumentalfonetiska undersökningen rör sig inom mera konventionella rāmärken. Av intresse är, att förf. kan visa, att den senare stavelsen i ord med tonem 2 *icke* har mera tryck än andra stavelsen i ord med tonem 1 i de undersökta målen.

Förf. har gjort några försök med tonembestämning i syntetiskt tal och diskuterar avslutningsvis möjligheterna att genom testning av syntetiskt tal komma närmare lösningen på frågan, vad som ytterst är den tonemskiljande faktorn i olika mål. S. B.

Per Nyquist Grøtvedt, Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350—1450. II. Vestre og Indre Folden. 447 s. Oslo 1970 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk målforearkiv. Ved Olav T. Beito. XXII.) 1969 utkom första delen av P. N. Grøtvedts stora arbete om språket i norska diplom från medeltidens senare skede, och redan nu föreligger andra delen, behandlande språket i brev från Vestfold och Indre Folden. Andra delen följer samma plan som första delen (se därom ANF 85: 254). Till den egentliga språkbeskrivningen fogas s. 379—391 ett tillägg med rubriken Vestfoldmålet i mellomnorsk tid. Förf. tecknar där språkförhållandena mot bakgrund av de politiska, kyrkliga och sociala förhållandena; han drar därvid linjerna framåt och skisserar den språkliga upplösningsprocessen. S. B.

Erling Georg Larsen, Formverket i Flekkefjord bymål. 139 s. Oslo 1970 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk målførearkiv. Ved Olav T. Beito. XXIV.) Flekkefjord, vars språk i denna bok behandlas från vissa synpunkter, är en liten stad på den »blöte kyststripe» väster om Kristiansand. Redogörelsen, som i stort sett följer kända mönster, är rätt grundlig. Den är dessutom nyttig, eftersom vi alltjämt vet för lite om de nordiska dialekternas formlära, åtminstone i jämförelse med det myckna, som är skrivet om deras ljudlära. I början av boken möter vi en del funderingar över likheter i accentuering mellan språket i (denna del av) Syd-Norge och i Danmark. Det inses icke, varför dessa detaljer så som bl.a. förf. menar skulle bero på en invandring söderifrån till Norges kust.

De talrika språkproven är handskrivna, vilket tyvärr gör boken en smula tungläst. Registret över dem, mottaget med tacksamhet, fyller icke mindre än 21½ packade sidor. B. E.

Studier i norsk språkstruktur ved Eskil Hanssen. Artikler av: Eivind Landmark, Thorstein Fretheim, Even Hovdhaugen, Kjell Ivar Vannebo. 107 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1970 (Universitetsforlaget). (Scandinavian University Books.) De fem artiklarna i denna samling, som främst riktar sig till mer avancerade språkstudenter, är avsedda att med utgångspunkt i norskt språkmaterial ge en introduktion i modern lingvistikens teorier och metoder, dels genom mer allmänna översikter, dels genom analyser av mer avgränsade språkliga problem. Till den förra typen hör Thorstein Fretheims Transformasjonell generativ grammatikk samt Kjell Ivar Vannebos Språkstruktur og språkvern. Till den senare gruppen hör de tre andra artiklarna: Eivind Landmarks Om bruk av IC-analyse til å beskrive orddannelse, som med utgångspunkt i traditionell taxonomisk språkbeskrivning dryftar bl.a. flermorfemiga adjektivs semantik och syntax, Thorstein Fretheims »Utbrytning av setningsledd» sett fra transformasjonsgrammatisk synspunkt, som bygger på antagandet att det semantiska särdraget vid utbrytningssatser beror på ett exklusivt element som författaren i sin generativa beskrivning av utbrytning kallar djupstrukturmorfemet *F* (»*F* kan jo for eksempel sies å stå for 'fokus'»), samt Even Hovdhaugens Tonelag og trykk ved avledninger med prefikset *u-* i bokmål, som kortfattat diskuterar de regler som måste formuleras för att fördelningen av musikalisk och dynamisk accent i den nämnda ordgruppen i minsta möjliga utsträckning skall behöva anges i lexikonet.

Stora delar av boken kan säkert visa sig värdefulla inte bara i den norska utan också i den svenska forskarutbildningen. Om Thorstein Fretheims ovan nämnda artikel Transformasjonell generativ grammatikk gäller att den genom sin översiktliga och pedagogiska uppläggnig kan rekommenderas även för mindre avancerade studenter. B. P.

Utvalgte stykker av Konungs skuggsiå ved Ludvig Holm-Olsen. 98 s., 2 planser. Bergen—Oslo—Tromsø 1970 (Universitetsforlaget). (Scandinavian University Books.) Konungs skuggsiå är den norska medeltidens stora didaktiska arbete. Det har utgivits flera gånger och behandlats av en rad forskare. Professor Ludvig Holm-Olsen har varit verksam som

utgivare och därjämte behandlat verket bl.a. i sitt arbete *Håndskriftene av Kongungs skuggsjå 1952* (Bibl. Arnam. XIII.)

Den nu föreliggande boken av Holm-Olsens hand är avsedd för universitetsbruk. Urvalet omfattar ungefär en tredjedel av hela texten och är utgivet med variantapparat. Textutgåvan föregås av en inledning om handskrifterna och deras inbördes förhållande och åtföljes av ett avsnitt med rubriken *Anmärkingar*. I dessa anmärkingar, som är utformade som notiser till enskilda textställen, ges grunderna för dateringen av det norska originalet till 1250-talet och mycket av den politiska, moraliska och religiösa grundsyn som bildar verkets bakgrund. Bibliografiska notiser avslutar volymen. S. B.

Willy Westgaard, Substantivene i Romedal. En synkronisk-diakronisk morfemanalyse. 117 s. Oslo 1970 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk målførearkiv. Ved Olav T. Beito. XXV.) Westgaards arbete ingår i den långa och imponerande rad av skrifter som utsändes från det norska dialektarkivet i Oslo. Det sysslar med problem i östnorskt språk i ett par socknar strax sydöst om Hamar i Hedmark fylke. Det sluter upp i raden av dem som söker placera in talat och skrivet norskt språk från ett visst område i ett och samma utvecklingsschema. Författaren finner ofta anledning att citera både äldre och nyare auktoriteter inom norsk språkhistorisk och dialektologisk forskning. Också svensk forskning och dess resultat åberopas.

Den lilla boken slutar med en 17 sidor lång ordlista.

B. E.

Finn-Erik Vinje, Kompendium i grammatisk analyse. 195 s. Oslo-Bergen-Tromsø 1970 (Universitetsforlaget). Kompendium i grammatisk analyse är i första hand avsett för de norska universitetens nybörjarundervisning och karakteriseras i förordet som en hjälpbok i grammatisk terminologi. I ett inledande avsnitt, betitlat *Språklig analyse*, diskuteras fr.a. olika metoder att kvantitativt fastställa hur svår- eller lättläst en text är. Det mest omfattande kapitlet, *Funksjonsanalyse*, redogör för terminologi och metoder vid analys av olika slags grammatiska förbindelser, främst satser och meningar. I ett mindre avsnitt skildras olika metoder att avgränsa ordklasserna från varandra. Vidare beskrivs, mycket kortfattat, under titeln *Tillegg om nyere analysemetoder* fältanalys, IC-analys samt — vilket inte framgår av innehållsförteckningen — generativ grammatik. Dessutom meddelas ett stort antal korta övningstexter som är lämpliga att bilda underlag för olika slags språklig analys. Hur detta skall ske demonstreras av förf. i en grundlig textkommentar till en av de anförda texterna.

Framställningen är synnerligen rik på redogörelser för olika nordiska språkforskarens uppfattningar samt för den växlande terminologi de har begagnat. Frågan är om det inte hade varit pedagogiskt lyckligare om förf. hade nöjt sig med att i själva texten hålla sig till en enda linje — sin egen — och i en resonerande bibliografi, eventuellt kompletterad med ett termlexikon, meddelat alla de långt ifrån ointressanta upplysningar

som nu tenderar att skymma den helhetsbild som förf. strävar efter att ge.
B. P.

Finn-Erik Vinje, Moderne norsk avisspråk. 127 s. Oslo 1970 (J. W. Cappelens forlag A. S.). (Norsk språknemnd. Skrifter. 6.) Att tidningar, radio och television i dag utövar ett starkt inflytande på människors språk är ett välkänt faktum. Lättast låter det sig göra att studera tidningsspråket; detta intar i dag en central ställning som forskningsobjekt i flera länder.

Vinje behandlar det moderna norska tidningsspråket i en lättillgänglig bok, där viktiga forskningsresultat framläggs på ett elegant och övertygande sätt. Särskild uppmärksamhet ägnar förf. åt rubrikspråkets egenheter, hur dessa uppkommit och vilken betydelse de kan få för tidningsspråket i övrigt. Även andra grenar av tidningsspråket behandlas emellertid; morfologi, syntax och ordförråd studeras. Arbetet är i första hand beskrivande, analyserande. Orsakssammanhang klarlägges och utvecklingstendenser fastställs, medan de värderande synpunkterna kommer mera i bakgrunden.
S. B.

*

Sture Allén, Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. Frequency Dictionary of Present-Day Swedish Based on Newspaper Material. I. Graford. Homografkomponenter. Graphic Words. Homograph Components. XLVIII + 1066 s. Stockholm 1970 (Almqvist & Wiksell). (Data linguistica. Edited by Sture Allén. University of Göteborg. 1.) Första delen av Sture Alléns stort upplagda datamaskinella ordbok föreligger nu i en svensk-engelsk version. Förf. redogör i förordet på ett klart och enkelt sätt för hur materialet sammanbragts, bearbetats och publiceras. Ordboken ger materialet på två nivåer: grafordsnivå och homografkomponentnivå. I en kommande del avser förf. att redovisa materialet på lemmanivå, vilket i stort sett är den nivå, på vilken t.ex. SAOL meddelar sitt material.

Det undersökta textmaterialet omfattar drygt en miljon ord löpande text, som valts ur fem större morgontidningar 1965. Förf. karakteriserar språket som »svenskt standardskriftspråk».

En jämförelse mellan SAOL och frekvensordbokens material visar att ordförråden endast delvis är gemensamma. Svenska skriftspråkets totala lemmabestånd kan ej infångas med den använda undersökningsmetoden; en ökning av antalet undersökta tidningsartiklar skulle sannolikt endast obetydligt ha ökat lemmabeståndet. Allén är väl medveten om detta förhållande, men det torde förtjäna att ytterligare understrykas, att ordboken endast bygger på tidningsprosa, ej på t.ex. populärvetenskaplig litteratur eller facklitteratur, och att de slutsatser som kan dragas ur materialet följaktligen endast hänför sig till tidningsprosan.

Övergången från grafordsnivå till homografkomponentnivå har av naturliga skäl måst göras genom bedömning från fall till fall. De c:a 103.000 enheterna på grafordsnivå motsvaras av c:a 112.000 enheter på homografkomponentnivå. Förf. beräknar att antalet enheter på lemmanivå kommer att uppgå till c:a 70.000.

Ordmaterialiet redovisas lexikaliskt i tolv ordlistor. Därtill kommer sex tabeller och tre förteckningar över grafem och propriella syntagmer (= egennamn som består av mer än ett ord). Av ett speciellt intresse är ett finalalfabetiskt lexikon (»baklängesordbok»), som kan få stor betydelse för morfemforskningen. S. B.

Sven Benson, Südschwedischer Sprachatlas. 4. 39 s. Lund 1970 (CWLK Glerup.) (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund. 15.) Med detta häfte avslutar Benson sin språkatlas (om de föregående häftena se denna tidskrift 81: 322 f., 83: 274 f., 85: 257 f.). I detta karteras och kommenteras orden *kvinna, tvätta, svin, skvalpa, hon, själva, några*, best. form sing. av *torpare*, best. form plur. av *torpare*, vidare *marknad*, pret. av *kasta*, pret. av *falla* och pret. av *dö*, tillsammans 13 avsnitt. Orden är givetvis inte valda på måfå: de tre första innehåller de äldre konsonantgrupperna *kw-*, *tw-* och *sw-* och skall framför allt visa utvecklingar av äldre *w*, osv. Materialet är hämtat ur samlingarna i Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, där Benson är chef. Dessa samlingar uppvisar en utomordentlig beläggtäthet. Likväl har ett par gånger uppteckningar av flera som likvärda bedömda ord måst kombineras ihop, för att en bild skall uppstå. Detta gäller undersökningarna av *torpare*, vilket ord icke är genuint över hela Sydsverige.

Kartorna har hållits så enkla och översiktliga som möjligt därigenom att förf. har rationaliserat de i originaluppteckningarna ofta mycket brokiga och antagligen i onödan varierande beteckningsätten.

Häftet, och därmed hela atlasen, slutar med ett kort avsnitt med allmänna betraktelser över material, metoder och i synnerhet resultat. Det utgör en utmärkt ehuru mycket lakonisk översikt över forskningens nuvarande läge. Åtskilliga nyheter framföres, och nyttiga korta sammanställningar ges. Arkaismer och novationer framhålles. Bland de senare märkes de från norr kommande utvecklingarna av det spetsiga *u*-ljudet och affriceringen av *g* och *k* framför främre vokaler. — Dessutom finns det internt sydsvenska novationer.

Bensons arbete hör inte till dem som dränker läsaren i lärda detaljer. Tvärtom är det synnerligen knappt i formen, så knappt som endast den författare kan uttrycka sig, som suveränt behärskar sitt stoff. Koncentrationen på det väsentliga gör att verket nog inte är särskilt tillgängligt för amatörer, men för fackmännen har det utomordentligt mycket att ge. Det kommer att sätta ny fart på diskussionen och kommer att lämna många och väsentliga spår däri. B. E.

Peter Cassirer, Deskriptiv stilistik. En begrepps- och metoddiskussion. 140 s. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1970 (Almqvist & Wiksell). (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensis. Editor: Ture Johannisson. 4.) Stilbegreppet har under de senaste decennierna diskuterats av en lång rad stillforskare i olika länder, och Sten Malmström talar i sitt arbete Studier över stilen i Stagnelius lyrik om »den tradition i svenska stilavhandlingar som föreskriver att avhandlingen skall inledas med en stildefinition». Peter Cassirer har dock inte funnit debatten tillfyllestgörande.

När han går att beskriva stilen i Hjalmar Söderbergs *Historietter*, låter han stilundersökningen föregås av en bok, som bildar en fristående enhet och som behandlar stilbegreppet samt stilistikens begreppsapparat och metodik. Förf. uppftar därvid en lång rad föregångares teorier till kritisk granskning. Inom metodlärnan är Cassirer påtagligt och välgörande reserverad mot den mekaniskt kvantifierande stilforskningen; han betraktar inte stilen som summan av ett antal iakttagna stildrag. *Stil* betecknar Cassirer som »ett förhållande mellan de aspekter på (eller sidor av, eller konstitutiva element i) en text som kan betecknas som innehåll och form».

S. B.

Peter Cassirer, Stilen i Hjalmar Söderbergs »Historietter». 233 s. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1970 (Almqvist & Wiksell). (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensis. Editor: Ture Johannisson. 5.) Cassirer visar genom sin undersökning av stilen i Söderbergs *Historietter*, att han är lika förtrogen med stilistikens litteraturvetenskapliga som språkvetenskapliga sidor. Hans analys sträcker sig över hela fältet från motivval och kompositionsteknik till bruket av bisatser och skiljetecken. Han nalkas undersökningsobjektet från en rad olika utgångspunkter, han utnyttjar recensenters och tidigare forskares skiftande uppfattningar om Söderbergs författarskap men står helt självständig gentemot dem. Han kompletterar sin direkta undersökning av texten med att registrera seminariegrupperns uppfattning om *historietterna* — före och efter diskussion. Undersökningen avslutas med ett stort tabellverk, som endast delvis utnyttjas i den resonerande framställningen men som kan begagnas i den distinktiva stilistiken.

S. B.

Karl-Hampus Dahlstedt, Massmedierna och språket. 102 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska Bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 41.) Ordet *massmedium* är nytt i vårt språk, de tidigaste kända skriftspråkliga beläggen är från senare delen av 1950-talet. Ordets böjning har ännu inte stabiliserat sig, man möter i pluralis både *massmedier* och *massmedia*. I sin nyligen utkomna bok *Massmedierna och språket* rekommenderar Karl-Hampus Dahlstedt den förra formen efter mönster av ord som *akvarium*, *gymnasium* och *premium*, vilka alla i pluralis ändas på *-er*.

Dahlstedts arbete innehåller dels ett antal viktiga begreppsbestämningar, dels modell för ett forskningsprogram och en översikt över forskningsläget inom det skisserade programmets olika delar. Bland definitionerna må särskilt nämnas följande två: »Med masskommunikation avses varje slag av meddelelse vid vilken meddelanden överförs genom tekniska hjälpmedel öppet, indirekt, opersonligt och huvudsakligen enkelriktat till en spridd allmänhet» (s. 3); »med massmedium avses ett meddelelsemedel som förmedlar masskommunikation och som vanligen har karaktären av social institution» (s. 4).

I översikten över forskningsläget har förf. lagt in dels ett stort antal egna iakttagelser och rön, dels egna ställningstaganden i aktuella språkvårdsfrågor.

S. B.

Rolf Gravé, Biblicismer och liknande inslag i Sara Lidmans Tjårdalen. 48 s. Lund 1969 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Ser. B nr 4). Efter en kort introduktion rörande det religiösa tillståndet i den norrländska bygd, där Tjårdalen spelar, sannolikt mellan 1917 och 1935, ges materialet. På varje sida står i en spalt t.v. de bibliska eller bibliserande uttryck förf. har funnit i texten, t.h. de autentiska bibliska ordalydelserna med exakt hänvisning till ställena. Först kommer en förteckning av »Bibelcitrat — ordagrant eller fritt återgivna», därefter »Fall av bibliskt ordval eller tankeinhåll», »Användning av religiöst språk utan direkt anknytning till bibelordet», »'Sekulariserade' uttryck och fraser från bibeln eller det religiösa språket» samt »Allusioner på och citat från sånger och psalmer». — Därefter följer en sammanfattning, huvudsakligen i tabellform. Ett av resultaten är att det är Nya testamentet, som har satt de flesta spåren i Sara Lidmans text, ett annat att inslaget från bibelöversättningar äldre än 1917 är mycket obetydligt. Att ett sådant inslag över huvud existerar torde bero på att äldre gods har bibehållit sin plats i folkmedvetandet, medan de tryckta översättningarna har avlöst varandra.

Arbetet är intressant särskilt som vittnesbörd om det religiösa ordets livskraft under bestämda betingelser i en tid då bibeln och bibelordet på det hela taget blir alltmer främmande för gemene man. B. E.

Peter Hallberg, Litterär teori och stilistik. 245 s. Göteborg 1970 (Akademi-förlaget). Peter Hallbergs arbete Litterär teori och stilistik är närmast tänkt som en lärobok för blockämnet Svenska vid våra universitet. Förf. är främst litteraturhistoriker, men han är genom sin utbildning och forskning väl förtrogen även med språkvetenskapens metoder och problemställningar.

I arbetet Litterär teori och stilistik ges en översikt över litteraturvetenskapens begreppsapparat, över olika litterära strömningar och genrer och över de medel som står till ordkonstnärens förfogande. Hallberg belyser problemen ur en rad synvinklar och han hämtar sina exempel från hela världslitteraturen, även om tyngdpunkten läggs på nordisk skönlitteratur. Tidsmässigt spänner arbetet över hela perioden från antiken till våra dagar, de isländska ättasagornas speciella stil sätts in i större sammanhang, de växlande uppfattningarna om barocken diskuteras liksom teorierna bakom impressionism och expressionism. I sin helhet är boken av intresse för en publik långt utanför de blivande modersmåls-lärarnas krets. S. B.

Rolf Hillman, Svensk prosastil under 1700-talet. 95 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 42.) 1700-talet markerar genombrottet för den svenska prosan. Gränsen mellan äldre och yngre nysvenska brukar sättas till 1730-talet, det årtionde då Dalins Argus och 1734 års lag utkommer.

Rolf Hillman, framstående kännare av den svenska 1700-talsprosan, undersöker i tre studier lika många exponenter för stilsträvandena under 1700-talet. Den första bär rubriken Dalin och Den swänska Argus och

Hillman rör sig här på ett jämförelsevis väl genomforskat område. Med talrika och utförliga citat visas, hur Dalin i sin första upplaga av *Argus* eftersträvar en ledig och omväxlande prosastil, hur han med omdöme berikar skriftspråket med lån ur ledigare talspråk, dialekter och fornspråk; likaså visas, hur han justerar språket i andra upplagan till större överensstämmelse med vad som då uppfattades som vårdad stil. Hillman understryker, att det är i första *argus*upplagan och i *Sagan om hästen* som Dalin uppträder som språklig nydanare; konventionellt är däremot hans språk i andra upplagan av *Argus* och i *Svea Rikes historia*.

Linnés språk är mera ålderdomligt än Dalins. Linné förmår att smycka sin prosa eller att arbeta med stilen. Just genom att låta språket träda i sakinnehållets tjänst blir han emellertid en nydanare på sakprosans område. Hillmans forskningshistorik visar, att mycket ännu återstår att göra för att sprida klarhet kring Linnés roll i sakprosans historia.

Den gustavianska talekonsten har redan tidigare stått i centrum för Hillmans intresse och avsnittet om den svenska retorikens guldålder är trots sin korthet det intressantaste i volymen. Hillman visar stor förståelse för Svenska akademiens stilsträvanden under slutet av 1700-talet; särskilt framhäver han purismen i ordvalet och samspelet mellan prosodi och meningsbyggnad. I en exkurs uppvisar förf. sentida kvarlevor av den gustavianska äreminnesstilen. S. B.

Gösta Holm, Medeltida stadgespråk. 38 s. Lund 1969 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språk vetenskap. Ser. B nr 6.) Denna lilla volym utgör enligt förordet en utförligare version av en artikel om stadgespråk i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Det språkliga material, som ligger till grund för undersökningen, är 1) Kyrkliga statut (!) o.d. 2) Klosterregler o.d. 3) Allmänna statliga (kungliga) kungörelser och »rättarböter» 4) Hirdskrän o.d. 5) Gårdsrätter 6) Vissa stadsrätter 7) Skrän för hantverksämbeten och gillen. — Detta är m.a.o. texter, som i många avseenden sluter sig till vissa av de medeltida lagarna, i andra till det gängse diplomspråket, men som i språkligt avseende har förblivit rätt obemärkta. Rätt genomgående är en påtaglig släktskap med motsvarande latinska dokument. Dock är det osäkert, om de tidigaste svenska alstren inom denna litteraturgenre är översättningar eller icke; inget av dem föreligger i original. I Norge användes modersmålet i diplom o.d. långt tidigare än i Danmark och Sverige, och en inhemsk stiltradition hade därför hunnit utbilda sig, innan det övermäktiga inflytandet sköljde in söderifrån. På detta sätt förklarar det, att språket i de norska kungliga förordningarna länge var inhemskt. Undersökningen tar nästan helt sikte på de granskade texternas syntax och är ett led i Holms sedan länge pågående inventering av de nordiska språkens meningsbyggnad under olika tider, i olika stilar och hos olika författare. B. E.

Nils Jörgensen, Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt. 63 s., 2 kartor. Lund 1970 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 2.) Att syntaxen är den svenska dialektologiens styvbarn framgår med all tänkbar tydlighet av Nils Jörgensens översiktliga

lilla arbete Syntaktiska drag i svenska dialekter. Jörgensen har valt att redovisa allt som sägs om dialektsyntax i syntaktiska specialundersökningar och i tryckta och otryckta dialektbeskrivningar. Han beaktar därvid icke blott dialektens geografiska utan även dess sociala dimension. Gränsen mellan å ena sidan syntax och å andra sidan ordförråd och fraseologi har dragits så, att ett osedvanligt stort antal företeelser betraktas som främst syntaktiska; för denna undersökning är det ingen nackdel. Materialet redovisas dels regionsvis, dels kategorivis. Förf. diskuterar helt kortfattat de föreliggande uppgifternas värde och drar klokt nog den slutsatsen, att säkra uppgifter om de olika syntaxföreteelsernas utbredning knappast kan extraheras ur det undersökta materialet. Anmälarer, som i annat sammanhang haft att taga ställning till inspelningars och dialekttexters relativa källvärde för syntaktiska undersökningar, vill understryka vikten av att dialektarkivens stora fonogrammaterial snarast börjar bearbetas ur syntaktisk synpunkt. Bland observerade egenheter, vilkas spridning får en skev bild i det av Jörgensen undersökta materialet, må här endast nämnas infinitivmärket. S. B.

Hugo Karlsson, Studier över båtnamn, särskilt namn på backebåtar och bankskutor från 1700-talets Bohuslän. 228 s. Göteborg 1970 (Wettergren & Kerbers förlag). (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 12.) Litteraturen om båtnamn är föga omfattande, och föreliggande arbete väcker därför redan av det skälet ett visst intresse. Tyngdpunkten ligger på det nordiska, särskilt det bohuslänska namnskicket, men i ett par korta kapitel skisseras den historiska och internationella bakgrunden genom att forskningsrön om antikens och senare icke-nordiska fartygsnamn refereras. I skildringen av de nordiska icke-bohuslänska fartygsnamnen stöder sig förf. enbart på tryckt material. Av källorna till 1700-talets bohuslänska båtnamn har utnyttjats i Kommerskollegiums arkiv förvarade verifikationer till not-, skut- och båtpremier utbetalade 1772 och 1773 samt Kommerskollegiums Journal öfver inkomne Certifikater angående Cabeliau-insaltning, exporterad rökt sill samt nyttjade sillnotar, skutor och båtar åren 1771 och 1772. De genomskinliga namnen grovsorteras efter formella och semantiska kriterier, medan mer svårtolkade eller påfallande namn dryftas i alfabetisk ordning.

Både i fråga om disposition och strukturering lider avhandlingen av vissa brister. Det bohuslänska backefisket behandlas i bokens början, före avsnittet om antikens fartygsnamn, inte, vilket väl hade varit naturligare, före det kapitel som betitlas Namn på backebåtar och bankskutor från 1700-talets Bohuslän. Det över 90 sidor långa kapitlet om nordiska fartygsnamn saknar en indelning i smärre rubricerade avsnitt, vilket gör framställningen onödigt svårläst. Det kan vidare påpekas att en sammanfattande tabell över de olika namngivningsprinciper som har tillämpats hade kunnat ge den möjlighet till överblick som framställningen i sin nuvarande form har svårt att ge. B. P.

Lars Levander† och Stig Björklund, Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. Bd I. A—F. Häfte 1—8, text. 629 s. 1961—1968. Häfte 9, illustrationer

A—F. 35 s. Stockholm 1970 (Almqvist & Wiksell). (Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. D: 1.) I ANF 77 (s. 273) behandlade anmeldaren helt kort det 1961 nyutkomna första häftet av Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. När nu första bandet, text och illustrationer, föreligger färdigt, vill anmeldaren gärna ånyo uttala sitt stora erkännande av kvaliteten i denna vår främsta landskapsordbok. Författarna har haft förmånen att få arbeta med en av våra språkligt och etnologiskt mest intressanta provinser; det utförda arbetet ger full rättvisa åt undersökningsobjektet.
S. B.

Bertil Molde — Carl Ivar Ståhle, 1900-talssvenska. 78 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska Bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 37.) I band 37 av serien Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård har två tidigare publicerade artiklar sammanförts. Den första, som är författad av Bertil Molde, bär rubriken »Dagens svenska och morgondagens» och trycktes första gången i Finsk tidskrift 1967. Den andra och längre heter »Några drag i svenska språkets förändring under 1900-talet» och är författad av Carl Ivar Ståhle. Den har tidigare ingått i 1963 års bibelkommittés betänkande »Nyöversättning av Nya Testamentet. Behov och principer» (Statens offentliga utredningar 1968: 65).
S. B.

Bernt Olsson, Bröllops besvärs Ihugkommelse. I. LXXI + 149 s. II. 236 s. Lund 1970 (CWK Gleerup). (Skrifter utgivna genom Vetenskaps-Societeten i Lund. 62—63.) Vid sidan av Stiernhielms Herkules är Bröllopsbesvärs ihugkommelse en av de 1600-talsdikter som speciellt tilldragit sig forskarnas uppmärksamhet. Säreget är att debatten, som med utgångspunkt i språkliga och litterära kriterier framför allt tagit sikte på författarfrågan, har kunnat föras utan att en tillfredsställande utgåva förelegat.

I sitt nyutkomna verk behandlar docenten Bernt Olsson dikten Bröllopsbesvärs ihugkommelse ytterst allsidigt. De föreliggande handskrifterna beskrives och värderas, varvid Olsson finner den av Per Wieselgren framdragna revalhandskriften (R) ha störst textkritiskt värde. När Olsson nu offentliggör en ny, kritisk utgåva med variantapparat, bygger han i första hand på R, som enligt vad han visar måste ha stått arketypen nära. (Att denna i sin tur icke varit identisk med originalet påvisas likaledes.) Den kritiska utgåvan i första delen åtföljes av en utförlig diskussion av enskilda textställen och en konkordans över innehållsorden samt frekvensordlistor. Andra delen upptages främst av en litterär och stilistisk analys av dikten, varvid förf. med sin stora humanistiska lärdom skickligt sätter in diktverket i dess historiska sammanhang — linjer drages bakåt till antiken och dikten bedömes under jämförelse med likartade verk från 1600-talet.

Förf. går slutligen in på författarfrågan. Med olika kriterier söker han förutsättningslöst bedöma frågan, och han nödgas underkänna flertalet av de skäl som anförts såväl mot som för tanken att Stiernhielm skulle ha skrivit dikten. Olssons eget slutomdöme blir: »Det finns större skäl att

anta att Stiernhielm har skrivit Bröllops besvär än att någon annan gjort det.» S. B.

Ordindex till Esaias Tegnér's lyrik (1798—1824). I. Utgivet av Jan Thavenius. 124 s. Lund 1970 (Studentlitteratur). Projektet Konkordanser till svensk lyrik, som startades år 1966 vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, har bl.a. som syfte att utarbeta konkordanser till Esaias Tegnér's och Hjalmar Gullberg's lyrik. Den senares diktning är nu färdigbehandlad. Att man har hunnit långt med bearbetandet också av Esaias Tegnér's dikter visar det här föreliggande verket. Dikterna har delats upp i fyra perioder: 1789—1805, 1805—1811, 1812—1818 och 1818—1824 (dikterna efter 1824 skall behandlas i en andra etapp). Bearbetningen av materialet följer helt samma principer som de vilka tillämpas i det i ANF 85: 261 anmälda Ordindex till Hjalmar Gullberg's lyrik I. B. P.

Ordindex till Fredmans Epistlar. Utgivet av Bo Nordstrand. 153 s. Lund 1970 (Studentlitteratur). Ordindex till Fredmans Epistlar är ett viktigt och användbart komplement till den år 1967 utgivna Ordbok till Fredmans Epistlar. Bortsett från att det har utarbetats manuellt och inte datamaskinellt följer det i stort sett de principer som tillämpas i det i ANF 85: 261 anmälda Ordindex till Hjalmar Gullberg's lyrik I. En viktig skillnad är dock att det i listorna över formord och betydelseord, som är framräknade ur Ordbok till Fredmans Epistlar, följer ordbokens lemmatisering, vilket medför att alla ord står i sin grundform, medan de numeriskt sorterade listorna i de datamaskinellt utarbetade indices behåller orden på grafordsnivå. Rimkedjeförteckningen och rimpfrekvenslistan bygger på Richard Steffens utgåva från 1916. B. P.

Carin Pihl†, Prepositioner och adverb i överkalixmålet. 614 s. Uppsala, København 1970 (A.-B. Lundequistska bokhandeln, Einar Munksgaard). (Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A: 14.) Småorden tilldelas ofta en oförtjänt undanskymd roll i dialektmonografierna. Framlidna docenten Carin Pihl, som ägnade ett livs forskning åt språk och kultur i Överkalix, var väl medveten om denna brist i den traditionella dialektforskningen. Hennes sista stora arbete om överkalixmålet behandlar därför prepositioner och adverb. Carin Pihl hade förmånen att få lära känna överkalixmålet under ett skede, då dialekten ännu var relativt opåverkad av riksspråket. Hennes arbete ger mycket viktiga bidrag till ordbildning, fraseologi och syntax inom norrbottnisk dialekt. Carin Pihl var på en gång praktisk och systematisk i sin vetenskap; hon låter icke ordklassgränserna bilda oöverstigligena barriärer, när hon behandlar de enskilda orden. Vid behandlingen av prepositioner och adverb, som även kan uppträda som konjunktioner, beaktar hon även den senare funktionen.

Arbetet förelåg i maskinskrivet offsetmanuskript, som Carin Pihl godkänd för tryckning, när hon gick bort i maj 1969. S. B.

Ryska namn. Samnordiska stavningsregler. Namnlistor. 96 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska Bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 38.) Enhetliga normer för transkription eller translitterering av ryska namn till västerländsk ortografi har länge saknats. Det är därför ett synnerligen lovvärt initiativ som tagits av de nordiska språknämnderna, när de nu givit ut en vägledning för stavningen av ryska namn i publikationer på danska, norska eller svenska. Arbetet har bedrivits i samarbete mellan de olika språknämnderna, varvid den danska varit den ledande. Bland de slavister, som varit verksamma inom uppgiften, har utgivarna särskilt velat nämna framlidne professorn Ad. Stender-Petersen.

Namnlistan föregås av en redogörelse för de principer som hittills använts vid överföringen av ryska namn. Denna översikt är utarbetad av mag. art. Stig Surland, som även ger en kort översikt över det för skandinaver främmande ryska namnskicket. En kortfattad redogörelse för uttalet av ryska namn föregår den egentliga namnlistan. Man är utgivarna speciellt tacksam för att de låtit de ryska namnen förses med uttalsaccenter; härigenom blir boken värdefull ej blott för journalister och författare utan även för nyhetsuppläsare, nyhetskommentatorer och ytterst även för den stora allmänheten.

Samtidigt med den svenska upplagan utges en dansk upplaga med titeln *Stavningen av russiske navne* och en norsk upplaga betitlad *Russiske navn*. S. B.

Om teknikens språk. 119 s. Stockholm 1970 (Tekniska nomenklaturcentralens publikationer. Nr 44.) Boken *Om teknikens språk* har som huvudförfattare TNC:s språklige rådgivare, professor Gösta Bergman. Ett förhållandevis stort utrymme ägnas ordbildningen och de främmande ordens anpassning till svenskan. Ordklasserna och de speciella morfologiska problemen behandlas på drygt ett tjugotal sidor men även syntax och stilfrågor får tillbörligt utrymme. Många av de meddelade råden i språkriktighetsfrågor har relevans även utanför teknikens speciella språk. Genomgående framhålls vikten av klart och enkelt språk.

Det alfabetiska registret bildar ett värdefullt hjälpmedel, litteraturreferenserna kunde ha utökats avsevärt. S. B.

Mats Thelander, Fiktionsprosa och sakprosa. Jämförande stilanalys med kvantitativ metod. 79 s. Lund 1970 (Studentlitteratur). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 3.) Det problem, som Mats Thelander vill lösa med sitt arbete, kan formuleras sålunda: Har fiktionsprosan och sakprosan närmast sig varandra eller avlägsnat sig från varandra under 1900-talet? För att lösa problemet använder han statistisk-stilistisk metod. Han väljer sina undersökningsobjekt med omsorg och söker systematiskt eliminera felkällorna. Anmälaren kan icke i detalj bedöma hans statistiska metoder men vill gärna framhålla, att förf. lagt ned stor möda just på arbetets metodiska sida. Förf. framhåller själv, att de undersökta textavsnitten är små, och otvivelaktigt skulle fler positiva uttalanden ha kunnat göras, om textavsnitten varit längre. Undersökningens huvud-

resultat är att sak- och fiktionsprosan avlägsnat sig från varandra under 1900-talet; detta resultat förefaller vara mycket säkert underbyggt.

S. B.

Språk i Norden 1970. Årsskrift för de nordiska språknämnderna. Redigerad av Arne Hamburger (Danmark), Arnulv Sudman (Norge), Bertil Molde (Sverige). 189 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska Bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 43.) Språk i Norden 1970 utkommer samtidigt i en dansk, en norsk och en svensk upplaga; tryckorten är Odense. En rad språkforskare och språkvårdare från Danmark, Finland, Norge och Sverige medverkar och belyser olika sidor av nordisk språkvård. Ortografiens utveckling i Danmark, Norge och Sverige behandlas av Henning Spang-Hansen, Alf Hellevik och Carl Ivar Ståhle. Andra sidor av språkvårdsverksamheten beröres av Arnulv Sudman (Nordisk språksamarbeid), Poul Lindegård Hjorth (Sprognævn og offentlighed) och Bertil Molde (Språkvården och massmedierna). Matti Sadeniemi tar upp frågor kring finsk purism och nationalism, medan Carl Hambro skriver om översättning och språkvård ur normmannens synvinkel. Häftet avslutas med en lista över nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet och en förteckning på nyare fackliga ordböcker och ordlistor.

S. B.

Språklig databehandling. Datamaskinen i språk- och litteraturforskning. En introduktion utgiven av Sture Allén och Jan Thavenius. 205 s. Lund 1970 (Studentlitteratur.) När de första elektroniska datamaskinerna byggdes i mitten av 1940-talet, väckte de stora förhoppningar inte minst hos språkforskarna, som bl.a. tänkte sig att effektivt fungerande översättningsmaskiner skulle kunna konstrueras inom en inte alltför avlägsen framtid. Nutida lingvister ser betydligt nyktrare på datamaskinernas användningsområden, vilket dels beror på de besvikelser som arbetet med översättningsmaskinerna har fört med sig, dels på att språkforskningens teoretiska grundvalar har kommit att förskjutas, främst tack vare Noam Chomskys insatser. Det hindrar inte att datamaskinen har kommit att visa sig vara ett outhärligt hjälpmedel i många slags språkundersökningar, såväl lingvistiskt som litteraturvetenskapligt inriktade. »Språklig databehandling» ger goda inblickar i datateknikens användbarhet i dessa avseenden. Redaktörerna Sture Allén och Jan Thavenius bidrar bl. a. med några mer allmänt introducerande avsnitt; den förre skriver om datamaskinen och dess programmering samt om språketenskaplig databehandling, den senare om litteraturvetenskaplig databehandling. Vidare orienterar de och andra svenska forskare om pågående eller avslutade forskningsprojekt utförda med datamaskinell hjälp. Till bidragsgivarna hör, förutom redaktörerna, Benny Brodda, Hans Karlgren, Ebbe Lindell, Magnus Ljung, Bengt Nilsson, Inger Rosengren, Bengt Sigurd, Jan Svartvik och Arne Zettersten.

B. P.

Dag Strömbäck, Folklore och filologi. Valda uppsatser utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 13.8 1970. 306 s. Uppsala 1970 (AB Lunde-

quistiska bokhandeln). (*Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XLVIII.*) Till professor Dag Strömbäcks 70-årsdag lät Kungl. Gustav Adolfs Akademi utgiva ett tjugotal uppsatser av denne, vilka tidigare varit tryckta i spridda publikationer. Flera av uppsatserna behandlar ämnen som andra forskare senare tagit upp till behandling, och förf. redogör för dessa i förordet.

Flertalet uppsatser rör sig mellan religionshistoria och folklore, det gränsområde inom den nordiska folkliga kulturen som Dag Strömbäck gjort till sitt speciella forskningsfält. Bland uppsatserna må särskilt nämnas »Om Draumkvædet och dess källor», »Kring Staffansvisan», »Den underbara årsdansen» och »Att helga land. Studier i Landnáma och det äldsta rituella besittningstagandet». Vida utblickar över medeltida sago-litteratur bjuder uppsatsen »En orientalisk saga i fornordisk dräkt» och speciella språkproblem tas upp i den avslutande uppsatsen »Små bidrag till isländsk ordforskning».

S. B.

Carl Ivar Ståhle, Svenskt bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal. 123 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska Bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 40.) Carl Ivar Ståhles arbete om svenskt bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal utgör ett lätt justerat omtryck av hans uppsats »Några drag i det svenska bibelspråkets historia 1526—1917», vilken ingick som bilaga i 1963 års bibelkommittés betänkande »Nyöversättning av Nya Testamentet. Behov och principer» (SOU 1968: 65). Arbetet berör Nya testamentet i reformationsbiblarna (NT 1526, NT 1541), bibelkommissionens provöversättning 1780, normalupplagan 1883 och Nya testamentet 1917. Beskrivningen av de olika översättningarna och utredningen av vilka språkliga strävanden som varit vägledande för översättarna kännetecknas av stor mångsidighet; förf. beaktar såväl ordförråd och ordböjning som syntax och språklig helhetsbild. Avslutningsvis presenteras ett avsnitt ur Mattheusevangeliet i de fyra översättningarna i parallelltryck.

S. B.

Ulf Teleman, Om svenska ord. 113 s. Lund u.å. (Gleerups). »Om svenska ord» är främst avsedd att användas som elementär universitetslärobok i ämnena svenska och allmän språkvetenskap. Den behandlar såväl ordbildning som ordböjning, bådadera med utgångspunkt i ett generativt beskrivningssätt. Avsnitten om ordbildning är mest omfattande och innehåller grundliga beskrivningar av sammansättnings- och avledningsformella och semantiska struktur samt av de flermorfemiga ordstammarnas prosodi. I det mer översiktliga kapitlet om ordböjning dominerar diskussionen om de fonologiska regler som har till uppgift att, för att använda författarens ord, »klä på böjningsmorfemen deras fonetiska form».

Framställningen är, som man kan vänta, instruktiv och välgenomtänkt samt späckad med konkreta exempel och okonventionella synpunkter. Det bör dock påpekas att boken bitvis har en hög abstraktionsgrad och att studenter som saknar träning i att läsa generativa regler inte utan en lärares handledning kan tillgodogöra sig den.

B. P.

Turistord i Norden. Dansk-finsk-färöisk-isländsk-norsk-svensk ordlista. 95 s. Stockholm 1970 (Läromedelsförlagen. Svenska Bokförlaget). (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 39.) Turistnäringsen och turistlivet har en alldeles speciell terminologi, till sitt omfång lätt att avgränsa men till sin sammansättning vildvuxen och oenhetlig. Det är ett gott initiativ av de nordiska språknämnderna att inventera de nordiska språkens och finskans bestånd av turistord och ställa samman en polyglottordlista. Redaktionsarbetet har ombesörjts av Gösta Bergman. Hänvisningar göres till svenska uppslagsord från de övriga språkens ekvivalenter; artiklarna är i princip svenska. Den egentliga ordlistan föregås av en fylligt exemplifierad översikt över den relativa enhetligheten i terminologien. Rena lånord växlar med översättningslån och puristiska nybildningar. Helt naturligt råder störst överensstämmelse mellan danska, norska och svenska, men stundom har endast två av dessa tre språk enats om termer. Bokens uppläggning gör att den kan användas som parlör och uppslagsbok inom hotell- och restaurangbranschen, av resebyråer och av den turistande allmänheten. Vid sidan av den svenska upplagan föreligger en dansk, en isländsk och en norsk upplaga.

Arvid Andreassens illustrationer är icke avsedda att förklara ordens betydelser. S. B.

Claes Åneman, Om utvecklingen av gammalt kort i i ord av typen vidja i nordiska pråk med särskild hänsyn till svenskan. I. Text. 231 s. II. Kartor. 13 kartor. Uppsala 1970 (Almqvist & Wiksells boktryckeri AB). (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XLIX. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas utgivna av Natan Lindqvist† och Lennart Moberg. 4.) Ord av typen *vidja* har ägnats särskild uppmärksamhet av en rad forskare, såväl språkhistoriker som dialektologer. Hesselmanns klassiska arbete *De korta vokalerna i och y i svenskan (1909—1910)* behandlas ord av denna typ i ett särskilt avsnitt.

Mycket nytt material har kommit fram efter Hesselmanns undersökning och det är väl motiverat att ämnet ånyo tas upp till en översiktlig framställning. Det dialektala materialet redovisas av Åneman dels i texten, dels på kartor. Det kompletteras med äldre belägg, främst hämtade ur SAOBarkiv, samt med ortnamnsmaterial. Undersökningen utsträcker till att omfatta icke blott Sverige, Finland och Estland utan även Danmark och Norge. Bland de undersökta orden behandlar ordgruppen *fit, fitj, fittja* som appellativ och ortnamnsselement i ett särskilt avsnitt.

Ej oväntat kan Åneman på åtskilliga punkter modifiera Hesselmanns forskningsresultat. Särskilt må nämnas iakttagelsen att *i* utvecklas till *ē* nordligare än vad Hesselmann observerat.

Förhållandet mellan götar och svear samt mellan götamål och sveamål behandlas på grundval av det av förf. undersökta materialet. Förf. menar att den nutida dialektgrupperingen icke torde grunda sig på gamla etniska motsatsförhållanden. S. B.

Inger Ejskjær, Fonemsystemet i østsjællandssk på grundlag af dialekten i Strøby sogn. 463 s. København 1970 (Akademisk forlag). (Udvalg for Folke- maals Publikationer. Serie A Nr. 24.) Inger Ejskjærs stora arbete Fonem- systemet i østsjællandssk følger i viss mån de mönster, som redan tidigare tillämpats i målbeskrivningar från Institut for dansk dialektforskning. Undersökningen bygger främst på målet i Strøby, där institutets välkända meddelare Anna Pedersen varit huvudkällan. Avhandlingen består av två delar. I den första analyseras de olika ordtyperna i nära anslutning till det mönster som Poul Andersen tillämpar i sitt arbete Fonemsystemet i østfynsk. Härutöver företar Ejskjær emellertid (s. 104 ff.) en intressant undersökning av oppositionsförhållandena vid vissa typer av sammansatta ord, varvid hon låter ett antal fonetiskt tränade personer söka iakttaga fonetiskt svagt realiserade oppositioner mellan stavelsetyper. Materialet behandlas sedan med statistisk metod. Härefter fastställs målets system av vokaler och konsonanter på fonemnivå.

Arbetets andra del innehåller främst materialsamling. Till denna fogas utvecklingar i form av anmärkningar, diskussioner och exkurser. I dessa upptages bl.a. vissa ord till utvidgad behandling, varjämte dialektgeo- grafiska aspekter tillfogas.

Undersökningen är till hela sin uppläggning strukturalistisk. Detta har icke hindrat förf. från att med säkerhet behandla upplösningsten- denserna i målet, som f.ö. i flera hänseenden står det danska riksspråket mycket nära.

S. B.

En håndbog for sogneprester 1535. En gudelig formaning for enfoldige sogneprester 1530. Udgivet med indledninger, paralleltekster og noter af Martin Schwarz Lausten og Inger Bom. København 1970 (G. E. C. Gads forlag). (Skrifter fra reformationstiden udgivet af Niels Knud Andersen, Troels Dahlerup, Niels Haastrup. Bind I.) Den nystartade serien Skrifter fra reformationstiden innehåller delvis helt nytt textmaterial. I första bandet återges i faksimile En håndbog för sogneprester (1537), som hit- tills endast varit känd i ett exemplar, därtill defekt. Därefter följer en avskrift av Hans Tausens En ret christelig Fadzon at christne Børn med paa danske (1528). Parallellt härmed trycks den nyfunna avskriften av 1535 års handbok, som är fullständigare än de två förstnämnda skrifterna. Till sist återges diplomatariskt en nyfunnen avskrift av en förlorad, tryckt dansk översättning av år 1530 av Johann Bugenhagens Ein Vnderricht... (1527).

De två avskrifterna påträffades 1967 av bibliotekarie Helge Søgaard i Statsbiblioteket i Århus. Texten synes vara skriven med en 1600-tals- hand.

Utgåvorna föregås av inledningar av cand. theol. Martin Schwarz Lausten. Cand. mag. Inger Bom har ombesörjt transkription, textkritisk apparat och filologiska noter.

S. B.

Poul Lindegård Hjorth, Vejledning i brug af Ordbog over det danske sprog. 107 s. København 1970 (Gyldendal). Våra större ordböcker utgör ingen lättillgänglig litteratur. Under senare år har flera arbeten tillkommit, som

tjänar syftet att förklara hur våra ordböcker kommer till och hur de på rätt sätt skall kunna utnyttjas. Här må nämnas Ekbo—Loman, Vägledning till Svenska akademins ordbok (1965) och Bengt Sigurd, Svenska ordböcker (1968) samt Kr. Møller, Leksikologi og Leksikografi (1959).

Poul Lindegård Hjort beskriver i sin Vejledning främst hur de enskilda ordboksartiklarna är uppbyggda, men han redogör även för det behandlade ordboksverkets historia, för de principer, som redan Dahlerup knäsatte, för ordförrådets avgränsning och för de historiskt betingade olikheterna mellan verkets äldre och yngre delar. Förf. gör sitt arbete levande genom att låta läsaren taga del av de många problem, som ordboksredaktörerna haft att taga ställning till. Han har därvid kunnat draga nytta av sin egen praktiska erfarenhet av ordboksarbete, och framställningen utvidgas stundom till att behandla de enspråkiga ordböckernas allmänna problematik.

I ett tillägg behandlas bl.a. ODS:s icke helt tillfredsställande system för uttalsbeteckningar. Ett rikhaltigt urval av prov på artiklar eller avsnitt ur ODS gör att läsaren får ett gott illustrationsmaterial för ytterligare inträngande i ordboken; särskilt underlättas studiet av ODS på akademisk nivå.
S. B.

Jysk ordbog udgivet af Institut for jysk sprog- og kulturforskning under ledelse af Peter Skautrup. Bind I. Hæfte I. XXXIV + 24 s. Århus 1970 (Universitetsforlaget). Prøvehæfte. Planer på utforskandet av de jylländska dialekterna uppstod tidigt. Det vetenskapliga studiet kan sägas ha tagit sin början med K. J. Lyngby. Det hittills främsta lexikografiska arbetet är H. F. Feilbergs Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål (1886—1914); därjämte bör nämnas J. K. Larsen, Bidrag til Ordbog over Vendelbomålet (1914—15) och M. B. Ottsen, Hostrupdansk II: 1—5 (1963—69) i postum utgåva av Ella Jensen och Magda Nyberg.

Det nu aktuella ordboksarbetet ombesörjes av Institut for jysk sprog- og kulturforskning, som upprättades 1932. 1965 hade arbetet fortskridit så långt att en förteckning över källor och förkortningar kunde utges, och 1969 färdigställdes en stencilerad upplaga redaktionsregler. 1970 förelåg ett provhäfte, innehållande inledning och 48 spalter ordbokstext, avsnittet *a—ael*. Provhäftet åtföljdes av ett 8-sidigt tillägg till 1965 års förteckning över källor och förkortningar.

Undersökningsområdet är hela Jylland inklusive Læsø, Anholt och Samsø samt det danska dialektområdet söder om riksgränsen.

Primärmaterial utgöres enligt inledningen av närmare tre miljoner ordboksblad och c:a tusen dialektkartor, avsedda att kunna ingå i texten. En stomme bildas av ett relativt glest nät av djupundersökningar; detta kompletteras med ett tätare nät av frågelistsvar. Hänsyn har vidare tagits icke blott till målbeskrivningar av olika slag utan även till den relativt rika jylländska litteraturen på dialekt.

Källmaterialets heterogenitet har medfört att ordboksartiklarna har fått ett typografiskt något brokigt utseende. Den valda typografien är emellertid logiskt uppbyggd och medger en klar överblick över den meddelade informationen. Vissa artiklar illustreras genom bilder och/eller kartor.

Ljudbeteckningen — dialektordböckernas stora problem — är i princip fonetisk, men betydande eftergifter synes i klarhetens och enkelhetens intresse ha gjorts åt de fonematiska principerna.

De enskilda artiklarna är fylliga; man vill hoppas att det skall bliva möjligt att behålla samma bredd genom hela arbetet. S. B.

Landbohistoriske Studier tilegnede Fridlev Skrubbeltrang på halvfjerdsårsdagen den 5. august 1970. 290 s. København 1970. (Landbohistorisk Selskab). (Landbohistoriske skrifter 4.) Fridlev Skrubbeltrang fyllde sjuttio år den 5 augusti 1970. Landbohistorisk Selskab lyckönskade genom att tillägna honom ett band Landbohistoriske Studier med en särdeles lång tabula gratulatoria. De i boken behandlade ämnena rör Danmarks ekonomiska historia från tidig medeltid till 1940-talet. För en filologiskt inriktad läsekrets är flera bidrag av betydande intresse. Särskilt kan nämnas Thomas Riis, Villici og coloni indtil 1340. Et forsøg på en begrebsanalyse; C. A. Christensen, Det falsterske landstings erklæring 1484 om skyldjord og rebning; Poul Rasmussen, Lenenes og domkapitlernes jordebøger i sidste halvdel af det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede; Axel Steensberg, En opmålingsprotokol med kort over ærøske præstegårdsjorder i 1734 med et fragment af landmålerens kladdebog. De nämnda fyra uppsatserna innehåller bl.a. viktiga bidrag till förståelsen av de förhållanden, som ortnamnsforskningen sysslar med. I de övriga elva arbetena lämnas ett flertal bidrag till kännedomen om den allmogekultur, vars språkliga sida bearbetas av dialektologien.

Den vackra volymen innehåller också en imponerande biibliografi över festföremålet, 320 nummer. B. E.

Præsteindberetninger til Ole Worm. I. Indberetninger fra Ålborg og Ribe stifter 1625—42. Udgiven af Landbohistorisk Selskab ved Frank Jørgensen. Under tilsyn af John Kousgård Sørensen. 295 s. København 1970 (Landbohistorisk Selskab). År 1622 ålade den danska regeringen landets biskopar att införskaffa och till det kungliga kansliet insända upplysningar om fornminnen, gamla dokument, runinskrifter och andra ting av intresse för den danska fornforskningen. Avsikten var att materialet skulle bearbetas av den berömda läkaren och fornforskaren Ole Worm; i viss utsträckning gick denna plan i uppfyllelse. En ny skrivelse i samma ärenden synes ha utgått 1637 eller 1638.

Det insända materialet kom att undergå mycket skiftande öden och åtskilligt tycks ha gått helt förlorat. Allt nu känt material har någon gång utgivits av trycket, det mesta dock efter föräldrade principer. Helt tillfredsställande publicerat är egentligen endast det skånska och blekingska materialet, som utgavs av John Tuneld 1934 (Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624. Skrifter utg. av Kungl. hum. vetenskapssamfundet i Lund. XVIII). Nämnas bör också Hans Knudsens utgåva av nordjylländskt material (Samlinger til jysk Historie og Topografi, 4. rk., 1. bd., 1911).

Det nu påbörjade utgivningsarbetet avser att täcka det nuvarande riksdanska området. I utgåvans första band upptages redogörelser från

Ålborg och Ribe stift, medan Århus och Fyns stift samt Bornholm kommer att tillgodoses i ett följande band. Utgåvan, som är diplomatarisk, har ombesörjts efter helt moderna principer av arkivarie Frank Jørgensen. S. B.

*

Bent Jørgensen, Dansk gadenavneskik. 239 s. København 1970 (Akademisk forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for navneforskning. Nr. 9.) Systematiseringen av namnstoffet inom begränsade namnsfärer har under senare år kommit att skjutas i förgrunden. Det är ett typiskt tidens tecken, att en yngre forskare tar upp ett problemkomplex som de danska gatunamnen till närmare skärskådan.

Underlag för Bent Jørgensens arbete bildar gatunamnen i de fyra städerna Ålborg, Ribe, Nakskov och Köpenhamn, men vid behov tar förf. upp även andra städers namn till behandling.

Av stort intresse är avsnittet Struktur og typologi, där förf. bygger på Lis Weises och John Kousgård Sørensens teorier om ortnamns struktur men också kritiserar och vidareutvecklar dessa.

Stort utrymme upptar behandlingen av gatunamn, som består av förled och efterled i dessa termers traditionella mening, och särskild uppmärksamhet ägnas därvid åt förledssystematiken. Även namnbildningar av annat slag beaktas.

Arbetet är ingalunda enbart lingvistiskt. Den kulturhistoriska bakgrunden tecknas ofta, och förf. får bl.a. tillfälle att ägna ett särskilt kapitel åt gruppnamngivningens historia. Likaså undersökes grunderna för de mera systematiska namngivningsreformerna i städerna, särskilt Köpenhamn. S. B.

Bengt Pamp, Ortnamnen i Sverige. 2 upplagan. 142 s. Malmö 1970 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Ser. B nr 2.) Pamps lilla bok, av vilken redan tredje upplagan förberedes, fyller ett länge känt behov, för att nyttja en sliten fras. Trots ortnamnsvetenskapens höga svårighetsgrad är den nog fortfarande den gren av modersmålets studium, vars resultat övar den största dragningskraften på folk utanför de egentliga fackmännens krets.

Kapitelrubrikerna i föreliggande arbete är 1) Terminologi och namnkategorier 2) Forskningshistorik 3) Att tolka ortnamn 4) Bebyggelse-namn 5) Ägonamn 6) Naturnamn. Härtill sluter sig en rätt riklig bibliografi, några sidor litteraturhänvisningar och anmärkningar samt ett helt outhärligt ord-, namn- och namnledsregister, innehållande bortåt 800 nummer. Det största och väl av läsarna oftast konsulterade avsnittet är det om bebyggelsenamnen, som utgör omkring hälften av bokens text.

Pamps arbete är välkommet. Föregångarna är dels ofta inte särskilt lättillgängliga, dels numera åtminstone ställvis rätt föråldrade. Det är en myckenhet vetande man finner hoppresat på bokens hundra textsidor. Sannolikt har författaren funnit en för ortnamnsforskaren idealisk form att på bredare bas men under anspråkslösa former kommunicera med sin krets av intressefränder. Man vill gärna önska Pamps bok en god fortsättning på den framgång hos läsekretsen, som den redan har haft. B. E.

Harry Ståhl, Ortnamn och ortnamnsforskning. 203 s. Uppsala 1970 (Almqvist & Wiksell). Professor Ståhl har i många decennier tjänat ortnamnsvetenskapen och har en enorm fond av vetande att ösa ur, då det gäller att framlägga denna vetenskaps resultat för en något bredare läsekrets. Därmed är inte sagt, att inte specialisten har något att hämta i den vackra lilla boken. Tvärtom. Urvalet är gjort med mycken omsorg; att det har utfallit rätt mycket annorlunda än i B. Pamps ovan anmälda bok vittnar bl.a. om ämnets rikedom. I den genomgång av namntyper, som hos Ståhl fyller s. 61—106, träffas en lång rad, som icke normalt brukar få något utrymme i översiktliga framställningar. Exempel är namnen på *-arve*, *-arvet*, *-benning*, *-hytta*, *-bråte(n)*. Förklaringen till att de har fått en plats i denna bok är dels att dess författare stammar från en bygd, som har rikligt med material av detta slag, dels att Ståhl själv har gjort väsentliga insatser vid utforskandet av detta material och därför verkligen har mycket att erbjuda läsaren.

Bland de många förtjänstfulla greppen och påpekandena må framhållas behandlingen av företeelserna *redukt* och *ellips* s. 52 f. Kapitlet »Indelningar» s. 126 ff. rymmer resultat av en mängd originalforskningar och ger nya goda upplysningar om gamla och som man förut med orätt trodde uttröskade ämnen. I Ståhls framställning står de upp i ny och fräsch meningsfylldhet.

Idén att lokalisera namn med hjälp av bilregistrets bokstäver är utmärkt och sparar mycket utrymme.

Man lägger märke till att *östsvensk* i boken betyder 'som finns i el. stammar från östra Sverige' och alltså icke syftar på de svenskspråkiga delarna av Finland. Enkelt och naturligt, trots den hävd som det äldre språkbruket har.

B. E.

Svendborg Amts Naturnavne. I. Sunds herred. Udgivet af Stednavneudvalget (Institut for navneforskning) ved Birte Hjort Pedersen og Inge Wohlert. XXIII + 417 s. + 1 karta. København 1970 (Akademisk forlag). (Danmarks stednavne nr 15.) Det i olika länder tilltagande intresset för ägo- och naturnamn avtecknar sig inte minst i publikationerna från Institut for navneforskning i Köpenhamn. Svendborg Amts Bebyggelsesnavne utkom 1959 och nu föreligger första bandet av en brett upplagd utgåva av naturnamnen i samma amt. Den utkomna delen omfattar endast Sunds herred, den beräknas komma att åtföljas av ytterligare tre delar. Begreppet *naturnavne* har fått en vid innebörd i det att även ägonamnen behandlas. Författarna har frikostigt tagit upp de språkligt tänkbara tolkningsalternativen vid flertydiga namn; avgränsning efter semantiskt eller realfilologiskt betingade sannolikhetsgrunder göres med tillbörlig varsamhet.

Efterlederna behandlas kortfattat i inledningen. Det förutskickas. att efterlederna skall få en fylligare behandling i amtsutgåvans sista del.

S. B.

Till red. insända skrifter.

Budkavlen 48—49 1969—1970. — Danske Studier 1971. — D:o, generalregister 1904—1965. — Études Germaniques 25: 1—4 1970. 26: 1 1971. — Fornvännen 1970: 3, 4. 1971: 1. — Frøðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis 18 1970. — Germanisch-Romanische Monatsschrift. Neue Folge 20: 4 1970. 21: 1 1971. — Den iconographiske Post 1 1971. — Leuvense Bijdragen 58: 1—4 1969. 59: 1—4 1970. — Maal og Minne 1970: 1—4. — Modern Philology 67: 4 1970. 68: 1, 3 1970—1971. — Namn och Bygd 57: 1—4 1969. — Neuphilologische Mitteilungen 71: 2—4. 1970. 72: 1 1971. — Nysvenska Studier 49 1969. — Onoma 15: 1 1970. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1970. — Proverbium 15 1970. 16 1971. — Seulaset 1970: 2—4. 1971: 1. — Stavanger Museum. Årbok 1969. — Studia Fennica 14 1969. 15 1970. — Svenska landsmål 93 1970. — Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1970.

Aarhus universitet. Årsberetning 1969—70. 305 s. Århus 1970. — Björklund, S., se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Holmgaard, J., se Viborg landstings skøde- og pantebog. — Holm-Olsen, L., se Uvalgte stykker af Konungs skuggsiá. — Jysk ordbog. Udg. af Institut for jysk sprog- og kulturforskning under ledelse af P. Skautrup. Bd I. H. 1. XXXIV + 47 s. Aarhus 1970. — Levander, L., se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Om teknikens språk. Tekniska nomenklaturcentralens publikationer nr 44. Sthlm 1970. — Ordbok över folkmålen i övre Dalarna av L. Levander † och S. Björklund. H. 10. Gadd-Granlæve, S. 631—710. Sthlm 1970. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. D: 1.) — Lundahl, I., se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Ortnamnen i Skaraborgs län. XVII. Naturnamn. Av I. Lundahl. 166 s. 1 karta. Uppsala 1970. — Rasmussen, P., se Viborg landstings skøde- og pantebøger. — Realexikon der Germanischen Altertumskunde. Bd 1: 2. S. 113—256. Berlin 1970. — Skautrup, P., se Jysk ordbog. — Språk i Norden 1970. Årsskrift för de nordiska språknämnderna. — Uvalgte stykker av Kongungs skuggsiá ved Ludvig Holm-Olsen. Bergen—Oslo—Tromsø 1970. — Viborg landstings skøde- og pantebog 1624—37. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved J. Holmgaard. H. 4. S. 289—462. — Viborg landstings skøde- og pantebøger 1645—52. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved P. Rasmussen. H. 3. S. 193—288. Khvn 1970. — The Year's Work in Modern Language Studies. Ed. by R. G. Popperwell. Vol. 31 1969. IX + 976 s. Cambridge 1970.

Allén, S., Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. Frequency Dictionary of Present-Day Swedish Based on Newspaper Material. 1. Graford. Homografkomponenter. Graphic Words. Homograph Components. XLVIII + 1066 s. Sthlm 1970. (Data linguistica. Ed. by S. Allén. University of Göteborg. 1.) — Beito, O. T., Målføre og normalmål. Uvalde målføre med normaliserede parallelltekster og eit utsyn over målføra. 81 s. 5 kart. Oslo 1970. (Skrifter frå Norsk målførearkiv. XXIII.) — Beito, O. T., Nynorsk grammatik. Lyd- og ordlære. 346 s. Oslo 1970. — Benediktsson, H., se The Nordic Languages and Modern Linguistics. — Benson, S., Südschwedischer Sprachatlas. 4. 39 s. Lund 1970. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 15.) — Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1969. 76 s. Khvn 1970. — Bleken, B., Norskfilologene og sprogspørsmålet. 84 s. Oslo 1970. (Skrifter utg. av Det norske akademi for sprog og litteratur. VI.) — Dens., Om setningsskjemaet. 57 s. Oslo—Bergen—Tromsø 1971. — Bom, I., se En håndbog for sognepræster 1535. — Cassirer, P., Deskriptiv stilistik. En begrepps- og metodiskussion. 140 s. Sthlm—Gbg—Uppsala 1970. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia. 4.) — Dens., Stilen i Hjalmar Söderbergs »Historietter». 233 s. Sthlm—Gbg—Uppsala 1970. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia. 5.) — Clemons, P., Rhythm and cosmic order in old English Christian literature. 27 s. Cambridge 1970. — Dahlstedt, K.-H., Massmedierna och språket. 102 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 41.) — Dumézil, G., Du Mythe au roman. La Saga de Hadingus (Saxo Grammaticus, I, v—viii) et autres essais. 209 s. Paris 1970. — Einarsson, J., Sammanträdet som

talsituation. 145 s. Lund 1971. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. C: 4.) — *Ejskjær, I.*, Fonemsystemet i østjællandsk på grundlag af dialekten i Strøby sogn. 463 s. Khvn 1970. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. A: 24.) — *Engster, H.*, Das Problem des Witwenselbstmordes bei den Germanen. 172 s. Göttingen 1970. — *Fintoft, K.*, Acoustical Analysis and Perception of Tonemes in some Norwegian Dialects. 342 s. Oslo—Bergen—Tromsø 1970. — *Gilbert, G. G.*, se Texas Studies in Bilingualism. — *Gravé, R.*, Biblicismer och liknande inslag i Sara Lidmans Tjårdalen. 48 s. Lund 1969. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. B: 4.) — *Grotvedt, P. N.*, Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350—1450. II. Vestre og Indre Folden. 447 s. Oslo 1970. (Skrifter frå Norsk Målførearkiv ved Olav T. Beito. XXII.) — *Hald, K.*, Personnavne i Danmark. I. Oldtiden. 123 s. Khvn 1971. (Dansk Historisk Fællesforenings håndbøger.) — *Hallberg, P.*, Litterär teori och stilistik. 245 s. Gbg 1970. — *Helgason, J.*, se Íslenzk fornkvæði. — Dens., se Opuscula. — *Hillman, R.*, Svensk prosastil under 1700-talet. 95 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 42.) — *Hjorth, P. L.*, Vejledning i brug af Ordbog over det danske sprog. 107 s. Khvn 1970. — *Holm, G.*, Medeltida stadgespråk. 38 s. Lund 1969. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. B: 6.) — *Holtmark, A.*, Norrøn mytologi. Tro og myter i vikingtiden. 194 s. Oslo 1970. — En håndbog for sognepræster 1535. En gudelig formaning for enfoldige sognepræster 1530. Udg. med indledninger, paralleltekster og noter af M. S. Lausten o. I. Bom. Khvn 1970. (Skrifter fra reformationstiden udg. af N. K. Andersen, T. Dahlerup, N. Haastrup. Bd I.) — *Iivonen, A.*, Experimente zur Erklärung der spektralen Variationen deutscher Phonemrealisationen. 114 s. Hfors 1970. (Commentationes Humanarum Litterarum. 45 1970.) — *Ingers, I.*, Ortnamn i Lund. 2. Sankt Peters kloster och Lunds Landsförsamling. 77 s. Lund 1971. (Gamla Lund. Årsskrift. 52.) — Íslenzk fornkvæði. 7. Udg. af J. Helgason. LXIV + 217 s. Khvn 1970. (Editiones Arnarnagæanae. B: 16.) — *Jansson, S.-B.*, Medeltidens rimkrönikor. Studier i funktion, stoff, form. 236 s. Sthlm—Gbg—Lund 1971. (Studia Litterarum Upsaliensia. 8.) — *Jørgensen, B.*, Dansk Gadenavneskik. XI + 239 s. Khvn 1970. — *Jørgensen, F.*, se Præsteindberetninger til Ole Worm. — *Jørgensen, N.*, Om makrosyntagmer i informell och formell stil. 77 s. Lund 1970. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. C: 3.) — Dens., Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt. 63 s. 2 kart. Lund 1970. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. C: 2.) — Dens., se *Loman, B.*, & *Jørgensen, N.* — *Karlsson, H.*, Studier över båtnamn, särskilt namn på backebåtar och bankskutor från 1700-talets Bohuslän. 228 s. Gbg 1970. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. 12.) — *Kroesen, J. M. C.*, se De Saga av Egil Zoon van Skalla-Grim. — Landbohistoriske Studier tilegnede Fridlev Skrubbeltang på halvfjerdårsdagen den 5. august 1970. 290 s. Khvn 1970. (Landbohistorisk Selskab. Landbohistoriske skrifter. 4.) — *Larsson, A.*, se Vadstena klostrets två äldsta jordeböcker. — *Lausten, M. S.*, se En håndbog for sognepræster 1535. — *Lindeman, F. O.*, Einführung in die Laryngaltheorie. Unter Mitwirkung von Prof. C. H. Borgström. 115 s. Berlin 1970. — *Loman, B.*, & *Jørgensen, N.*, Manual for analys och beskrivning av makrosyntagmer. 127 s. Lund 1971. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. C: 1.) — *Loth, A.*, se Reykjahólabók. — *Molde, B.*, se Studier i dagens svenska. — Dens., & *Ståhle, C. I.*, 1900-tals-svenska. 78 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 37.) — The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the International Conference of Nordic and General Linguistics, University of Iceland Reykjavik, July 6—11, 1969. Ed. by H. Benediktsson. 616 s. Reykjavik 1970. (Vísindafélag Íslendinga/Societas scientiarum Islandica/. 39.) — *Olsson, B.*, Bröllops besvärs ihugkommelse. I. LXXI + 149 s. II. 236 s. Lund 1970. (Skrifter utg. genom Vetenskaps-Societeten i Lund. 62—63.) — Opuscula 1970. Utg. av J. Helgason. (Bibliotheca Arnarnagæana. XXX.) — Ordindex till Hjalmar Gullbergs lyrik. II. Utg. av J. Thavenius. VIII + 191 s. Lund 1971. — Das Ostgötenrecht (Östgötalagen). Aus dem Altschwedischen übersetzt und erläutert von D. Strauch. 302 s. Weimar 1971. — *Pålsson, H.*, Art and Ethics in Hrafnkel's Saga. 83 s. Khvn 1971. — *Pamp, B.*, Ortnamnen i Sverige. 140 s. Lund 1971. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. B: 2.) — *Pedersen, B. H.*, se Svendborg Amts Naturnavne. — *Pihl, C. †*, Prepositioner och adverb i överkalixmålet. XII + 614 s. Uppsala och Khvn 1970. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. A:

14.) — Præsteindberetninger til Ole Worm. I. Indberetninger fra Ålborg og Ribe stifter 1625—42. Udg. af Landbohistorisk Selskab ved F. Jørgensen. Under tilsyn af J. Kousgård Sørensen. 295 s. Khvn 1970. (Landbohistorisk Selskab.) — Reykjahólabók. Íslandske helgenlegender. II. Udg. af Agnete Loth. 481 s. Khvn 1970. (Editiones Arnarnagæanae. A: 16.) — Ringgaard, K., Danske dialekter. En kortfattet oversigt. 50 s. Århus 1971. — Rossenbeck, K., Die Stellung der Riddarsögur in der altnordischen Prosaliteratur — eine Untersuchung an Hand des Erzählstils. 245 s. Bamberg 1970. — Ryska namn. Samnordiska stavningsregler. Namnlistor. 96 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 38.) — De Saga van Egil Zoon van Skalla-Grim. Vertaald en ingeleid door Dr. J. M. C. Kroesen. LXXXV + 229 s. Leiden 1970. — Schulte-Sasse, J., Literarische Wertung. IX + 79 s. Stuttgart 1971. — Sonderegger, S., Althochdeutsch in St. Gallen. 184 s. St. Gallen & Sigmaringen 1970. — Stednavne i tekster. Udg. af Institut for Navneforskning. 372 s. Khvn 1971. — Стеблун-Камечский, М. И., Мир Сари. 137 s. Ленинград 1971. — Strauch, D., se Das Ostgötenrecht. — Strömbäck, D., The Epiphany in Runic Art. The Dynna and Sika Stones. 19 s. London 1970. — Dens., Folklore och filologi. Valda uppsatser utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 13.8.1970. 306 s. Uppsala 1970. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. XLVIII.) — Studier i dagens svenska. En antologi redigerad av B. Molde. 203 s. Sthlm 1971. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 44.) — Stähle, C. I., Svenskt bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal. 123 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 40.) — Dens., se Molde, B., & Stähle, C. I. — Svendborg Amts Naturnavn. I. Sunds herred. Udg. af Stednavneudvalget (Institut for navneforskning) ved B. Hjort Pedersen o. I. Wohlert. XXIII + 417 s. 1 karta. Khvn 1970. (Danmarks stednavne. 15.) — Teleman, U., Om svenska ord. 113 s. Lund u.å. — Dens., & Wieselgren, A. M., ABC i stilistik. 137 s. Lund u.å. — Texas Studies in Bilingualism ed. by G. G. Gilbert. 223 s. Berlin 1970. — Thavenius, J., se Ordindex till Hjalmar Gullbergs lyrik. — Thelander, M., Fiktionsprosa och sakprosa. Jämförande stilanalys med kvantitativ metod. 79 s. Lund 1970. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 3.) — Turistord i Norden. Dansk-finsk-färöisk-isländsk-norsk-svensk ordlista. 95 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 39.) — Uibopuu, V., Similarkomparative Konstruktionen im Finnischen und Estnischen insbesondere in der modernen Schriftsprache. 240 s. Uppsala 1970. (Studia Uralica et Altaica Upsaliensia. 5.) — Vadstena klosterns två äldsta jordeböcker. Med inledning och språklig kommentar. Utg. av A. Larsson. LXX + 290 s. + 8 pl. (Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet. 245.) — Wieselgren, A. M., Carl-Johans-tidens prosa. 330 s. Lund 1971. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A: 21.) — Dens., se Teleman, U., & Wieselgren, A. M. — Vinje, F.-E., Moderne norsk avisspråk. 127 s. Oslo 1970. (Norsk språknemnd. Skrifter. 6.) — Wohlert, I., se Svendborg Amts Naturnavn. — Åneman, C., Om utvecklingen av gammalt kort *i* i ord av typen *vidja* i nordiska språk med särskild hänsyn till svenskan. I. Text. 231 s. II. Kartor. 13 kartor. Upps. 1970. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi. XLIX. Studier till en svensk dialektgeografisk atlas. 4.)

Andersen, P., se Larsen, J. — Andersson, T., Arskur — ett medeltida gårdnamn. (Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 1970.) — Dens., Gelster und Kelsterbach. (Beiträge zur Namenforschung. Neue Folge. 5: 2 1970.) — Dens., Mittelhochdeutsch *gelster* — hessisch *gelster*. (Gedenkschrift für William Foerste. 1970.) — Draye, H., & Roelandts, K., De Plaatsnamenstudie in 1959—1965. (Handelingen van de Koninklijke Commissie voor /Bulletin de la Commission Royale de/ Toponymie & Dialectologie. XLI—XLII 1967—1968.) — Elmevik, L., Jockelsta och Kråk. Ett tillägg och ett genmäle. (Namn och Bygd. 57: 1—4 1969.) — Dens., Kverrestad. (Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift. 1970.) — Fleck, J., Konr-Öttarr-Geirroðr: A Knowledge Criterion for Succession to the Germanic Sacred Kingship. (Scandinavian Studies. 42: 1 1970.) — Flemström, B., Något om bynamnet Hara. (Sunnrebygd 1969.) — Dens., Sockennamnet Skön. (Namn och Bygd. 57: 1—4 1969.) — Francis, W. N., Svartvik, J., & Rubin, G. M., Computer-produced representation of dialectal variation: initial fricatives in southern British English. (International conference on computational linguistics, Coling 1969.) — Hedblom, F.,

Undersökning av svenska dialekter och folkminnen 1967—68. (Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. Årsberättelse för budgetåret 1967/68.) — Dens., Vem ritade runorna i Kensington? (Svenska Landsmål och Svenskt Folkliv, 1970.) — *Holm, G.*, Hellquist, Gustaf Elof (Svenskt biografiskt lexikon. Bd 18.) — Dens., Några äldre ortnamn. (Umeå sockens historia. 1970.) — *Holm-Olsen, L.*, Konungs skuggsjå og norrøn poesi. (Einarsbók. Afmæliskeveðja til Einars Ól. Sveinssonar. 1969.) — *Ingers, I.*, En analys av språket i Axel Ebbes Rijn å rodevelske. (Det Gamla Trelleborgs årsskrift. 1970.) — Dens., Några uppteckningar av Finn-sågnen. (Tornabygden. 1970.) — Dens., Regionalt riksspråksbruk. (Studier i dagens svenska. Skrifter utg. av Nämnden för svensk språkvård. 44.) — *Isaksson, S.*, Marknamn i Torrlösa socken. (Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift. 1970.) — *Jorgensen, A.*, Hans Egede Schack's *Phantasterne*. (Forum for Modern Language Studies. 6: 2 1970.) — *Larsen, J. and Andersen, P.* Bibliography of Scandinavian Philology 1956—60. Part III—IV. (Acta Philologica Scandinavica 27—28.) — *Lindquist, I.*, Gud och gudinna på Rhodos. (Gamla latinares årsbok. 1970.) — *Magnusson, B.* Ett språkligt kåseri om maträtter och annat i Kalmar. (Rostads Elevförbunds årsskrift 1971.) — *Moulton, W. G.*, The consonant system of Old High German. (Mélanges Fourquet. U.å.) — Dens., Rec. av Meyer, R., Zur Morphologie und Sprachgeographie des Artikels im Schweizer-deutschen. Rec. av Wolfensberger, H., Mundartswandel im 20. Jahrhundert. (The Journal of English and Germanic Philology. LXVIII: 4 1969.) — *Nielsen, N. Á.*, Freyr, Ullr, and the Sparlösa Stone. (Mediaeval Scandinavia. 2 1969.) — Dens., Jyske ordstudier. (Sprog og Kultur. 26.) — *Njarövik, N.*, Náttúrlýsingar í Íslandsklukkunni. (Skirmir. 1970.) — *Roelandts, K.*, Vokaalvariatie in hypokoristika. (Naamkunde. 2: 1—2 1970.) — Dens., se *Draye, H.*, & *Roelandts, K.* — *Rooth, E.*, Westfäl. *lout* n. 'Menge, Schar (Kinder)' und seine Vorfahren. (Gedenkschrift für William Foerste. 1970.) — *Rostvik, A.*, Om klassificering av ortnamn. (Namn och Bygd. 57: 1—4 1969.) — Dens., Ortnamnet *Harv*. (Namn och Bygd. 57: 1—4 1969.) — *Rubin, G. M.*, se *Francis, W. N.*, *Svartvik, J.*, & *Rubin, G. M.* — *Runquist, K.*, Halländska ortnamn i Kung Valdemars jordebok. En översikt. (Namn och Bygd. 57: 1—4 1969.) — *Steblin-Kameniskij, M. I.*, Zur Bedeutung der altisländischen Literatur. (Nordeuropa, Studien 1969: 3.) — *Sundqvist, A.*, Skjuts och skjutsa. (Nysvenska Studier. 49 1969.) — *Svartvik, J.*, se *Francis, W. N.*, *Svartvik, J.*, & *Rubin, G. M.* — *Sørensen, J. K.*, Institut for Navneforsknings samlinger. (Fortid og Nutid. 24 1970.) — *de Tollenaere, F.*, Rec. av J. Svennung, Zur Geschichte des Goticismus (Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, de LXXXVI, afl. 4, 1970.) — *Wellander, Erik*, Styrð eller fri språkutveckling. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1970.) — *Voronkova, G.*, Hvislelyder i norsk. (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. XXIII 1969.) — *Öhmann, E.*, Nhd. mundartl. *adjūs*, (*A*)*scüüis* 'auf wiedersehen'. (Gedenkschrift für William Foerste. 1970.) — Dens., Nochmals die Pluralisierung des Abstraktums. (Zeitschrift für deutsche Sprache. 26: 1—2 1970.) — Dens., Suffixstudien. VI. Das deutsche Verbalsuffix -ieren. (Neu-philologische Mitteilungen. 71: 3 1970.)

Karin Ljunggren

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

29. OKT. 1971

LUND